

- DISSERTATIONES
- ETHNOGRAPHICÆ
- TRANSYLVANICÆ

Varga Sándor

Változások egy mezőségi falu tradicionális tánckultúrájában

Varga Sándor

Változások egy mezősi falu tradicionális tánckultúrájában

DISSERTATIONES ETHNOGRAPHICÆ TRANSYLVANICÆ

Sorozatszerkesztők

Ilyés Sándor
Jakab Albert Zsolt
Pozsony Ferenc
Vajda András

VARGA SÁNDOR

VÁLTOZÁSOK
EGY MEZŐSÉGI FALU
TRADICIONÁLIS
TÁNCKULTÚRÁJÁBAN

Hagyományok Háza – Kriza János Néprajzi Társaság

Budapest – Kolozsvár

2023

Lektorálta:

dr. Apjok Vivien néprajzkutató, adjunktus

(SZTE BTK, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged)

dr. Gatti Beáta néprajzkutató, vendégoktató

(SZTE Bölcsészettudományi Kar, Szeged)

Támogatta:

© Hagyományok Háza

© Kriza János Néprajzi Társaság

© Varga Sándor

Szerkesztette: Jakab Albert Zsolt

A borítóhoz használt kép: Papp József *Malvin* a gólyát táncolja kimlei vendégével,
Bognár Szabinával (készítette Varga Sándor, 1998. február 7-én).

Szöveggondozás: Keresztény Csenge, Takács Gergely

Borítóterv: Szentes Zágon – IDEA PLUS, Kolozsvár

Számítógépes tördelés: Tipotéka

Nyomdai előkészítés, nyomtatás, kötés: F&F International

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VARGA, SÁNDOR

Változások egy mezőségi falu tradicionális tánc kultúrájában /

Varga Sándor. - Cluj-Napoca : „Kriza János” Néprajzi Társaság, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-9015-36-0

Szüleimnek

Tartalom

<i>Köszönetnyilvánítás</i>	9
Bevezetés	13
A változó visai tánckultúra nyomában: témák és módszertan	18
Az értelmezési keret: változás és kontextus	32
Mezőség és Visa a történelmi változások tükrében	39
Gazdasági és tájökölógiai változások	52
A Mezőség és társadalmi viszonyainak általános bemutatása	66
Visáról	78
Tánckutatás a Mezőségen: táncokra és táncolásra vonatkozó adatok.	84
A tradicionális mezőségi tánckultúra térbeli tagolódása	102
A Mezőség mint néprajzi tájegység	102
A mezőségi táncdialektus körülhatárolása és belső tagolódása	104
Változások a visai táncszervezésben	110
A zenei szolgáltatók kiválasztása	110
A zenekar létszáma és felállása	118
A tánc szervezői	122
A rendszeres hétvégi táncalkalom és megszervezése	124
A <i>kezesek</i> feladatai	133
A keresztelő megszervezése	160
A sorozás és bevonulás megszervezése	161
A lakodalom szervezése	162
A zenés temetés és szervezése	164
Spontán táncalkalmak.	165
A <i>kicsitánc</i> szervezése	168
Tánc a fonóban	171
Bálok szervezése	172

A mérési multság és megszervezése	173
Tánc a vásárban	175
Tánc városon	177
Tánc a román nemzeti ünnepen	177
Táncalkalmak a téesz és a <i>társulás</i> szervezésében	178
A hétvégi <i>tánc</i> átalakulása	179
A kezes, a kultúrfelelős, a főnökök és a báros	179
A <i>kezesség</i> intézményének továbbélése	182
Változások a visai tánckészletben	184
Botos táncok rituális szerepben	185
Román ritka legényes bottal.	186
Legényesek.	188
<i>Magyar</i> (négyes).	196
Tradicionális páros táncok	197
Komplex szociotípusú táncok	211
Egyéb táncszerű mozdulatok	211
Népies műtáncok és a 19. századi polgári társastáncok	215
A 20. század elejének társastáncai Visában	218
Zenék és táncok az 1970-es évektől	220
Tradicionális táncok a színpadon: a revival	223
Változások a táncrendben	224
Változó kontextusok – változó tánc kultúra.	229
Epilógus	240
Szakirodalom és források	241
Képmelléklet	278
<i>Rezumat</i>	289
<i>Abstract</i>	292

Köszönetnyilvánítás

Egy lassan harminc éve tartó kutató- és feldolgozó munka mögött álló segítők teljeskörű felsorolása lehetetlen. Jóindulatú, nagylelkű emberek járultak hozzá e kötet megszületéséhez, akik sok esetben ismeretlenül is idejüket, energiájukat, néha pénzüket áldozva segítették munkámat, anélkül, hogy bármiféle viszonzást vártak volna. Két történetet említek ezzel kapcsolatosan. Többször előfordult az 1990-es évek közepén-végén, hogy társaimmal gyalog vágunk neki az erdélyi Mezőségnek. Egy ilyen alkalommal Székről Visára sétálva utat tévesztettünk a dombok között. Egy marokházi román parasztember vett fel minket a szekereére és vitt egészen Visa határáig, ahol már látszott a falu temploma. Addig jóformán egy szót sem tudtunk vele váltani, a köszönetünket is csak mutogatva tudtuk kifejezni. Egy másik esetben, mikor Centén az egyik helyi férfi megtudta, hogy külföldiek vagyunk, mindenáron meg akart minket vendégelni. Betértünk a kocsmába, ahol kiderült, hogy már hosszú hetek óta nem hoztak árut – az utolsó sört éppen egy másik helyi férfi itta. Rövid megbeszélés után a maradék fél üveg italt felajánlották nekünk, amit aztán nagy barátságban öten elfogyasztottunk. Ez volt a legfinomabb sör, amit valaha ittam. Hosszan sorolhatnám még a történeteket, amelyek a mezőségi ember szinte határtalan vendégszeretetét, segítőkészségét mutatják. Talán a szűkös anyagi lehetőségekkel, az egymásra utaltsággal magyarázható az a hospitalitás, amivel fogadtak. Az elmúlt harminc év kutatásai során minden rendű és rangú ember – legyen az magyar, román vagy cigány, férfi vagy nő, felnőtt vagy gyermek – szinte a tenyerén hordozott. Befogadtak otthonukba, etettek, itattak, megosztották velem a legféltettebb titkaikat, néhány helyen már-már családtagként kezeltek, féltettek, óvtak és intettek a jóra. Senkinek nem tudok jobb kutatási terepet, barátságosabb embereket kívánni. A Gondviselés mellett ezeket az embereket illeti a legnagyobb köszönet.

A legtöbb alkalommal és a leghosszabb ideig a visai Fodor *Selyem* János bácsi és Erzsi néni vendégszeretetét élveztem. Hálás vagyok mindenért, amit kaptam tőlük és remélem lesz még elég időnk, hogy *együtt beszéljessünk*. Mellettük nagy szeretettel gondolok az összes visai barátomra, köztük Chesáuan Gyurira és szüleire, Indrei bácsira és Zsuzsi néniére, Fodor Árpira, Nagy Danira és egész családjára, Papp Ferenc *Karikára* és családjára, valamint Lovász Feri *Kulira*, szerető feleségére, Ágira és lányaikra, Ibolyára, Ágira és Jolira. Felsorolni sem lehet azokat, akik szeretettel fogadtak otthonukba. Külön ki kell emelni Lovász György *Kulit*, feleségét Lovász *Kuli* Annus nénit, Lovász *Kuli* Zsuzsi nénit és családtagjaikat, Fodor Kiss Mihály *Pulykát*, feleségét, Mari nénit, fiaikat, Mihályt és Miklóst valamint kedves családjait. Meg kell említenem Kiss Zoltán *Kocsmárost*, feleségét, Erzsi nénit és egész családjukat, valamint Fodor Ferenc *Ripát* és feleségét, Rózsi nénit. Köszönettel tartozom mindenkinek, akik beszélgettek velem, sokszor idős koruk, vagy

betegségük ellenére is felálltak táncolni, és megmutatták azokat a mozdulatokat, amelyek filmfelvétel nélkül örökre feledésbe merültek volna. Sajnos beszélgetőtársaim nagy része, közel ötven ember, köztük régi barátaim nem érték meg e munka kiadását. Nehéz szívvel, de hálával gondolok rájuk.

Hálás vagyok a családomnak. A feleségemnek, Varga-Deák Veronikának, aki mindenben mellettem áll, szeretetteljes háttérrel biztosítva munkámhoz és szüleimnek, akik szintén támogatnak. Hálás vagyok kislányomnak, Zsófinak, aki minden nap arra emlékeztet, hogy szeretet nélkül semmi nem működik és semmi nem érhető meg. Szüleimnek, akik még ma is hazavárnak és öcsémnek, aki sok utamra elkísért, segített a munkámban és a hétköznapiakban egyaránt.

Hálás vagyok az első feleségem, Békési Tímea támogatásáért is. Vele 1994-ben együtt kezdtük a kutatást, és egészen addig dolgoztunk együtt, míg 2003-ban útjaink elváltak.

Köszönettel tartozom egykori táncostársaimnak, a mosonmagyaróvári Lajta Néptáncegyesület és a Gazdász Néptáncegyüttes, a Kimlei Hagyományőrző Néptáncsoport tagjainak, budapesti, kolozsvári, pécsi, szamosújvári és szegedi táncosoknak, zenészeknek, akik egy-egy jó szóval, ötlettel hozzájárultak a kutatásomhoz. Hálával gondolok barátaimra: Both József, Pattantyús Gergelyre és Radák Jánosra, akik sokszor segítettek, munkám során végig mellettem álltak. Az 5. és a 234. lábjegyzetben név szerint is felsorolom azokat a kutatókat, társadalmi gyűjtőket, akik a Mezőségeken dolgoztak. Közülük sokan segítettek munkámat, megosztva velem tudásukat, adataikat. Köszönet illeti őket is.

Szeretném kiemelni a könyvem alapjául szolgáló disszertáció bírálóit, Ratkó Lujzát és Pávai Istvánt, valamint a témavezetőmet, Felföldi Lászlót. Hálás vagyok nekik és a 2012-es doktori bizottság többi tagjának is, név szerint Bali Jánosnak, Kósa Lászlónak és Mohay Tamásnak hasznos észrevételeikért.

A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológiai Intézetének, a Kriza János Néprajzi Társágnak, valamint a BTK Zenetudományi Intézetének, illetve az itt dolgozó munkatársaimnak is hálával tartozom. Itt szeretném kiemelni Fügedi Jánost, Horváth-May Dánielt és Könczei Csillát, akik szakmai tanácsaikkal segítettek munkámat, valamint Apjok Vivient, aki nagyon sok terhet levett a vállamról, lehetővé téve ezzel azt, hogy a visai gyűjtéseim legalább egy részét feldolgozhassam. Köszönet illeti továbbá a Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékének oktatóit, különösen Andrásfalvy Bertalant, aki miatt ezt a pályát választottam, Vargyas Gábort, akitől a kritikai gondolkodást tanultam és Máté Gábort, aki szakmai megjegyzéseivel segítette a munkámat. Hálás szívvel gondolok Colin Quigley-re, aki antropológiai műveltségével nagyban bővítette kutatói perspektívámat, valamint Vavrincez Andrásra és a nemrég elhunyt kolozsvári etnomuzikológusra, Mircea Cîmpeanu-ra, akik sokat segítettek tereptanulataikkal, kapcsolataikkal.

Köszönet illeti Antal Áront és Galát Pétert, akik a mezősi némafilmek meghangosításával sok formai-strukturális kérdést helyeztek új megvilágításba.

A könyv alapjául szolgáló disszertációt annak idején Szőnyi Vivien olvasta át kritikus szemmel, ezt az írást pedig Gatti Beáta és Apjok Vivien lektorálta. Mellettük Keresztény Csenge és Takács Gergely segítettek a szöveggondozásban. Hálás vagyok munkájukért, segítő észrevételeikért.

Adorjáni-Szabó Nóra a román terminusok értelmezésében volt segítségemre, B. Nagy Balázs pedig a fotók szerkesztését vállalta magára. Köszönettel tartozom nekik is.

Bevezetés

Könyvemben egy erdélyi mezősegi¹ falu – Visa (Vișea) – tánc kultúrájának 20. századi változásait kísérem végig.

A téma tulajdonképpen a kutatások és a terepmunka alatt született meg, mint egy „önmagát adta”. Már az 1990-es évek elején, az addig mások által gyűjtött anyag rendszerezésére és a terepen való ellenőrzésére tett első kísérletek során kiderült, hogy a kérdéseimre adott válaszok nem felelnek meg annak a statikus, történelmietlen gondolati rendszernek, amilyenek én – a néprajz iránt érdeklődő táncosként – eleinte elképzeltem a „mezősegi népi kultúrát”. A klasszikus földrajz-történeti értelmezési keretet (Keszeg 2011: 16–17) szétfeszítették az adatok, melyek sokszor már első pillantásra is egymásnak ellentmondónak tűntek. A helyi tánc kultúra egyes jelenségeit elkezdtem történeti korszakokhoz, társadalmi csoportokhoz kötni, egyszerűen az állandónak tűnő, szigorú tipológiai kategóriák mellett a változások is érdekelni kezdtek.

Az első jelenség, melyre ezzel kapcsolatban felfigyeltem, a táncok formai változása volt. A 20. század elején szinte kiveszett, azután pedig mesterségesen életben tartott mezősegi *lassútáncnál* látszott leginkább a különbség a különböző korosztályok motívumkincse, zenéhez való alkalmazkodása és előadási stílusa között. Ez a megfigyelés villantotta fel számomra először a tényt, hogy a tánc kultúra soha nem volt változatlan. Ennek értelmében egy idő után igyekeztem a helyi táncos eseményeket mindennapos folyamatokként kezelni, és már nem csak a kuriózumokat vagy az archaizmusokat kerestem.

Egyetemi tanulmányaim alatt Andrásfalvy Bertalan az elkülönözésről és arányosításról szóló stúdiumai során mutatott rá arra, hogy a történeti, társadalmi, gazdasági folyamatok óhatatlanul nyomot hagynak az emberi kultúrában (Andrásfalvy 2004, [2010a]). Az ember és a természet közötti érzelmi kapcsolatról, a biofiliiáról szólva több helyen is leírta, hogy egy-egy országos hatókörű gazdaságpolitikai döntés hatása lokális szinteken a korábbtól jelentősen eltérő gazdasági, ökológiai helyzetet teremthet, ami akár hosszú évtizedekre is kényszerpályára lökhet közösségeket, megváltoztatva ezzel a helyi társadalmi, kulturális viszonyokat, a mindennapi életvilágot, az emberi életminőséget (Andrásfalvy [2010a]: 19–20, 2010b: 30–31). A mezősegi tánc kultúra átalakulását hasonló módon, a politikai, gazdasági, ökológiai és társadalmi változások tükrében igyekszem szemlélni. Munkám másik inspirációjaként Belényesy Márta a bukovinai székelyek tánc kultúrájáról szóló változásvizsgálata szolgált (Belényesy 1958). Vizsgálatom során az egyik legizgalmasabb kérdés számomra az volt, hogy egy évszázadok óta egy helyben élő csoportnál lehet-e a változások során olyan erőteljes határköveket kijelölni, mint amit a buko-

1 A továbbiakban: Mezőség. A tájegység román megnevezése Cămpia Transilvaniei.

vinai kultúra számára a vándorlás különböző állomásai jelentettek. Előfeltevéseim szerint a 19. század végi arányosítás és tagosítás, illetve a 20. század nagy fordulópontjai (a két világháború, a téveszesítés és iparosítás, valamint a rendszerváltás) lehetnek azok a határvonalak, amelyekkel kapcsolatban jelentős változások mérhetők le olyan kulturális jelenségeknél is, mint a tánc.

Kutatásom kiindulási alapjaként a tágabb régió, a Mezőség történeti, gazdasági és társadalmi változásait igyekeztem nagy vonalakban feltárni. Úgy vélem, hogy már a 17. századi pusztulások, és az utánuk kezdődő új társadalmi berendezkedés alapvetően meghatározza a jelen tájökölógiai – gazdasági, és ezek által társadalmi, kulturális helyzetét is. Visa tánc kultúráját folyamatosan változó rendszernek látom, ami egy nagyobb politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális egység részeként létezik, melyben az egyes jelenségek funkcióval, jelentéssel bírnak. Ezek a funkciók és jelentések éppen a változás során ismerhetők meg és írhatók le igazán (Fél 1952: 408). A tánc kultúra-rendszer változásának irányai és dinamikája szoros összefüggést mutatnak a természeti és társadalmi környezet alakulásával (Szőnyi 2019: 42).

A tánc kultúra változásait két fontos aspektusból veszem szemügyre. A különböző táncok megjelenését, illetve eltűnését, valamint az egyes tánc típusok formai-szerkezeti sajátosságainak, motívumkincsének, előadásmódjának, térhasználatának alakulását igyekszem korszakolni, így bemutatva a változás folyamatait. Könnyebb feladatnak tűnik a tánc szervezés társadalmi-gazdasági vonatkozásait kitapintani és felvázolni. A tánc rendezői, a zenészek, illetve a falusi fiatalság közötti kapcsolatok anyagi vonzatai sok mindent elárulnak az adott kor gazdasági állapotáról. A tánc szervezésben érintett szereplők feladatainak megváltozása, az általuk szervezett, illetve látogatott táncalkalmak bizonyos típusainak eltűnése, vagy felbukkanása, a táncalkalmak időbeosztásának átstrukturálódása fontos adatokkal járulhat hozzá vizsgálatomhoz. A táncon való részvétel szabályainak átalakulása ugyancsak sok információt hordozhat a különböző társadalmi szerepek megváltozásáról.

Munkámban igyekszem a tánc készletben és a tánc szervezésben, az 1900-as évek elejétől a 2000-es évekig terjedő időszakban bekövetkezett változásokat holisztikus módon szemlélni. A vizsgálat egyrészt tehát tánc folklorisztikai, hiszen a tánc anyag és a tánc szervezés, valamint táncalkalmak leírására fókuszál (Giurchescu–Torp 1991: 4), másrészt azonban a táncoló emberre, illetve közösségre is koncentrálni – ez utóbbi témákkal általában a tánc antropológia foglalkozik.² Csatlakozva Anca Giurchescu és Lisbet Torp véleményéhez úgy vélem, hogy a kétfajta megközelítés összekapcsolható és az etnokoreológia eszköztárával vizsgálható (Giurchescu–Torp 1991: 7). Könyvemben igyekszem a kutatott jelenségek a lokális (mikro)környezetükben betöltött szerepére, jelentésére figyelni. A modernizáció, majd a globalizáció hatására a visai tánc kultúra egyes elemei természetesen megjelentek a lokális színtereken kívül is, új funkció(k)ban, új jelentéstartalmakkal felruházva azt (Fe-

2 Adrienne L. Kaeppler szerint a tánc antropológiai megközelítés feladata, hogy az emberi mozgás-rendszerek (így például a tánc) megismerésén keresztül társadalmi aspektusokat vizsgáljon A végső cél az egész társadalom megértése (Kaeppler 1991: 12).

ischmidt 2007: 225). A globális formák összekapcsolódnak a helyi tánc kultúrával, hatnak rá és az azt működtető közösségekre (Feischmidt 2007: 225). A globális változásokat, hatásmechanizmusokat is vizsgálom, úgy hogy a mezo- és makroszintű szociokulturális rendszerekből érkező hatásokat is figyelembe veszem (Varga S. 2020c: 87–88). Bemutatom azt, hogy a tradicionális paraszti kultúrában az egyes jelenségek hogyan szerveződtek renddé, és hogy a modernitás, illetve a globalizáció hozta változásokhoz alkalmazkodva hogyan kerültek formai átalakulást is magukkal hozó, gyorsan változó szerepkörökbe.

Számos jelenségcsoportot nem áll módomban jelen írás keretein belül vizsgálni, melyek jövőbeli kutatási irányokat jelölnek ki. A táncviselet, a táncos szokások és a táncillem, a tánc tanulás, a térhasználat, valamint a táncszók használatának változásairól részben már írtam, ugyanígy érintettem a tánc házas turizmus kérdéskörét is.

A 2012-ben megvédett PhD-dolgozatomra kapott bírálatok és reflexiók jelentős részét beépítettem e kötet szövegébe. A doktori bizottság tagjai, illetve a vita során hozzászólók véleménye mellett néhány kollégától később is kaptam visszajelzéseket a vizsgálataimra. Köszönettel véve ezeket, igyekeztem belőlük tanulni, a releváns útmutatásokat megfogadni. A dolgot megmutattam néhány visai barátomnak. Fodor *Selyem* Jánostól, Kiss Gézától és Nagy Dánieltől hasznos visszajelzéseket kaptam a falu történetére, gazdasági, társadalmi életének bemutatására, illetve egyes táncok átadás-átvételére vonatkozóan. Különösen az egykori mezőgazdasági szakember, Nagy Dániel vette komolyan lektori szerepét, oldalszámokra is ügyelve készített egy hibajegyzéket a dolgomról. A visszajelzésekkel kapcsolatban több beszélgetést is rögzítettem 2012–2013-ban. Ettől az időszaktól kezdve egy Visából Kolozsvárra költözött barátommal egészen különleges együttműködést alakítottunk ki: telefonos és élő beszélgetések során igyekszem elé tárni a terepmunkámmal, írásaimmal kapcsolatos etikai aggályaimat. Ő minden esetben hasznos tanácsokkal látott el, a falu társadalmára jól rálátó, a közvélemény dinamikáját befolyásolni tudó személyként többször elsimított már a munkámmal kapcsolatos kisebb félreértéseket. Ő beszélt le például arról, hogy a visaiak táncról szóló narratíváit közzétegyem, mert túl sok érzékeny adatot tartalmaz, ami konfliktust okozhatott volna a közösségben.³ Ezen kívül sok esetben segít a visaiaknak is az írásaim értelmezésében. Jelen munkámon az ő segítségével is érezhető.

A szövegben legtöbb helyen az adatközlő kifejezést használom, annak ellenére, hogy a fogalom „hierarchizál, tárgyiasít, haszonelvű, a beszélgetőtársat valójában adatforrásnak tekinti” (Nagy Z. 2017: 129). A munkámban kénytelen vagyok ugyanis egy olyan ernyőfogalmat használni, ami alá az összes kutatott személy besorolható. Természetesen a terepmunkám alatt több adatközlő is a barátom lett. A velük való kapcsolatnak a munkám jellege azonban egy különös dinamikát kölcsönöz,

3 Győri Klára önéletrajzának széki recepciójának elemzése nyomán tudjuk, hogy a szóban elhangzó pletyka csak „három napig tart” és hamar feledésbe merül (Keszeg 2001: 146). Az írott szöveg státusza ugyanakkor, annak maradandó jellege miatt felértékelődik: „az írott szöveg környezetekbe juttatja el a vádat, ahol a megvádolt személy a maga ellenérveit nem fejtheti ki” (Keszeg 2001: 146).

hiszen a viszonyunk alapvetően „szimmetrikussá vált” (Nagy Z. 2017: 130), de ez a szimmetria a kutatás aktusai alatt általában megváltozott.

Dialektológiai kutatásokról tudjuk, hogy a széleskörű megbélyegzettségük miatt a nyelvjárások csak korlátozottan jutnak szerephez nyilvános fórumokon, a használók nem szívesen alkalmazzák saját nyelvjárásukat idegenek előtt (Kiss J. 2001: 47). Ide kapcsolódik, hogy írásaimat olvasva néhány visai barátom jelezte, hogy az adatközlői idézetek tájnyelvi sajátosságokat rögzítő lejegyzése zavarja. A szociolingvisztika megállapításaival egyetértve úgy vélem, hogy a tájnyelvnek fontos kommunikációs és kognitív szerepe van, szimbolizálja a társadalmi hovatartozást (ami egyáltalán nem szégyellnivaló) és lokális kulturális sajátosságokat hordoz és a helyi kultúra újrateremtésének eszköze lehet (Kiss J. 2001: 49–51). A tájszólás dokumentálása nem csak a kulturális sokszínűség felvillantása, esetleg megőrzése szempontjából fontos, de a tudományos szöveg hitelességét, a behelyezkedő olvasást is nagyban erősítik (Voigt 1974: 11). Emiatt az adatközlőktől származó idézeteket igyekeztem a tájnyelvi sajátosságokra ügyelve visszaadni, a köznyelvtől eltérő kiejtési formákat jelölni. A szöveges gyűjtések hatalmas terjedelme és az olvasás megkönnyítése miatt nyelvészeti pontosságra nem törekedtem a lejegyzés során. A lokális megnevezéseket, tájszókat (például táncos terminusokat, ragadványneveket) és az adatközlői idézeteket dőlt betűvel jelöltem. Abban az esetben is így jártam el, ha a helyi terminus és az irodalmi szóhasználat formája megegyező, de értelmük eltérő. Így például kurziváltam a *tánc* kifejezést, ha az a tradicionális hétvégi táncalkalom megjelölésére szolgált.⁴ Román kifejezéseket (például táncneveket) magyar kiejtés szerint jegyeztem le, lábjegyzetbe téve a román helyesírás szerinti alakot, illetve magyarázva az adott szó jelentését. A szövegben megjelenő településnevek román megfelelőjét első előfordulásukkor zárójelben adtam meg.

A könyv négy nagyobb tartalmi egységre osztható. Az első három fejezetben (*Bevezetés, A változó visai tánc kultúra nyomában: témák és módszertan, Az értelmezési keret: változás és kontextus*) a vizsgálatot alapvetően meghatározó tudományos megközelítést mutatom be. A következő két fejezetben (*Mezőség és Visa a történelmi változások tükrében, Gazdasági és tájökölógiai változások*) a Mezőség, ezen belül pedig Visa és közvetlen környéke történetének fontosabb fordulópontjait ismertetem. Ezzel összefüggésben igyekszem felvázolni, hogy a történelmi események nyomán milyen gazdasági, és tájökölógiai változások indultak el és hogy ezek milyen hatással voltak a helyi társadalomra. További két fejezet (*A Mezőség és társadalmi viszonyainak általános bemutatása, Visáról*) a Mezőség és a vizsgált falu, Visa néprajzi ismertetését, a helyi társadalom általános bemutatását tartal-

4 A magyar táncfolklorisztika által sokszor következtetlenül használt tudományos táncelnevezések és az adatközlők által ismert énikus terminusok között komoly átfedések vannak, ami nehezíti a táncok beazonosítását, osztályozását, történeti és társadalmi tekintetben egyaránt. Ez talán a mezősi kutatások esetében érzékelhető a legerősebben (Varga S. 2020c: 92). Írásomban a jobb megértés érdekében a terminológiai zűrzavart úgy kívánom enyhíteni, hogy a táncokra, illetve a táncéletre tudományos elnevezéseket a legutóbbi összefoglalóknak megfelelően használom (Martin 1998a, Pesovár F. 1990).

mazza. Négy fejezetben (*Tánc kutatás a Mezőségen: táncokra és táncolásra vonatkozó adatok, A tradicionális mezőszéki tánc kultúra térbeli tagolódása, Változások a visai tánc szervezésben, Változások a visai tánc készletben*) a mezőszéki tánc kutatás eredményeit ismertetem, próbálok meghatározni a vizsgált terület határai és mikrorégióit, elhelyezve ebben Visát. Szintén ebben a részben mutatom be a visai tánc szervezésben és tánc készletben bekövetkezett változásokat. Az utolsó tartalmi egységben (*Változó kontextusok – változó tánc kultúra*) az előző részek adatait összefésülve, a folyamatosan változó kontextus tükrében teszek kísérletet a visai tánc kultúra 20. századi átalakulásának elemzésére.

A változó visai tánckultúra nyomában: témák és módszertan

Visai táncosokkal 1993-ban, a mosonmagyaróvári néptáncegyüttesünk nyári edzőtáborában kerültem kapcsolatba. Az itt szerzett élmények hatására 1994 augusztusában látogattunk el társaimmal a faluba, ahol énekes hangfelvételeket rögzítettünk magnetofonszalagra.

A következő év januárjában már videó- és hangfelvételeket készítettünk egy bálról, valamint táncéletre vonatkozó strukturált interjúkat vettünk fel. Ezt a munkát Andrásfalvy Bertalan útmutatásai alapján végeztük.⁵ 1995-ben egy buszra való visai hagyományörző táncos magyarországi utazását szerveztük meg. Öt helyszínen tartottak előadásokat, ezen kívül kétszer szerveztünk velük mesterséges táncfelvételi alkalmakat.⁶ 1997 és 2003 között a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Néprajz Tanszékének hallgatójaként többször jutottam el egy-egy hétvégére, néha hetekre, illetve a nyári szünetekben egy-egy hónapra a Mezősége. 1998–1999 telén a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem vendéghallgatójaként lehetőségem nyílt arra, hogy hét hónapot tölthessek el a faluban. Az egyetemi szemináriumi

5 1994-től német szakos egyetemistaként behallgattam Andrásfalvy Bertalan óráira a pécsi egyetemen. Első terepmunkáimat néprajzos hallgatótársaimmal végeztem. 1994 és 2003 között Békési Tímeával, Bíró Boglárkával, Géber Józseffel, Hámori Balázssal, Horváth Csongorral, Lucskai Ágnessel, Megyeri Istvánnal, Molnár Péterrel, Mondok Ágnessel, Mosonyi Katalinnal, Nyitrai Mariannal, Rácz Judittal, Radák Jánossal, Somogyvári Judittal, Végh Andorral és Virág Ritával, a Pécsi Tudományegyetem egykori hallgatóival dolgoztam együtt terepen. Rajtuk kívül legtöbbször Antal Áron, Busai Norbert és Palenik József néptáncosokkal, illetve testvéremmel, Varga Zoltánnal gyűjtöttem Visában.

6 A helyiek (és nem a kutatók) kedvéért és a helyiek által megrendezett táncalkalmakat (pl. lakodalom, bál) nevezte Martin György „funkcióban való rögzítésnek”, vagy „funkciós” felvételnek (Martin 1998b: 593). Ez az elnevezés terjedt el a magyar néptáncmozgalomban, de felbukkan a táncfolklorisztikai szakirodalomban is. A „funkciós” kifejezés nem megfelelő, mivel a tánc mindig betölt valamiféle funkciót, bármilyen körülmények között is kerül előadásra, illetve rögzítésre. Ehelyett a Szőnyi Vivien által javasolt terminust (Szőnyi 2019: 43), az „organikus táncalkalom” kifejezést használom. Ennek ellentétpárjaként Martin legutolsó összefoglalásában a „mesterséges táncfelvételi alkalom” kifejezést használja (Martin 1998b: 593). A videótechnika megjelenése, illetve a társadalomtudományos kutatómódszertan fejlődése kibővítette a táncal, táncolással kapcsolatos kérdések és adatrögzítési lehetőségek sorát, így a későbbiekben a fenti kategóriákat felül kell vizsgálni, finomítani kell. Nem csak a tánc formai-strukturális jegyeit, de a táncolásnak a társadalmi kapcsolatokra, ezek dinamikájára vonatkozó képét, az esetlegesen ezekre gyakorolt hatását is befolyásolja például a rendelkezésre álló tér nagysága, minősége, a jelen lévő személyek száma, státusza stb. Nem mindegy tehát, hogy a tánc rögzítésére szűk családi körben, mondjuk egy konyhában kerül sor, vagy egy kultúrház jól bevilágított színpadán, a helyi közösség szeme láttára. A mezőségi kutatásaink során szinte minden lehetséges helyszínen, sokszor táncolásra alig alkalmas körülmények között készítettünk felvételeket. A „mesterséges táncfelvételi”, illetve az „organikus” alkalmakat a későbbiekben további kategóriákra kell majd bontanunk, segítve ezzel a rendkívül változatos körülmények között készült felvételek értelmezését.

dolgozataim döntő többségét és szakdolgozatomat is visai, illetve mezősi témákból írtam.⁷

2003 és 2006 között más jellegű munkáim miatt nem folytathattam gyűjtéseim feldolgozását, ugyanakkor a faluval kapcsolatban maradtam, évente több táncalkalmon is részt vettem, illetve az elmúlt évek gyakorlatához hasonlóan szerepet vállaltam tánc csoportok látogatásának, edzőtáborozásának, illetve visai táncosok magyarországi vendégszerepléseinek megszervezésében. Filmeket, megfigyeléseket és interjúkat ezen alkalmakkor is készítettem.⁸

2006 óta a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének munkatársa vagyok, azóta folyamatosan dolgozom fel kutatásaimat és publikálom eredményeimet. 2007-ben és 2008-ban két alkalommal egy-egy hetes gyűjtőtábor szerveztem Visában szegedi egyetemi hallgatóknak, melyeknek végső célja a falu néprajzi kismonográfiájának előkészítése volt.⁹ 2013 és 2017 között négy kutatószeminárium keretében vontam be egyetemistákat a mezősi kutatásaimba.¹⁰ Munkatársaimmal és hallgatóimmal a táncművelés mellett egyéb témákban (szövegfolklor, szokások, viselet-öltözködéskultúra, családtörténet, gyermekjátékok, hiedelemvilág, táplálkozáskultúra stb.) végeztünk vizsgálatokat. A táncosok és a zenészek, illetve a tánc és a zene egymásra gyakorolt hatásainak etno-koreomuzikológia vizsgálatát 2015-ben kezdtük meg a szintén hosszú ideje Mezőségeen kutató amerikai–ír etnomuzikológus Colin Quigley-vel együttműködve.¹¹ 2017 júliusában szegedi kollégáimmal egy-egy hetes résztvevő megfigyelés keretében egy visai lakodalmat és előkészületeit vizsgáltuk meg.¹²

Saját témáim a magyar táncfolklorisztika által vizsgált kérdésekkel több ponton érintkeznek. A már klasszikusnak számító történeti-tipológiai besorolásokhoz szükséges táncrögzítések megtörténtek, ugyanakkor a strukturalista jellegű tánc-elemzések és a kapcsolódó egyéniségvizsgálatok túlmutatnak jelen kötet keretein. A táncdivatok és a táncok formakincsének változásait érintő történeti jellegű vizsgálatokat ismertetem munkámban. A mozdulatkinccsel, formával összefüggő legfontosabb kérdéseim mindemellett a táncok használati módjaira, a táncstílusra, a

7 Ezek nyomtatott változata a JPTE BTK Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék kéziratgyűjteményében érhető el (Varga S. 1997, 1999a, 1999b, 1999c, 2003).

8 Gyűjtőútjaimon legtöbbször Czina Ferenc és Molnár Zsolt táncos barátaim, illetve öcsém, Varga Zoltán kísértek el.

9 A visai kutatásban érintett hallgatóim: Bedő Valér, Boros Balázs, Csempesz Péter, Gatti Beáta, Kiss Nikolett, Kiszely Nikoletta, Márton Gábor, Stein Kata, Szabó Attila. Közülük Gatti Beáta egyetemi szakdolgozatát is visai témából írta (Gatti 2009), majd PhD-hallgatóként önálló kutatásokat is végzett Visában néphit, népi vallásosság és népi írásbeliség témákban (Gatti 2011a, 2011b, 2013).

10 Ebben az időszakban Csuri Szandra, Gatti Beáta, Kovács Dóra, Kukár Manó, Kürtösi Enikő, Mocsári Norbert, Rákos Ágota, Székely Anna, Szőnyi Vivien hallgatókkal dolgoztam együtt a terepen. 2013 októberében a Choreomundus elnevezésű nemzetközi Erasmus-program keretében vittem Mezősége egy külföldi diákokból álló, húsz fős csoportot kutatási gyakorlatra.

11 Vizsgálataink eddigi eredményei egy angol és egy nagyobb lélegzetű magyar nyelvű tanulmányban is megjelentek (Quigley–Varga 2020, 2021).

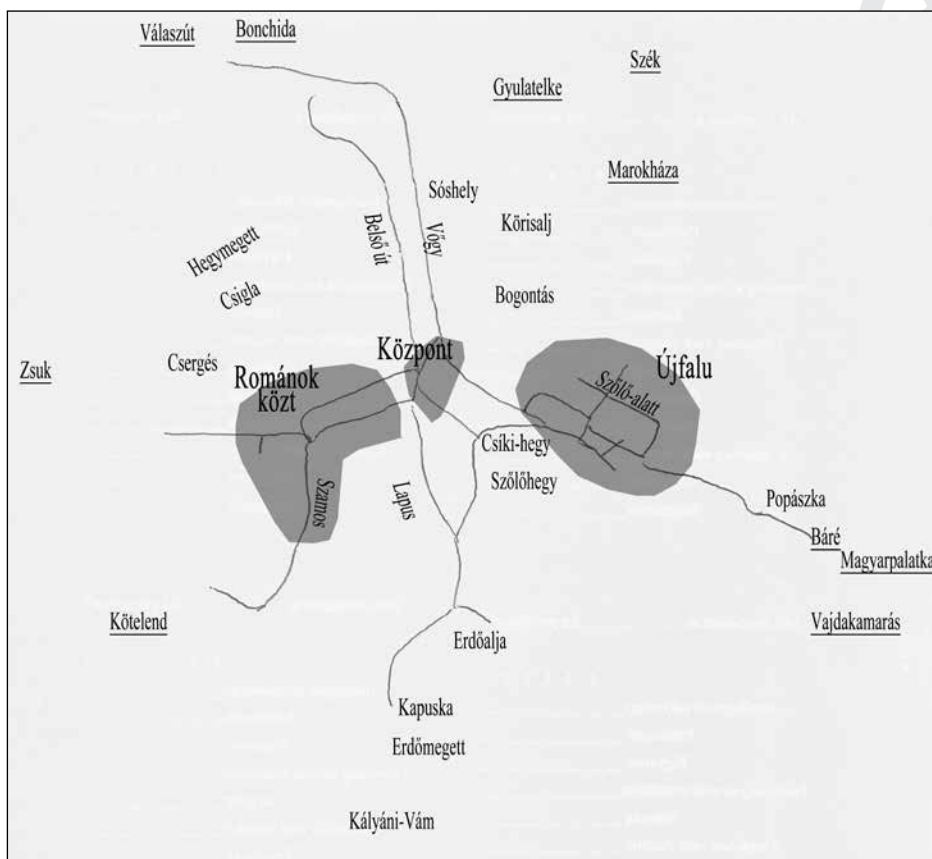
12 Apjok Vivien, Szőnyi Vivien, Takács Gergely és Törő Balázs vettek részt a kutatásban. A vizsgálat eredményei még nem jelentek meg.

táncbéli magatartásra, a táncos térhasználatra, a táncos-zenész kapcsolatra, a táncszók használatára és ezek változásaira irányultak.

Vizsgálataim leginkább a táncnak, a tánckulturának a társadalomban, az emberi életben betöltött szerepére vonatkoztak. Ezzel kapcsolatban a táncművészet hagyományos elemeinek és rendszerének a modernitás hatására történő egyre gyorsabb átalakulására, megváltozására: a táncéletre (ezen belül a táncstudásra), a táncok formai, strukturális megjelenésének, illetve az egyéni táncalkotás folyamatának változásaira, valamint a táncot kísérő kulturális jelenségekre, mint például a viselet és viselkedés is igyekeztem fókuszálni az adatfelvételek során. Mindezek mellett a lokális gazdálkodási stratégiák, valamint a társadalmi és politikai változások rögzítésére is törekedtem.

Munkám során hang- és videófelvételeket készítettem tizenhárom lakodalmon, tíz bálon és hat juhmerésen, több házibuliban és diszkóban, illetve naptári és családi ünnepeken. Összesen több mint hatvan táncfelvételt szerveztem meg, többnyire a falu központjában álló *Bufetben* (kocsmban), illetve családi házaknál.

1. térkép. Visa belterülete, utcái. Készítette Kiss Géza.

Mindezek során közel száz óra analóg és digitális videofelvétel elkészítésében működtem közre, amelyeken mintegy százötven személy (a faluban élő szinte összes táncolni tudó ember) táncát rögzítettük, a legtöbbjükét mesterséges táncfelvételi és organikus alkalmakon egyaránt. Az elmúlt huszonkilenc évben több mint száz visai adatközlővel, cigányokkal, magyarokkal és románokkal készítettem a helyi tánckultúrára vonatkozó, mintegy száztizenöt órányi interjút, amelyek során közel ötszáz narratívumot (táncos történetet) vettem fel. Kollégáimmal és hallgatóimmal mintegy tízezer fényképet készítettünk, és megközelítőleg ötszáz archív fényképet digitalizáltunk. Ezen kívül környékbeli, elsősorban belső-, észak- és dél-mezőségi, valamint Kis-Szamos menti faluból származó románok, magyarok és cigányzenészek (kb. ötven személy) megkérdezésével végeztem összehasonlító vizsgálatokat. Ezek eredményeképp jelentős mennyiségű, émikus és étikus adattal rendelkezem Visa és környékének tánckultúrájára vonatkozóan.¹³ Mindez átlépi a társadalomtudományi kutatásokban megszokott mintavétel nagyságát (Kvale 2005: 108–109). Összegezve elmondható, hogy munkánk nyomán a gyűjtött anyag mennyiségét és minőségét tekintve Visa felzárkózott a korábban népzene- és tánc szempontjából európai unikumként emlegetett Szék (Sic) mellé.¹⁴ Jelen kötet tehát egy behatárolt terület – Visa – tánckultúrájáról szól, de az alapjául szolgáló kutatás nemcsak ezt a mikrokörnyezetet vizsgálja, hanem mezo-szinten az egész Mezőségeket is. Elemzésem során pedig igyekszem a vizsgált jelenségeket makroszintű változások kontextusába helyezni. Ily módon, bár a kutatás „lehorgonyoz” (Feischmidt 2007: 223) a kulturális (és földrajzi) tér egy adott pontjához, mégsem mond le a tágabb perspektíváról.

A kutatás megkezdésekor a falu néprajzára és tánckultúrájára vonatkozóan meglehetősen kevés, leginkább csak áttételes információ állt rendelkezésemre. A szakirodalmi felkészülés során elsősorban a Mezőségekre általánosságban vonatkozó néprajzi-folklorisztikai, nyelvészeti, valamint földrajzi és történeti munkákat ismertem meg, később a terepmunkával párhuzamosan, az időközben megjelent gazdaságföldrajzi és szociológiai irodalmat is tanulmányoztam. A hosszúra nyúlt kutatás során a legtöbb szakirodalmi tételt egyre kritikusabb szemmel, az írások születésének kontextusait figyelembe véve többször is újraolvastam, az éppen vizsgált probléma szempontjából próbálgatva relevanciájukat.

A hosszú kutatás során a néprajz, a kulturális antropológia, illetve a szociológia számos módszerét kipróbálhattam. A munkám elején természetesen a legegyszerűbb módszereket alkalmaztam: kérdőíveztem, valamint interjúvázlatok segítségével strukturált, ritkábban félig strukturált interjúkat készítettem. E módszerek előnyének az bizonyult, hogy a szakirodalmi tájékozódással párhuzamosan az olvasmányokból leszűrt tudásanyagot kiegészítő etnográfiai ismeretekre, a szakirodalomhoz könnyen hozzárendelhető anyagra tehettem szert. Egyes témákkal kapcsolatosan

13 Felvételeim jelentős része megtalálható a Hagyományok Háza Folklor Adatbázisában, másik részük a BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivumában, illetve a saját gyűjteményemben vár feldolgozásra.

14 A széki gyűjtések jelentőségéről lásd Martin 1981: 248.

sikerült az összegyűjtött anyagot számszerűsítve, kvantitatív módon összehasonlíttani.¹⁵ Így tettem például a táncalkalmak évszakonkénti és különböző történeti korszakonkénti intenzitásának feltérképezésénél, illetve a táncterminusok vizsgálatánál.¹⁶

A terepmunkám során többnyire magyarul kommunikáltam, alapszintű román nyelvtudásom arra volt jó, hogy a vegyes lakosságú falvakban a magyart értő, de nehézkesen beszélő román adatközözőimmel tudjak beszélgetni. Kizárólag román lakosságú falvakba mindig tolmáccsal mentem.¹⁷ Ez a kommunikációs lehetőségeimet természetesen behatárolta. Az anyanyelvi szinten beszélőkhöz képest más kódolási és dekódolási folyamatokba kényszerültem, hiszen a megnyilatkozásoknak a helyiek által ismert inherens, számukra magától értetődő jelentéstartalmához nem értem hozzá, továbbá a tolmácsolás időigényes és körülményes jellege miatt, több minden magyarázat nélkül maradt (Davies 2002: 76–77). Ugyanakkor sokszor éppen a nyelvtudás hiánya érezte az adatközözőkkel (néha a tolmácsokkal is), hogy egy igazi kívüllállóval (értsd „tudatlannal”) állnak szemben. Emiatt sok esetben szükségét érezték, hogy olyan jelenségekhez is magyarázatot fűzzenek, amik felett anyanyelvi szintű beszélgetőtárs esetén valószínűleg elsiklottak volna.¹⁸ Előnynek bizonyult továbbá, hogy a mezősi román tájnyelvet – főleg a hét hónapos állomásozó terepmunka alatt – „akcióban” tanulhattam. Így, ha csak pillanatokra is, de beleláthattam lokális kommunikációs folyamatokba (Davies 2002: 77).¹⁹

15 Itt vettem hasznát a korábbi marketing-asszisztensi tanulmányaim (1993–1994) során elsajátított, az ún. survey vizsgálatoknál és közvélemény-kutatásoknál használt adatnyerési technikáknak (Lehota 2001: 37).

16 A kvantitatív módszereket a társadalomtudományok elsősorban egy meghatározott helyhez köthető, nagyszámú, időben kontinuos adatok elemzésekor használják (Brednich 2001: 85–86). Visában a táncok és táncalkalmak megnevezésével kapcsolatban annyira gazdag és képlékeny adattömeg áll a rendelkezésünkre, hogy Martin György Kültüllő-menti vizsgálatához hasonlóan (Martin 1982a: 195–199, Karsai–Martin 1989: 47–50) számszerűsíteni kellett az eredményeket ahhoz, hogy kiderüljön melyik terminusok lehetnek tipikusak egy-egy időszakban, és melyek azok, amiket az adatközözők csak hallomásból, esetleg olvasmányélményeikből ismertek.

17 Tolmácsként többször segítségemre voltak kolozsvári és marosvásárhelyi diákok, néptáncosok, közülük a legtöbbször Both József kísért el útjaimra. A visai lakosok közül legtöbbször közeli barátaim Chesăuan György, Fodor Árpád *Denuk*, Fodor Kiss Miklós *Pulyka*, Nagy Dániel és felesége Tünde, illetve Papp Ferenc *Karika* segítségét vettem igénybe tolmácsoláskor, vagy román szövegek fordításánál. Ezúton is köszönöm a munkájukat.

18 Román kollégákkal többször végeztem közös terepmunkát. Interjúink sokszor visszatérő motívuma volt, hogy a célzott kérdéseikre röviden felelő adatközlő hozzám fordulva további magyarázatot fűzött a válaszához. Egy marokházi (Tauseni) román adatközlővel folytatott beszélgetés során, a „jandarm” (csendőr) és a „polişt” (rendőr) szavak közti különbségeket magyarázva derült ki például, hogy a két világháború között magyar csendőrök csak akkor engedték a marokházi románoknak megszervezni a hétvégi táncot, ha ott magyar táncokat is táncolnak. A magyarázat során az adatközlő elbizonytalanodott, nem tudva, hogy a jelenlévő magyar, illetve román kutató hogyan értelmezi majd az etnikai feszültséget bemutató történetet. A román kollégával egymással szemben tanúsított egyetértésünk, és az új adat felbukkanása miatt érzett örömmünk azután megnyugtatta.

19 Ezek a kulturális megnyilvánulások a románul anyanyelvi szinten beszélő, de nem mezősi ember számára könnyen félreérthetők. Kolozsvári, marosvásárhelyi tolmácsokkal dolgozva többször előfordult, hogy egy-egy lokális fogalmat nekem kellett megmagyarázni nekik. Például a *Hai la joc!* kifejezés szó szerinti jelentése: Gyere játszani! Városi színtereken, illetve az elitkultúrában ez kifejezetten gyermekjátékokhoz kapcsolódik és főként a gyermek–gyermek, illetve felnőtt–gyermek kommunikációban fordul elő. Mezősi falvakban azonban az esetek nagy részében a férfiak ezzel a mondattal kérték fel a nőket táncolni.

Az újdonságok megtapasztalása, illetve a társadalmi kapcsolatok dinamikájának és minőségének megértése szempontjából leginkább hatékony módszernek a résztvevő megfigyelés bizonyult. Strukturált mozgásrendszerek, mint az emberi cselekvés és interakció termékei, szerkezetükön és minőségükön keresztül a társadalmi kapcsolatok megnyilvánulásai válnak érthetővé. A kutató a saját teste és a szeme segítségével, a résztvevő megfigyelés révén nagyon közel kerülhet ezekhez a megnyilvánulásokhoz. A közelkerülés révén sokat tanulhattam a visai társadalom szerkezetéről, politikáról, gazdaságról, művészetről, esztétikáról egyszóval arról a szociokulturális rendszerről, amelybe az adott mozgásrendszer beágyazódott (Kaeppler 1999: 16–17). Látogatásaim alatt egyértelműen kiderült, hogy bármennyire is igyekszem, nem tudok láthatatlanná válni, és jelenlétemmel befolyásolom az eseményeket (Feischmidt–Szuhay 2007: 243), ugyanakkor a jelenlétem elfogadásának, a személyekhez és intim eseményekhez való közelkerülésnek is volt egy időről időre változó dinamikája. Ebből a szempontból a kutatásom legtermékenyebb és legőszintébb időszaka a hét hónapos állomásozó terepmunka alatt volt. Egyedül ebben az időszakban nem éreztem azt, hogy vendég vagyok, ugyanakkor nem gondoltam arra egy pillanatig sem, hogy a közösség tagjává váltam volna. A kutatásom kezdeti időszakában távolabb voltam, a hét hónapos intenzív jelenlét után pedig újra távolabb kerültem a kutatott közösségtől, de e két fázis között minőségi különbség van. Társadalmi kapcsolatokra, problémás helyzetekre az időközben összegyűlt ismereteim, tapasztalataim birtokában a második fázisban sokkal jobban ráláttam, ez az időszak tényleg a tudás összegzésének, a korábbinál sokkal relevánsabb kérdések felvetésének az ideje volt.²⁰

A résztvevő megfigyelések és a kötetlen beszélgetések, spontán interjúk során számomra addig ismeretlen jelenségek (például a zene ütemére, oldalra történő fejbillegetés) merültek fel, ezek egyértelműen a módszer javára írandók. Ezek további boncolgatásához a fent említett módszerek kevésnek, sok esetben alkalmazhatatlannak bizonyultak, ezért strukturálatlan interjúkat²¹ kezdtem alkalmazni, a strukturált interjúk fokozatosan elmaradtak. A beszélgetések során lassan az is kiderült, hogy a nemstrukturált interjúk párbeszédes társalgási stílusa áll hozzám a legközelebb. Ezen technika használatában megerősített, hogy az ilyen jellegű beszélgetések

20 A beolvadó és távolságtartó kutatói pozíció előnyeiről, hátrányairól lásd Feischmidt 2007: 226–227.

21 A hét hónapig tartó állomásozó terepmunkám alatt kezdtem el strukturálatlan interjúkat készíteni, aminek egyszerű oka volt. 1998 szeptemberében érkeztem a faluba és egy hónap után megszüntették a Visa–Kolozsvár buszjáratot. A legközelebbi vasútállomás Zsukon (Jucu) kb. tíz kilométerre van a falutól, így kolozsvári látogatásaim nagyon megritkultak, körülbelül havonta egy alkalommal jutottam be a városba. Nagyjából két-három hét elteltével éreztem azt, hogy megváltozott az időérzetem, a lényegesen gyorsabb városi tempót szinte teljesen elfeledve, idomulva a helyiek nyugodt viselkedéséhez, amit korábban és később is sokszor idegesítő vánszorgásnak éreztem. Nem éreztem azt, hogy szorítana az idő, célirányosan kellene cselekednem. Emiatt egyre tudatosabban mentem bele hosszú társalgásokba, amik a sokszor személyes témák megbeszélésének is kedveztek. Ezek során egyre közelebb kerültem az emberekhez, egyre többször éreztem, hogy a kívülről jövő tanult kérdező és a belső informátorok között kiegyenlítődték a „hatalmi viszonyok” (Feischmidt 2007: 231–232), a legtöbb visaival sikerült bensőséges viszonyt kialakítani.

során több alkalommal tapasztaltam meg ezek „felfedező jellegét” (Lehota 2001: 38), sok olyan jelenség került így a figyelmem előterébe, amivel korábban nem találkoztam, szakirodalomból sem ismertem.

A kutatás során többször alkalmaztam a *finomhangolású vizsgálati módszerként* is emlegetett mélyinterjút,²² melynek során a kérdezettek belső motivációit, a saját tánc kultúrájukhoz való érzelmi viszonyulásukat is jobban megértettem, ami nagyban segített a gyűjtött adatok értelmezésében.

A változások megragadásához elengedhetetlen volt a hosszú terepmunka, amely során a kérdező és a kérdezettek részéről egyaránt sok empátiára volt szükség. Igyekeztem tartós kapcsolatokat kiépíteni, ugyanakkor szinte mindenki vel érintkeztem a faluban – a visszaemlékezések szubjektív tartalmainak kiszűrése miatt sok ember megkérdezése volt szükséges. Az interjúk és az ellenőrző adatfelvételek során felmerült adatokat igyekeztem különböző etnikai-, nemi- és korcsoportokhoz kötve értelmezni, így például már az adatfelvétel során rálátást nyertem egyes jelenségek időpontjainak (pl. a *kicsitánc* alkalmi) eltérésein keresztül a helyi hagyományos paraszti tánc kultúra változásaira. A hosszú kutatómunka előnyének tartom, hogy volt időm arra, hogy minden visai családdal, és jó néhány elszármazottal is megismerkedjek. Az adatközlők szinte „házhoz jöttek” (nem egy alkalommal ténylegesen), nem kellett sokat kilincselnem, hogy beszélgetőtársakat találjak. Intenzív hólabdamódszert (Babbie 2008: 206–207) az újabb és újabb adatközlők, táncos specialisták felkutatására csak a szomszédos falvakban kellett alkalmaznom.

Az énikus szempontból történő megértést segítették a táncos önéletrajzok is, melyeket kérésemre néhány adatközlő készített el, valamint az egyéni indíttatásból készült biografikus elbeszélések, életútinterjúk, oral history-k.²³ Mindezekon segítségével a kulturális folyamatokról, változásokról plasztikus, és – főleg konkrét események elmesélésén keresztül – meglehetősen pontos képet kaphattam (vö. Flick-Kardoff–Steinke 2004: 17). A mezőszegiei táncról szóló narratíváit ezek, illetve a fentebb már említett táncos történetek segítségével ismertem meg.²⁴

A legtöbb táncfilmet, mesterséges táncfelvételi alkalmakon készítettem (*lásd Képmelléklet: 1.*).

Már az 1990-es évek közepétől olyan videokamerákat használhattunk, amelyekkel gyengén megvilágított szobában, konyhában is tudtunk filmezni. Ez különösen a 2000-es évekig volt hasznos, mert a legidősebb korosztály nem szívesen táncolt a falu nyilvánossága előtt, a korosztályok viselkedését szabályozó tradíciók szerint ugyanis a 60-70 év körüli időseknek a lakodalmon kívül nem illett már táncolni.

22 Kristin Esterberg hasonlata szerint a mélyinterjúzás hasonlít egy táncra, amelyikben az egyik fél ráhangolódik a másik „mozgására”. Mivel azonban az interjú menete nem strukturált, néha improvizációra kényszerülnek a „táncosok” (Esterberg 2002: 54).

23 Visában Fodor (Szőlősi) Anna (1926), Kiss (Kiss) Erzsébet *Birdok* (1926) és Kiss (Gáspár) Ágnes *Gáspár Pista Ágnes* (1923) írt biografikus jellegű füzeteket. Lásd még Papp János *Ördög* (1930) önéletrajzi „képregényét” (Papp 2010).

24 Természetesen tudatában vagyok annak, hogy a narratívumok segítségével az objektív valóság csak korlátozottan ismerhető meg, hiszen a visszaemlékező a korábbi élményeit a jelen perspektívájához igazítja, színez és szelektál (Kovács É. 2007: 271–272).

A 2000-es évektől, valószínűleg a megerősödő érdeklődés, a mezőségi táncokról a médiában sugárzott pozitív kép hatására ez a tartózkodó magatartás sokat enyhült.²⁵ Nagyobb termekben, esetleg szabad ég alatt történő filmezésekkel igyekeztünk több (optimális esetben legalább három) kamerát használni, így sok esetben akkor is sikerült formai, illetve koreomuzikális elemzésre alkalmas felvételeket készítenünk, amikor a táncos(ok), esetleg zenész(ek) egy-egy kameraállásból nézve valami, vagy valaki miatt takarásba került(ek) (Martin 1998b: 593).

A táncok formai-strukturális jegyeit egyértelműen befolyásoló testtechnikák, és proxemikai szabályok megismerésére a résztvevő megfigyelés mellett a filmfelvételeket adatközlőkkel együtt közösen elemző, visszahívott (feedback) interjúkat (Székely A. 2019) készítettem, ahol egy-egy informátorral, ritkábban fókuszcsoporthal (Babbie 2008: 339–342) dolgoztam (*lásd Képmelléklet: 2.*). Ezen alkalmakon nagyon fontos, a vizsgált táncfolyamatokkal kapcsolatban társadalmi jelenségekre utaló émikus adatokhoz jutottam, amelyek egyben a táncfolyamat bizonyos formai-strukturális kérdéseire is választ adtak.²⁶

A visai (mezőségi) táncművelésről alkotott képem így folyamatosan bővült, az eleinte elképzelt kép állandóan változott, a munkám során használt tudományos kategóriák, fogalmak pedig megteltek élettel.

A terepmunkám legutolsó fázisában, a 2000-es évek során leginkább félig strukturált interjúkat készítettem, a korábbi adatgyűjtéseim kiértékelésekor felmerülő kérdésekre keresve a választ. Ugyanebben az időszakban egyre többször alkalmaztam ellenőrző interjúkat, amelyek során a korábbihoz hasonló témákat, kérdéseket beszéltem át újra az adatközlőimmel, de az is többször előfordult, hogy hallgatóim végezték ezeket az ellenőrző gyűjtéseket. Az így kapott információk a kutatói ön-reflexivitást segítették, illetve kiegészítésül, pontosításul szolgáltak egy-egy résztema jobb megismeréséhez. Kényesebb témák (etnikai viszonyok alakulásának dinamikája, táncos nemi szerepek) kikérdezésében külföldi, illetve női kollégáim, hallgatóim segítségével kerülhettem közelebb a sokszor szégyellt, néha elhallgatott jelenségek megértéséhez.²⁷ Többször előfordult, hogy tolmácként segítő visaiak magánszorgalomból „gyűjtöttek” adatokat a számomra. Ezek eredményeképpen sok, változó minőségű adathoz jutottam hozzá, melyek nagyban hozzájárultak például a táncos kommunikáció során megjelenő nemi, etnikai és társadalmi státusz-szerepek aprólékosabb elemzéséhez, ugyanakkor ráirányították a figyelmemet

25 Az időskorra jellemző szokások, például fekete, illetve sötét színű viselet hordása, sokáig érvényben voltak. Az utóbbi húsz évben ez sokat változott, ma csak a legidősebb asszonyok, illetve a gyászolók járnak feketében a faluban.

26 A táncos térhasználattal kapcsolatban állapítottam meg például, hogy nem csak a társadalmi viszonyokat szimbolizálja, hanem hatással van a táncok formai-strukturális jellegzetességeire és a táncalkotás folyamataira is (Varga S. 2015c, 2017b).

27 Például a táncban megjelenő, illetve a táncalkotást formai-strukturális értelemben is formáló női szerepekről néhány esetben női hallgatóim, kollégáim is készítettek interjúkat női adatközlőkkel, fontos adatokkal járulva hozzá a visai táncművelésével kapcsolatos ismereteinkhez. Ahogy Feischmidt Margit is mondja: „...vannak olyan témák, melyekhez női kutatók jobban hozzáférnek, mert a vizsgált társadalmakban többnyire vagy kizárólag női tudásnak, dimenzióknak minősülnek” (Feischmidt 2007: 228).

a gyűjtési helyzetek szituatív voltára (Feischmidt 2007: 226). Véleményeltérések, értelmezési nehézségek esetén igyekeztem újabb interjúalanyokat bevonni. Hosszú idő alatt kialakult az adatközlők egy olyan köre, akiknek az emlékezete a legmegbízhatóbbnak bizonyult, akik igazán jól ismertek engem, céljaimmal, szándékaimmal tisztában voltak, és akiket a nap bármelyik szakában felkereshettem, jobb esetben felkereshetek egy-egy rövid ellenőrző, pontosító kérdés, interjú érdekében, a 2000-es évektől kezdve, akár telefonon is.

Az internet adta kutatási lehetőségek segítségével a 2010-es évektől kezdve több, a mezősi tradicionális világban gyökerező jelenség vándorlását, átalakulását vizsgálhattam globális és lokális szinteken. Így például egy közép-erdélyi lassú legényes tánccal, a *tirnávával* kapcsolatban sikerült kimutatni, hogy a tánchoz a magyar és a román internetes felületeken más és más, egymással ellentétes etnikai tulajdonképzetek társulnak és hogy ennek kialakulásában a magyar és román táncfolklorisztikai kutatások hibás adatrögzítései is szerepet játszottak (Varga S. 2020a).

A vizsgálat érvényességét a következő módon igyekeztem biztosítani: különböző forrásokból nyertem adatokat, ezeket egymással összehasonlítva, ellenőrizve többszörösen szűrtem.²⁸ A beszélgetések során szinte mindig jegyzeteltem, az újonnan felmerülő adatok, kérdések mellett az interjúk során megfigyelt nem szóbeli információkat, az interjú környezetére vonatkozó észrevételeimet is igyekeztem leírni. Sok esetben ezek segítségével is tudtam pontosítani, árnyalni a hangfelvételen rögzített adatokat. A helyi és az elszármazott értelmiségiek (papok, tanítók, helytörténész stb.), önzetlenül, rengeteg adattal és jó tanáccsal szolgáltak az évek során, több esetben az ő segítségükkel ellenőriztem gyűjtött adataim egy részének érvényességét.²⁹ Mindezek mellett terepnapló jegyzeteket készítettem, amelyek a kutatói pozícióm jobb átlátásában segítettek.

A folyamatosan bennem lévő kíváncsiság, a társadalmi kérdések iránti érdeklődésem miatt igyekeztem többfajta szemlélet együttes alkalmazásával a vizsgálatot az „objektivitás” irányába terelni. Egyetértek Keszeg Vilmos azon véleményével, miszerint: „A gyűjtő feladata (és lehetősége) nem más, mint egy személy (adatközlő) adott helyzetben való viselkedésének értelmezése, szemantikai elemzése” (Keszeg 1999: 19). Természetesen tisztában vagyok vele, hogy a terepmunka rengeteg interszubsjektív elemet tartalmaz és hogy jómagam, mint kutató részese voltam az általam vizsgált kulturális folyamatok alakulásának. Ezért többször is szükséges volt kutatói személyemet meghatározni, pozicionálni, esetlegesen a terepre gyakorolt hatásemat értelmezni.

A visaiakkal kezdettől fogva igyekeztem tudatosítani jöveteleim célját, kutatásaim irányát. Beszélgetőtársaim egy részét, barátaimat többször vendégül láthat-

28 Egyes kutatók szerint a kvalitatív vizsgálatokkal kapcsolatban nem szerencsés objektivitásról beszélni, mivel a kérdező és a kérdezett között állandó interakció áll fent, inkább az érvényesség és a megbízhatóság fogalmakat kell használni (Babbie 2008: 344–346).

29 Köszönettel tartozom Bányai Csaba és Lukács György lelkészeknek, Kiss Géza helytörténésznek, illetve Kádár János, Gáspár Béla, Gáspár Mária és Virág Magdolna egykori visai tanároknak.

tam Magyarországon, a generációból (és az idősebb korosztályokból is) többükkel szoros barátságba kerültem, rendszeresen találkoзва velük családi ünnepeken Magyarországon és Erdélyben.

A kutatás szempontjából az egyik legfontosabb kulcsadatközlőmet Fodor *Selyem* Jánost Magyarországon, egy 1995-ös táncos fellépéssorozat során ismertem meg. Volt tévesz brigádsként, kiváló táncosként és egykori *kezesként*, az általam vizsgált témák kulturális és társadalmi aspektusaira is jó rálátása volt, gyorsan megértette jöveteleim célját. Jól átgondolt, megtervezett és tudatosan empatikus szerepvállalása miatt a falu gazdasági és politikai rendszerében a rendszerváltás után is megőrizte vezető szerepét, igaz már csak informális módon (Feischmidt 2007: 228). A vele való jó viszony sok kaput megnyitott a számomra a faluban, több esetben Visán átnyúló társadalmi kapcsolatrendszerét is rendelkezésemre bocsátotta. Néhány kapuhoz azonban csak akkor sikerült kulcsot találni, amikor a fiatal egyetemista státuszából kinőve, felnőtt, tapasztalt kutatóként tudtam megjelenni a terepen. Ugyanakkor Fodor *Selyem* Jánosnak a személyiségemhez közel álló, mindenben rendet kereső (vagy éppen azt hiányoló) látásmódja jó ideig befolyásolta az értelmezésemet.

1. kép. Fodor János *Selyem* és felesége Fodor (Fodor) Erzsébet az első visai táncfilmzés alkalmával. Készítette Pesovár Ferenc, 1964 áprilisában. Fodor János *Selyem* birtokában.

Özvegy Kiss Ágnes *Gáspár Pista Ágnes* és özvegy Nagy Amália az 1990-es években már tapasztalt adatközlőnek számítottak, hiszen Kallós Zoltán és a Visában is oktató néprajzos végzettségű tanárnő, Virág Magdolna évtizedek óta visszajárt hozzájuk.³⁰ Emiatt a visaiak engem is hozzájuk irányítottak elsőként. Ágnes néni és Ámáli néni nem csak a kérdésekre, a kérdezőre is nagyon oda tudtak figyelni, de még így is eltartott egy ideig, míg „mögé tudtunk kerülni” a rutinos adatközlőkre jellemző bejáratott válaszoknak.

Ugyanígy tapasztalt adatközlőnek számított a beszédes Fodor Anna, aki óriási mennyiségű információt tudott elmondani egy-egy interjú alatt úgy, hogy közben folyamatosan és irányíthatatlanul váltogatott három-négy téma között.³¹ Mélységesen együttérző volt Kiss Erzsébet *Micsurin* és Lovász Anna *Kuli Annus*, velük is sok mély, őszinte beszélgetést rögzítettem. *Annus* nénival folytatott beszélgetéseim dinamikája sokat változott az idők során, amiben nagy szerepet játszott férje és két gyermeke, majd az egyik unokája elvesztése. Úgy érzem, hogy a tragédiák feloldották korábbi fegyelmét, az utóbbi néhány évben sok olyan témát tudtam átbeszélni vele, amit korábbi beszélgetéseink során igyekeztem tapintatosan kerülni.

Temperamentumukból kifolyólag szókimondóan őszinte volt számos más beszélgetőtársam, így Papp József *Malvin* és felesége Fodor Margit *Mercuk* valamint a Lovász család tagjai: *Kuli Sári* néni, *Kuli Zsuzsi* néni, *Kuli Mari* néni és a halálukkal pótolhatatlan úrt hagyott két igazi családapa, *Kuli Gyuri* bácsi és *Kuli Feri* is. A mindkét oldalról vegyes családból származó Chesăuan szülők, Indrei és Zsuzsanna valamint gyermekeik, *Gyuri* és *Zsuzsi* sajátos, szituációfüggő magyar és/vagy román identitása sokáig rejtvény volt számomra jó néhány évig nem tudtam azonosulni. Csak miután megértettem a helyzetüket, tudtam olyan kutatói pozíciókat elfoglalni, ahonnan a magyar–román–cigány együttélés addig számomra rejtett aspektusaira is ráláttam. Ebben sokat segített a mindenkit el- és befogadó határtalan vendégszeretetük. Hasonlóan segítségemre voltak azok a magyarul jól beszélő visai román adatközlők, akik a magyar oktatás és média hatásaitól mentesen nevelkedtek, sok történeti eseményt, társadalmi és folklórjelenséget a helyi többségi (magyar) társadalomtól eltérő módon értelmeztek. Itt a Kolozsváron élő, kiváló táncos és jókedélyű Bonțidean testvéreket, Ioan *Nukuj-t* és Vasile *Tyia-t*, a súlyos betegsége alatt is életvidám Băraian Eugenia-t, *Zséni* nénit kell említeni. Kiváló adatközlőim volt a Mezőgyéresen (Ghirișu Român), román közegben felnőtt és a második világháború alatt Visára költözött Timándi Samu *Gyéresi*, a visai Kiss Anna *Császár Ankuca* és Țița Susana *Tuluk Ana*, egykoron mind jó táncosok. Közös volt bennük, hogy marginalizált helyzetben voltak a faluban, a *falú szájával* nem törődve sok tabunak számító adatot, történetet osztottak meg velem. Amikor ezekre

30 Virág Magdolna egyik tanulmányában azt vizsgálta, hogy az elitkultúra milyen szerepet játszott Ágnes néni életpályájában (Virág M. 2010).

31 Az Anna nénival folytatott beszélgetések fonalát általában az interjúk első harmadánál elvesztettem így csak a beszélgetések lejegyzése után derült ki – miután a leírt szövegrészleteket logikus rendbe szerkesztettem – hogy az összes általa elkezdett témát maradéktalanul kifejtette és közben az én kérdéseimre is válaszolt.

fény derült, hosszabb-rövidebb időszakokra elveszítettem néhány, a falu normáihoz jobban igazodó adatközlő bizalmát. A fent említett Samu bácsi, *Ankuca* néni, *Zséni* néni és *Tuluk Ana* néni rendkívül archaikus világgéppel rendelkezett. A velük való beszélgetések során a tánc és a zene gyakorlatilag csak kísérőtémái voltak az alakváltó boszorkányokkal, lidércekkel és egyéb hiedelemlényekkel folytatott küzdelmek elbeszéléseinek. Többeket ez is zavart, hiszen a visaiak egy része az 1990-es években már divatjamúlt, vagy titkolni való dolgoknak tartotta a *babonaságokat* (Gatti 2011a: 80). Pop Nicolae *Monuj* és felesége, a marokházi születésű Tuluc Dochița érdekes párt alkottak. Nicolae bácsi felvilágosult emberként mindig a modernitás érdekelte, legalább annyit kérdezett tőlem, mint én tőle. Dochița néni (Nicolae bácsi távollétében) viszont rengeteget mesélt a mezősegi hagyományos világról, sok román nyelvű *rikoltozást* és népdalt tudott. Nicolae bácsi a második világháború előtt, alatt és közvetlenül utána keményen exponálta magát a magyarokkal szemben. Emiatt is nagyra értékelendő, hogy elfogadva meghívásunkat 1995-ben több visai táncossal együtt elutazott egy hétre Magyarországra. Ezután mindig nyitva állt a háza előttem, kényes, etnikai vonatkozású politikai témákat is bátran felvettem, nem kerülte ki a kérdéseket, többször vitázott is velem.

2. kép. Egy háznál készült táncfilm román szereplői. Balról jobbra: Băraian (Moldovan) Eugenia *Zséni* néni, Pop Nicolae *Monuj* és felesége Pop (Tuluk) Dochița. Készítette Békési Tímea, 1998. február 26-án.

A felsorolt adatközlők közül kiemelkedik a fotografikus emlékezettel rendelkező Fodor Árpád *Denuk*, aki szinte mindenre emlékszik, ami az 1950-es évektől kezdve történt a faluban. Emlékeinek nagy része rendkívüli részletességgel rögzült memóriájában.³² A jelzett időszakra vonatkozóan Árpai segítségével szinte minden kérdéses életrajzi, történeti adatot leellenőrizhettem, a jelen könyv írása alatt is folyamatos telefonos kapcsolatban voltam vele. Kortársaim közül Papp Ferenc *Karika* kiterjedt rokonságának kapcsolatrendszere révén ugyancsak sok hasznos interjút tudtam készíteni Visában és a környező településeken. Feri a 2000-es évek elején átköltözött Magyarországra, egy kis ideig nálam lakott, de elköltözése után sem szakadt meg baráti kapcsolatunk. Beszélgetéseink során tapasztalom, hogy több mint húsz éves távlatból a falusi kultúra sok, időközben megváltozott jelenségét másként, esetenként kritikusabban értékeli, mint az otthon maradtak.³³ Nagy Dániel *Dani* barátom fiatalon költözött el Visáról, de kolozsvári lakosként nem szakadt meg a kapcsolata a faluval. Rendkívül kiterjedt baráti, ismeretségi köre felölel cigányokat, magyarokat és románokat egyaránt. Tőle nagyfokú toleranciát tanultam, ami sokat segített a különböző interakcióim során, illetve a helyi ismeretségeim bővítésében.

A terepkutatás és a feldolgozás során sem tagadtam érzelmi és esztétikai elfogultságomat a visaiak és tradicionális táncaik iránt, soha nem akartam az objektivitás látszatát egyfajta „értékmentes” kutatói attitűddel fenntartani.³⁴ Az „értékmentesség” már csak azért is félrevezető lenne, mert a visaiak többsége – hozzám hasonlóan, bár nem mindig ugyanabból az okból – nagy értéket tulajdonít a táncaiknak, tánc tudásuknak. A visai tánc kultúrájának saját fogalmai mentén való megértése csakis a helyi értékrendszer megismerésén keresztül vált lehetővé, ez pedig egyedül akkor működött, amikor együtt táncolva, vagy a táncról beszélgetve, „egymásra találtunk az adatközlőkkel”. A kultúrájuk iránt tanúsított nagyfokú érdeklődés, az esztétika felismerése, a „szépség dicsérete” volt sok esetben a kulcs, ami megnyitotta és az alábbi nyilatkozatokhoz hasonlókra bírta ezeket az embereket:

32 Emlékezett arra például, hogy kik voltak azok, akik a táncfelvételeken, mint nézők vettek részt, sőt arra is, hogy melyik *bámulón* milyen ruha volt. Emlékeinek helyességét a filmfelvételek utólagos elemzése igazolta.

33 Másrésztől hasonlít a helyzete a Karsai Zsigmondéhoz, aki a második világháború ideje alatt szökött át Romániából Magyarországra. A lórincrevi származású Karsai tánc tudását Martin György rögzítette és elemezte a *Lórincreve táncélete és táncai* című kötetben (Karsai–Martin 1989), ami az első magyar nyelvű táncos egyéniség monográfia. Karsaival kapcsolatban fogalmazta meg nagyon szépen Martin, hogy „Idegen környezetből mindig hazajáró emlékezete teljes épségben őrizte meg a múlt képét” (Karsai–Martin 1989: 7).

34 Itt Mohay Tamásnak Fél Edit és Hofer Tamás átányi kutatásáról tett kijelentését érzem mérvadósnak: „Ez a felfogás úgy kíván »megértő« lenni, hogy nem tetszeleg az »értékmentesség« pózában (ami sokszor csak mélyebbre rejti ki nem mondott érték választásait)” (Mohay 1998: 309).

Azok vótak a jó táncok, amiko' húzta a zenész legalább egy félórát, de ugyanazt a ritmust! S ha vot hely is, asztán ott ki tudtad táncóni magad! Úgy beleéli az ember magát, hogy azt gondolod, hogy repüsz. Mintha más területen lennél, nem ott. Ez vót a jó. Addig nem vagy megelégedve, ha nem táncolod ki magad istenigazából. Na, most ez jó volt, ez jól esett, és szép is volt. Akkor meg vagy elégedve. Na, most kitáncotam magam! Persze kell, hogy a leány is tudjon táncóni! Aztán akkor repülsz! Nem vagy a földön! Fenn vagy!³⁵

35 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2013. július 23-án, Visában.

Az értelmezési keret: változás és kontextus

A magyar táncfolklorisztika a paraszti világ gyors, 20. századi felbomlását, a hagyományos táncművelés gyökeres átalakulásának pontos követését, dokumentálását, illetve elemzését nem tartotta elsőrendű feladatnak (Kavecsánszki 2018: 46). Korábbi korszakok változásaira, a néprajzi kánonhoz hasonlóan a folklorizáció és az akkulturáció fogalmak segítségével próbált meg reflektálni a magyar néptánc kutatás. Vizsgálatainak tanúsága szerint a paraszti közösségekbe új táncformák és táncos szokások folklorizáció útján ágyazódhattak be (Martin 1995: 16–17), amikor is az adott közösség a saját kulturális sémáihoz alakította az új jelenséget, mintegy saját képére formálva azt. Ez a magyar táncfolklorisztika esztétikai irányultságú értelmezésében egyfajta gazdagodásként jelent meg.³⁶ Akkulturáció esetében ugyanakkor az új elemek jelentéktelen formai változáson mennek keresztül, ugyanakkor a befogadó kultúra jelentősen változik, amit a magyar néptánc kutatás a legtöbbször degradációs jelenségként észlelt.³⁷

A magyar paraszti díszítőművészet, a népzene és a néptánc változásait elemző vizsgálatok azt mutatják, hogy a Kárpát-medencei parasztság kultúrájának alakulásában három történeti korszak különíthető el a 17. századtól kezdve (Hofer 1975). A társadalmi elit és a parasztság hasonló ízlésvilágáról tanúskodó régi stílus virágzása után (Hofer–Fél 1994: 24–25), a 18. század végétől jelent meg az új stílusú népművészet, amely egyrészt a korábbinál erősebb kulturális különbségeket mutatott a társadalmi rétegek között, másrészt már a parasztságnak a többi társadalmi rétegtől való különbözni vágyását testesítette meg (Hofer–Fél 1994: 26, 29). E változás hátterében a nagy ipari forradalom hatására elinduló kelet-európai mezőgazdasági innovációk, a parasztságot is lassan elérő modern nemzettudat, az 1860-as években kezdődő iskolareform, valamint a népszínművek hatásai álltak (Hofer–Fél 1994: 28–30). A 19. század második felétől, végétől néhány, gazdaságilag sikeres település esetében a zene és a díszítőművészet mellett a táncművelésben is tapasztalható volt egy kései, expresszív kivirágzása a magyar paraszti kultúrának, ami extrovertált, túldíszített stílusjegyek elterjedését eredményezte (Hofer–Fél 1994: 36–37).³⁸ A 19.

36 Martin György az újkor eleji individuális, improvizált táncműfajok átvételével kapcsolatban fejlődésről, fejlesztésről, a későbbi, nyugat-európai műfajok magyarországi megjelenésével kapcsolatban stagnálásról, vegetálásról ír (Martin 1980d: 444).

37 Az akkulturáció fogalom alatt külső hatás révén létrejövő átalakulási folyamatot ért a szakirodalom (Dóka 2011: 102, 35-ös lábjegyzet). A magyar néprajzi kutatás többek között ezzel a fogalommal jelöli a paraszti kultúrának a 19. század második felétől kezdődő nagyarányú átalakulási folyamatát, felbomlását (Kósa L. 1998: 42). A magyar táncfolklor akkulturációjához lásd Dóka 2011.

38 A szakirodalom példaként legtöbbször a kalocsai és a sárközi területeket említi, ahol a díszítőművészetben, viseletben, zenében és táncban egyaránt erőteljesen megmutakoztak a legújabb stílusjegyei (Kósa L. 1998: 167–168, Martin 1995: 75, 78). Ezt a hosszúhetényi táncművelés változásvizsgálatánál is sikerült bemutatni (Fügedi–Varga 2014: 126–127).

század végén azonban már a legtöbb falu tánc kultúrája esetében egyre erőteljesebb polgárosulásról kell beszélnünk, ami már elindítja azt az akkulturációs folyamatot, amit a modernizáció a 20. század első felében befejez. A magyar néptánc kutatás erre az időszakra datálja a paraszti táncok virágkorát, amikor is „a tánc kultúra tájilag elkülönülő színes formáinak kialakulása is zajlik” (Dóka 2014: 49, 1-es lábjegyzet). Az átalakulás ekkor formai-szerkezeti és esztétikai szempontból nézve nem tűnik romlásnak, sőt sok esetben a vizsgált táncok éppen hagyományos tánc kultúrák felbomlása idején, a váltás pillanatában tűnnek a legdíszebbnek, legértettebbnek.³⁹

A fent vázolt három korszak tánc kultúrájában bekövetkezett változásokra (a harmadik korszak esetén csak bizonyos települések esetében) még minden bizonnyal a folklorizáció jellemző. Ugyanebben az időszakban, a kivirágzással párhuzamosan azonban már egyre több helyen jelenik meg egyfajta polgáris, „semleges” tánc kultúra (Dóka 2014: 49).⁴⁰ Mindez beleillik abba a globális folyamatba, melynek során „a modernizáció felbontja az útjába kerülő hagyományos társadalmakat” (Hofer 1975: 407). Lokális szinteket vizsgálva úgy tűnik, hogy a hatékonyságra való törekvés⁴¹ miatt a megváltozott társadalmi, kulturális helyzetekhez oly mértékű az alkalmazkodás, hogy az előidézi a test-technikák (esetünkben a tánc) teljes mértékű megváltozását is (Könczei Csongor 2004: 89–90). A hagyományos paraszti tánc kultúra adaptációs képessége tehát véges, túl gyors és nagymértékű változások hatására felbomlik, illetve formai jegyeit megváltoztatva átalakul.⁴² Ezt a folyama-

39 Ez összecseng Fél Edit gondolataival: „régí és új jelenségeket [...] változások, cserélődésük időpontjában ismerhetünk meg legjobban. Amikor nem lassú, folyamatos alakulásról van szó, amelynél az egyes jelenségek finom, sokszor csak árnyalati különbségek közbeiktatásával futnak át, simulnak át a másikba, hanem akkor, amikor a régiek újjal való felcseréléséről, váltásáról van szó [...] Ilyen esetekben nem találkoztunk – legalábbis ezideig – még egyetlen esettel sem, amikor a régi elmúlása előtt elerőtlenedett, elhalványodott volna, sőt miután éppen ekkor, a váltás időszakában válik tudatossá, kontúrjai ekkor lesznek legélesebbek, legerősebbek, maga a jelenség pedig a legteljesebbé éppen ekkorra válik, úgy is mondhatnánk, hogy ekkorra lesz érett. Ahhoz ugyanis, hogy valami újat megtanulhassunk, el kell hagynunk az annak megfelelő régít; ahhoz pedig, hogy elhagyhassuk, meg kell ismernünk, tudatosítanunk kell. Ily módon ismeretállományunk egyszerre gazdagszik a régiek ismeretével is – melyben egy egész életet át éltünk anélkül, hogy arról tudomásunk lett volna és az újéval, amellyel ezentúl élni és hatni kívánunk” (Fél 1952: 408–409).

40 „Utóbbi világához hozzátartoztak a falvakban is megjelenő hivatásos táncanárók, a polka és a keringő és más divatos táncok és a polgári külsőségekkel megrendezett táncalkalmak” (Dóka 2014: 49).

41 Marcel Mauss a test-technikákat, így a táncmozdulatokat is hagyományos és egyben hatékony cselekvéseknek nevezte (Mauss 2000: 431).

42 Könczei Csongor és Ratkó Lujza nagyjából egyetértenek abban, hogy a népi tánc kultúra felbomlásának fő okai a felgyorsuló társadalmi és kulturális változásokat nem képes már szervesen integrálni (Könczei Csongor 2004: 130), így elérkezve az asszimilációs képessége végső határához felbomlik (Ratkó 1996: 309–311). A kérdést érzékletesebben láttatja Hofer Tamás és Fél Edit, amikor leírják, hogy ezek a nagyívű gazdasági-társadalmi folyamatok személyes, szinte egyéni döntéseket szülnék: „A gazdasági-társadalmi-történelmi hatóerők nyomása kérelhetetlenül szétbontja a falusi élet szípen kimunkált paraszti formáit. Azok, akik letették a viseletet, átléptek egy olyan küszöbön, amelyen a többi falu népe is át fog haladni. Levonták a következtetést abból a növekvő ellentétből, ami a szép tárgyak és szép gesztusok rendszerét egyre erősebben szembeállította az élet realitásával [...]. A szakítás a múlttal, a népművészettel következetes és végleges: tudatos szembefordulás addigi életformájukkal és érték-rendszerükkel” (Hofer–Fél 1994: 16–17). A falusiakkal azzal a döntéssel, hogy a hagyományos formákat elhagyják, vagy kívül helyezik őket a korábbi rituális kontextusaikon, útjára indítják a folklorizmust, a hagyományörző mozgalmakat, ahol ezek a formák önálló életet kezdenek élni (Hofer–Fél 1994: 17).

tot jelzi a magyar táncfolklorisztika is, amikor a régi és új stílusú táncok mellett megemlíti az ún. „jövvény táncoknak” nevezett népies mütáncokat, polgári, illetve nyugati eredetű társastáncokat, táncos játékokat stb., melyeket a hagyományos paraszti tánc kultúra nem tudott magába olvasztani (Martin 1998a: 547). Formai szempontból ezeket, illetve a modern tánc kultúrának a jelenségeit nem sorolhatjuk a néptánc kultúrához, viszont változás vizsgálatunkba be kell vonni ezeket, ha a kultúra mélyben rejlő, történelmi és divatkorszakok határait átívelő dinamizmusára, és a változások törvényszerűségére vagyunk kíváncsiak – ahogy erre Molnár Péter korábban határozottan utalt (Molnár P. 2011: 50).

A kulturális antropológiában az evolucionista és a diffuzionista iskolák bírálatát a történelmi partikularisták mellett, a 20. század első harmadában a funkcionalista kutatók fogalmazták meg (Claessen 2002). Mind a történelmi partikularisták, mind pedig a funkcionalisták fontosnak tartották, hogy a vizsgált jelenségeket, azok jelentését és egymáshoz való kapcsolatát az adott kultúra keretein belül tanulmányozzák, míg a magyar néptánc kutatásra sokáig szinte kizárólagosan jellemző földrajz-történelmi szemlélet ezeket az elemeket a lokális kontextusoktól elválasztva kezeli (Varga S. 2020c: 87, 4-es lábjegyzet).⁴³ A funkcionalista kutatók mutattak rá arra, hogy a kultúra és a társadalom rendszerként működik, amelyen belül minden egyes elem jelentéssel telve kapcsolódik egymáshoz és így a rendszer egészéhez is (Williams 1991: 106–107). Bronislaw Malinowski és Alfred Radcliffe-Brown óta tudjuk, hogy a kultúra célorientált jelentésrendszerként is értelmezhető (Kaschuba 2004: 61), ami soha nem statikus, hanem mindig rugalmasan, a társadalmi, politikai kontextus változásaira rendkívül érzékenyen reagálva alakul.⁴⁴ A vizsgált közösséget érintő hatásokra a kultúra részéről minden esetben adaptációs válasz érkezik.⁴⁵ Az így létrejövő változás a kultúra alapműködésének része (Szőnyi 2021: 12).

A táncantropológusok közül Drid Williams hívta fel a figyelmet a fenti szemlélet korlátaira, miszerint a tánc kultúra egyes elemeinek funkcionális vizsgálata során sokan szem elől tévesztik azt, hogy a kultúra nemcsak jelenségek összessége, hanem egy organikus egész, melynek működési törvényszerűségei nem feltétlenül felelnek meg az egyes elemek kapcsolatának működési törvényszerűségeinek. Bár mely paradigma félreértésekhez vezethet, ha a vizsgált elemek az eredeti kontextuson kívül kerülnek, és ha nem megfelelő érzékenységgel és körültekintéssel bánunk velük (Williams 1991: 129).

A „dolgok elsődleges környezetének” (Gyáni 1997: 50) bemutatására irányuló kontextuális szemlélet mind a mai napig rendkívül erősen jelen van a nyugati tán-

43 A magyar táncfolklorisztikában a kulturális változások értelmezése során megjelenő evolucionista elképzelésekkel kapcsolatos problémákra már többen is felhívtuk a figyelmet (Könczei Csilla 2009d: 77–79, Szőnyi 2020: 108–109, Varga S. 2020c: 87), sőt néhány kritikai észrevétel a diffuzionista gondolatokra vonatkozóan is elhangzott (Varga S. 2020d: 592, 594).

44 A politikai, gazdasági és társadalmi kontextuselemzések és az ezzel kapcsolatos változás vizsgálatok beemelését a magyar néptánc kutatásba mint fontos célt említettem egy 2020-as tanulmányomban (Varga S. 2020b: 181–183).

45 Szőnyi Vivien a moldvai magyar falusi tánc kultúrát mint adaptációs rendszert vizsgálta (Szőnyi 2021: 48).

cantropológiában, ezt mutatja az is, hogy ma már egyes kutatók a mozgásban lévő test szociális és kulturális meghatározottságáról beszélnek (Kürti 1995: 149), és a táncot a szociális és kulturális interpretáció egy lehetséges modelljeként alkalmazzák (Delgado 2005). Jómagam 2019-ben és 2020-ban hívtam fel a figyelmet a kontextuális elemzések szükségességére a néptáncutatásban, saját hosszúhetényi, kapuvári, végvári és visai kutatásaimra hivatkozva (Varga S. 2019, 2020b).

Az európai néprajzkutatásban a második világháború utáni empirikus paradigmaváltás során a figyelem a kulturális folyamatok vizsgálatára és emellett a jelenkutatásra is összpontosult (Kaschuba 2004: 74–75). Ezzel szemben a magyar táncfolklorisztikai gyakorlatban sok esetben a múlt statikus szemlélete érvényesült, a kutatók elsősorban archaizmusokra, a „tisztá etnikus” jegyek kiemelésére koncentráltak (Felföldi 2002: 119), ezeket az elemeket igyekeztek a földrajz-történeti és az ehhez kapcsolódó formai-szerkezeti elemzések keretein belül értelmezni. A magyar néptáncutatásban a funkcionalista-kontextualista szemlélet ritkán bukkan fel, és bár a 20. század bizonyos törekvései ebbe az irányba mutattak,⁴⁶ igazából egyetlen korszakban sem vált meghatározóvá (Varga S. 2020b: 173). Felföldi László a funkcionalizmus megjelenését jelzi azokban a táncos kismonográfiákban, melyekben a szerzők külön fejezetben foglalkoznak a vizsgált település, terület általános néprajzi, esetleg gazdaságföldrajzi jellemzőivel (Felföldi 1997: 103–104). Az említett művek ezeket azonban csak ritka esetben és csak említés szintjén kapcsolják össze a tánc kultúrával, soha nem jelenítik meg olyan módon a kulturális, esetleg a társadalmi kontextust, hogy a táncos jelenségeket ebbe behelyezve értelmeznék.⁴⁷ Általában sematikus leírásokról van tehát szó, ahol a tulajdonképpen vizsgált táncanyag, táncos egyéniség, vagy falusi táncélet, és az ezek mellett külön fejezetben felvázolt kulturális-társadalmi háttér közötti kapcsolatok „megsejtését” az olvasóra bízzák a szerzők.⁴⁸ A Mezőség táncfolklorjával kapcsolatban három olyan tanulmányt említhetünk, amelyek amellett, hogy jól sikerült etnográfiai leírások, társadalmias irányultságot tükröznek, és valamelyest érzékenyek a kulturális változásokra. Járdányi Pál kidei (Chidea) népzenei monográfiájáról van itt elsősorban szó, amely bevallottan Vargyas Lajos Áj faluban végzett kutatását tartja követendő mintának annak szociográfiai irányultsága miatt (Járdányi 1943: 5–6). Faragó József pusz-

46 Itt elsősorban Belényesy Mártának a társadalmias szemléletet kiválóan érvényesítő munkáját kell megemlíteni (Belényesy 1958). Kaposi Edit 1949-ben íródott, de csak ötven évvel később kiadott bodrogközi kismonográfiája (Kaposi 1999) szintén figyelembe veszi a társadalmi kontextust és a kulturális változásokat, ha nem is azon az analitikus szinten, mint Belényesy műve. Kaposi Edit egyébként már 1947-ben megjegyzi, hogy a korábbi közlésekből „kimaradt a tánc társadalmi jelentőségét, szerepét, életét is taglaló leírás (Kaposi 1947: 243). Gábor Anna programadónak szánt (és a szocialista társadalompolitikába is belesimuló) cikkét kell itt még megemlíteni (Gábor 1956).

47 Ilyenek például (a teljesség igénye nélkül): Morvay–Pesovár szerk. 1954, Pesovár F. 1954, Martin 1955.

48 Ez nem sajátosan magyar jelenség. Drid Williams szerint néhány kutató csak kutatásainak részeredményeiről tájékoztatja az érdeklődőket, és nem mutatja meg azt a módot, ahogy ezeket „előállítja”, illetve összesíti. Az ilyen kutató úgy jár el, „mint egy bűvész, aki különböző dolgokat helyez a kalapba, majd onnan egy nyulat ránt elő” (Williams 1991: 106). Így a kutató könnyen egy, csak a saját maga által észlelt „igazság” védelmezőjévé válhat (Buckland 1999).

takamarási (Cămărașu) tanulmánya az első tudományos munka, amely kifejezetten egy mezősi falu tánc kultúrájával foglalkozik nagyon jól láttatja a faluban élő különböző társadalmi, etnikai csoportok egymásra hatását (Faragó 1946). Novák Ferenc Szék tánc kultúrájáról írt szakdolgozatában pedig már az émikus szemlélet megjelenéséről beszélhetünk, ami a szerző jó beleérző képességéről tanúskodik (Novák 2000). Olyan kontextualista szemléletről azonban, ami a vizsgált jelenségeket saját kulturális-társadalmi környezetében, annak jelentésmezőjében tudná elemezni, nem beszélhetünk ezekben az esetekben.

A fentiek fényében talán nem véletlen, hogy Martin György „gyakran rosszul értelmezett” funkcionális vizsgálatokról, valamint ezek újraértelmezésének szükségességéről írt (Martin 1965: 265). Ennek nyomán a történeti irányultság (Varga S. 2020c: 87) mellett magára a táncra fókuszáló objektivitásra törekvő, formai-szerkezeti paradigma vált szinte máig uralkodóvá Magyarországon.⁴⁹ „...a magyar néptánc kutatás módszertani keretén belül a tánc funkcionális-társadalmi vizsgálata nem volt kitüntetett szempont, s ma sem az” – írta 1997-es összefoglaló tanulmányában Felföldi László (Felföldi 1997: 106). Bár Martin György és munkatársainak több munkájából is kitűnik, hogy a táncok társadalmi szerepére, szokáskörülményeire, jelentésére és a kapcsolódó népi tudatra vonatkozó tényezőkre igyekeztek odafigyelni (Felföldi 1997: 105), mégis elmondhatjuk, hogy ez a történeti, illetve formai-szerkezeti érdeklődés mögé szorulva valósult csak meg.⁵⁰ A ma már klasszikusnak számító folklorisztikai, kultúrtörténeti értelmezések során a vizsgált jelenségeket kiemelték a saját jelentésmezőjükből, azzal a céllal, hogy a földrajz-történeti tipológia keretein belül egymással összehasonlíthatóvá váljanak.⁵¹ A vizsgálat célja elsősorban nagyívű kultúr- és társadalomtörténeti változások, alapvetően makroszintű folyamatok megismerése, tehát Európa, illetve azon belül a Kárpát-medence művelődéstörténetének, kultúrtörténetének egy sajátos, néprajzi látószögéből történő megvilágítása volt.⁵² Itt magyar vonatkozásban elsősorban Martin György

49 Martin György munkásságával kapcsolatban kerülöm a strukturalista kifejezést. Bár Felföldi László a második világháború utáni magyar néptánc kutatással kapcsolatban „érett strukturalizmusról” beszél (Felföldi 2008: 7–11), Könczei Csilla kiváló tanulmányában kimutatta, hogy a Martin György és munkatársai által kidolgozott táncelemzési módszer nem köthető a Lévi-Strauss-féle strukturalizmushoz. Martinék strukturalista megközelítése csupán annyit jelentett, hogy a nyelvészeti megközelítéshez hasonlóan a táncot szerkezeti elemekre bontva vizsgálták (Könczei Csilla 2020).

50 Felföldi hívja fel a figyelmet arra, hogy a magyar tánc folklorisztika értelmezésében „...a táncok strukturális elemzése során vizsgált szerkezeti funkció és a szélesebb értelemben használt társadalmi funkció fogalma” elválik egymástól (Felföldi 1997: 105). Vélhetően a formai-szerkezeti elemzésekre és a szerkezeti funkcióra gondolt Kürti László is, amikor a „funkcionalista és strukturalista modellek túltengésének visszaszorítására” biztatja a Kelet-európai tánc kutatókat (Kürti 1995: 144). A táncantropológiai és táncfolklorisztikai megközelítések közötti alapvető különbséget, illetve a lehetséges kapcsolódási pontokat az utóbbi időben több magyar kutató is tárgyalta (Kavecsánszki 2018: 54, Szőnyi 2019: 40–42).

51 A nemzetközi folklorisztika és szövegfilológia által kidolgozott földrajz-történeti kutatási irányzat történetéről, alkalmazhatóságára vonatkozó kritikákról lásd Voigt 1975.

52 A mikro-, mezo- illetve makroszintű elemzésekről Szőnyi Vivien is ír táncantropológiai munkáiban (Szőnyi 2019: 38, 42, 2021: 48–49), ezek azonban nem teljesen feleltethetők meg az általam használt kategóriáknak.

makroszintű elemzéseire kell utalni,⁵³ amelyekben a néptáncművészet változásfolyamatait a Kárpát-medencei, illetve az európai kultúrtörténetbe ágyazva értelmezi.⁵⁴ Mezo- illetve mikroszintű kutatásokkal, tehát egyes vidékek, falvak mélyfúrászerű vizsgálatával ugyanakkor ritkábban találkozunk.⁵⁵ A társadalmi, kulturális kontextusra nagy hangsúlyt fektető vizsgálatok az 1990-es évektől jelennek meg a magyar táncművészetben (Ratkó 1996; Könczei Csilla 2009a, 2009e; Kavecsánszki 2018: 50). A kontextuális szemléletmód végül hazánkban meglehetősen későn, a 2000-es években vált hangsúlyossá, különösen fiatal kutatók munkáiban.⁵⁶

A magyar táncfolklorisztikai kutatásokat hosszú ideig meghatározó földrajz-történeti megközelítést ma már csak a megfelelő kritikával alkalmazva,⁵⁷ lokális, tehát mikroszintű vizsgálatokkal megalapozva, a szűkebb és tágabb kulturális, társadalmi és ökológiai régió belüli kulturális folyamatokra és impulzusokra, interetnikus, transznacionális hatásokra is odafigyelve, „finomrahangolva” és kontextualizálva tartom lehetségesnek (Varga S. 2020c: 87, 88). Ez azért is fontos, mert a paraszti réteget nem csak a társadalom többi részétől, de az azt körülvevő politikai, gazdasági és ökológiai rendszerektől sem lehet függetlenül kezelni.⁵⁸

53 Lásd a *Selected Papers of Martin György* című könyv összehasonlító történeti tanulmányait bemutató fejezetét (Fügedi et. al. ed. 2020: 101–308). Kavecsánszki Máté szerint Martin György a magyar táncdialektusok vizsgálatánál messzemenően figyelembe vette a társadalomtörténeti hátteret (Kavecsánszki 2014: 77). Kijelentését árnyalva úgy gondolom, hogy Martin György az ide kapcsolható vizsgálatait során a magyar táncművészet Európáé, illetve a Kárpát-medencei társadalomtörténetébe helyezve makroszinten vizsgálta, míg egyes közösségek táncművészetének vizsgálata során a helyi politikai, gazdasági kontextus mikroszinten történő vizsgálata (is) szükséges.

54 Hofer Tamás egyik kiváló tanulmányában mutatta be, hogy Martin György az 1970-es évek második felében már egyre tisztábban látta a magyar népi táncművészet helyét és változásait a különböző társadalmi rétegek egymásra hatásának dinamikájában, illetve a nemzeti kulturális integráció folyamataiban (Hofer 1993: 18–20).

55 Ilyenek például a gyimesi csángók (Kallós–Martin 1970), illetve Bag (Martin 1955) és Lőrincréve (Karsai–Martin 1989) táncművészetéről megjelent írások.

56 Kiemelendő Kavecsánszki Máté kötete (Kavecsánszki 2015), valamint Szőnyi Vivien disszertációja (Szőnyi 2021). A Mezőséghez közel eső Maros–Küküllő vidékével kapcsolatosak Pál-Kovács Dóra tanulmányai (Kovács D. 2014, 2016; Pál-Kovács 2017, 2019, 2021), a Mezőségről, illetve a Kis-Szamos vidékéről származó adatokkal dolgozott Székely Anna több tanulmányában (Székely A. 2015, 2016, 2017, 2020) csakúgy, mint Molnár Péter (Molnár P. 2005, 2011).

57 A magyar táncfolklorisztika klasszikus földrajz-történeti, formai-szerkezeti megközelítésének kritikai felülvizsgálata és „finomrahangolása” is csak az utóbbi években indult el (Fügedi 2005, 2018; Varga S. 2021b), annak ellenére, hogy már az 1990-es évek közepén komoly kritika hangzott el, amely felhívta a figyelmet a tánc társadalmi jelenségként való értelmezésének szükségességére. Az új értelmezési lehetőségek keresésének hiányára Kürti egy tanulmányában már utalt, ez a felvetés azonban máig megválaszolatlanul maradt (Kürti 1995). Más interpretációs kísérletből eddig nem született tudományos program, pedig számos ilyen készült: mint például Könczei Csilla nyelvészeti paradigmákat érvényesíteni kívánó írásai (Könczei Csilla 2009a, 2009b, 2009c, 2009d), vagy Dóka Krisztina és Felföldi László kognitív folyamatokra koncentráló tanulmányai (Dóka 2007, Felföldi 2007). Ratkó Lujzának a tánc tartalmi elemzéseire tett iránymutatásai (Ratkó 2002, 2007), valamint Andrásfalvy Bertalannak a tánc személyiségfejlődésében játszott szerepéről szóló írása (Andrásfalvy 2007) is ide sorolhatók.

58 Gyáni Gábor felhívja a figyelmet a kontextuális szemlélet gyenge pontjaira: a kontextusok szerinte olyan „értelmezett szituációk”, amelyek a kutatói szelekció és bizonyos nézőpontok eredményeiként jönnek létre. A megfelelő kontextus kiválasztása többnyire attól függ, mit kívánunk megérteni és megmagyarázni. A kontextualizálás tehát egy elvont szellemi folyamat, ami könnyen eltávolodhat a vizsgált jelenség „eredeti értelmétől” (Gyáni 1997: 57). Tovább folytatva: „tekintve, hogy vala-

Az 1990-es évek óta a nemzetközi és magyar táncirodalomban erősödött az a nézet, hogy az egyre gyorsabb változásfolyamatokat csak a táncfolklorisztika és a táncantropológia módszereinek és szemléletének együttes összehangolt alkalmazásával lehet értelmezni (Giurchescu–Torp 1991: 5, Kavecsánszki 2018: 47–48, 59). A táncantropológiai megközelítések használatával lehetővé válik a tánc folyamatosan változó formanyelve mögött húzódó társadalmi, művelődéstörténeti folyamatok megértése (Kavecsánszki 2018: 59). Ez a társadalmi megközelítés a tradicionális táncokat felváltó új táncdivatokat nem romlásként, tartalmi kiüresedésként látja, hanem a formai-esztétikai jellegzetességekre kevésbé koncentrálna, a változásokat társadalom- és mentalitástörténeti folyamatok keretében értelmezi.⁵⁹ A táncfolklorisztika nagyon tág értelmezési perspektíváját szerencsésen egészíti ki a táncantropológia, ami a széles történeti és földrajzi távlatok helyett időben és térben jól lokalizálható embercsoport táncolására, mozgására, testére és az ezeket körülölelő jelentésmezőkre koncentrálna. Mintegy „megfordul a fókusz”: az emberi testtől, annak szimbolikus használatától indulva próbálja magyarázni az adott közösség „társadalmi valóságát, történelmét vagy jelenét” (Kavecsánszki 2018: 53).

miféle kontextus hiányában semmiről sem adható értelmes, racionálisan igazolható magyarázat, a törvényalkotó megismerés sem mentesül a kontextualizálás időnkénti kényszerétől [...] Implicite ugyanis mindannyian kontextualisták vagyunk. A kérdés inkább az, vajon jó kontextualisták vagyunk-e, tehát a megfelelő kontextust választjuk-e?” (Gyáni 1997: 51).

59 Ahogy arra Kavecsánszki Máté utal is: „Számos kutató a társastáncok megjelenését a táncművelés tartalmi kiüresedéseként értelmezte, minthogy a társastáncokra pusztán szórakozó funkciójú, tartalom nélküli mozgásformaként tekintettek [...] Amikor azonban egy táncnyelv mozgásrendszere elhagyja eredeti közegét és egy másik társadalmi rétegnél talál befogadásra, ismét feltöltődhet tartalommal és ismét szimbólummá válhat [...] A társastánc nagyon is rendelkezik tartalommal és szimbolikus jelentéssel, amellyel a paraszti közösség vagy annak bizonyos csoportjai és egyénei vagy azonosulni kívánnak, vagy pedig elhatárolódnak akarnak tőle” (Kavecsánszki 2018: 64).

Mezőség és Visa a történelmi változások tükrében

Az Erdélybe betelepülő magyarság a 10. században Mezőség peremén a helynevek tanulsága szerint meglehetősen gyér, többségében szláv népesítést talált (Makkai L. 1988: 255–256, 258–260). Vélhetően a Visa elnevezés is szláv személynévből származik.⁶⁰

1241-ben betörték Erdélybe a tatárok, akik a források szerint települések egész sorát pusztítottak el.⁶¹ A megritkult magyarság mellé szászok és bajorok kerültek (Makkai L. 1988: 312–313, 317). A 13. század végére a birtokadományok miatt elhatalmasodó arisztokrácia és egyház egyre inkább magához ragadta a hatalmat a központosított királyi várszervezettől (Makkai L. 1944b: 62–64). Ezt a 14. században kialakuló új közigazgatási rendszer is tükrözte: a vármegye (a „Lakság”) ekkor már a területén élő nemesség összességét jelentette (Áron 1981: 102–103).

Mezőségen a kevésbé népes családok kezén is ritkán volt 10–20 falunál több, és csak a leggazdagabbak birtokoltak 20–30 falut, mint például a vagyonos Sukiak is (Makkai L. 1988: 325–326). A Suki család egyik ága alapította a Visához közel fekvő Alsó-, Felső- és Nemeszsukot is (Kelemen Lajos 1977: 115, 251).⁶²

A 13. század végén, az addig lakatlan erdélyi hegyvidékeken megjelentek az első „oláh”⁶³ transzhumáló csoportok Moldva és Havaselve irányából.⁶⁴ Itt érdemes megjegyezni, hogy az ún. „vlachjogú” falvak a 13–16. században létrehozott, kenézek telepítése révén benépesített román- és rutén települések voltak, de esetükben a 15. századtól már más nemzetiségekkel, köztük magyarral is (!) számolni

60 Visoslav (szláv), jelentése: magas. A Váradi Regestrum szerint Visa mint személynév magyar használatban is előfordult, ma különböző szláv nyelvekben találkozhatunk vele (Vyša, Visha). A mai román Vișea helynév átvétel a magyarból (Kiss L. 1988: 768). Egy helytörténeti monda szerint a zsuki gróf a tőle elszökött és a mai Visa területén bujdosó jobbágyait akarta visszahívni, de mivel selypített, csak annyit tudott mondani: „vissa, vissza” – így lett a falu neve Visa. Etimológiai érdekesség: a kalotaszegi falvakban a kemencében szárított almát nevezik visának (Jankó 1868: 80).

61 Rogerius, nagyváradi kanonok mezőszégi útja során legelőszőr Magyarfráta (Frata) környékén bukkan túlélőre (Makkai L. 1988: 311).

62 Zsuk ma négy falurészt (korábban különálló falvakat) egyesít magában: Alsózsuk (Jucu de Jos), Felsőzsuk (Jucu de Sus), Nemeszsuk (Jucu de Mijloc) és a Zsukiménes (Juc-Herghelie), ami 1950-előtt Alsózsuk része volt. Alsózsuk és Felsőzsuk 1968-ban egyesült.

63 Írásomban az „oláh”, illetve a „vlach” kifejezést nem a román etnikum pejoratív szinonimáiként használom, hanem a vegyes, javarészt balkáni származású és többségében (de nem kizárólag) román etnikumú pásztornépet értek alatta (lásd például Földes 1982).

64 Az első oklevéllel igazolható vlach települések a 13. század közepén-végén jelennek Dél-Erdélyben (Balás–Domokos 1991: 12, 20). Szolnok-Doboka vármegye monográfiájának első kötete szinte éves pontossággal jelöli meg a megye területén keletkezett idegen szárványokat, 1405-től egészen 1820-ig (Tagányi–Réthy–Pokoly 1901: 83–91).

kell.⁶⁵ A „vlach” szó ebben az időszakban ugyanis már foglalkozást, életformát jelentett. „A 15–16. sz.-ban már a „vlachjogú” falukban élöket hívták „vlachoknak”, függetlenül nemzetiségi hovatartozásuktól” (Bárth 1982). Mezőségen az „oláhok” legkorábbi említései a 14. század elejéről-közepéről valók, 1379-ben a Visa melletti Kisszéken (Săcălaia) jeleznek már korábban letelepedett „oláh” lakosokat (Kádár 1903: 74).

Egy 1326-os zsuki határjárás során említették először a visai erdőt (sylva Vy-saerdeye). Hat évvel később a Vizouteluk névvel találkozunk, vélhetően ez idő tájt alakította művelhető (és talán lakható) területté a korábban erdős területet a birtokos Suki család (Balázs 1939: 62–63). Bizonyosan lakott településre először egy 1368-as adat utal, mely szerint a falu neve Possessio Wisa (Csánki 1913: 425).⁶⁶

A közép-erdélyi magyarság összefüggő tömbjét először az 1348–49-es nagy pestisjárvány bontotta meg. Mezőség északi és nyugati részén ekkor keletkeztek a magyar falvak közé ékelődve a „szász” előnevével települések (Makkai L. 1988: 342). Az Erdélyi Középhegységéből a Mezőségre transzhumáló „oláhok” megpróbálták megtelepedni a váruradalmakon kívül is, amire a fölesurak kegyetlenkedései miatt elpusztuló falvak nyújtottak lehetőséget (Balázs 1939: 38, 40). Ekkor keletkezett a Mezőségre jellemző, „magyar”, „oláh” jelzővel ellátott ikerfalvak (pl. Magyarfráta – Oláhfráta) többsége (Makkai L. 1988: 343).

Visa környékét is érintette pusztulás, hiszen az 1237-ben és 1332-ben pápai tizedet fizető szomszédos Báré (Băraii) egy 1411-es adat szerint lakatlan volt, 1461-ben viszont már juhötvenedet fizető oláh-jobbágyok lakták. A falu neve 1467-ben és 1468-ban Oláh-Báré; egy 1473-as adat szerint azonban már ismét Báré (Csánki 1913: 332–333). Györffy István néprajzi térképe a Hunyadiak korában Visa környékére már jelentős tömegű „oláh” népességet jelzett (Györffy I. 1925: 108).

Visa első lakói magyar nemzetiségűek lehettek, hiszen egyik névváltozatában sem jelenik meg az „oláh”, vagy „szász” jelző. Nem kizárható azonban, hogy az 1400-as évek közepén–végén Visában is voltak „oláh” lakosok, hiszen a szomszédos (ma már nem létező) Ábeltelkére a Sukiak a 15. század folyamán oláhokat telepítettek (Györffy Gy. 1987: 341). A Suki család szép számmal tartott „oláhokat”, Oláhkályán (Căianu), Báré, Köteland (Gădălin) és Oláhzsuk nevű birtokain (Csánki 1913: 332–333, 364–365, 372, 401–402).

A Sukiak részt vettek az 1467-es erdélyi főnemesi királyellenes felkelésben, emiatt kegyvesztett lettek. Birtokaikat – így Visát is – 1468-ban Csupor Miklós erdélyi vajda kapta meg. A következő évtizedekben a Suki család megpróbálta visszaszerelni birtokait, ami csak részben sikerült.⁶⁷

65 Gunda Béla ismertet egy történeti forrást a középkor végétől, amiben egy Gyenge János nevű magyart említenek, kinek foglalkozása „oláh, azaz pásztor” (Gunda 1941: 316).

66 A ma is meglévő szomszédos települések első írásos említései: Báré – 1279, Bonchida (Bonțida) – 1263, Gyulatelke (Coasta) – 1318, Köteland – 1320, Marokháza – 1318, Zsuk – 1314 (Kiss G. 2006: 10).

67 Visa érintett még későbbi birtokvitákban is: 1515-től új tulajdonos az Erdélyi Somkerei, mellettük 1553-ban pedig a Szentiványi Kendi család lett (Jakó 1990 I.: 660, 754, 784, 794–795, 811; 1990 II.: 83, 145–146, 235, 263, 315–316, 364, 765–766). A 16. század elejétől a Sukiakat már nem említik a Visára vonatkozó források, „a család további története lényegében a lassú lecsúszás az országos szereplés színteréről” (Kelemen Lajos 1977: 115).

A Mezőséget érő történelmi csapásokat a magyar állam három részre szakadása készítette elő, amikor is az innen északra elterülő vidék egyszeriben határvidékké vált (Makkai L. 1944b: 70, Tonk 1994: 24). Miután 1526-ban a törökök Moldvát és Havasalföldet is végleg igába hajtották, tömegessé vált a balkáni népcsoportok beáramlása Erdélybe (Barta 1988: 492–493, 539). Az új erdélyi telepek szaporodásának mértékét jelzi, hogy Belső-Szolnok és Doboka megyék településeinek közel 28%-a 16. század derekán keletkezett (Jakó 1944b: 96).

Mezőség lakossága az 1570-ben megalakuló Erdélyi Fejedelemség első századában folyamatosan ritkult a járványok és éhínségek, valamint császári zsoldosok és moldvai vajdák betörései miatt (Mikó 1932: 32). A terület népessége különösen nagymértékben tizedelődött meg Szamosújvár (Gherla) 1556-os ostromakor, valamint az 1554-es hatalmas pestisjárvány alatt.⁶⁸ A pusztulások a völgyekben, a hadi utak mentén élő magyarokat érintették leginkább, a hegyvidéken élő „vlachjogú” falvakat kevésbé, kiknek száma a Kárpátokon túlról menekülőkkel amúgy is folyamatosan gyarapodott. A 16. századi nemzetiségi arányokban már finom eltolódás volt megfigyelhető (Makkai L. 1942: 21, 23–24).

A 16. században Kolozsvárt és környékét is elértek a református tanok, amelyek gyorsan hódítottak. Az 1548-as tordai türelmi rendszabály Erdély valamennyi lakosának szabad vallásgyakorlatot biztosított. A római katolikus vallás pozíciója rendkívül meggyengült a Mezőségen (Makkai G. 2003: 24–25). Ez idő tájt Visa katolikus lakossága is reformátussá lett, a templommal együtt (Kiss G. 2006: 40).

A mezőségi lakosság a legnagyobb csapásokat a 17–18. században szenvedte el. Mihály havaselvi vajda és Basta osztrák zsoldban lévő generális csapatai 1601 és 1603 között több ízben végigdúlták egész Belső-Erdélyt.⁶⁹ A harcok, fosztogatások, valamint a különösen kemény telek, éhínség és járványok miatt Mezőség magyar népe a 17. század elején szinte teljesen kipusztult (Barta 1988: 531–532). Makkai László Szolnok-Doboka keleti területeire vonatkozó számításai 1603-ra a magyarság részéről 85%; szász részről 88%; román részről 45%-os népességsökkenést mutatnak (Makkai L. 1942: 34–35). A pusztulás vidékenként más-más méretet öltött: a hadi utak mentén és a nehezebben védhető környékeken (Szamosok völgyei, a Sajó-völgy és a mezőségi tavak vidéke) 90-100%-os volt a pusztulás.⁷⁰ Tizenkét, Visához közel eső faluból rendelkezünk a megmaradt gazdaságra és népességre vonatkozó adatokkal egy 1603. augusztusi birodalmi felmérésből. Ezekből kiderül, hogy az érintett falvakban átlagosan 3-4 túlélő család (kb. 10-15 ember) maradt.⁷¹

68 A pusztulás mértéke jelentős lehetett, hiszen az 1553-as kolozsvári országgyűlésen egész vidékek elnéptelenedéséről beszéltek (Jakó 1944b: 92).

69 A harcokkal járó pusztulást Makkai László írta le részletesen (Makkai L. 1942: 6–17).

70 A 16. század közepén még sok száz, esetenként néhány ezer lelket számláló, többségében magyarok lakta mezőségi faluban 1603-ban alig lézengett két-három, ritka esetben 10–20 ember (Makkai L. 1944a: 30–34, 333). A szamosújvári uradalom lakosságának 75%-a veszett oda ebben az időszakban (Jakó 1944b: 102).

71 A Visához legközelebb eső (és vele egy néprajzi egységbe tartozó) falvak közül Omboztelke (Mureșeni de Câmpie) teljesen kipusztult, Kispulyonban (Puini) és Mezősaván (Sava) öt-öt túlélő család maradt (Makkai L. 1942: 110). A Visától légvonalban mintegy harminc kilométerre fekvő Katonát (Cățina), valamint a dél-mezőségi Mezősályit (Șăulia de Câmpie) is teljesen felperzelték Basta csapatai (Kós 2000 II.: 17, 31, 28-as jegyzet). Melegföldváron (Feldioara) három nincstelen túlélő családot regisztráltak 1603-ban (Makkai L. 1942: 110).

Ezt követően a földesurak szempontjából fontos volt, hogy minél olcsóbb munkaerőt hívjanak elpusztult jobbágyaik helyére, birtokaik megmunkálására, amelyet akkor a pásztorokodó életmód miatt is könnyebben mobilizálható transzhumáló pásztoroképekben láttak meg. Az elnéptelenedett Mezősége a szomszédos hegyvidékek kevésbé pusztult „oláh” népfölöslege, valamint Havaselve és Moldva töröktől és saját vajdáiktól szorongatott, nincstelen tömegei érkeztek (Jakó 1944b: 103–104). Mezőség lakosságának nemzetiségi aránya ekkor változott meg gyökeresen.⁷²

A 15–16. század folyamán kialakult mezősi, Szamos-menti kismemesi réteg az 1600-as évek eleji háborúkban szinte teljesen megsemmisült (Jakó 1944b: 84–86). A pótlásukra érkező, a fejedelmi nagybirtokhoz tartozó „oláh” katonák tömegesen kaptak nemesi kiváltságokat.⁷³

A 17. század elején Mezőség lakossága több alkalommal szenvedett még török és tatár betörésektől, pestistől és egyéb csapásoktól (Várkonyi 1988: 786).

A 17. század első harmadában a Bethlen Gábor-féle gazdasági fejlődés konszolidáció és nyugalmat hozott az országra. A fejedelem vallási téren példás toleranciát mutatott, uralkodása alatt Erdély a magyarság szellemi központja lett, udvara pedig a késő reneszánsz és barokk kultúra erdélyi terjesztőjévé vált (Makkai L. 1944a: 358–375).

Az egyházi uradalmak által birtokolt területeket már a reformáció korától kezdve folyamatosan a fejedelmek vették közvetlen kezelésükbe (Jakó 1944a: XII–XIII). 1649-ben Rákóczy család birtokolta a gyalui (Gilău) váruadalomhoz mezősi falvakat csatoltak. Ettől az évtől kezdve Visa is a várbirtok része volt (Jakó 1944a: XX). A várbirtok, benne a megszerzett mezősi falvak lakosságának nagy része magyar volt – írta Jakó Zsigmond (Jakó 1944a: XXXV–XXXVI). Egy 1652-ben kelt gyalui urbárium leírta a visai birtok alapvető jellemzőit, valamint rögzítette a földesúrnak járó jobbágyi szolgáltatásokat.⁷⁴ Az oklevél tizenhárom lakott jobbágytelket említ, összesen kb. 26 jobbágy családdal, hozzávetőlegesen százhusz-százötven személylyel (Jakó 1944a: 135–136). A falut korábban komoly pusztulás érthette, amiről a dokumentum egyik mondata tanúskodik: „Fundj Elegendendo volna csak ember szállana meg”, emellett több szökésben lévő bujdosót is említ az urbárium (Jakó 1944a: 136).

Jakó Zsigmond szerint a Gyalu környéki magyarság pusztulásának mértéke felveti a kérdést, hogy a mai lakosság mennyiben tekinthető a régi leszármazottjának. A vizsgálataihoz felhasznált urbáriumok szerint a 17. századi népesség majdnem teljesen a középkori népesség vér szerinti utódja volt (Jakó 1944a: LXXII). A gyalui uradalomban jelentős telepítő akcióra vonatkozó adatunk nincs, úgy tűnik, hogy a regenerálódás alapja a természetes szaporodás és a belső migráció lehetett (Jakó 1944a: LXXIII). A belső migráció útjain főleg székelyek, partiumi, sőt távolabbi vidékről származó magyarok is érkeztek. A betelepülés azonban szerény mértékű volt, hiszen még a 17. század végén is sok volt a lakatlan fundus. Csekély mértékben

72 A 17–18. század folyamán a Borsavölgyi falvak lakosságában a román nevek kerültek túlsúlyba. Ugyanez történt a határnevek esetében is (Mikó 1932: 42, 45).

73 Szolnok-Doboka újkori nemességének egy része román etnikumú volt (Jakó 1944b: 89–91).

74 A gyalui várbirtok Visára vonatkozó adatai: Jakó 1944a: X, XX, XXII–XXIV, 135–137.

számolni kell a távoli vidékekre menekültek visszatéréseivel, amire a 18. század közepéről is van adatunk (Jakó 1944a: LXXIV–LXXVI). A várbirtok mezőszéki részén jelentősebb volt az „oláhok” betelepődése (Jakó 1944a: LXXV). A gyalui vártartomány 1652-es urbáriumának névjegyzéke szerint Visában néhány székelyföldi (Csíki, Galambodi), magyarországi (Budai), német (Szász), illetve kalotaszegi (Türei) letelepedőt sejtethetünk (Jakó 1944a: 135–136). Egy 1679-es úrbéri összeírás szerint egy kalotaszegi (Jegenye), 1687-ben pedig egy magyarországi (Ormánd) menekülő volt található Visában (Jakó 1944a: 211, 224). 1652-ben a faluban mindössze egy név (Vajda Lőrincz) utalhat román betelepülőre, sőt akár a betelepülést irányító kenézre is (Jakó 1944a: 136).⁷⁵ A fenti adatokat figyelembe véve a falu tizenhárom jobbágycsaládjának vélhetően a fele volt bevándorló.

Az „oláhok” letelepítése, vándorló életmódjuk és gyakori szökéseik miatt sok nehézségbe ütközött. Egy részük a várbirtok fegyvereseinek számát növelte. Gyakori volt az átszállítás is, melynek során az uradalom egyik falujába letelepített és földhöz szoktatott jobbágját más faluba telepítették át (Jakó 1944a: LXXVII–LXXVIII). Ebben a korszakban jelent meg a Mezőségen nagy számban a cigány népesség (Mikó 1932: 46).

A 15 éves háború alatt több büntető hadjárat zúdult végig a Mezőségen. 1658-ban török és tatár hadak dúlták fel Belső-Erdélyt, több ezer embert hurcoltak rabságba, maguk után óriási mértékű pusztulást hagyva (Makkai L. 1944a: 396). Az 1661-es betörés alkalmával a török seregek a Szamos és a Maros völgyét Basta korára emlékeztető kegyetlenséggel elpusztították. Ez a terület „néhány esztendőnk leforgása alatt úgy elpusztult volt, hogy öt-hat mérföldnyire is egy faluban egy kunyhó sem volt, egy ember nem lakott, elraboltattak, levágattak és a dög miatt elhaltak” (Jakó 1944b: 108). A felperzselt területekre ismét „oláh” tömegek érkeztek, de nagy volt a népmozgás magyarok lakta területek között is (Jakó 1944b: 109–110). A magyarság számára az ezt követő időszak számbeli regenerációra már nem volt alkalmas, bár az ide-oda hullámzó román tömegben „még mindig sok volt az olyan község, melyben a magyar életnek valami gyenge lángja pislákol” (Jakó 1944b: 110). Gazdasági értelemben újból teljesen ellehetetlenültek a mezőszéki falvak. Az „oláh” betelepülők egy része a vajdaságok nincstelen rétegéből került ki. Ezek az ún. „kíméleti idő” letelével azonnal továbbálltak, mielőtt az addigi évi néhány rókaprém helyett már juhötvenedet vettek volna tőlük. Mezőségen az 1600-as években és az 1700-as évek elején ugyanolyan kóborlás folyt, mint a 14. században; a „vagabundusok” a szász és magyar birtokokban rengeteg kárt tettek (Makkai L. 1944a: 435–436).

1697-ben I. Lipót, a református magyarság erejét ellensúlyozandó, a katolicizmus terjedését támogató rendelkezései eredményeképpen az erdélyi ortodox püspök megegyezett a római egyházzal való egyesülésben. A románok fokozatosan tértek át a görögkeleti vallásról a görögkatolikus vallásgyakorlatra (Balás–Domokos 1991: 65). Az ortodox egyház háttérbe szorult, a 17–18. században a románság túlnyomó többsége már az egyesült görög hitet vallotta (Mikó 1932: 49–50).

⁷⁵ Lásd a Vajda tételt a kötet tárgy és névmutatójában (Jakó 1944a: 480).

A 18. század első felében a kuruc harcok pusztításai, a császári zsoldban álló „rác” csapatok embertelen vérengzései újból teljesen kiélték a Mezősége (Jakó 1944b: 111). Az ezt követő pestisjárványok alatt a gyalui váruradalmat is nagy pusztulás érte. Ekkor váltak tömegessé a jobbágyszökevények a jobb lehetőséget biztosító magyarországi részekre (Jakó 1944a: LXXIX).

Mezőség lakosaira a 18. században egy tatár beütés (Jakó 1944b: 111–112) és tizenegy pestisjárvány várt még, melyek közül az 1711-es a megmaradt mezősi lakosságot újfent megtizedelte. Szabó Miklós felmérései szerint Mezőségen, az utak közelében fekvő falvak esetében közel 50%-os, távolabb eső falvak esetében 25%-os, egyes helyeken azonban teljes volt a pusztulás (Szabó M 1995: 31–32).

Az 1711-es pestisjárványnak „Visán 292-en estek áldozatul”, ami korábbi népesedési adatokból kiindulva a falu lakosságának a 90-95%-a lehetett (Szabó T. A. 1942: 137). A falu ezután vélhetően újratelepült. Az újratelepülésben nagy szerepet játszott egy Fodor nevű család, ezt mutatja, hogy a 18–20. századi összeírásokban már a falu legnagyobb számú nemzetsége a Fodor, a 19. század végi tagosítási térképeken az ő nevükön szerepelnek a legnagyobb földterületek a faluban. A gyalui vártartomány 17. századi urbáriumának visai névjegyzékében felsorolt tizenhét családnév közül a 20. században már csak kettőt ismerünk, Fodor nevű személy nem szerepel benne.⁷⁶ Az említett pestisjárvány után huszonkét évvel, 1733-ban Visában a románoknak már volt templomuk (papjuk és parókiájuk), valamint hozzá tartozó kaszálójuk és szántójuk a Zsuki Általános Esperesség okirata szerint. Valószínűsíthető, hogy a korábbi járvány miatti pusztulás lehetett az oka a románok betelepítésének. Az oklevél szerint a visai görögkatolikus közösséghez harminc család (körülbelül 120-150 fő) tartozott, ami ekkor bőven meghaladhatta az 1711-es pestist túlélő magyarok számát.⁷⁷

A 18. század során átalakulás következett be az erdélyi nemesség összetételében is. Míg a régi nemesség a fejedelemség idejében háttérbe szorult, addig a Habsburg időkben fokozatosan újra magához ragadta a hatalmat. A 17. század második felétől a 18. század végéig az ide menekülő partiumi és székely birtokosok a régi családokkal, valamint a nemesített románokkal keveredve hozták létre a jelentős mezősi és környékbeli kismemességet. Az így keletkezett réteg szoros kulturális és gazdasági kapcsolatban állt a helybeli parasztsággal, tőle gyakran csak nemesi öntudatuk különböztette meg, életformájuk ritkán (Jakó 1944b: 124–129).⁷⁸

A 18. század közepétől szórványosan csehek, szlovákok, svábok és zsidók is érkeztek a Mezőségre (Jakó 1944b: 121). Ebben az időszakban Mezőségen a telepes népesség oly nagymértékű hullámválása volt megfigyelhető, hogy a falvak lakossága

76 A szóban forgó a Kis és a Nagy nevek rendkívül általánosak a magyar családnevek között, így ezek esetében sem lehetünk biztosak abban, hogy a 17. századtól a 20. századig tartó kontinuitásról van szó.

77 A Ioan Inocențiu Klein püspök által elrendelt összeírás 1733-ban már egy korábban kialakult görögkatolikus intézményrendszerrel tudósít, így a telepítésnek legalább 10-15 évvel korábban kellett megtörténnie (Bunea 1900: 302–303, 327).

78 Lásd a válaszüti (Răscruți) kiáltott rigmust az elszegényedett kismemesekről: *A kidei nemesek, bocskorosok szegínyek, a bocskort is úgy kötik, hogy a földet seperik* (Kallós 1972: 114).

szinte évtizedenként teljesen kicserélődött (Jakó 1944b: 119–120). Egy 1766-os öszszeírás szerint Visában 49 férfi és 51 nő (összesen 100 személy) volt a református vallásúak között. A falu összlakosságára vonatkozó adatunk nincs ebből az évből, de tudjuk, hogy húsz évvel később, 1786-ban 423 lakost regisztráltak a faluban (Wagner 1977: 228–229), ami a román lakosság nagy számarányára utal.

Demográfiai vizsgálatok szerint Mezőségen 1713 és 1787 között egy hatalmas növekedés volt megfigyelhető. Ebben a hatvan évben Erdély természetes népszaporulata 20-25%-os, addig a Mezőségé 400%-os volt.⁷⁹ A mezőszégi magyarság ebben az időszakban került végleg a szörványlét keretei közé.

A komoly emberveszteséget okozó 1831-es és 1873-as nagy kolerajárványoktól (Aldobolyi 1943: 348), valamint a 1848–49-es szabadságharctól eltekintve a reformkor viszonylagos nyugalmat hozott Mezőségre, a magyarság száma hosszú századok óta először növekvő tendenciát mutatott (Miskolczy 1988: 1195–1211).

Visa középkori temploma a 18. század végére már használhatatlanná vált. 1802-ben az akkori birtokos, gróf Bánffy György újjáépítette a templomot (Kiss G. 2006: 41–42). A ma is meglévő román ortodox (1949-ig görögkatolikus) fatemplom 1812-ben épült és az „összes arkangyalok” tiszteletére szentelték fel (Kiss G. 2006: 46).

Mezőség fontos mezővárosának, Széknek sóbányáit 1812-ben zárták be, 1884-ben a várost visszaminősítették nagyközséggé. Szék közigazgatási szerepét ekkor Szamosújvár vette át (Kádár 1903: 392).

Az 1848–49-es szabadságharc alatti véres etnikai villongások több mezőszégi falut (Báré, Bonchida) is érintettek (Mikó 1932: 62–63). A visai szájhagyomány megemlékezik arról, hogy Kiss Andris nevű férfi 1848 telén Visától Csucsáig gyalogolt, hogy beállhasson önkéntesnek Bem seregébe (Kiss G. 2006: 15). Ebben a korszakban Erdélyben is jelentősen felerősödtek a nacionalista mozgalmak (Andrásfalvy 2008: 14). Az ezekkel kapcsolatos társadalmi, politikai problémákat később a kiegyezés sem oldotta meg, csak a szőnyeg alá söpörte.⁸⁰

Az abszolutizmus alatt újabb konszolidációs korszak köszöntött be, a vallási és oktatási élet fejlődésnek indult, a lakosság száma is lassan növekedett (Szász 1988a: 1430). 1850-re Visa lakosságának száma közelébe került az 1786-ban regisztráltaknak.⁸¹ 1864-ben épült fel a visai magyar, 1869-ben pedig a román felekezeti iskola, a görögkatolikus egyház parókiáját is ebben az időszakban emelték (Kövesdi 2006: 473).⁸²

79 1720-ban Mezőségen hozzávetőlegesen 7.900 ember élt, ennek a nagy része már a 17. század közepe óta betelepült román. Makkai Gábor 1785-ra már 158.000 főre teszi a mezőszégek lélekszámát (Makkai G. 2003: 40–41).

80 Az erdélyi románság vezetői ezidőben passzív ellenállásba vonultak vissza. Az 1890-es évek Memorandum mozgalma azonban már az erdélyi román értelmiség nagy részének erőteljes jobbra tolódását és határozott, autonómiára vonatkozó szándékait mutatta (Szász 1988b: 1647–1653, 1656–1664).

81 Visában ekkor 414 fő lakott. Ebből 178 magyar, 212 román, 6 zsidó, 18 cigány (Varga E. Á. 2001: 607).

82 Összevetésként érdemes elmondani, hogy az Észak-mezőszégi Ördöngösfüzesen (Fizeșu Gherlii) kétszáz évvel korábban, 1651-ben létesült az első iskola (Magyar 2007: 11). Ez is mutatja a belső-mezőszégi falvak kulturális elzártságát.

A mezősegi magyarságot a 19. századi társadalmi változások sok esetben nehéz helyzetbe hozták. 1848-as jobbágyfelszabadítás után a földesúr már nem tartotta kötelességének fenntartani az iskolát és a templomot, ezt a terhet a kisebb, szegényebb közösségek nem tudták átvállalni. A városba áramlás is egyre erőteljesebbé vált a 19. század közepétől, ami a vidéki magyarság további csökkenéséhez vezetett, így tűnt el a Szamos menti falvak magyarságának jelentős részét adó népes kismanesség egy része is (Jakó 1944b: 122–123). Ezek után a szórványhelyzetbe került mezősegi magyarság mentálisan megroppant: a kurtanemesek sokszor kritizált léha életmódjáról és a róluk példát vevő jobbágyaik körében meginduló erkölcsi romlásáról, ennek eredményéről, az egykézésről az ekkori szociográfiai irodalom többször megemlékezett.⁸³ Vajkai Aurél leírta például, hogy az 1940-es évek elején Kidén Kodolányi Jánosnak az egykézés szörnyűségeit bemutató színdarabját, *Földindulást*-t „nagyon vegyesen fogadták” (Vajkai 1943: 83). A mezősegi magyarság pusztulásában, szórványlétbe szorulásában ez a mentális-erkölcsi állapot is szerepet játszott.⁸⁴

1858 és 1915 között kisebb stagnálásokról eltekintve folyamatos volt Mezőség lakosságának növekedése. Visában a reformátusok száma gyarapodott, míg a románság lélekszáma 1880-as évektől stagnált, majd az első világháborútól lassan csökkent. Zsidó és cigány lakosságra vonatkozóan először 1850-ből van adatunk Visából. Az első világháborúig összlétszámuk soha nem haladta meg a húsz főt (vö. Varga E. Á. 2001; lásd még: Wagner 1977: 228; Varga E. Á. 2022).⁸⁵

Néhány mezősegi faluba a 19. század végén az etnikai arányok javítására, illetve a mezőgazdasági színvonal növelése céljából magyarországi telepéseket hoztak.⁸⁶

83 Kós Károly a mezősegi románok és magyarok közti születési arányszámbeli különbséget más okok mellett az abortusz különböző megítélésére vezeti vissza (Kós 2000 II.: 254). Az 1800-as évek végi szociográfiai jellegű leírások a mezősegi társadalom megosztottságáról, a helyi arisztokrácia züllett életmódját utánzó, családjával nem törődő magyar parasztról és a büszke, tiszta erkölcsű, jól élő románokról írnak (Orbán 1871: 61, Petelei 1970: 64–66, 68–70, 72–75). Egy erdőháti román adatközlőm elmondta, hogy a környék csak az 1900-as évek elején románosodott teljesen el. Ennek okát abban látta, hogy gyermekkorában a magyar nemesek és a jobbágyok nem házasodtak egymással, és csak egy gyereket vállaltak. Nagyszüleitől hallotta, hogy az 1800-as években a románoknál szegénynek számított, ha egy asszonynak tíznél kevesebb(!) gyermeke volt. A faluban külön, a református templom kertjébe temetkeztek a nemesi családok. A magyar parasztok csak akkor kaptak itt sírhelyet, ha azt pénzzel megváltották a református egyháztól. (Elmondta Tarța Gavriile *Zbângou* /1918/. Gyűjtötte Sallai István és Varga Sándor, 2001. július 11-én, Ormányban / Orman). A gyűjtéskor már csak három magyar élt a faluban. Az egyik szerint, akik itt maradtak, teljesen lecsúsztak. *Én is megittam volna az Isten köpenyit!* – vallotta. (Elmondta Lőrincz Miklós (1927). Gyűjtötte Varga Sándor, 2005. május 5-én, Ormányban).

84 Állíthatjuk ezt annak ellenére, hogy tudjuk: a 18-19. századi, sokszor túlzóan negatív Mezőség-kép a többségi magyarsággal rendelkező Székelyföld és az expresszív népi kultúrájáról híres Kalotaszeg irányából exponálódott (Keszeg 2010: 15–17). Az asszimilációs folyamat állomásairól Semayer Vilibáld egy 1902-es cikkében ír. A szerző szerint Szolnok-Dobokában található a legtöbb „ecclesia deserta”, itt a reformátusok először papjukat, majd vallásukat is elveszítve feladják magyar identitásukat (Semayer 1902: 102).

85 Míndez összevág Barabás Endre megállapításával, miszerint Visában 1890-óta csökkent a román etnikum aránya (Barabás E. 1910: 21).

86 Keszeg 1999: 8. Szájhagyományból tudható, hogy ezen időszakban székely családokat telepítettek a Visa közelében fekvő Kolozskorpádra (Corpadea). Ezek gyermekei a két világháború közötti időszakban már románokká vallották magukat.

A polgári kultúra lassú terjedését mutatja, hogy a 19. század végén a közeli vásáros központban, Mócson (Mociu) kórház és kaszinó létesült, néhány környékbeli faluban olvasóköri és ifjúsági egyletek alakultak (Barabás E. 1910: 15, 20).⁸⁷ Visában a két világháború alatt fogyasztási szövetkezet alakult, amit 1940-ben átvett a „Hangya” szövetkezet (Kiss G. 2010: 70).

1911-től a zsuki és visai uradalmakat báró Bánffy Györgyné első házasságából származó fia, gróf Teleki Géza birtokolta. A falu ekkor Kolozs megye mócsi járásához tartozott (Kiss G. 2006: 36).

Az első világháború alatt a mezőszégi parasztság gazdasági lehetőségei megint romlottak (Szász 1988b: 1695). A családok munkaképes férfitagjai bevonultak, így az otthon maradt öregeknek és nőknek kellett előteremteni a mindennapi élethez és az állandó beszolgáltatásokhoz szükséges élelmet. 1917-ben olyan mértékű rekvirálást vezettek be, ami a falusiak körében is élelmiszerhiányt okozott (Szász 1988b: 1700). Ez főleg Kolozs megyében vezetett elégedetlenkedésekhez, majd 1918-ban fegyveres felkelésekhez. Ezek nagyrészt gazdasági jellegűek voltak, de a vegyes lakosságú területen gyakran etnikai felhangot is kaptak (Szász 1988c: 1704, 1707). Az 1919 közepén az Erdélybe behatoló román hadtestek átvonultak a Mezőségen, arról azonban nem tudunk, hogy Visa környékén történt volna harci cselekmény. Az első világháború Visából tizenkilenc áldozatot követelt (Kiss G. 2006: 16).⁸⁸ A világháború utáni egy-két évben a visszaemlékezések szerint meglehetősen feszültek voltak a magyar–román etnikai viszonyok.

Visa 1913-ban 131 házzal és 617 lakossal (413 református, 204 görögkatolikus személlyel) rendelkezett. Lakossága a világháborús pusztítás és a Mezőségen általánosan magas gyermekhalálozási ráta ellenére is nőtt, így 1920-ban a faluban 618 fő élt, ebből 428 magyar, 186 román és 4 zsidó volt (Varga E. Á. 2001).

A visszaemlékezések szerint Visába az első világháború előtt költözött be egy szegény zsidó, aki a világháborús munkaszolgálatából némi pénzzel tért vissza. Erre alapozva épített egy emeletes házat, vásárolt földet és erdőt, valamint nyitotta meg vegyes- és italboltját (Kiss G. 2010: 58).

Az 1930-as évektől Romániában megerősödtek a nacionalista mozgalmak, ami a falvakban is kiélezte az etnikai ellentéteket.⁸⁹ A „Vasgárda” mozgalom⁹⁰ erőszakos módszereit Mezőség magyar népe is érezte, az egyes településeken kisebbségbe szorultak közül többen az atrocitások miatt menekültek el lakóhelyükről (Szász

87 A mezőszégi népdalokban nagy számban találhatók Petőfi és Arany versek folklorizálódott változatai. Ezek vélhetően érdeklődőbb parasztok által lelkészi könyvtárakból kölcsönzött könyvekből származnak (Ablonczy–Korniss 2013: 17–18). Ugyanakkor ritkaságnak számított, ha valaki szeretett olvasni, és jól tudott írni, mint például a széki Győri Klára szülei (Győri 1975: 52), vagy Kallós Zoltán feketelaki (Lacu) származású édesanyja, aki az 1900-as évek elején járatta a Pesti Művelt Társalgót (Ablonczy–Korniss 2013: 17).

88 Kiss Géza gyűjteményében visaiak első világháborús visszaemlékezéseiből is olvashatunk (Kiss G. 2010: 17–23, 67–70).

89 A visai helyzetről lásd Kiss G. 2010: 26

90 A Vasgárda (Garda de Fier) egy 1927-től a második világháborúig működő nacionalista, antiszemita és magyarellenes mozgalom volt Romániában. A történetéről bővebben lásd Iordachi 2017.

1988c: 1735).⁹¹ Az arisztokrácia egy része is elhagyta Erdélyt, az otthon maradtak többsége folytatta addigi életformáját (Szász 1988c: 1745). Így a visai birtokos Teleki Géza gróf is, kinek családját „szerencsétlenül alakuló pénzügyek” miatt súlyos anyagi veszteségek érték.⁹² Halála után, 1938-ban, a család kénytelen volt eladni a zsuki birtokot a kastéllyal együtt. Özvegy gróf Teleki Gézáné ekkor két lányával a visai udvarházba költözött (Kiss G. 2006: 37), hol a helyiek visszaemlékezése szerint a korábbinál jóval bezárkózottabb életmódot folytatott.⁹³

A görögkeleti egyház jelentős támogatásban részesült ebben az időszakban, ami az ortodox papok által erősen befolyásolt hit- és kulturális életen keresztül a hétköznapi műveltség és életmód régies jellegét erősítette.⁹⁴ A műveltségbeli változások terjedését a nagyfokú írástudatlanság is akadályozta.⁹⁵

Az 1940-es második bécsi döntés értelmében Erdély északi és keleti része újból Magyarországhoz került (Szász 1988c: 1753–1754). Az új országhatár Mezőséget szinte kettévágva a Kolozsvár–Szászrégen (Reghin) út mentén húzódott, Visa déli fekvésű dombjaitól alig két-három kilométernyire (Kiss G. 2006: 16).

Észak-Erdély nagyrészt paraszti lakossága sokat szenvedett a háború okozta gazdasági nehézségektől. A magyar parasztság gazdasági helyzete reményeikkel ellentétben nem változott, kulturális helyzetük viszont valamivel javult, hiszen ismét megjelentek a magyar nyelvű állami iskolák. Kedvezőbb helyzetbe csak a magyar földbirtokosok azon rétege került, akik a korábbi földreform során elvesztett földjükért pert indítottak (jórészt románok ellen) és nyertek (Szász 1988c: 1754–1755). Az 1940-től 1944-ig tartó időszakban mindkét irányban komoly népmozgások történtek, ahogy Sütő András írta „a magyarok északi irányba, a románok délnek szökdöstek át az ideiglenes határon”⁹⁶ A Magyarországhoz visszacsatolt területen élő román nemzetiséget külön is sújtó megkülönböztetésekről (például munkaszolgálatról) is tudunk (Szász 1988c: 1755). A magyar nyelv tanítását kötelezővé tették számukra, a társadalmi vezetők (papok, községi tanácsstagok) folyamatos zaklatásnak voltak kitéve. A visszacsatolt területeken gyakran a helyi társadalmi

91 Egyik adatközlőm, a mezőgyéresi származású Timándi Samu is így került Visába a második világháború előtt.

92 „Teleki Géza [...] sajnos olyan pénzügyi spekulációkba kezdett, amelyek zátonyra futtatták, vagyont elvesztette, Felsőzsukot el kellett adnia” (Siemers 1999: 81). A „pénzügyi spekuláció” helyi emlékezet szerint egy egyéjszakás kártyajáték volt, melynek során Teleki elveszítette zsuki és gernyeszegi (Gornești) birtokait. Komoly felháborodást okozott Magyarország szerte, amikor Teleki Géza gróf az adósságai rendezése miatt 1911-ben az alsózsuki református templomot harangostul, és az úrasztal kellékeivel együtt eladta a bonchidai görögkatolikus egyháznak (*Friss Hírek* 1932).

93 Elásott kincsekről szóló visai történeti mondák mutatják, hogy a helyiek nem igazán hittek Teleki Géza elszegényedéséről szóló híreknek (Magyar 2012: 393).

94 „A román egyházi iskolahálózat államosításával a görögkatolikusok elvesztették sajátos hagyományú intézményeiket, és így annak a lehetőségét, hogy az ifjúság nevelésében fenntarthassák a folytonosságot a 18. század óta kialakult, Rómához és Bécshez kapcsolódó művelődési örökséggel” (Szász 1988c: 1740).

95 Az 1930-as években Kolozs és Torda megyékben a falusi lakosság 40-70%-a írástudatlan volt (Szász 1988c: 1742).

96 Ennek köszönhetően Pusztakamarás például elvesztette magyar közösségének egyharmadát (Sütő 1972: 18–19).

állapotokat nem ismerő, Magyarországról érkezett sok esetben protekcionista, szélsőségesen nacionalista tisztviselőket, csendőröket alkalmaztak (Szász 1988c: 1755–156).⁹⁷ Mezőség Dél-Erdélyben maradt részén a magyar lakosság szenvedte meg a megosztottság és a háborús feszültség szította nacionalizmust. Az internálás és a munkaszolgálat elől több ezren észak-erdélyi területen élő rokonaikhoz menekültek. Az elvándorlás főleg olyan falvakat érintett, ahol a magyarság már korábban szórványlétbe került (Szász 1988c: 1757). Összességében a nemzetiségi konfliktusok tovább erősödtek.

Ebben a korszakban néhány román család – bosszútól tartva – elköltözött Visából, mivel korábban a Vasgárda mellett exponálták magukat.⁹⁸ A falu új, magyar vezetése tovább élte a nemzetiségek közötti ellentéteket: az ide hozott leventeoktatók, néhány vérszemet kapott magyar fiatalra támaszkodva rendszeresen verekedéseket provokáltak a környékbeli, elsősorban a kötelendi románokkal.

1944-ben a zsidóságot elhurcolták a mezőégi falvakból, Visából az egyedüli zsidó boltost, Náthán Józsefet és családját internálták. A faluból Gyulatelkére, a közeli csendőrörsre szállították a már ekkor idős házaspárt. „A fél falun átmenve, sokan virágcsokrot adtak Náthánnénak, akinek a neve, Rubinka, máig népszerű név a faluban” (Kiss G. 2010: 59). A családot, több mint száz összegyűjtött mezőégi zsidóval együtt vélhetően egy Kissármás (Sármășel) és Pusztakamarás közötti legelőn végezték ki (Kiss G. 2010: 58).⁹⁹ A sármási vérengzést elkövető magyar tábori csendőrök közül néhányan két héttel később agyonlőtték a kötelendi pápa édesapját és a falu korábbi jegyzőjét (Kovács Sz. 2021: 163, 197–201). Bizonytalan adatok szerint a gyilkosságra való felbujtásban néhány visai is részt vett. Mindez máig tartó rossz kapcsolatot eredményezett a két falu között.¹⁰⁰

1944 októberében a román csapatok a szovjet hadsereg oldalán bevonultak Észak-Erdélybe (Szász 1988c: 1757). A háború közeledtével a mezőégi földbirtokosok nagy része elmenekült, így azon év őszén özvegy gróf Teleki Gézané is (Kiss G. 2006: 37–38). A front áthaladásakor napokig tartó véres harcok dúltak a falu közvetlen közelében (Kiss G. 2006: 17, 36). Ezt követően a néhány hónapos bizonytalan időszakban az átvonuló román félkatonai egységek fosztogattak Visa környékén is.¹⁰¹ A falu lakossága megérezte a világháborús pusztítást: egy 1941-es felmérés szerint 731 lakos élt itt, ebből 562 magyar, 162 román, 2 zsidó és 5 cigány volt.

97 Lásd még a Kiss Géza által összegyűjtött visai visszaemlékezéseket (Kiss G. 2010: 31).

98 Vasasszentgotthárdon (Sucutard) a Wass család ellen is követett el atrocitást a Vasgárda 1940-ben, közvetlenül a magyar honvédség bevonulása előtt (Kovács A. 2005: 99–100).

99 Hivatalos történelmi vizsgálatok tükrében bizonytalan, hogy visai áldozatok is lettek volna a sármási tömeggyilkosságnál (Kovács Sz. 2021).

100 A nyomozást vezető főhadnagy szerint: „kár volt ezt csinálni, mert a románok majd a helyi magyarokon fogják ezt megbosszulni” (Kovács Sz. 2021: 201). A második világháború alatti zűrzavaros évekről a visai származású Kiss Géza közölt szomorú és felkavaró történeteket (Kiss G. 2010: 26–66).

101 A *Maniu gárdisták* olyan véres atrocitásokat követtek el az orosz csapatok által visszafoglalt területeken, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1944 novemberében eltávolította Észak-Erdély új román közigazgatását, és az csak 1945 márciusában, a Groza-kormány megalakulása után térhetett vissza (Szász 1988c: 1760).

1943-ban viszont már csak 560-an éltek Visában, ebből 370 magyar volt (Varga E. Á. 2001). A háborúba elszórtított hadköteles visai férfiak közül tíz sohasem tért vissza, nyolc hadiözvegyet és tizenegy árvát hagytak maguk után hátra (Kiss G. 2006: 17). A magyar–román etnikai ellentétek súlyosan kiéleződtek a Mezőségen ebben az időszakban.¹⁰² A visaiak a második világháború után is rendszeresen konfrontálódtak a kötelendiekkel. A kötelendi románok korábbi sérelmeikre a május 10-i, a Román Királyság megalakulásának nemzeti ünnepére szervezett majálisokon igyekeztek elégtételt venni. Ezen alkalmakra a környékbeli falvak román lakossága a visai *Erdő alatt* gyülekezett, ahová a román karhatalom kivezényelte a visaiakat is.

Visában 1945 nyarán alakult meg a Magyar Népi Szövetség helyi szervezete, aminek a legfontosabb feladata a rendteremtés volt. Ahogy az egyik tagja elmondta: „Sokféle indulatot, törvényteleniséget kellett megfékezniünk” (Kiss G. 2010: 71). A konszolidáció a visszaemlékezések szerint az 1947-es decemberi kommunista hatalomátvétel után indult meg, ugyanakkor a kollektív emlékezetben máig megmaradtak a nyomai az egykori etnikai ellentéteknek.¹⁰³

Az 1948-tól a hatvanas évek közepéig terjedő időszakban létrejött a szocialista típusú, új állami intézményrendszer: a megkezdődő iparosítás mellett végbement a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálása, ami a falusi emberek megélhetési és gazdálkodási stratégiáit, társadalmi-kulturális kapcsolatrendszerét gyökeresen megváltoztatta (Keszeg 1999: 9).

Az 1980-as évekig a Mezőségen – többek között a városi ipar fellendülése miatt – nagyléptékű gazdasági és társadalmi változások történtek. 1948-ban az egész népesség 80%-a falun lakott, 1977-ben körülbelül 43%-a. Mezőség Kolozsvárhoz (Cluj-Napoca) közeli részén ez az arány még kisebb, kb. 30–35%-ra tehető. A város időközben rendkívül komoly agglomerációs központtá alakult (Szász 1988c: 1765). Számításaim szerint a Visával egy néprajzi csoportba tartozó falvak lakossága az 1966-tól 1992-ig tartó időszakban megközelítőleg 18.000 főről 12.000 főre fogyatkozott.¹⁰⁴ Jelentős változások történtek a szellemi életben is: 1948-ban Románia betiltotta a görögkatolikus vallást gyakorlását, ezzel elkötelezve magát a görögkeleti egyház mellett (Szikszai 2010: 285). A kisebbségi anyanyelvi oktatás pozíciója is meggyengült ebben az időszakban. Mindez a lakosság kulturális homogenizációjában is fontos szerepet ját-

102 1940 őszen Omboztelkén és Vasasszentgotthárdon két súlyos eset is történt, melynek során a magyar honvédek polgári lakosokat (köztük gyerekeket) öltek meg. Mindkét ügygel kapcsolatban szóba hozták az író Wass Albertet illetve az édesapját, mint felbujtókat. Bűnösségük végül nem nyert igazolást, de az észak-erdélyi incidensek óriási port vertek fel a román sajtóban (Balogh B. 2011: 304–305). 1944 őszen a Magyarpalatkán (Pălatca) járőröző magyar csendőrök egy nekik románul köszönő asszonyt puskatussal összeverték és megrugdostak (Kiss G. 2010: 43). Magyarpalatkán 1945 őszen a falun keresztülvonuló hadifogságból székelyföldi otthonukba igyekvő magyarokra a helyi románok némelyike botokkal, husángokkal rontott rá (Kiss G. 2010: 41–42). A magyar katonák és tábiori csendőrök 1944 szeptemberében–októberében legkevesebb kétszázhuszonnyolc román, zsidó és cigány személyt gyilkoltak meg Észak-Erdélyben. A román katonai, félkatonai egységek 1944 szeptemberében száznolcvannolc magyart gyilkoltak meg (Kovács Sz. 2021: 9).

103 Magyarorszáti (Suatu) etnikus ellentétekkel kapcsolatban lásd Feischmidt 1994: 123–124. Itt kell megemlíteni, hogy a mezőszégi románok soha nem éreztették velem esetleges ellenszenvüket.

104 Ehhez lásd Varga E. Árpád által közölt népszámlálási adatokat (Varga E. Á. 2001).

szott, de Románia fokozatos elzárkózását is jelentette a nyugati kultúrával szemben (Szász 1988c: 1772, 1774).

Romániában Nicolae Ceaușescu 1967-es hatalomra kerülésétől kezdve fokozatosan keményedő diktatúra épült ki. Az új közigazgatási rendszerben általános volt, hogy a magyar falvakat több szomszédos román faluval vonták össze egy községgé, így gazdasági és társadalmi értelemben a magyarok sok helyen elvesztették önrendelkezési lehetőségeiket. 1969-től Visa közigazgatásilag Zsuk községhez tartozik (Wagner 1977: 228). A rezsim megalomániájának csúcsát az 1988-as ún. településszisztematizálás jelentette, ami tulajdonképpen a romániai falurendszer megszüntetését tűzte ki céljául (Balassa 2003: 271).¹⁰⁵ Az 1989. decemberi forradalom megdöntötte Ceaușescu hatalmát, és 1990-ben demokratikus államrend alakult ki.

Visa lakosságának modern kori változását a 19. század közepétől stagnálás és fokozatos növekedés jellemezte egészen az 1980-as évekig, amikor a városba költözés elérte a csúcspontját, és előregedési tendencia indult el.¹⁰⁶ Ez a 2000-es évek elején vált érzékelhetővé a mindennapokban, a hétvégén hazalátogató családtagokkal megtelt falu vasárnap estétől a következő péntekig valósággal kiürült. Ez és a társasági alkalmak hiánya is hozzájárult ahhoz, hogy az elmagányosodás mértéke és a különböző függőségek száma növekvő tendenciát mutatott a faluban.¹⁰⁷ Jelenleg Mezőségen kb. 60 községben él száznál több magyar, helyben lakó lelkésszel (Magyar 2012: 28).

105 A visaiak úgy tudják, hogy a tervek szerint falujukat 1993-ban dózerolták volna el.

106 Visa etnikai és felekezeti viszonyainak 1850 és 1992 közötti változásairól bővebben lásd Varga E. Á. 2001. A cigányság számarányairól lásd Kézdi–Kertesi 1998: 266–267, 281, 290.

107 Ez más mezősegi faluban is tapasztalható (Komáromi 2021: 458). A terepmunkám alatt Visában és más mezősegi faluban is tapasztalható volt, hogy a televízió nézés beszűkítette a szociális kapcsolatokat (Tatár 2007: 109–110).

Gazdasági és tájökölógiai változások

Az „egykoron végeláthatatlan vízfelületek, és erdőkkel tarkított füves rétek” által borított Mezőség tájökölógiájáról elsőként a 19. század végén születtek írások, amik megismertették a külvilággal az akkor elszigetelt terület „árpádkori archaizmusokba merevedett, természeti végletekkel és társadalmi közönnyel telített világot” (Makkai–Fazekas–Kovrig 2004: 1). Tájökölógiai kutatások szerint a Mezőség meglehetősen vékony termőföldje alatt vastag, agyagos-homokos-sós réteg húzódik (Makkai G. 2003: 10–11). Ennek a vízzáró talajnak köszönhetően alakult ki itt egy mocsaras tóvidék (Makkai G. 2003: 13), amit a honfoglalás után megjelenő magyarság fokozatosan művelés alá fogott, megfelelő körülményeket teremtve a nagyállattartás, halászat, föld- és szőlőművelés számára (Makkai G. 2003: 27, 30–32), „nagy biológiai eltartóképeségű növénytársulássá” alakítva a területet flóráját (Makkai G. 2003: 38). A Mezőségen megtelepülő katolikus kolostorok már 11. század folyamán mintaszerű tó- és kertgazdálkodást alakítottak ki,¹⁰⁸ mesterségesen szabályozva a mintegy 250 nagy tóból álló, patakokkal összekötött vízfűzért (Makkai G. 2003: 28–29, 31). A mezőségi tórendszert a középkorban a halászat, a malomtartás, az állatok itatása, a kenderáztatás, a nád- és gyékényvágás mellett hadászati-védelmi célokra is használták (Makkai G. 2003: 28–32, Sas 2010: 401–404).¹⁰⁹

A biodiverzitáson alapuló sokoldalú gazdálkodási rendszert először a 12. században a királyi erdőbirtokok eladományozása fordította negatív irányba: a földesurak és a váruradalmak a kezükbe kerülő erdőket a 13–14. században jelentős mértékben irtották (Makkai G. 2003: 37). A 15. században megkezdődött az eddig zárt magyar és „oláh” területek telepeinek lassú összekeveredése. A jobbágyterhek elől városba menekülő magyarság telkein megjelenő kisállattartó pásztornépek a pusztán, gazdátlanul maradt szántóföldeken alakítottak ki legelőket (Jakó 1944b: 93–94, Makkai L. 1988: 361).

A 15. század közepén-végén a kolozsvári és beszercei (Bistrița) domonkos kolostor szerzetesei még birtokokat és halastavakat kaptak Visa környékén (Entz 1996: 150–151, 344). Egy évszázaddal később, a reformáció elterjedésével a mezőségi kolostorokat felszámolták, a kezelésükben lévő tavak egy részét lecsapolták, kisebb részük elmocsarasodott (Makkai G. 2003: 32–33).

A Mezőséget a középkor végén virágzó gazdasági élet jellemezte: a belső-mező-ségi falvak közül szinte mindegyik saját szőlőhegygel vagy szőlőskerttel, vízimalommal, kenderáztató és halászható tóval, valamint jelentős állatállománnyal (főleg szarvasmarhával) rendelkezett (Makkai L. 1944b: 70). Ezek mellett a sóbányászat

108 A kolostorok, udvarházak, parókiák kertészetének paraszti zöldségtermelésre gyakorolt hatásáról Kós Károlynál olvashatunk (Kós 2000 I.: 225).

109 A mezőségi halászat jelentőségéről Kós Károly írt részletesen (Kós 2000 I.: 28–37).

és kereskedelem is jelentős gazdasági tényező volt a területen,¹¹⁰ több település (Szék, Kolozs / Cojocna, Désakna / Ocna Dejului) is ennek köszönhette felemelkedését, városi rangját (Kós 2000 II.: 10–11; Makkai L. 1988: 263–264, 279). Néhány mezősségi község határában még ma is találhatóók sóskutak, aminek a vizét a helybeliek só helyett használják (Kós 2000 II.: 10).

Kósa László szerint a késő középkori fejedelemség kori Mezőség, az erdélyi magánföldesúri nagybirtok hazája nem volt elzárt táj, udvarházaiban virágzott a nemesi kultúra (Kósa L. 1998: 334). Ugyanakkor 1848 előtt Erdélyben a Mezőségen élt a legtöbb feudális függésben lévő parasztcsalád (Keszeg 2010: 32).

A 17. századi pusztulások óriási gazdasági veszteségeket okoztak a Mezőségen. Az itt-ott lézengő, kevés jobbágy pénz, gazdasági felszerelés és állatok nélkül maradt a felégetett falvakban. Ezt jelzi, hogy az 1607-es országgyűlés hat év adómentességet rendelt az újrépülő falvaknak (Jakó 1944b: 104), valamint hogy 1608-ban az adókulcs alapegységét, a portát újra meg kellett határozni: addig négy jobbágy számított egy portát, 1608 után már tíz (Makkai L. 1944a: 434). Az adózó porták száma Erdély-szerre körülbelül negyvenezerről négyezerre esett vissza, az adózó népesség vagyoni állapota kilentizedével romlott (Péter 1988: 726–727). Sok falu állandó lakosságát a 17. század közepéig a néhány megmaradt magyar vagy százsz lélek jelentette, akik sokáig aránytalanul nagy földesúri terheket voltak kénytelenek viselni. A 17. század végére a korábbi sokoldalú gazdálkodás teljesen visszaszorult, a földet egyre egyoldalúbban kiélő, vándorló-kisállattartó kultúrával szemben (Makkai L. 1944a: 435–436). Ebben az időszakban az allodiális területek nagymértékben elpusztultak, a földesurak örültek, ha egyáltalán birtokon tarthatták, és valamelyest adóztathatták a jobbágyaikat (Jakó 1944a: XL). A gazdasági élet megtorpanását az is jelzi, hogy a Mezőség ekkor vált a Kárpát-medence leginkább mezőgazdasági jellegű tájegységévé, a 19. századi adatok szerint a terület lakosságának kb. 82%-a földművelő volt (Makkai G. 2003: 42).¹¹¹

A gyalui domínium jobbágysai (így a visaiak is) a 18. század elején még mindannyian egész telken gazdálkodtak, anyagi értelemben tehát sokkal kedvezőbb helyzetben voltak, mint más mezősségi falvak lakói. A gyalui várbirtok falvaiban a pusztítások utáni földbőség miatt újból kialakult a középkorhoz hasonló földközösség, ahol évenkénti sorshúzással (*nyilazás*) osztották újra a közös területek egy részét (Jakó 1944a: XLIII–XLIV).

A gazdasági változások hatására a Mezőség tájökölógiai viszonyai a 17–18. század során gyökeresen átalakultak, leromlottak, Tonk Sándor gazdaságtörténész szavaival élve: „A magyarság visszavonulása [...] egy sajátos mezősségi életforma vé-

110 „A vidéken futott át a széki sóbányától nyugati, majd déli irányban egészen Szolnokig haladó hadi és sószállító út, emellett „...a megye keletre, Mócs felé irányuló fő útjába Somatelkénél kapcsolódott a Bonchida felől jövő Molnár út (via molendinatorum), amely Zsuk és Gyulatelke között kelt át a hegyen, majd Visáról Báréra vezető nagy útban folytatódott” (Csánki 1913: 337).

111 Összehasonlításképpen érdemes elmondani, hogy ugyanebben az időszakban Magyarország egyik legnagyobb agrárjellegű megyéjében, Csanádban a lakosság 77%-a művelte a mezőségénél jóval nagyobb területű és jobb minőségű szántóit (Makkai G. 2003: 43).

gét is jelentette” (Tonk 1994: 24). A betelepülő lakosság a helyiektől teljesen eltérő anyagi kultúrát hozott magával, melynek meghatározó eleme a juhtartás volt: 1720 és 1750 között a mezősegi falvak juhállománya 110%-kal nőtt, míg a korábbi külterjes nagyállattartás (disznó, szarvasmarha) lassan visszaszorult (Makkai G. 2003: 45). Az juhnyájak nagy legelőigénye miatt folyamatossá vált az erdőirtás. A legelőket a juhok teljesen kiélték, a terület silánnyá vált, ami tovább rontotta a legeltető nagyállattartás esélyeit. A domboldalakon nem maradt termőföldet megkötő növényzet, emiatt a terület nagymértékű erodálódása következett be (Tonk 1994: 30).

A 17–18. századi pusztulások és telepítések gyökeresen megváltoztatták a gazdaság és a társadalom struktúráját egész Erdély területén. A termelés és a kereskedelem visszaesése, az óriási szegénység, folyamatos migrációt eredményezett, a közbiztonság romlása a társadalmi kapcsolatok szétesését, sőt etnikai problémák megjelenését is magával hozta (Jakó 1944b: 104; Egyed 2002: 34). A mezősegi parasztság 18. századi sorsán a helyi magyar arisztokrácia visszaélései tovább rontottak.¹¹² Az 1700-as években óriási méreteket öltött a magyar jobbágyok emigrációja is, az áldatlan állapotok miatt csak 1764-ben közel ezer „oláh” betelepülő és magyar jobbágy szökött Moldvába a Mezőségről (Berlász 2010: 24).

A 18. században az óriási bevándorlás miatt a népesség lélekszáma erőteljesen megnövekedett. A földbirtokos arisztokrácia erdőirtással igyekezett növelni a legeltethető külterjes mezőgazdasági területeket, de nagy volt az igény az építőfára is (Szabó Miklós 1995: 32–33, Gilyén 2005: 10). Az erózió által fel nem töltött tavak egy részét felduzzasztották, a nagy esésű mederrészekre malmokat építettek (Makkai G. 2003: 49).

A folyamatosan megerősödő új nagybirtokos réteg az egytelkes kisnemesek nagy részét kiforgatta birtokaiból. Vagyonuk folyamatos szétöröklése tovább rontotta a gazdasági helyzetet, a lassan ellehetetlenülő kurtanemesek ugyanis elűzték a telkeikről jobbágyaikat, akik tömegesen váltak földönfutóvá (Berlász 2010: 32–33). A helyükön maradó jobbágyoknak viszont még az időközben irtás útján szerzett termőterületeikről is le kellett mondaniuk a földesurak javára (Berlász 2010: 35).

Mária Terézia az egyre romló szociális helyzet miatt szorgalmazta az úrbérrendezést (Berlász 2010: 18–19). A reformot azonban az erdélyi magyar és szász nemesség, a közülük származó bécsi kormánytagok segítségével késleltették, majd a saját érdekeiknek megfelelően átalakították, ahogy arra Berlász Jenő kiváló tanulmányában rámutat (Berlász 2010: 15, 18). Mezőségen ez a rendelet számolta fel a korábbi földközösség maradványait, a szántóföldeket magántulajdonná tette, és így kialakította a kettős forduló rendszerét, amelyben a művelt földet másodévenként községi legelőnek használva pihentették (Kós 2000 I.: 142). A magántulajdon jelentősége csupán ekkor növekedett meg, de csak a belső területekre vonatkozóan.¹¹³

112 Egy magyar közigazdász-politikus a bécsi kormánynak írt 1679-es névtelen jelentése az erdélyi kivándorlás fő okai között említi a magyar nemesség „saját közrendű fajtája iránti ellenszenvét”, ami miatt gyakorta elkergetik a jobbágyaikat és helyettük az engedelmesebb románokat fogadják be (Berlász 2010: 28).

113 Katonán a 17. században még a beltelkeket is újraosztották (Kós 2000 I.: 142).

Az 1848-as jobbágyfelszabadítás után a feudális kötelezettségek megszüntetése évtizedekig tartó zavart okozott a tulajdonviszonyokban. A birtokstruktúrák alapvetően megváltoztak: a Mezőségen a paraszti földek kb. 60%-a ekkor már a többségben lévő románok kezén volt, ugyanakkor a 100 holdat meghaladó birtokok szinte kizárólag a magyar földbirtokos arisztokráciához tartoztak (Keszeg 2010: 34). Valóságos rablógazdálkodás vette kezdetét, ami a földek, erdők, tavak felelőtlen kiélését hozta magával (Makkai G. 2003: 48–52, Szabó Miklós 1995: 37). Az 1800-as évek éhínségei miatt a mezőszégi lakosság 57%-a igavonó állat nélkül maradt (Makkai G. 2003: 48). A juhállomány jobbágyfelszabadítás utáni felfuttatása újabb aránytalanságokat okozott az állatállományban, és további talajerózióhoz vezetett (lásd *Képmelléklet: 3.*), ami a 19. századra már veszélyes méreteket öltött (Szabó Miklós 1995: 38).

Mindezek ellenére az 1800-as évek közepén még mindig az ország grenáriumának (gabona- és hústárának) tartották a Mezőséget (Szabó Miklós 1995: 30). Egyed Ákos szerint a 19. században a hagyományos gabonavásárok a Mezőségen voltak a leggazdagabbak, a kolozsvári malmok a Mezőség búzájára alapoztak (Egyed 2002: 161–162). Mindez elsősorban a földesúri birtokokon a monokulturális termesztés erősödését jelezte (Egyed 2002: 162), a parasztgazdaságok ekkor teljesen elszegényedtek. Az allodium egyre növekvő erejét, illetve ezzel szemben a paraszti kisgazdaságok fokozódó elmaradottságát jelzi az aratás és szemnyerés módozatainak változása. A székely mezőszégi nagybirtokon a 19. század közepén jelentek meg az első aratógépek,¹¹⁴ míg a mezőszégi paraszti munkarendben a kaszás aratás csak egy-két évtizeddel később, a 19. század vége felé kezdte el felváltani a sarlóval történő betakarítást (Egyed 2002: 167). Adatközlőim szerint Visában a kaszás aratás a két világháború között váltotta a sarló használatát a gabonafélék levágásában, de *nagygazdáknak tett* kalákákban még az 1950-es években is arattak így.¹¹⁵ A Mezőségre nyaranta lejáró Görgény vidéki *mokány* részesaratók később, még az 1950-es években is arattak sarlóval (Kós 2000 I.: 252). Visában a grófnál 1944-ig, a bírónál pedig az 1950-es évek végéig dolgoztak ilyen részesaratók.¹¹⁶

Kós Károly a széki mezőgazdaságban a 20. század elején végbement nagyarányú változásokról írva, szót ejt a vasfejú eke terjedéséről, a cséphadarót felváltó ember hajtotta gyaloggépről, majd az azt helyettesítő motoros cséplőgépekről (Kós 2000 I.: 195). Visában a magángazdálkodók csak a második világháború idején kezdték el használni a bonchidai, válaszüti nagygazdától bérelt cséplőgépeket.

Az 1890-es filoxéra-vészig a Mezőség–Maros borvidék híres volt a paraszti bortermeléséről is. A pusztulás utáni maradványok már általában (így Visában is) csak

114 Egy 1863-as mezőszengyeli (Sânger) és gyéresszentkirályi (Ghiriș-Sâncrai) adat utal erre (Egyed 2002: 167).

115 A kaszás aratással szemben a sarlós aratás jóval nehezkesebben, lassabban ment, de kisebb szemvesztéssel járt. A Belső-Mezőségen, ha kevés búza termett, illetve túl gazos, tövises volt a búzatermés, akkor azt sarlóval vágták le még a második világháború után is. Az 1930-as, 1940-es években született visai, széki asszonyok mindegyike aratott még sarlóval. Kós Károly adatai szerint Katonán is az első világháború után kezdtek kaszával aratni (Kós 2000 I.: 152).

116 Mezőszégre aratni járó mokányokról Tőkés Bélánál is olvashatunk (Tőkés 1935: 72).

az egyébként művelhetetlen oldalakban (lásd *Képmelléklet: 4.*), elsősorban földes-
úri gondozásban maradtak meg (Kós 2000 I.: 234).

A 19. századi felmérések Mezőségeen még 63 tavat jeleztek, ezek száma egy év-
századdal később húszra csökkent (Kós 2000 I.: 29). A termőföldnyerés miatt kiszá-
rított tavak és az erdők eltűnése, a biofilia sérülése már ekkor annyira szembetűnő
lehetett, hogy külföldi utazók is írtak róla (De Gerando 2018: 415–416). A tavak
nagyobb része földbirtokosok magántulajdonában volt, akik közül sokan bérbé-
adták a malomjogot, halászsai jogot. A sok esetben távol élő bérlők, a gyors meggazda-
gódás reményében teljesen kiélték a tavak élővilágát (Kós 2000 I.: 32–33, 36–37).

A 19. század végi arányosítás és tagosítás előtt a mezőségi falvak határának
nagyjából 40–60%-a közbirtok volt. Az ide tartozó, a művelt földekkel felváltva
használt legelőket (kétnyomásos rendszer) bérelhették magángazdák is, de ezek bi-
zonyos időközönként rendszeresen visszaszálltak a faluközösségre (Kós 2000 I.: 66,
88).¹¹⁷ A magánbirtoknak számító művelt földekre is általában művelési kényszer
vonatkozott, a közösség megszabta, hogy a feltört ugaron mit termessen a bérlő.
Az erdők jelentős része is közbirtoknak számított, amiből a faluközösség minden
tagja – bizonyos szabályrendszerrel követve – részesülhetett (Kós 2000 I.: 66). A mo-
nokultúrák termelésében érdekelt földbirtokos réteg újabb termőföldeket a lecsa-
polásoktól, valamint a faluközösségek által birtokolt erdők és legelők kisajátításától
remélt, amit az 1871-es arányosítási törvény biztosított is a számukra (Kós 2000 I.:
88, 144).¹¹⁸

A 19. századra a Mezőség olyan agrártájjá vált, amelynek „mezőgazdasága ar-
chaizmusokba merevedett, terményszerkezetében iránytévesszett, gazdasági fel-
szerelésében elmaradott, a gazdasági hatékonyság alacsony szintjén mozgó állapo-
tokkal jellemezhető” (Makkai G. 2003: 43). Kósa László összefoglalásában egyetért
ezzel a véleménnyel, hozzátéve, hogy az egyoldalúan gabontermelő Mezőség elma-
radottságán a több helyütt virágzó háziipar sem segített (Kósa L. 1998: 334).

Mindez a korábbi biodiverzitás jelentős csökkenéséhez, a mezőségek fokozatos
elszegényedéséhez vezetett. Ásványkincsek hiányában nem települt számottevő
ipar sem erre a területre (Makkai G. 2003: 48).¹¹⁹ Ehhez hozzájárult a sajátos föld-
tani felépítésből adódó (és az erodálódástól egyre több helyen felbukkanó) agyagos,
szikes, nehezen művelhető föld, valamint a tavak, a területen keresztülfolyó vizek
kis számával összefüggő rossz vízellátottság is.¹²⁰

117 A századfordulón végrehajtott tagosításig a Borsa völgyében is kétnyomásos határhasználat volt
(Kovács L. 2008: 54), ezután mindenhol áttértek a háromnyomásos rendszerre. Emiatt a legelőnek
használt ugar területe jelentősen, körülbelül 50%-ról hozzávetőlegesen 30%-ra csökkent, de tulaj-
donjogilag is nagy változáson ment át (Kovács L. 2008: 118).

118 Lásd az 1871/LV-ös törvényekkel az arányosításról és tagosításról (Márkus szerk. 1900: 498–502).

119 Egyetlen pozitív kivétel a Kissármás melletti földgázmező felfedezése és kitermelése volt az 1900-
as évek elején (Keszeg 2010: 11).

120 A 18–19 században többször előfordult, hogy csapadégmentes időben a mezőségi patakok kiszá-
radtak (Szabó Miklós 1995: 36). 1905-ben húsz olyan helységről tudunk, ahol nem volt víz (Tonk
1994: 25).

A 19. században kiépített vasút- és közúthálózat körbekerülte a tájat, hiszen a városok (Kolozsvár, Szamosújvár, Dés / Dej, Beszterce, Szászrégen, Marosvásárhely / Târgu Mureș, Torda / Turda) mind a Mezőség határán fekszenek.¹²¹ A különböző kereskedelmi cikkek vízi úton illetve szekéren jutottak el a terület határáig, a legjelentősebb vásáros központok itt, és nem a terület belsejében alakultak ki. A vásártartó helyek közül Visához legközelebb Bonchida, Kolozsvár, Mócs és Szamosújvár fekszik (Kós 2000 I.: 340–349). Ezek közül a visaiak által leginkább látogatott vásár a bonchidai és a mócsi vásár volt.

A vidékről egészen a 20. század közepéig hiányoztak a köves utak, emiatt az egész Mezőség a tavaszi és őszi esőzések idején valóságos sártengerré változott, ahol szinte lehetetlen volt közlekedni (Szabó Miklós 1995: 41).¹²² A terület zártsága miatt az élelem, a termelőeszközök és a ruházat előállításában meglehetősen nagyfokú önellátás jellemezte a Mezőséget.¹²³

A 19. század végi arányosítás és tagosítás előtt a szarvasmarhatartás rendkívül nagy szerepet játszott a terület gazdasági életében. A „*módosság, a jó gazda* kifejezője elsősorban a községi legelőkön és nyilas osztású kaszálók fűvén tartott marhák száma és *mutatós-sága* volt, mintsem a határban szétszórt családi földbirtok nagysága [...] Az ökröfogat tehát a községben elfoglalt helyet, státust is jelentette. Ezért volt, hogy pl. Széken, de máshol is, ökrösgazdák legényfiai *nyalkaságból* is szívesen vettek részt közös kalákákon, akár előfogattal is, s büszke volt az, akit szép ökrös fogata miatt felkértek, hogy lakodalomban ő vigye szekéren a menyasszonyt. Az edzett, nagy testű és jól felhizlalt fehér marháért a múlt század végéig, sőt az első világháborúig is, Uzdiszentpéter vagy akár Búza, Katona vagy Bonchida híres baromvásárait messze földről, nyugati országokból is jöttek marhakereskedők” – írta Kós Károly (Kós 2000 I.: 62).¹²⁴

A tagosítás előtt a társasmunkák jelentős szerepet játszottak a mezőségi falvak gazdasági életében (Kovács 2008: 29, 10-es lábjegyzet). A *cimborálás* (egymás kiségitése nehéz mezőgazdasági munkák esetén), a kalákához hasonlóan azonban nem csak gazdasági értelemben volt fontos, hanem a társadalmi összetartás érzését is növelte, akár különböző etnikumok között is, ahogy arra Kós Károly rámutatott (Kós 2000 I.: 148).

Egyed Ákos gazdaságtörténeti tanulmányában kifejti, hogy a 19. századi Mezőség ipar és infrastruktúra szempontjából is elmaradottabb volt, mint Erdély azon részei, melyek hamarabb ráléptek a kapitalista fejlődés útjára (Egyed 1968: 744),

121 A területet mindössze a Kolozsvár–Szászrégen közötti kövezett út, valamint a Besztercét és Marosludast (Luduș) összekötő vasút szeli ketté (Szabó Miklós 1995: 41).

122 Idősebb mezőségiiek visszaemlékezése szerint a legtöbb helyen csak a dombok gerincén lehetett gyalogosan, vagy szekérral közlekedni, a völgyekben és az utakon csak *falábakon* (gólyalábakon) boldogultak még az 1950-es években is. Visában és a környező belső-mezőségi falvakban az 1960-as évek közepén építettek kövezett utat (Kun 2010: 112).

123 Egy 1750-es ördöngösfüzesi összeírás ács, mészáros, asztalos, szűcs és kovács mellett hegedűst is jelöl (Kós 2000 I.: 246).

124 Egy vasasszentgotthárdi jobbágy 17. századi hagyatéki inventáriumában 16 jármos ökröt soroltak fel (Kós 2000 I.: 61).

illetve utal arra is, hogy a mezőgazdasági fejlődés lassú volt (Egyed 1968: 744). Ez komoly válságtüneteket okozott, amikor a nagybirtokvédő agrárpolitika birtokrendezéssel igyekezett ráterelni a falusi társadalmat a kapitalizálódás útjára (Egyed 1968: 746). „Igaz ugyan, hogy a tagosítás az intenzív gazdálkodás egyik feltétele volt, de elhibázott módszerei miatt azt sem érte el, ugyanakkor pedig a kisgazdák tízezreit károsította meg és szegte kedvüket” – írta Egyed Ákos (Egyed 1968: 746).¹²⁵

A 19–20. század fordulóján történt erdélyi birtokrendezés, a tagosítások sorozata és az arányosítás egy nagyobb, a már 1849 előtt elkezdődött országos mezőgazdasági reform kereteibe illeszkedtek bele, melynek során „a liberális korszak mindinkább igyekezett az egyéni tulajdonok kiépítését előmozdítani” ahogy arra Tárkány-Szücs Ernő rámutatott (Tárkány-Szücs 1944: 4).¹²⁶

Az arányosítási törvény a közösségi területeket felosztotta a magántulajdonban lévő belső birtok arányában, így a határon birtokló földesúr és a nagyobb gazdák eleve több földhöz jutottak, a szegényebbek viszont az addig szociális hálóként működő, általuk is használható közösségi területekről kiszorultak.¹²⁷ Az arányosítással és a tagosítással azonban nemcsak a legszegényebbek veszítették el megélhetésük alapjául szolgáló közlegelőket, hanem az egész faluközösség sérült (Kós 2000 I.: 140). A legelesettebbek helyzetét tovább nehezítették az arányosítást követő tagosítások, ahogy Kós Károly írta: „a szántóterület további kiterjedését s egyben a még belterjesebb művelést is eredményezte a XIX. század harmadik harmadában a Mezőség falvaiban végrehajtott tagosítás. A liberális-tőkés berendezkedés felé tartó állam által sürgetett tagosítást mindenütt az egykori jobbágyszolgáltatásoktól elesett s így saját gazdálkodásra kényszerült nagybirtokos uraságok igényelték, annál is

125 Ennek következménye a székely társadalom óriási méretű kivándorlása a 19. század végén, 20. század elején (Egyed 1968: 746–747). Az erdélyi arányosítás hatásaihoz lásd még: Andrásfalvy 2004, Varga S. 2007b.

126 A kapitalista szabadversenyt előkészítő törvény megvalósulásáról Kós Károly ír igen szemléletesen: „E szabadgazdálkodás hirdetői természetesen ellene voltak minden közbirtoknak és a közösség bármilyen beleszólásának a mezőgazdaságba, mint amelyek fékezik az egyesek közti »versenyt«, s amelyek eddig mérsékeltek a községbeli társadalmi és anyagi különbségeket. A nagybirtokosságban, amely felmérte a paraszti kis- és törpebirtokosokkal szembeni tőke roppant előnyét egy ilyen szabad versenyben, valamint azt, hogy befolyása révén a földbirtokok újrendezése esetén még tovább gyarapíthatja birtokát, a tőkés-polgári állam természetes szövetségre talált. Szék esetében pedig az államhatalom és a földbirtokos meg éppen egyazon személy volt, ugyanis a (felesége révén) széki nagybirtokos Bornemissa báró ült ez időben a főispáni székben.” (Kós 2000 II.: 333).

127 Az arányosítás előtti időszakokkal kapcsolatban jegyezte meg Kós Károly, hogy „A régi Szék fejlett községi életének szilárd alapját és egyben állandó tárgyát is még a megtelepülés idejétől jelentős részben megőrzött községi birtokok, a századok folyamán vásárlás vagy adományozás útján keletkezett és gyarapított egyház- községi és utcabirtok, valamint a község, illetve községrészek tagjai által létrehozott egyéb közcélú ingatlanok, ingó javak és intézmények alkották. Egész az egyéni, tőkés gazdálkodás érdekében végrehajtott határrendezésig Szék község határának csaknem kétharmada, »a város közönséges erdei, legelői, rétjei, tavai és szántái«, az egész közösség hasznát szolgáló, osztatlanul községi tulajdon volt” (Kós 2000 II.: 335), hozzáátéve, hogy a „szántóföldek másodévenként felváltva nyomás alatt levő részein és tarlóin minden széki lakosnak egyformán szabad volt a legeltetés. A község által biztosított eme legeltetési szabadság tette lehetővé, hogy a szegény ember is megélhetett (Kós 2000 I.: 177).

inkább, mivel ez – az ún. arányosítással összekapcsolva – a saját földeknek egyetlen nagy tagban való egyesítése mellett a földesúri birtoknak – a korábbi közterületek (erdők, legelők, rétek stb.) rovására – nagyobbítását is eredményezte (Kovács L. 2008: 119). A tagosítással járó előkészületek [...] folyamán aztán a hangadó paraszt nagygazdák is átlátták, hogy az eddig mindenki által egyforma jagon használt közös területekből is szántóföldjeik arányában megnövelt és »egy tagban« kiszabott birtokaikon olyan jövedelmező gazdaságokat rendezhetnek be, amelyek képessé tehetik az »arányosítással« viszonylag meggyengülő szegényebb paraszttársaik földjeinek fokozatos felvásárlására is. Kétségtelen azonban, hogy a fordulókat szerint, valamint az örökségek, házasságok és vásárlások révén szétaprózódott földcsékek helyett végül is majd mindenki szívesen látta egyetlen tagban családi birtokát. A parasztko gyanakvón alapuló kezdeti ellenkezését így végül is beletörődés váltotta fel, s a tagosítás mindenütt gyökeres változásokhoz vezetett” (Kós 2000 I.: 144).¹²⁸

A 20. század elején a mezősi parasztembereknek tehát kényszerűségből teljesen át kellett alakítaniuk a termelési struktúrájukat, amelyben a földművelés mellett az állattenyésztést illetően is óriási változások történtek (Kós 2000 I.: 88–89). Így például az 1882 és 1912 között végrehajtott tagosításokkal végzetes csapást mértek a kisgazdák juhtartására (Kovács L. 2008: 29, 10-es lábjegyzet). A birtokrendezések során nyert területeken a közép- és nagybirtokos réteg önálló juhászatot folytathatott. Ez a korábbi erdőterületek megritkításához vezetett (Kovács L. 2008: 31). A kisbirtokosok azután azonban egymással összefogva is csak nagy nehézségek árán tudtak legelőhöz jutni (Kovács L. 2008: 120). Az erdők felosztása miatt az addig jórészt ott legeltetett nagyállatok is kiszorultak a *nyomásra* (Kovács L. 2008: 118–119). Az extenzív, rideg-félszilaj állattartás ellehetetlenült, az addig státusszimbólumnak számító nagyszarvú fehérmarha ekkortól fokozatosan háttérbe szorult. A takarmánytermelő, istállózó, intenzív tartás került előtérbe, új állatfajtákkal, mint például a bivaly (Kós 2000 I.: 88). Az egykori félrideg tartást ekkor már csak a juhnyájak kosarazó legeltetésében lehetett tetten érni. A juhtartáshoz ragaszkodó gazdálkodók a korábbi közös birtokban lévő erdőket is elkezdték irtani, hogy legelőhöz, illetve szántóhoz jussanak (Kovács L. 2008: 25). A magántulajdont előtérbe helyező, századvégi liberális jogalkotás miatt rengeteg falu maradt legelő nélkül. Ez a körülmény a mezősi falvakat a rossz minőségű földek miatt még súlyosabb helyzetbe hozta (Tárkány-Szücs 1944: 4).¹²⁹ A juhtartó kisgazdák elszegényedése miatt alakultak ki a közös nyájak, amelynek tejjel használatához a tavaszi pró-

128 Ezeket a „gyökeres változásokat” Kós Károly Katona, Melegföldvár és Szék mezőgazdasága esetében mutatja be részletesen (Kós 2000 I.: 144–148, 195, 2000 II.: 326, 332–352), míg a Borsavölgyi falvak gazdasági, társadalmi életében bekövetkezett átalakulásokról K. Kovács László szól (Kovács L. 2008: 34–36, 40–42, 48, 53–54, 61, 76, 118–121).

129 A jogalkotók észrevették az arányosítási törvények okozta visszasságokat, károkat, és újabb törvényekkel igyekeztek gátat szabni a gazdasági, társadalmi bomlási folyamatoknak. „Ezek az intézkedések azonban megkéstek” – írta K. Kovács László. „Az individualizálódás gyorsan hatalmába kerítette a falvak népét, és a tagosítások során mindenütt – mind a négy községünkben – felosztották a közlegelőket” (Kovács L. 2008: 119).

bafejés (*Juhmérés, összeadás*) során kialakult sorrendben jutottak hozzá (Kovács L. 2008: 119).¹³⁰

A korábbi vízenyős területekhez és erdőkhöz kapcsolódó régi gazdálkodási formák, mint például a méhészet és a gyűjtögetés is ekkor veszített jelentőségéből (Kós 2000 I.: 25, 43).

A mezőgazdaság ilyen mértékű átalakulásával a földbirtokos arisztokrácia, nagygazda réteg, valamint a kiscgazdák kapcsolatrendszerét meghatározó bér-munkarendszer is megváltozott (Kovács L. 2008: 34–35).¹³¹

Az arányosítási törvénnyel együtt járó tagosítás során sokan a falutól távol eső területeken kaptak földet, a nagyhatárú mezősségi falvak körül tanyarendszer alakult ki (Kós 2000 I.: 145–146, 2000 II.: 334).

Mivel a tagosítás után az ugartartó (háromnyomásos) rendszerből kiszoruló szegények jószágot már nem tarthattak, így (kényszerűségből) a szabad használatú kevés földjeiken igyekeztek magas szintre fejleszteni a szántóföldi kertészkedést (Kovács L. 2008: 31). Ez azonban kevésnek bizonyult, így például a belső-mezősséginél mozgékonyabb, a várost könnyebben elérő Kis-Szamos völgyi lakosok közül sokan elhagyták a falujukat, főleg az 1920-as román földreform után (Kovács L. 2008: 32).

A tagosítás Visában egy sor visszaélésre adott alkalmat, amelyek az etnikai el-
lentéteket is kiélezték a faluban.

A tagosításkor... haragszak ezekre a... hamis Bonciyán családro,¹³² hogy a... magyarokhoz is oda... férközött. Annyit járt, amég odaférközött, hogy... a jó földet elvette [...] Már' a grofnál... ő [Bonțidean Péter] megbizott ember vot [...] Ó vot a... a béresbiro [...] És nagy tolvaj! [...] Hát mondták a... azok a rigiek... már a régebbi emberek, hogy osztá' [...] ilyen, ilyen huncut ember vot, olyan hizelgő ember! Kijött a grof... [és ez a Bonțidean Péter] megcsavarta vagy kétszer a lábát. Nem is tuott ü tánconi, de azér' figurázott ott neki, hogy... hogy az [a gróf] nevensen. Megbizatt ember vot, de hát az ugy lopta a grofot... ahogy akarta...¹³³

Az arányosítás még az elkövetkező évtizedekben is éreztette hatását. Ennek volt köszönhető, hogy az 1921-es román földreform, a nagy- és középbirtokosok területei egy részének kisajátításával az eltűnt közlegelőket igyekezett valamelyest visszaállítani (Kovács L. 2008: 119).

130 „Az első világháborúig, még inkább a tagosításokig nagyobb részét mind a négy faluban kint az esztenánál mérték be a juhokat. És ez mindig ünnepélyesebb volt, mint a faluban való bemérés” (Kovács L. 2008: 76).

131 A változások olyan mélyrehatóak voltak, hogy a táplálkozástudomány is rányomták a bélyegüket (Kovács L. 2008: 34–35).

132 Bonțidean, Mezősségen elterjedt román családnév.

133 Elmondta egy 80 éves férfi. Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. február 7-én, Visában.

A visszaemlékezések szerint a visaiak egészen az 1960-as évek elejéig-közepéig az otthoninál jobb földekkel bíró Báréba jártak részesaratonak. A báréi nagyzadák, illetve a velük jó kapcsolatban lévő zenészek gyakran aratókalákákat is szerveztek a visai fiataliságnak. Ezen kívül a rászoruló visaiak, a szintén szomszédos gyulatelki szőlő kapálták *részibe*,¹³⁴ vagy bérért. Szolganak, illetve cselédnek a közeli Bonchida mellett Kolozsvárra jártak, de közel sem annyian, mint például a székiek. A várossal való kapcsolattartás általában a kolozsvári hetipiacra való gyalogos bejárással kimerült, így Visára nem volt jellemző, mint több Borsa-völgyi falura, amelyek az 1940-es években „megnyíltak a város előtt” (Vajkai 1943: 8).

A századforduló környékén a termőföldek gyenge minősége miatt Visa még a vele egy néprajzi csoportba tartozó falvak között is szegénynek számított.

Kisiparosok nem voltak a faluban.¹³⁵ Kolozs megyében ekkor a kisbirtokosok 70-80%-a, míg a bérmunkákból élők 88%-a volt írástudatlan (Barabás E. 1910: 28).¹³⁶ Visa szomszédos falujáról Kötelendről tudjuk, hogy ebben az időszakban többen kommercializációs gazdasági cselédként éltek itt. A nyugatabbra fekvő területek (Kalotaszeg) szolgálival összehasonlítva elmondható, hogy meglehetősen nagy szegénységben éltek, készpénz-bevételük minimális volt (Barabás E. 1910: 34).

A két világháború közötti gyáripari termelés a hagyományos ipari övezetekbe, például Kolozsvárra koncentrálódott. Ez lassanként már a Mezőségen is érezte a városba csábító hatását (Keszeg 2010: 11–12). Ennek ellenére a falusi népesség több mint a fele kétezer lakoson aluli kisközségekben élt. A mezőgazdaságban a törpe- és kisbirtok volt a leginkább elterjedt, s ezek aránya az 1921-es földreform után még inkább megnőtt, hiszen a nagy- és középbirtokosok kárára történtek (Móricz 1932: 157). A közbirtokossági területekből is hasítottak ki, ami nem csak az etnikai, de a kapcsolódó visszaélések a különböző gazdasági erővel bíró társadalmi rétegek közötti feszültséget is növelték (Móricz 1932:100).

Az 1921-es földreform idején Visában a Teleki birtokok körülbelül 70%-át elvették; a földeket kiosztották. Ekkor a falu szegényebb családjai egy új telep (Újfalu) létesítettek a falu keleti részén, az erdő pedig községi tulajdonba került.¹³⁷

134 A *részibe* kapálni vagy aratni kifejezések azt jelentették, hogy a más tulajdonát művelő munkások fizetéséért nem bért, hanem a befektetett munkával arányos részt kaptak a terményből.

135 Összehasonlításképpen elmondhatjuk, hogy 1910-ben a szamosújvári járás lakosságának 1910-ben 93,6%-a élt az agráriumból, mindössze 3,8% volt iparos és 0,9% kereskedő. Mezőség esetén minden gazdasági erőforrás a földben van (Aldobolyi 1943: 356). A belső-mezősségi falvakban még rosszabb lehetett a helyzet. Az erőforrásokat tekintve az erdők szegényesek, a legelők nagyobb része csak juhtenyésztésre alkalmas, a termelésbe vont szántóföldek többsége is gyenge minőségű (Aldobolyi 1943: 357).

136 A Kis-Szamos menti falvakban az írástudók száma 1910 és 1930 között jelentősen, 33,8%-ról 48,2%-ra nőtt (Aldobolyi 1943: 355). A két világháború között a falusi lakosság több mint fele nem tudott írni-olvasni. Ha ehhez hozzávesszük, hogy itt olyan falvakról van szó, ahol kismesek is szép számmal laktak, akkor feltételezhetjük, hogy Belső-Mezőség egykori jobbágyfalvaiban még nagyobb lehetett az analfabéták aránya.

137 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932), egykori téesz brigádos. Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. augusztus 23-án, Visában.

A technikai elmaradottság miatt a mezőgazdaság termelékenysége a Mezőségen sem növekedett, a kis- és törpebirtokosok szegényes körülmények között éltek, és a parasztság sorsa etnikumtól függetlenül továbbra is nagy szociális probléma maradt (Kós 2000 I.: 152, 171). A falvak így önellátásra rendezkedtek be, lakói csak a legszükségesebb ipari cikkeket szerezték be a kereskedelemből. Lakói a papot, tanítót, boltost és talán egy-két kisiparost leszámítva döntő többségben földművelők, elsősorban kisbirtokosok vagy szolgák voltak (Szász 1988c: 1739, 1743).

Az arányosítás késői hatásának köszönhető, hogy a Mezőségen még 1940 után is igyekeztek közlegelőket létesíteni (Kovács L. 2008: 119).

A gépi szerszámok, később a mezőgazdasági gépek elsősorban a földbirtokos arisztokrácia és a nagygazdák kezén voltak. Az első világháború után az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület segítette a parasztságot köztulajdonú gépek beszerzésében és a falusi gazdakörök szervezésében (Kós 2000 I.: 148).

Visában a második világháború után a Teleki-birtokok maradvékát is kiosztották a háborúban részt vett körülbelül negyven személy között, szociális juttatás formájában. A földosztást a korábban magyarellenességük miatt elmenekülő román családok szervezték, így ez további alapjává vált a nemzetiségi ellentéteknek.¹³⁸

Visa lakosságának megélhetését az 1950-es évekig a törpe- és kisbirtokos szervezeti formák között folytatott magángazdálkodás – földművelés és állattenyésztés – biztosította.¹³⁹

A visszaemlékezések szerint az 1952-ben megkezdődött kollektivizálás elején a visszaemlékezések szerint Visában a korábban nemtörődömségük, vagy éppen szerencsétlenségük miatt elszegényedett családok közül harminchat család iratkozott fel az alapító tagok közé.¹⁴⁰ A közös gazdálkodást hét igavonó állattal kezdték (Kiss G. 2010: 71). Az egyházaktól és a faluközösségtől elvett területek mennyisége (összesen 200 hektár) és minősége, valamint az adómentesség miatt jó terméseredményeket értek el, szemben a különböző adókkal és beszolgáltatásokkal sújtott magángazdálkodókkal. A kívül maradók, felülemelkedve az etnikai ellentéteken, az 1950-es évek közepén *társulásba* tömörültek.¹⁴¹ A három legnagyobb, huszonöt holdas gazda 1955-ben adta be a derekát, addigra a falu kétharmada már tagja volt a téésznek, az utolsó gazdák meglehetősen későn, 1961 januárjában csatlakoztak a szövetkezethez.¹⁴²

Egy 1961-es törvény szerint az igavonó állatokat, a szerszámokat és a szekereket kellett beadni a közösbe, a fejős állatok közül egyet meg lehetett tartani. Egy család 3700 m² területet használhatott, ebből 700 m² magánbirtok volt, ami felett szaba-

138 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932), egykori téés brigádos. Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. február 7-én, Visában.

139 A Küküllő-menti falvakhoz hasonlóan (Peti 2006: 25).

140 Az 1950-es évek elején elinduló téészszerzés a Mezőségen elsőként a szegényparasztságot, majd a középgazdákat célozta meg (Kós 2000 I.: 148).

141 Az alapítók a korábban magukat a Vaszgárda mellett exponáló Moldován *Dulumán* és a románellenes Kiss *Császár* családok voltak.

142 A téészesítés 1962-ig befejeződött Romániában (Peti 2006: 27).

don rendelkezhetett. Az 1970-es évektől 500 m²-re csökkentették a teleknagyságot, az 1980-as években pedig 250 m²-re. A magánhasználatra kiadott területeket csak néhány kijelölt helyen osztották ki, ennek hatására a falu belterületén és körülötte kertövezetek alakultak ki. A szövetkezetek nem rendelkeztek saját munkagépekkel, a párhuzamosan megalakuló állami gépállomásoktól bérelték azokat: eleinte gabonáért, később, alkalmanként már pénzért is. Gépesítés hiányában az emberek saját állataikkal szántottak normára, nem végeztek olyan minőségű munkát, mintha a saját földjüket művelték volna.

1963-ban megkezdődtek a termelőségvetkezetek összevonásai, azzal az elgondolással, hogy nagyobb területen, központosított termeléssel jobb eredményeket lehet elérni.¹⁴³ A visai és a szomszédos báréi szövetkezet egyesült, együtt összesen ezerkétszáz hektáron gazdálkodtak. A báréi földek lényegesen jobb minőségűek a visainál, a várt jobb eredmények azonban mégis elmaradtak. Ennek következtében 1965-ben, egy újabb központosítás során Kötelend községet is hozzájuk csatolták. Így mindösszesen több mint kétezer hektáron dolgoztak. Az összevonások következtében fokozatosan elhalványult a falu kollektív ellenőrző szerepe, főként mivel a szövetkezeti központ Kötelendre került. Ezzel a tagság beleszólási joga végképp formálissá vált.¹⁴⁴

Időközben a gépellátottság javult, de a három szövetkezet mégsem érte el a kitűzött célokat. Az 1970-es évek újabb átszervezései során Báré kivált a szövetkezetből, a maradék brigádok számát falvanként egyre csökkentették, ennek a vezetője lett a farmvezető *brigádos*. A szervezeti változásokkal párhuzamosan központi határozat született az állatállomány és a termőföldek területének növeléséről. Ez utóbbit a visai vezetés úgy oldotta meg, hogy a gyengébb földeket kiosztotta az arra vállalkozóknak, hogy azt saját maguk műveljék meg, majd a termés felét szolgáltatassák be. Ez a korábbiakhoz képest kimagasló terméseredményekhez vezetett. 1990-ben a két kollektív különvált egymástól, melynek során a visaiak rengeteg ingósága maradt a kötelendieknél (vö. Peti 2006: 30). Ez idő alatt összesen hatszáz hektáron mintegy kétszázötven család gazdálkodott, a falu többi lakosa pedig (főleg a 60-as évektől) a közeli Kolozsvárra ingázott dolgozni és tanulni.¹⁴⁵ Az ingázó munkások közül többen vállaltak szabadidejükben a térszben részmunkákat, illetve a háztáji

143 A mezőgazdaság szocialista átszervezése nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az Erdélyi-medencében is csak kisebb mértékben javult a termelékenység. A szövetkezetek alapszabálya 0,2 hektárban állapította meg a háztáji maximális méretét, így a termelőségvetkezetek területeinek elenyésző, kb. 10-15%-a volt magángazdálkodásban, ennek ellenére 1980-ban az országos tej- és hústermelés 30%-a háztájiból származott! Mindez a szocialista típusú mezőgazdaság szinte teljes csődje mellett az erdélyi parasztság életképességét, a magángazdálkodásba vetett hitét is mutatja (Szász 1988c: 1765).

144 Ez a magyarországi téészek felbomlásakor is hasonlóan alakult (Andor–Kuczi 1997: 20).

145 Pusztakamaráson is megfigyelhető volt a falu lélekszámának növekedése 1945 és 1962 között. 1962-től azonban sokan költöztek városra (Pozsony 2010: 89). A fiatalok elvándorlása az 1980-as évekre teljesedett ki, innentől kezdve Pusztakamarás esetében is fogyó, elöregedő társadalomról beszélhetünk (Pozsony 2010: 90). Ozsváth Imola hasonló tendenciáról számol be Mezőköbölkiút (Fántánita) esetében (Ozsváth 2010: 230). Tófalvi statisztikai adatai más mezőszégi falvokról a fentieket támasztja alá (Tófalvi 1998: 54).

gazdaságban.¹⁴⁶ Ezen a módon valamelyest tőkéhez jutottak, de az önkiszákmányolás sok esetben problémákat okozott a fizikai és mentális egészségükben. Mai szemmel már szinte felfoghatatlan munkaerőcsőről, és szűkös lehetőségekről egyaránt árulkodik a következő visszaemlékezés: „A munkát nem igen mérjük órával. Főleg, hogy a múlt évben mi házat is építettünk, sokszor munkába indulás előtt is ledolgoztam egy-egy jó órát, délutánonként meg – amíg csak besötétedik – a mezőn, vagy a kertben. Tegnap is [...] ott kapott az éjjél dolgozva [...] Épp beszéltük az aszszonnyal, hogy talán ha megérjük azt, hogy gondolhassunk egy keveset magunkra is. Akkor majd kiteszünk egy padot a kapuba, az út szélére és délutánonként ott fogunk üldögélni” (Kiss G. 2010: 79).

Visában Virág Magdolna vizsgálatai szerint az 1940-es évekig alig volt hagyománya nem a továbbtanulásnak,¹⁴⁷ a nyolc osztályos iskola is csak az 1960-as években indult be, addig négy-hat osztályt végeztek a tanulók (Virág M. 2010: 255–256).¹⁴⁸ A szocializmus hozta lehetőségeket már többen használták ki, az 1970-es évektől Kolozsváron tanuló fiatalok nagy része szakmunkás lett, az érettségig kevesen jutottak el. A városban elhelyezkedni tudók nagy része le is telepedett.¹⁴⁹ A településen beinduló iskolai oktatás óta 1980-ig összesen négyen végeztek felsőoktatásban (Virág M. 2010: 251).

1991-ben született meg a törvény a földek kiosztásáról (Peti 2006: 19), aminek megfelelően 1992-ben mindenki visszakapta a saját földjét. A 2000-es évek elejére a református egyház is visszaszerezte a korábban birtokolt szántóföldjeinek, kaszálóinak és erdeinek nagy részét (Kiss G. 2006: 40). A dekollektivizálás során több probléma is felmerült. A föld visszaszerzésének lehetősége kollektív stresszt okozott, a döntéseket általában érzelmi alapon hozták, aminek hatására kevesen tudták jól felmérni a lehetőségeiket, meggondolatlanul, azonnal fejest ugrottak a

146 Az ingázó és idénymunkát végző visaiak visszaemlékezései Kiss Géza gyűjteményes kötetében olvashatók (Kiss G. 2010: 75–79, 84).

147 Berecz Ágoston szerint Erdélyben a 19–20. század fordulóján a Mezőségen volt a legtöbb, ún. fantom iskola, ami csak a hivatalos papirokon létezett, a valóságban istállóknak használták az épületeket (Berecz 2013: 73).

148 „1915–1925 között [...] egy családra átlag 4 gyermek jutott. Az 1960-as évektől a házasságkötések száma csökkent, ugyanakkor ezekben az években több fiatal házaspár elköltözött a faluból. Mindez összefügg azzal [...], hogy a mindaddig rendkívül zárt és erősen hagyományörző falu a '60-as évek közepétől egyszerre megnyílik azáltal, hogy megindul a falut Kolozsvárral összekötő autóbusszjárat. Ezekben az években első ízben hagyják el a falut olyan, nyolc általánost végzett fiatalok, akik kolozsvári szakiskolában tanulnak tovább, majd pedig jobbra kolozsvári munkahelyeken kezdenek el dolgozni. A születések száma a '70-es évek közepétől fokozatosan esik; míg például az 1986/87-es tanévben a faluban 77 iskoláskorú gyermek volt, az 1992/93-as évben a falu magyar tannyelvű általános iskolájába mindössze 52 gyermek járt” (Virág M. 1995b: 1).

149 1981 és 1989 között a visai általános iskolában 116 gyermek végezte el a 8 osztályt. 83%-uk továbbtanult Kolozsvárra. Néhányan érettségiztek, többségük viszont a 10. osztály elvégzése után valamilyen szakiskolára felvételizett. Felsőfokú végzettsége egy fiatalnak van. Rajta kívül négyen jelentkeztek egyetemi felvételre, hárman siker nélkül. A szakképzett munkások közel 10%-a 1995 elején munkanélküli volt, 9% pedig Magyarországon vállalt munkát már hosszabb ideje. A családost fiatalok 60%-a Kolozsvárra lakik, jobbra saját lakásban; 10% más helységben telepedett le; 30% Visát választotta lakóhelynek (Virág M. 1995a: 115, 1995b: 3).

kapitalista mezőgazdaságba.¹⁵⁰ A visszaigényelt földek tulajdonosai (egykori gazdák leszármazottai) közül sokan urbánus közegben éltek, megfelelő tudás és kapcsolati tőke nélkül kezdtek hozzá a gazdálkodáshoz (vö. Andor–Kuczai 1997: 20). A kollektív ideje alatt művelt háztáji földek kis mérete nem tette lehetővé a bizonyos fokú gazdasági önállóságot (második gazdaság létrejöttét), aminek tapasztalatait a rendszerváltozás után hasznosíthatták volna (Peti 2006: 35). A korábbi mérések pontatlanságai, az iratok hiánya miatt viták, máig húzóóó perek kezdődtek a földek visszaigénylésével kapcsolatban (Peti 2006: 19). Az erdélyi falvak gazdaságában és társadalmában 1989 után kényszerű visszaátrendeződés indult be (Peti–Szabó 2006: 7). A tradicionális, rendszerszerű falut a szocialista modernizáció olyan értékválságba sodorta, amiből a kilábalást a rendszerváltás óta a következetes agrár- és vidékfejlesztési politika hiánya is nehezíti. Ebben a terhelt helyzetben kérdés, hogy az örökölt tudás és szabályok által meghatározott gazdasági stratégiákat miként lehet fenntartani egy olyan közegben, ahol az ügyeskedésből származó jövedelem nagysága meghaladja a munkából származót. A gazdák számára mindez egyfajta kényszerpályát jelent, aminek elhagyásához hiányoznak az erkölcsi, gazdasági orientációs minták (Peti–Szabó 2006: 7–8). Mindez az iskolázottság alacsony fokával is összefügg.¹⁵¹

150 Kis-Küküllő menti falvakban végzett agrárszociológiai kutatások hasonló jelenségeket mutattak be (Peti 2006: 31).

151 A mai felnőtt lakosság iskolázottsági fokát vizsgálva kiderül, hogy nagyon sokan csak négy osztályt végeztek, az idős emberek között pedig több írástudatlan is van. Az 1980-as évek közepén huszonegy iskoláskorú gyermek segítségével felmérték nagyszüleik és szüleik erre vonatkozó adatait. A megkérdezett 31 nagyszülő 55%-a 4 osztályt vagy ennél kevesebbet végzett; 45%-a 6 osztályt, illetve kevesen 7-et is. A szülők 42%-a végzett 4 osztályt, 48%-a hetet vagy nyolcat; ők már mindannyian a második világháború után jártak iskolába (Virág M. 1995b: 2).

A Mezőség és társadalmi viszonyainak általános bemutatása

A Mezőség tájelnevezés történetéről keveset tudunk, közigazgatási területhez vagy népelnevezéshez nem köthető (Kós 2000 II.: 10). Levéltári adatok szerint a szóban forgó területen a „mező” elnevezés 1439-ben, a mai Mezőcsán (Ceanu Mare) faluval kapcsolatban fordul elő Mesechan alakban (Csánki 1913: 412). Oklevelek tanúsága szerint a 15. század folyamán több település előnévben is megjelenik a „mezew” kifejezés,¹⁵² ami a mező elnevezés fokozatos elterjedését mutatja ebben a korszakban. Történelmi forrásokban először 1515-ben találkozunk a Mezwsegh, Mezwewewld megnevezésekkel (Juhász 1988: 90). Általános használatáról egy 1653-as adat tudósít (Szabó T. A. szerk. 1978: 716). A terület főleg középső és déli tájain számos Mező-előtagú település található, nagy részük a 19. század folyamán közigazgatási megkülönböztetésük miatt kapta a jelzőt (Kós 2000 II.: 11). A terület német elnevezése a „die Heide” először Sebastian Münster 1572-es Erdély-rézmetstetén található (Radu–Tamás 2017: 118), első magyar térképes említése 1863-as (Keszeg 2010: 7). A Mezőség elnevezés vélhetően ekkor elsősorban ligetes mezőt jelentett, és csak másodsorban pusztát (Áron 1981: 102, 104, Kós 2000 II.: 10–11).¹⁵³ A román megnevezés Câmpia Transilvaniei alapját adó Câmpia szó először Campestria formában 1666-ban bukkan fel (Áron 1981: 117).

A néprajzi meghatározás szerint a Mezőség körülbelül háromszáz¹⁵⁴ települést magába foglaló, a Kis- és Nagy-Szamos, a Sajó, a Maros és az Aranyos között elterülő dombvidék összefoglaló tájnéve (Kós 2000 II.: 9). A közép-erdélyi, jellemzően kiskalvas tájat¹⁵⁵ az óramutató járásával megegyező irányban a Láposi-, a Naszódi-, Borgói- és Kelemen-havasok alatti román, a Beszterce környéki román és szász, a

152 Így például Mezewzylwas (Csánki 1913: 412 – ma Mezőszilvás / Silivaşu de Câmpie); Mezewzombattelke (Csánki 1913: 413) – ma Mezőszombattelke / Sâmboleni; Mezewwalsi (Csánki 1913: 729) – ma Mezősályi; Mezewwengel (Csánki 1913: 733) – ma Mezőszengyel.

153 A gyűjtőnévképzős mezőség főnév válhatott tájnévvé. A -ság, -ség képzős forma kialakulására más tájnévek is (például Nyírség, Avasság) analógiás hatással lehetnek (Juhász 1988: 90). Andrásfalvy szerint az ármentes területeken keményfaerdők irtásával létrejött, földművelésre és legeltetésre, kaszálásra alkalmas édesfűvű terület neve mező. Példaként a Mezőség elnevezést hozza (Andrásfalvy 2010b: 17).

154 A nagytájhoz tartozó települések számát tekintve eltérőek a vélemények. Egyes kutatók száz faluról (Kósa L. 1998: 334), illetve 250 faluról (Gilyén 2005: 10) írnak. A legutolsó összefoglaló közel háromszáz mezőségi községet említ (Magyar 2011: 210). Én itt a Mezőséget talán a legjobban ismerő kutató, Kós Károly véleményét tartom mérvadónak. Hozzá kell tennem, hogy az újabb (pl. tánczenei) kutatások a Mezőséggel határos kistájakat (például az erdélyi Erdőhátot és a Kis-Szamos mellékét, a Nagy-Szamos és a Sajó völgyét és a marosszéki Mezőséget) már egyértelműen leválasztják a Mezőségről (Pávai 2012: 387–389).

155 A 20. század közepén, a néprajzi kutatások megindulásának korszakában a Mezőségen csupán kilenc falu lakossága haladta meg a háromezres lélekszámot (Gilyén 2005: 10).

Görgényi-havasok alatti román és magyar, a marosszéki magyar, a Gyalui-havasok alatti román, valamint a kalotaszegi és Szamos-erdőháti román és magyar falucsoportok övezik (Kós 2000 II.: 9). A természet rajzolta földrajzi kereten kívül a területet körbeölelő városok füzére is segít Mezőség körülhatárolásában. Ezek a régió falvait különböző vonzaskörzetekre osztják (Kós 2000 I.: 340). A városok hiánya¹⁵⁶ és a kereskedelmi útvonalak távolléte mellett szembevetendő a nagyobb vásártartó települések kis száma (Keszeg 2010: 11),¹⁵⁷ ami miatt a terület polgárosulása lassan és egyetlenül zajlott le (Keszeg 2010: 33). Geológiai szempontból a terület a fent jelzetténél jóval nagyobb, mintegy 5300 km² kiterjedésű (tájökológiáját tekintve például a Mezőséghez tartozik még a Küküllő-menti dombvidék is) az éghajlati viszonyokat vizsgálva viszont jóval kisebb, kb. 4500 km² (Makkai G. 2003: 62). Az 1919 előtti Magyarországon Kolozs, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Torda-Aranyos és Maros-Torda megyék, ma pedig Kolozs (Cluj), Beszterce-Naszód (Bistrița-Năsăud) és Maros (Mureș) megyék osztozkodnak a területén (Barabás L. 2010: 54).

A Kolozsvár–Szászrégen útvonaltól északra sűrű a településhálózat, míg délre a nagyobb határú falvak fekszenek (Kós 2000 II.: 12). A települések nagyobb részében élnek magyarok (a legtöbb esetben kisebbségben), román lakosság minden faluban található (Kós 2000 II.: 9).

Az 1930-as népszámlálás tizenöt mezősegi faluban talált száznál több német lakost (Kós 2000 II.: 28). Kolozsvár környékére a legkorábban a 12. században érkeztek szász telepések (Györffy I. 1925: 103), az észak-erdélyi sóbányászat fellendítésére betelepítettek nyomai mezősegi helynevekben (pl. Szamosújvárnemeti / Mintiu Gherlii) is megtalálhatók (Pozsony 2009: 32). A Mezőséget a középkor folyamán és később is több ízben érintette a német telepítés (Pozsony 2009: 33–34). A besztercei szászok falvakba történő kirajzása, az ún. Nösnerland (Țara Năsăudului) kialakulása a 13–14. századra tehető (Györffy I. 1925: 103).¹⁵⁸ 1486-ban született az erdélyi németeknek a székely székekhez hasonló önállóságot biztosító, politikai és jogi autonómiát kifejező Szász Univerzitas, ami kiterjedt Beszterce szász kerületre is (Pozsony 2009: 35–36), ugyanakkor ez nem érintette a vármegyei területeken (a Mezőség nagyobb részén) élő németeket (Pozsony 2009: 36). Beszterce ebben a korban a tranzit és távolsági kereskedelem fontos európai központjának számított (Pozsony 2009: 36). A szászok társadalmi és kulturális szerepe rendkívül fontos volt Erdély történetében. Vezető szerepet játszottak a hitújítás és a humanizmus eszméinek terjesztésében, ezek szellemében intézményeket szerveztek, nyomdákat és iskolákat alapítottak (Pozsony 2009: 36–38), tudatos kultúraformáló tevékenységük magyarokra gyakorolt hatása erőteljes volt (Pozsony 2009: 39–40). Nyelvtörténeti és nyelvjárási tanulmányok mutatják, hogy különösen a 16–17. században volt erőteljes kapcsolat a magyar és a szász köznyelv kultúra között (Pozsony 2009: 42). A 18–19. században az erdélyi németek gazdasági élete pezsgésnek indult, gyárak,

156 A földgázkitermelésnek köszönhetően 2003-ban Nagysármás (Sărmașu) városi rangot kapott (Berekméri 2010).

157 Ilyenek például Bonchida, Mócs, Nagysármás, Uzdiszentpéter / Sânpetru de Câmpie (Kós 2000 I.: 340).

158 Ugyanezen a területen a 14. században rutén telepek is léteztek (Györffy I. 1925: 104).

ipari és mezőgazdasági érdekvédelmi szervezetek, egyesületek születtek (Pozsony 2009: 46). Ezzel párhuzamosan erőteljes polgárosulás indult meg az erdélyi szász kultúrában, napi- és hetilapok, színházak, olvasóköri zeneegyletek alakultak ebben az időszakban (Pozsony 2009: 45). A szász polgári nemzettudat ekkortájt a német nyelvterületről importálta eszméit, a művelődés élet vívmányai és a gazdaságra erőteljesen ható tudományos eredmények mellett a nemzeti romantika eszméit is terjesztette az erdélyi szászok között (Pozsony 2009: 46–47). Az Osztrák–Magyar Monarchia ideje alatt a szászok jogi, gazdasági, társadalmi és kulturális autonómiáját a magyar országgyűlés folyamatosan támogatta, 1876-ban a szász területeket betagolták az erdélyi vármegyerendszerbe (Pozsony 2009: 48–49). Később a román nemzeti törekvések szintén ütköztek a szászok hegemóniájával, a kisebbségi jogok korlátozása mellett az 1921-es romániai földtörvény komoly érvágást jelentett a szászok életében is.¹⁵⁹ A második világháború vége felé a visszavonuló német hadsereg evakuáltatta az észak- és közép-erdélyi szász településeket, az eltávozottak nagy része nem tért vissza (Pozsony 2009: 52). A román miniszterelnökség már 1945-ben, a szocialista berendezkedés előtt elkezdte az erdélyi szászok deportálását Szovjetunióba. Ezután, a kollektív bűnösség elve alapján kisajátították a szász parasztok földjeit, elkezdték a németek kitelepítését, vagyis a kényszermunkatáborokba történő internálásukat (Pozsony 2009: 53). A szászok Németországba való kitelepítése a 20. század második felében is gyakorlatilag folyamatos volt (Pozsony 2009: 54–55). 1996-os becslést szerint Erdélyben húszezernél kevesebb német élt, szemben az 1977-es népszámláláskor jegyzett 130.000 személlyel (Pozsony 2009: 55–56). A Beszterce környéki mezősegi településeket járva, a helyi gazdasági, társadalmi viszonyok iránt érdeklődve egyértelmű kép tárul elénk: a szászok kitelepítése óriási változásokat hozott, felmérhetetlen károkat okozott a környék társadalmi, gazdasági és kulturális életében. A szászok kulturális nyomai felbukkannak a magyar és a román anyagi kultúrában (Dunăre 1978), a népzében és a néptáncokban is. Kós Károly leírta például, hogy a Mezőség északkeleti részén fekvő magyar és román falvak tűzoltóegyesületei szász hatásra már az 1870-es években elkezdtek a fűvőzenekarokat alakítani (Kós 2000 II.: 259). Pávai István szerint a szászok közrejátszhattak a 17. századtól divatos kontratáncok és a későbbi polgári társastáncok terjesztésében (Pávai 2012: 103). Gondolhatunk itt az egyes belső-mezősegi falvakban táncolt szászkára (Varga S. 2011c: 89), valamint a Széken *szász leányoknak* öltözött (Novák 2000: 43–44) és *szász leányokról* éneklő farsangosokra is (Lajtha 1954b: 253–254, 335–336). Tapasztalatom szerint a magyar és a román népzénekekre gyakorolt szász hatásokkal kapcsolatos vizsgálatok azonban ma már csak reliktumok kutatására szorítkozhatnak.¹⁶⁰

A cigányok erdélyi megjelenéséről szóló első írott forrás 1415-ös keltezésű (Pozsony 2009: 169). Többben közülük a fegyverkovácsolás miatt váltak nélkülöz-

159 A szász evangélikus egyház elvesztette területei 55%-át (Pozsony 2009: 51).

160 Pávai István további nehézségként említi, hogy a szászok esetében bonyolult feladat elkülöníteni a revival és a survival elemeket (Pávai 2012: 103).

hetetlenné (Pozsony 2009: 170). A fejedelemség korszakának gazdasági, politikai, társadalmi viszonyai kedveztek a cigány csoportok vándorló életformájának, a fejedelemség korszakának a végén azonban néhányan nemesi birtokokon telepedtek le (Pozsony 2009: 173). A vándorló cigánycsoportok olyan munkákat, szolgáltatásokat vállaltak, amiket a többségi társadalom nem látott el (Pozsony 2009: 171). Ilyen kismesterség volt például a zenélés: a cigányzenészek első erdélyi említése 1526-os (Pozsony 2009: 170). A felvilágosult Habsburg állami adminisztráció igyekezett letelepíteni a vándorló cigánycsoportokat, ugyanakkor arra vigyáztak, hogy egy-egy település szomszédságában nem koncentrálódjon nagyobb közösség (Pozsony 2009: 173–174). A letelepítési szándék sok esetben nem csak a cigányok ellenállása, vagy a helyiek intoleranciája miatt bukott meg. Az erdélyi többségi társadalom érdekei is ellenétesek voltak ezzel, hiszen bizonyos gazdasági, piaci réseket csak a speciális szaktudással rendelkező cigányok tudtak betölteni (Pozsony 2009: 174–175). Oklevelek tanúsága szerint a 17. századtól Válaszút, Doboka (Dăbâca) szélén már cigánytelepek voltak találhatóak (Mikó 1932: 46). A cigányok a 18. század végétől tagozódtak be Erdély társadalmába. A nemzeti romantika korszakában a cigányzenészek a korábbinál nagyobb megbecsültségnek örvendtek, a 19. század második felében már a „magyar életformához tartoztak” (Pozsony 2009: 176). A két világháború alatt sok esetben üldöztetés volt a részük (Pozsony 2009: 178–179), a cigányzenészek megélhetése többször veszélybe került ezekben az időszakokban.¹⁶¹ A mezőgazdaság erőszakos kollektivizálásának végén, 1962-ben a feleslegessé vált munkaerő, köztük rengeteg cigány¹⁶² költözött az iparosítás miatt városra (Pozsony 2009: 179–180). Erdélyi cigányok más része azonban beépült a szocialista mezőgazdasági rendszerbe, így az 1960-as évek végére már ők alkották a téesz munkások jelentős rétegét (Pozsony 2009: 179). A kommunizmus ideje alatt kis számban még léteztek vándorcigányok Erdélyben (Pozsony 2009: 179), akik még az 1990-es években, tehát a terepmunkám idején is járták a mezőségi falvakat szolgáltatásaikkal (üstfoltozás, állati bőrök értékesítése stb.) Ma több mezőségi falu szomszédságában, illetve a falu belterületén, de a többségi társadalomhoz képest periférikus helyeken (cigánysor) élnek cigányok. Nagyobb részük ortodox vallású (Pozsony 2009: 184). Többnyelvűek, beszélnek lováriul és románul, de sokan közülük értik a magyart is. Több helyen integráns részét képezik a falunak, Magyarországon és Válaszúton például több magyar, illetve román beszél a nyelvüket (Pozsony 2009: 184), Visában is értik néhányan a *cigány szót*. Adatközlőim visszaemlékezései szerint a me-

161 Ezt mutatja a kolozsvári cigányzenészek egy a város vezetéséhez írt petíciója az első világháború idején, amiben a faluról városra menekülő cigányzenészekkel szemben kértek hatósági fellépést, mert olcsóbban zenéltek, mint ők (Nastasă–Varga coord. 2001: 75–76). A helyi emlékezet úgy tartja, hogy az egyik leghíresebb magyarpalatkai prímás Kodoba Ignác *Öreg Náci* (1910–1976) volt kortársai közül az, aki a legjobban ismerte a magyarok zenei ízlését. 1940–44 között kolozsvári kávézóknak, valamint az Erdélybe bevonuló és Magyarpalatkához közel, a vajdakamarási (Vaida-Cămăraș) vámnál állomásozó magyar hadsereg katonáinak muzsikált sokat. Később emiatt a románok részéről atrocitások is érték, amiért azután nem szívesen muzsikált magyarországi érdeklődőknek (Varga S. 2016b: Melléklet/24c).

162 Köztük szép számmal mezőségi zenészek is (Varga S. 2016b: 6. fejezet, 159-es lábjegyzet).

zőségi cigányok nagy része a 20. század elején háromnyelvű volt, a legtöbben ekkor még magyarul is beszéltek.¹⁶³ Az első világháború után a hivatalos államnyelvhez, a románhoz kezdtek igazodni, ami hatvan-hetven év leforgása alatt a magyar nyelv elvesztését eredményezte. Terepmunkám alatt megbizonyosodtam arról, hogy a mezősegi zenész cigányok többsége a 20. század végén már nem beszélt magyarul, ugyanakkor református vallású volt.¹⁶⁴ A cigány közösségek viszonyát a nem cigány közösségekhez alapvetően meghatározta az a tény, hogy a földbirtokos falusiak társadalmi státusza meghaladta a földbirtokkal általában nem rendelkező cigányokét (Quigley–Varga 2021: 501). A cigányság marginalizált társadalmi helyzetéből csak a zenészek tudtak kitörni, de ők is csak átmenetileg, egy-egy zenés-táncos alkalom erejéig (Quigley–Varga 2021: 520–521). Kultúrájuk és társadalmuk alaposabb ismerete rendkívül lényeges lenne, ugyanis kiváló zenészként és táncosként fontos szerepet játszottak a mezősegi zene- és tánc kultúra alakulásában.¹⁶⁵ A kultúraközvetítő szerepük egyik legizgalmasabb bizonyítékát Tari Lujza hozza, aki néhány mezősegi táncdallamon szlovák népzenei hatást mutat ki (Tari 1985: 94–95).

Az örmények erdélyi betelepülése több hullámban történt (Pozsony 2009: 112–114). Az 1700-as évek elején a szászokkal kereskedelmi ügyek miatt összekülönböző, majd emiatt Besztercéről kiutasított örmények Gerlahidára költöztek és itt alapították meg Szamosújvárt (Pozsony 2009: 114–115), ami rövid időn belül Erdély egyik legszebb késő reneszánsz, barokk városává vált. Örmények már a 14. században ismertek lehettek a Mezőségen.¹⁶⁶ Az 1786-ban városi rangra emelt település lakóinak több mint fele még az 1850-es években is örménynek vallotta magát (Pozsony 2009: 116).¹⁶⁷ Az örmények a feudalista korszakban a szászokéhoz hasonló kiváltságokat, sajátos autonómiát élveztek (Pozsony 2009: 121), ennek és vállalkozó kedvüknek köszönhetően meglehetősen nagy földrajzi és társadalmi mobilitás volt jellemző rájuk (Pozsony 2009: 121). Ők voltak a Mezőségről kiinduló és az Európa több nagyvárosáig elérő marhakereskedelem irányítói a 18–19. században, (Kós 2000 II.: 18; Jakó 1944b: 117, 121). Az örmények lélekszáma, egyrészt az első világháború utáni elvándorlás, illetve a magyarságba történő asszimilációjuk miatt a 19. század végétől kezdett radikálisan csökkenni.¹⁶⁸

163 Ezt támasztja alá, hogy 20. század elején a román többségű Apahidán (Apahida) cigánygyerekek magyar versekkel köszöntötték az újévet (Orosz 1912: 27).

164 Ezt a megfigyelést támasztja alá Pávai István is (Pávai 2012: 101).

165 Vargyas Lajos már az egyik korai összefoglalójában utal a mezősegi cigányzenészek kultúraközvetítő szerepére (Vargyas 1944: 544).

166 Erre utal például az Ermenus (ma Mezőörményes / Urmeniș) helynév első, 1321-es felbukkanása (Csánki 1913: 391).

167 Az új katolikus örmény város, Szamosújvár felemelkedése beleillik Mária Terézia reformációellenes intézkedéseinek sorába (Kós 2000 I.: 176), melyek nyomán megerősödtek a katolikus vallási intézmények, így a református többségű magyarság érdekei gyakran háttérbe szorultak (Pozsony 2009: 120). Székre is ekkor kerültek be először román telepések, de a környékbeli román falvakat is erőteljesen katolizálták (Kós 2000 I.: 176).

168 Az örmények asszimilációjához lásd Pozsony 2009: 127–130. A 2002-es népszámlálás Szamosújváron 31 örmény nemzetiségű személyt tüntetett fel (Pozsony 2009: 116). Mezősegi falvakat járva Légenben (Legii), Mezőgyéresen, Budatelkén (Budești) találtam nyomaikra.

Mezőségen az 1848–49-es forradalom, de főleg az 1867-es zsidóemancipáció után jelentek meg nagyobb számban zsidó kocsmárosok és kereskedők, legelőször olyan vásáros helyeken, mint Szék, Mócs, Nagysármás (Kós 2000 II.: 18). A zsidó kereskedők egyrészt a falvakból mezőgazdasági árukat vásároltak fel, másrészt letelepedve kiskereskedéseket, kocsmákat, pálinkafőzdeket hoztak létre (Kós 2000 I.: 345, 2000 II.: 178). Katonán az első zsidó kereskedők az 1870-es években jelentek meg (Kós 2000 I.: 345), először az alszegi és felszegi falurészek közötti üres területre telepedve. Itt 1909-től már egy kereskedelmi központot találunk, amiből később a falu központja lett (Kós 2000 II.: 18). Az erdélyi zsidó közösségek második világháború alatti elhurcolása és megsemmisítése, valamint a szászok kitelepítése hatalmas gazdasági és társadalmi károkat okozott, „alapjaiban rengette meg a polgárosodás és modernizáció osztálybázisát” (Pozsony 2021: 27).

A mezőségi magyar társadalomról általánosságban elmondható, hogy a 20. század közepén-végén a területi és etnikai endogámiára való törekvés jellemezte (Kós 2000 II.: 314). Kós Károly véleménye szerint ez nem volt olyan erős, mint pl. a kalotaszegi magyaroknál, ezért „minden faluban sok a más faluból származó asszony és beházasodott férfi is, kik szülőfalujuk dalaival gazdagították a helybeli dalkincset. Így pl. Magyarpalatkán a fonóban is énekelt számos népdal [...] Kamarásról, Keszübről, Visáról, Szovátról és még Kolozsról is származott be” (Kós 2000 II.: 272). Máshol elmondja, hogy „a magyar lakosság a Mezőségen is meglehetősen követi a helyben való, endogám házasságkötés szokását” (Kós 2000 II.: 314). Mezőköbölküti legényeket idézve írta, hogy „inkább elvészem itt a lányt két holddal, mint más faluból öttel” kiemelve az endogámia gazdasági hátterét „a messi földet bajos meg dógózni” és hogy „más faluban messze van a *segiccség* (rokonság)” (Kós 2000 II.: 273). A beszármazók számát illetően – bár az anyakönyvi vizsgálatokat még nem fejeztem be, így kijelentésemet pontos adatokkal alátámasztani nem tudom – különbségek tapasztalhatók falvak és falvak között.¹⁶⁹ Az a területi exogámiára való hajlam, ami például a válaszúti és bonchidai, vagy a mezőméhesi (Miheșu de Câmpie), magyarfrátai, berkenyesi (Berchieșu) magyarok között volt tapasztalható egészen az 1989-es rendszerváltásig,¹⁷⁰ nem, vagy csak részben volt jellemző a belső-mezőségi magyarokra. Annak ellenére sem, hogy általános tapasztalat szerint a megritkult magyar közösségek inkább feladták a területi endogámiát, csak hogy

169 Ezt egyébként Kós Károly is alátámasztja egy helyütt (Kós 2000 II.: 273).

170 A Bonchida és Válaszút közötti magyar házasodások mögött vélhetően a földrajzi közelség, a hasonló társadalmi jogállás és az évszázadok óta működő gazdasági-társadalmi kapcsolatrendszer állt. A dél-mezőségi példák esetén az itt élő magyarok lélekszámának 19–20. századi gyors fogyása kényszerítette ki a területi exogámiát. A szóban forgó falvak magyarsága ebben az időszakban úgy megfogyatkozott, hogy már a két világháború között is ritkán tudtak saját településükön magyar táncot rendezni (Elmondta özv. Farkas Anna, született 1932. gyűjtötte Varga Sándor 2015. június 13-án, Mezőméhesen). Ez utóbbiakhoz hasonlít Pusztakamarás esete, ahol a magyar közösséget vizsgálva Pozsony Ferenc megállapította, hogy a 19–20. század fordulóján kötött házasságok közel fele lokális, felekezeti és etnikai szempontból exogám volt (Pozsony 2010: 99).

az etnikai endogámiát megtarthassák.¹⁷¹ Ezt több más vizsgálat is igazolja.¹⁷² Általánosságban az is elmondható, hogy a római katolikus és a görögkatolikus egyház nyitottabb volt (és ma is az) a felekezeti (etnikailag) vegyes házasságokra, mint a református egyház (Szikszai 2010: 301). Mindez a belső-mezőszégi magyarok erőteljes kulturális-társadalmi zárkózottságát erősítette és erősíti a napjainkban is. Azokban a belső-mezőszégi falvakban azonban, ahol a magyarság mélyszórványban él (Köteland, Légen, Mezőszava stb.) már erőteljes etnikai keveredés tapasztalható a 19. század közepe óta (Varga E. Á. 2001). Visában is több olyan család van, ahol a felmenők között egyaránt találhatók magyarok és románok is. Az ő esetükben feltétlenül igaz az, amit Keszeg Vilmos ír: „Az anyanyelv, a nemzetiség, a vallás a Mezőségen esetleges kategóriák. Ezen a vidéken nem tűnik szokatlannak, hogy egy családban van református és ortodox vallású [...] román és magyar anyanyelvű unoka. Sem az, hogy a családnévből nem lehet viselője nemzetiségére következtetni” (Keszeg 1999: 14).

A magyarokkal szemben a románok általában könnyebben választottak házastársat más falvakból, ezért bár a magyarok is előszeretettel részt vettek ezeken az alkalmakon, a vásárokon rendezett *táncot* román szokásnak tartották a Mezőségen (Kós 2000 I.: 355). „Különösen a két nembeli ifjúság számára volt a vásár jelentős alkalom az ismerkedésre, találkozásra, közelebbi kapcsolatok alakulására, közös mulatságra [...] A más falvakból könnyebben házasodó román fiatalság táncot is rendezett. Már délelőtt elkezdődött a tánc a piacon, a sátraktól kissé oldalt húzódva, és egészen estig eltartott. Amely faluból többen jöttek, muzsikust is hoztak és külön csoportban táncoltak, mások pedig vegyesen” – írta a 20. század közepi katonai vásárról Kós Károly (Kós 2000 II.: 355). Ugyanez volt jellemző a közeli bonchidai vásárra a két világháború között, és a visaiak által gyakran látogatott mócsi vásárra még az 1960-as években is. „A mezőszégi románoknál gyakori volt a más, több esetben távoli faluból, akár más vidékről való házasodás” (Kós 2000 II.: 273), náluk a lokális exogámia tendenciája erősebbnek tűnik, mint a magyaroknál.¹⁷³

A 19. század végétől a 20. század közepéig tartó időszakra vonatkozó információk egyöntetűen tanúsítják például, hogy a mezőszégi falvakban települések, településrészek, illetve etnikumok szerint elkülönülve szervezték a fiatalok a társas életüket (Varga S. 2017a: 288). A fonókat a kisebb falvakban utcák szerint szervezték, de a nagyobb anyagi ráfordítást igénylő hétvégi *táncot*, az öt-hétszáz fős lélekszámot meghaladó községekben már településrészenként, és/vagy etnikumonként eltérve rendezték (Varga S. 2017a: 288). A területi szegregációra vonatkozó szigorú viselkedési szabályokról, illetve az ide kapcsolódó *idegen legény* intézményéről a későbbiekben még lesz szó. Itt csupán annyit emelek ki, hogy ez és az ehhez hasonló

171 Rengeteg adat vonatkozik a széki területi endogámiára, ami a település más falvakkal való kapcsolatát is alapvetően korlátozta, de társadalmilag elhatárolta egymástól a falu három fő három fő utcáját, egykori közigazgatási részeit is (Varga S. 2014b: 7–8).

172 Magyarorszávat esetében hasonlóról számol be Feischmidt Margit (Feischmidt 1994: 122), Mezősámsond (Sincsei) esetében pedig Szikszai Katalin (Szikszai 2010: 301).

173 Volt adatközlőm, aki kifejezetten lányvásárnak nevezte a mócsi vásárokat.

rituálék a mezőségi falvak endogám tendenciáit enyhítették (Varga S. 2017a: 294), amire szükség is volt, hiszen a szűk körben való házasodás, bár a birtoktesteket egymás közelében tartotta, hosszú távon óhatatlanul biológiai defektusokhoz vezetett (Juhos 1985: 624, Nagy O. 1977: 15). Különböző szokások védtek a területi endogámiát. Ilyen például az általam kutatott összes mezőségi faluban ismert szokás, miszerint a *másfalusi/másuccai* vőlegény előtt *elkötik a menyasszony falujának/utcájának legényei az utat* és csak váltságdíj ellenében engedik át a nászmenetet. Széken a *kötést* a 20. század első harmadában még nagyon szigorúan vették, hosszú fatörzsekből valóságos barikádokat emeltek az úton.¹⁷⁴ Az exogámia gyakorlata ellen emeltek szót a falun kívül férjhez menő menyasszonyt megszegényítő kiáltott rigmusokkal is:

Ha másfaluba viszik a lányt, s [itt] járt hozzá több legény is... Akko', miko' viték ki a falubul [...] a leginyek, akik jártok hozzájo, osztán szokták rikatozni: „Kivirágoztak a fák, nekem is adtál p...nát!”¹⁷⁵ Hasonló szerepe lehetett a szomszéd falun át vezető lakodalmi menet közben elkiabált falucsúfolóknak, amik a csoport narratív ítéletét fogalmazzák meg a *másfalusiak* felett, egyfajta szimbolikus nyelvi megszegényítés céljából (Tatár 2007: 106, 109). Ezek a sokszor nyomdafestéket nem tűrő, vad szövegek,¹⁷⁶ valamint az elhangzásuk után a két falu lakosai között könnyen kialakuló *vagdalózás*¹⁷⁷ mutatják a rituálé mögötti szándék, a társadalmi-gazdasági zártság megőrzésére irányuló védekezés komolyságát.

Kós Károly kutatásai azt mutatják, hogy a mezőségi magyar társadalom a 20. század közepéig jórészt patriarkális jellegű volt, a családban az apa volt a családfő, gazdasági, társadalmi ügyekben az ő szava volt a döntő (Kós 2000 II.: 305–307). Ezzel összefüggésben a szóban forgó időszakban a patrilocális házassági rendszerrel beszélhetünk, hiszen a házasság után a feleség az apósa házához került (Kós 2000 II.: 310). A gazdaság szocialista átszervezéséig nagymértékben az endogámia határozta meg a visaiak házassági szokásait is. A magyarok esetében ritkábban, a románok esetében gyakrabban fordult elő a vőség, tehát a matrilocális, amikor is egy szegényebb legény beházasodott egy *módos, egyes* leány családjába (Kós 2000 II.: 312). „Az ilyen legényre azt mondták, hogy *vőnek ment*, a románok pedig, hogy *férjhez ment (s-a máritat)*” – írta Kós Károly, hozzátéve, hogy az ilyen házasságból született gyermekeket a faluban az után a befogadó ház gazdája után nevezik

174 Csorba János széki énekes részletes visszaemlékezéséből idézve: „Ha lenne ki boncolgassa a dolgot, lehet úgy is festene, mint egy váracsata [...] A legények mint védők állnak az ők oldalokon. A nász népe mint ostromló jön velük szembe [...] A kötés közepén táblafelirat adja tudomásul az érkezőknek az utat elzárók követelésit, ami pálinka. Elég nagy mennyiséget, hogy legyen miből alkudni. Az alkuvás elég komoly [...] Voltak durva esetek is, de azt hagyjuk” (Csorba 2001: 115–116). A visszaemlékezések szerint a „durva esetek” véres, akár halálos áldozattal is járó verekedések voltak.

175 Elmondta Fodor Árpád *Denuk* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor 2002. július 26-án, Visában.

176 Kallós Zoltán tánc- és lakodalmi kiáltásokról szóló írásában előforduló szövegek az illedelmesebbek közül valók (Kallós 1972: 49–55. számú szövegek). Békési Tímeával írt egyik tanulmányunkban bemutatjuk a *vagdalózás* jelenségét (Békési–Varga 2006: 304–306).

177 Pálffy Gyula vajdakamarási gyűjtései alapján „rikoltozás-párbaj”-nak nevezett jelenséghez (Pálffy 2001: 304), hasonló szimbolikus kommunikációs forma.

(Kós 2000 II.: 312). Ugyanez történt az árvák befogadása esetén (Kós 2000 II.: 312). A beházasodottak, vagy befogadottak gyermekeit a befogadó nemzetség már nem ismerte el a teljes jogú tagjának. Ezen utódok családneveiben változás történt, így születtek az összetett nevek (Kós 2000 II.: 312). Visában ilyen családnév például a Fodor Kiss. A Mezőségen a nemzetséget férfiágon számítják, az egy nemzetséghez tartozóknak ugyanaz a családnevük (Kós 2000 II.: 311). Visában a legrégebbi, falualapító nemzetségnek a Fodor *nemzetet* tartják, amit a név elterjedtsége is alátámasztani látszik. A nemzetséghez táncdallam is kapcsolódik: ez Visában a *Fodorok tánca*.¹⁷⁸ Jelentős *nemzet* még a faluban a Kissek és a Pappok. A nemzetséghez való tartozást – ami vélhetően az egykori földközösségi rendszer alapja lehetett – a belső-mezősi magyarok idős és a középkorosztálya még ma is nagyon fontosnak tartja. A templomi ülésrend alapját is ez képezi: a régi *nemzeteknek* családi padjai közel vannak a szószekhez, míg a kettős nevéik hátrébb helyezkedhetnek csak el (Kós 2000 II.: 312). A társadalmi struktúrák Visában is megjelennek a templomi és temetői térhasználatban, de a közösségi munkák szervezése, családi eseményeken (keresztelő, esküvő, temetés) való részvétel szempontjából is fontos, hogy ki a *veruj*,¹⁷⁹ ki tartozik a *nyámsághoz*,¹⁸⁰ illetve a *hadhoz*¹⁸¹ (Kós 2000 II.: 311, 314). Ily módon például a fenti családi események mellett a legfontosabb társasmunkák, a kalákák nem csak a rokonság szolidaritásának bizonyosságai (Keszeg 2010: 33), de szimbolikusan megjelenítenek társadalmi kapcsolathálókat és ezek struktúráit is.¹⁸² A nemzetség fontos társadalomformáló erő a román közösségekben is, ahogy azt Kós Károly a családnév vizsgálataiból kiderül (Kós 2000 II.: 316). A mezősi román családnév közel fele más helységből való származást jelöl. A legtöbbjük a mezősi falvak nevét rejti magában (pl. Palacean, Vișean stb.) ami azt mutatja, hogy az ő esetükben erősen jelen van a vőség intézménye (Kós 2000 II.: 317). A más faluból feleségül hozott nők száma még a *férjhez ment* férfiak számánál is nagyobb, így a román közösségek esetében a magyarokénál erőteljesebb exogám tendenciákkal kell számolnunk. Egy-egy faluban az elterjedtebb román családnév a legkorábbi román betelepülőkre utalnak (Kós 2000 II.: 318).¹⁸³ Visában ez a Bonțidean nemzetség. A távolabbi területekről való elszármazásról tanúskodó nevek – főleg,

178 A Mezőségen néhány ilyen dallamhoz nemzetség-név kötődik, így pl. Feketelakon (Lacu) ismerik a Kissek és a Ballák táncát, Magyarpalatkán a *Juhosok táncát*, Magyarsovátón a *Csete nemzet* táncát, Mezőkeszüben (Chesău) pedig a *Bikákét* (Busai 2000: 11, Kallós 1964: 243). Az erdélyi táncdallamokhoz kapcsolódó személynevek kérdését Pávai István tárgyalja bővebben (Pávai 2012: 94–97).

179 *Vărui*-nak nevezik Mezőségen a fiú unokatestvéreket (Văr), kiket Visában a mai legidősebb korosztály kb. negyedéziglen tart számon.

180 Neam = vér szerinti rokon. Jelentése itt: nemzetség.

181 „Köbölkúton a had nagyjából azonos a nemzetséggel, azzal a különbséggel, hogy a nemzetségből – a köztudat szerint – azok számítanak ide, akik leginkább rendelkeznek a nemzetségtagok bizonyos sajátos tulajdonságaival és összetartozási tudatával” – írta Kós Károly (Kós 2000 II.: 314).

182 Dimény Erika egy tanulmányában a magyarszovát temetési szokásokban megjelenő társadalmi kapcsolatokról írt (Dimény 2010).

183 Így például Katona esetében „a Moldovanoknak komoly szerepe lehetett a község román etnikuma kialakulásában” – írta Kós Károly (Kós 2000 II.: 317).

ha *nagy* (népes) *nemzetről* van szó – a korai betelepülés mellett az egykori migráció útvonaláról is tanúskodnak, ilyen például a Moldovan név. A legtöbb esetben azonban a Mezőségtől északra és délnyugatra fekvő román hegyvidékek megnevezéseit találjuk meg ezekben a nevekben (Kós 2000 II.: 9). A keresztnevek vizsgálata a tradíciók rendkívüli erejét mutatja Mezőségen.¹⁸⁴ A nagyszámú család- és utónévegyezés miatt elterjedtek a mellék- és ragadványnevek (Kós 2000 II.: 321). Ezek közül számunkra itt a legfontosabbak azok, amik az egykori beházasodás, tehát a vőség tényére utalnak, illetve az ősi családi telekre (Kós 2000 II.: 321), ilyen például Visában a *Dombi* melléknév.

Az 1900-as évek elején, az arányosítás és tagosítás hatására a vagyon legfontosabb értékmérője az egyéni földbirtok nagysága lett (Kós 2000 I.: 65). Ezzel „párhuzamosan jelentkezett aztán a századunk első felében oly jellegzetes paraszti »földéhség« tünete” – írta Kós Károly (Kós 2000 I.: 65). Ez természetesen nagyban befolyásolta a társadalmi-gazdasági élet minden területét, a földműveléstől és állattartástól kezdve a táplálkozáskultúrán át a gyermekvállalásig (Kós 2000 II.: 180, 294), mindemellett hatással volt a helyi táncművészetre is, amiről a későbbiekben még szót ejtek.

A táji szakosodás, az árucserre valamint a szoros egymás mellett élés következtében kialakuló etnokulturális kapcsolatokat, az egymás életmódjára, műveltségére, népművészetére gyakorolt interetnikus kölcsönhatásokat magyar és román néprajzkutatók egyaránt fontosnak tartják (Gunda 1943, Andrásfalvy 1978, Dunăre 1978: 76). Keszeg Vilmos szerint a Mezőségen az évszázados együttlét alatt interetnikus stratégiák alakultak ki a kölcsönzések, építkezés, gazdálkodás, viselet, táncok, és a hiedelemzövegek területén (Keszeg 2010: 34–35).

Juhász Dezső a mezősegi nyelvjárási régiót vizsgálva sok román jövevényszót említ, és leírta, hogy a román nyelvi hatás hangrendszerbeli változásokat is okozott helyi magyar dialektusban (Juhász 2001: 299).¹⁸⁵

Magyar Zoltán megállapítása szerint a bűn és bűnhődés tematikájú mondák relatíve nagy száma a Mezőségen a „középkorias rítusok és beidegződések” szíves fennmaradásának, valamint a románokkal való több évszázados együttlétnek köszönhető (Magyar 2012: 42). A hiedelemmondákat vizsgálva Keszeg Vilmos leírta, hogy a mezősegi hiedelemrendszer „hosszas és erős hatás érte” a román mitológia részéről (Keszeg 1999: 23). Legújabbban Komáromi Tünde hívta fel a figyelmet arra, hogy az ortodox vallásos kultúra hatással van az itt élő magyarok kríziskezelő stratégiáira (Komáromi 2021: 459).

Nicolae Dunăre és munkatársainak az 1940-es években végzett, kb. négyszáz magyar–román–szász vegyes lakosságú (a Mezőséget is érintő) ilyen irányú vizs-

184 Katonán a 20. század közepén a magyar és a román keresztnevek 40-70%-át 2–7 utónév tette ki! (Kós 2000 II.: 320).

185 Viski Károly mezőszilvási (Silivaşu de Câmpie) és tusoni (Tuşinu) terepmunkája során több mint kétszáz magyar kölcsönszót figyelt meg a román nyelvhasználatban a 20. század elején (Viski 1908).

gálatai egyértelműen azt mutatják, hogy az árucseré,¹⁸⁶ a transzhumáló állattartás, valamint az együttélés társadalmi, ünnepi alkalmi biztosították a lehetőséget a kulturális cserére (Dunăre 1978: 75–76). Kós Károly vonatkozó kutatásai sok esetben szintén a gazdasági kapcsolatokra helyezik a hangsúlyt (Kós 2000 II.: 340–366). Ezekből kiderül, hogy a zöldség- és gyümölcsstermesztésre szakosodott észak- és kelet-mezősegi szász és magyar falvak lakói vásároztak termékeikkel (Kós 2000 I.: 225, 227, 229–230). Kós Károly oldalakon át sorolja azokat a mezősegi falvakat, ahol a népi kismesterségeknek központjai alakultak ki – ezek között több belső-mezősegi falu is található (Kós 2000 I.: 246–248). A specializálódott zöldség- és gyümölcsstermelés és a népi ipar sokféleségét, valamint a piacozási körzet nagyságát tekintve kiemelkedni látszanak a Beszterce-környéki szász települések (Kós 2000 I.: 229, 246–248, 262, 2000 II.: 169). A szász területekkel, illetve Mezőséget északról és keletről határoló románok lakta hegyvidékekkel való kapcsolattartást sokáig a Maroson és a Nagy-Szamoson történt tutajos áruszállítás jelentette (Kós 2000 I.: 340–341), a 19. század közepétől a Belső-Mezőség településeit már több megyei jogú út is összekötötte a környező tájakkal, ezek közül három észak-dél irányú volt (Kós 2000 I.: 341).¹⁸⁷

Gilyén Nándor több helyen felhívja a figyelmet a mezősegi népi építészet interetnikus vonásaira, illetve székelyföldi kapcsolataira (Gilyén 2005: 40, 46–47, 50, 58). A kulturális elemek átvételének dinamikáját vizsgálva megállapítja, hogy általában a vagyonosabb, kiváltságos réteg hatása érvényesült (Gilyén 2005: 47). Értelmezése szerint az interetnikus kapcsolatok átalakulása nyomon követhető a népi építészet korszakait vizsgálva (Gilyén 2005: 44). A 12. századtól kezdve követhető nyomon a magyarokra gyakorolt szász hatás, később pedig a románokra gyakorolt magyar hatás (Gilyén 2005: 45). Gilyén szerint a 20. századtól kezdve az interetnikus kapcsolatok dinamikája átalakult: „a szászok hatása megszűnt, és újabban a román kultúra hat erőteljesebben a magyarságra, egyrészt a többségi nemzet túlsúlya, másrészt a viszonylagos növekvő gazdasági ereje következtében” (Gilyén 2005: 45).¹⁸⁸

A környék viseletkutatói is hasonló kulturális folyamatokat sejtetnek a 20. század közepére vonatkozó vizsgálataik alapján, ugyanakkor kihangsúlyozzák, hogy bár a régebbi viseletdarabok elhagyásával a magyarok a románoktól való külön-

186 Dunăre felhívja a figyelmet, hogy a vásárok kiváló alkalmat teremtettek arra, hogy a különböző nemzetiségek megismerjék egymás dalait, táncait (Dunăre 1978: 77).

187 Itt a Beszterce-Naszód környéki, illetve a hóstáti szekeresek kulturálközvetítésével is számolnunk kell (Dunăre 1978: 76).

188 Az interetnikus kapcsolatokra vonatkozóan etnocentrikus álláspontot fogalmaz meg a Mezőségen is kutató Gunda Béla, aki szerint az erdélyi magyar pásztornyelvben elterjedt román kölcsönnyelvek „...nem román műveltségi hatást, hanem magyar gazdasági fölényt, emberekkel való bánni tudást, a románok tulajdonságainak felismerését és alkalmazását jelent” (Gunda 1941: 314). Ezek a kijelentések mára már tarthatatlanok, ezt a mezősegi magyarok gazdálkodásának számos olyan gazdasági rendszerbe szerveződött eleme (belterjes tejgazdálkodás, kosarazó állattartás) bizonyítja, amit a magyarok a pásztornépektől vettek át, és amik kiállták az idő próbáját (Gunda 1941: 315, Földes 1980).

bőzőségüket szerették volna kidomborítani, a belső-mezőségi magyar és a román viselet alig különbözött egymástól (Kósa L. 1998: 335–336).¹⁸⁹

Az itt említett kutatóknál jóval óvatosabb, az interetnikus kapcsolatok dinamikájára érzékenyebb Lajtha László. Ő még az 1940-es évek túlhevült politikai-társadalmi légkörében is igazi zenei többnyelvűségről beszélt, ezt tartva a mezőszégi zenei kultúra egyike alapvonásának (Lajtha 1954a: 5–6).¹⁹⁰

189 A kulturális átadás-átvétel dinamikáját a helyi kulturális kontextusban ekkor még nem vizsgálták kutatók. Bizonytalanságukat jól tükrözik Tőkés Béla megállapításai: „A mezőszégi viseletről ugyanis csak a legnagyobb felületességgel állíthatják, hogy romános. Hiszen ha csak egy kicsit is megfigyeljük, mindjárt szembetűnik, hogy a mezőszégi román ma abban a ruhában, bocskorban, kalapban jár, amelyet a magyarság alig 4–5 évtizede levetett s amit Keszü kivételével csak elvéve visel már magyar ember. Amióta pedig a románság magára öltötte ezeket a ruhadarabokat, a magyarok elhagyják. A legszembetűnőbb példája a bocskor esete. De ugyanez az eset a gazdálkodásban, építkezésben stb.” (Tőkés 1935: 69). A mezőszéi és magyarszováti megfigyelései alapján született tanulmány későbbi részeiben azonban már arról írt, hogy a románoktól való megkülönböztetés miatt „újabbban” viselnek más színű ruhákat (Tőkés 1935: 69), a szíjü nemrégén ment ki a magyarok használatában a divatból (Tőkés 1935: 70) szinte még mindegyik említett elemet hordják idős magyarok is (Tőkés 1935: 71). Három évvel később azonban már azt írta, hogy a magyarpalatkai „román és magyar alig különbözik egymástól. A kolozsvári vásáron, vagy nyíltabb helyeken ha megjelennek a palatkai magyarok, viseletüket mindenki román viseletnek tartja. Szerintem ennek nincs is nemzeti jellege.” (Tőkés 1938: 192).

190 Mikos Éva a folklorisztikai terepmunka paradigmaváltásait tárgyaló tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy Lajtha Lászlót érdekelte a kutatási tárgyának komplex társadalmi beágyazottsága, másokkal szemben nem egy etnikumhoz, réteghez, csoporthoz való tartozás kifejezőként tekintett a népzeneire (Mikos 2016: 271).

Visáról

Visa a Belső-Mezőségen, a Kis-Szamos völgyének keleti határán, Kolozsvártól északkeletre mintegy 30 kilométer távolságban található kistelepülés. A falun keresztülfolyó Szomosi-patak, a Szamosba torkolló Köteleni-patak egyik mellék-víz-folyása (Hints–Janitsek 1990: 185). A falu 1919-előtt Kolozs megye mocii járásához tartozott. A mai megyebeosztás szerint Kolozs megye (județul Cluj) zsuki járásához tartozik, egy közigazgatási egységben a szomszédos Zsuk, valamint Köteleni községekkel. Közvetlen szomszédságában a fent említett falvak mellett Béré, Bonchida, Gyulatelke és Marokháza található.

A falu területe 3897,48 hektár (Wagner 1977: 228). Lakossága 2011-ben 563 fő volt, ebből 416-an magyarnak, 119-en románnak, 20-an pedig cigánynak vallották magukat. Nyolcan nem nyilatkoztak nemzetiségi hovatartozásukról (Varga E. Á. 2022). Egy 2007-es lelkészi jelentés szerint a falu lakossága 700 fő volt. Ebből 435 református magyar,¹⁹¹ kb. 250 ortodox román, illetve cigány, valamint néhány magyar család, akik az adventista illetve a Jehova tanúja vallást követték.¹⁹²

A visai lakosság számának modern kori változását a 19. század közepétől fokozatos növekedés, illetve stagnálás jellemezte egészen az 1990-es évekig. Ekkor a városba költözés elérte a csúcspontját, és elöregedési tendencia indult el, ami legelősebben a román lakosságot érintette (Kiss–Molnár–Varga 2011: 6). Az 1990-es évek végétől a magyar és román lakosság csökkenésével párhuzamosan lassan nőtt a cigány betelepülők száma a faluban.¹⁹³ A visszaemlékezések szerint Visában a nemzetiségek együttélésére – a két világháború zaklatott éveitől eltekintve – konfliktusmentes viszony volt jellemző. A román lakosság nagyobb része a falu meghatározott részében, a *Románok közt* nevű falurészben, kisebb része a magyarok között elvegyülve él, a két etnikum mindennapos interakciókat folytat egymással. Ezt megkönnyíti, hogy a magyar férfiak anyanyelvi szinten, az idősebb nők egy része törve beszéli a román nyelvet (Kiss–Molnár–Varga 2011: 7). Az idősebb visai magyarok túlnyomó többségének az irodalmi román nyelvtudása hiányos. Terepmunkám alatt többször megfigyeltem, hogy a médiában hallott számukra ismeret-

191 A visai református közösséghez tartozik néhány Kolozsváron, illetve Alsózsukon élő, egykori visai lakos. A környék vallási és nemzeti összetételének változására egy jellemző adat: 1889-ben a visai anyaegyházhoz tartozott Kötelenen 25 lélek, Gyulatelkén 80 lélek, Bérében 14 lélek, Alsózsukon 20 lélek, Felsőzsukon 38 lélek, Marokházán 40 lélek. A felsorolt helységek közül 2011-ben mindössze Kötelenen vallotta magát 15 személy, Felsőzsukon 25 személy, Nemeszsukon pedig 26 személy magyarnak. Visa vallási összetételéről bővebben lásd Gatti 2011a: 82–83; Kiss G. 2006: 40.

192 A két adatsor közötti eltérés oka az lehet, hogy a nagy történelmi egyházak hívei közül többen elköltöztek már a faluból, de még a falu egyházközségeihez tartoznak (Gatti 2009: 7)

193 Visa etnikai és felekezeti viszonyainak 1850 és 1992 közötti változásairól bővebben lásd Varga E. Á. 2001 és 2022.

len szavakról román falustársaiktól érdeklődtek.¹⁹⁴ A magyarok között elvegyülve élő románok folyékonyan, a *Románok közt* élő románok pedig törve beszélnek a magyart.¹⁹⁵ Érdemes itt Kiss Géza visai származású helytörténész gondolatait idézni: „A falut ma mintegy 80–20 százalékban együtt lakják magyarok-románok. Jellemző, hogy egy-egy dűlőt mindkét nyelvű közösség egyformán *Popascának*, *Bogăntaşnak* vagy *Csergésnek*, *Kisvölgynek* nevez. Sajátos módon a juhtenyésztéssel kapcsolatos fogalmak a helyi dialektusban nagyrészt román kölcsönszavak [...], míg a szarvasmarhatartással összefüggő egyes szavakat és állatneveket a románok a magyar nyelvből vették át...” (Kiss G. 2010: 82). Terepmunkám alatt többször tapasztaltam, hogy a közösségi érintkezés egyik mindennapos helyszínén, a falu központjában vegyesboltként és kocsmaként egyszerre működő üzlethelyiségben hol magyarul, hol románul folyt a szó, attól függően, ki kapcsolódott be a beszélgetésbe. A község pásztorának megfogadásakor, vagy a juhéréssel kapcsolatos szabályrendszer lefektetésekor általában magyarul indították a beszélgetést (mivel a gazdák döntő többsége magyar), de azt többször tapasztaltam, hogy román közbekezdés esetén már románra fordították a szót. Baráti társaságok, vagy családok beszélgetése esetében, ha az egyik résztvevő román, akkor már általában románul beszélgetnek. Visszaemlékezések szerint az 1940-es 1950-es években a táncalkalmakon *vegyesen* beszéltek egymással magyarok és románok, néha akár mondat közben is felváltva használtak magyar és román kifejezéseket. A 2000-es évektől tapasztalható jelenség, hogy a hétfvégén hazalátogató unokák már szinte csak románul beszélnek az utcán.

A falu román nemzetiségű lakossága ortodox felekezetű, de csak az 1949-es vallásügyi reform által lett azzá. Korábban e közösség görögkatolikus vallású volt (Kiss–Molnár–Varga 2011: 7). A mai román családnevekből következtetve feltételezhetően erősek a házassági kapcsolataik a közeli falvakkal, ugyanis nevükben fellelhető az eredeti helységnevé. Ilyen típusú nevek pl.: Băraian (Báréi), Bonțidean (Bonchidai), Chesăuan (Keszüi), Mădărașan (Madarasi). Kevés a távolabbi vidékekre utaló névadás, mint: Moldovan (Moldvai), Mureșan (Máramarosi, esetleg Maros vidéki), Chiorean (Kővári) vélhetően a korai betelepülésük irányáról ad hírt. Megtalálható egyes magyar családnevek elrománosodott változata is, pl. Lucaci (Lukács), Tămaș (Tamás) vagy Niergheș (Nyerges). Igen kevés a fentiekől eltérő típusú családnév, mint Albon, Chira, Petriș, Pop stb (Kiss–Molnár–Varga 2011: 7). A helyi, 3–4 családból álló cigányközösség ma szintén ortodox vallásúnak vallja magát (Kiss–Molnár–Varga 2011: 7).

A neoprotestáns kiségyházak működésének kezdetei Visában az 1920-as évekre vezethetők vissza. Egy, az első világháborúból hazatért, leszerelt katona ekkor kezdte terjeszteni a „Jehova tanúi” szektának a tanításait. A faluban élő leszár-

194 Erről beszélt Kiss Ágnes *Gáspár Pista Ágnes* Virág Magdolnának adott egyik interjújában (Virág M. 2010: 258). Ágnes nénit úgy tartották számon a faluban, mint románul kiválóan beszélő, olvasott, művelt asszonyt.

195 Vegyes lakosságú mezőségi falvakban ez általános, lásd Mezőköbölökút példáját (Ozsváth 2010: 231).

mazottai ma is a *Hívő* ragadványnevet viselik. Anyagilag nem annyira tehetősek, hogy imaházat építsenek, így házi istentiszteletet tartanak. A 2010-es években a közösség kb. 50 tagot számlált (Kiss G. 2006: 46–47). Az adventista tanok 1990 után kezdtek teret hódítani a faluban. A vajdakamarási egyház filiájaként 2001-ben imaházat építettek, a prédikátoroknak ingatlant béreltek. Híveik száma 2006-ban mindössze hét személy volt (Kiss G. 2006: 47).

Visa lakosságának megélhetését az 1950-es évekig a hagyományos keretek között folytatott magángazdálkodás – földművelés és állattenyésztés – biztosította. Ennek megfelelő a legtöbb telek elrendezése. A faluban gyakori a mezősegi gazdálkodásra jellemző kétsoros udvar, ahol a házzal szemben nagyobb gazdasági épület található (Gilyén 2005: 36).

Az 1950-es évektől induló szocialista téesz-szervezés után a falu nagy része a helyi kollektívban helyezkedett el, kisebb része pedig (főleg a hatvanas évektől) a közeli Kolozsvárra ingázott dolgozni és tanulni. A Kolozsváron tanuló fiatalok közül az 1970-es, 80-as évektől egyre többen helyezkedtek el kolozsvári munkahelyeken és telepedtek le a városban (Kiss–Molnár–Varga 2011: 8). Más mezősegi településhez hasonlóan Visa lakossága ekkor kezdett apadni.¹⁹⁶

Az 1989-es rendszerváltás után a visaiak visszaigényelték földjeiket, a faluban lakók pedig újból magángazdálkodásba kezdtek. A termelőeszközök elavultsága, a piaci ismeretek, a kapitalista vállalkozókedv és tapasztalatok hiányában versenyképtelennek bizonyult a visai mezőgazdaság. Visában a téesz ideje alatt jól gondozott, műtrágyázott földek a magángazdák kezén a kilencvenes évek közepére kimerültek, az egykori 3000 kg/hold búza termésátlag helyett a 2000-es években jó, ha elérték a 6–700 kilogrammot holdanként. A visai határ 600 hektárnyi (nagyjából 1000 hold) területet ölel fel, ebből 300 hold erdő, 320 hold pedig ma már mezőgazdaságilag használhatatlan. A munkaerő (a nyugdíjak miatt) sokkal drágább, mint az 1960-es évek előtt volt, amikor – *a szegény ember egy kupa paszulyért és ételért egész nap dolgozott*.¹⁹⁷ A gazdák helyzetét nehezítette a multinacionális élelmiszeripari cégek egyre nagyobb piaci térnyerése Romániában, ami a falusi gazdálkodásból származó termékek eladását fokozatosan ellehetetlenítette.¹⁹⁸ A szocialista rendszerben tőkét felhalmozni tudó (kocsmáros, brigádos és néhány traktoros), illetve két munkaképes generációt egy magángazdaságba tömöríteni képes nyolc-tíz család alkották ma a falu vagyonosabb rétegét.

A 40–50 km-es távolság Kolozsvár piacaitól, a közepes terméseredményekre képes földterület és a rendkívül gyenge minőségű utak (Gilyén 2005: 11) még a 2000-

196 Ezzel párhuzamosan a Mezőség peremterületén lévő városok lakossága felduzzadt (Keszeg 2010:12).

197 Az 1990-es évek visai mezőgazdaságáról Fodor János *Selyem* (1932) tudósított. Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. augusztus 23-án, Visában.

198 Itt elsősorban a tejtermékek piacáról van szó. A visai lakosok nagyobb része a rendkívül alacsony (átszámítva kb. 30–40 ezer forint értékű) téesz-nyugdíját tehéntej eladásával igyekezett kiegészíteni. Egy kolozsvári cég felvásárló csarnokot működtetett a faluban, ahol évről évre egyre olcsóbban vette át a tejet a helybeliektől. 2000-től állítólagos fertőzések miatt többször hónapokig szünetelt a tejtávitel, 2010-re pedig teljesen megszűnt.

es évek elején is behatárolták a magángazdálkodás lehetőségeit. Rontotta a helyzetet, hogy 1998. december 1-től az egykor gyakori (napi hat járat) buszközlekedés megszűnt Visába (vasúti összeköttetés soha nem volt), így a közvetlen kapcsolat a várossal megszűnt. A munkaképes lakosság mára teljesen kiöregedett, az egykori hatszáz hektár helyett a ma művelt hatvan hektárt is csak úgy tudják megdolgozni, hogy a nehezebb mezőgazdasági idénymunkákra hazahívják a városból a fiatal családtagjaikat. Tapasztalataim szerint a falu gazdasága a 2000-es években az önellátáson kívül csak a városba költözött rokonok éléskamrájaként működött (Kiss–Molnár–Varga 2011: 8).

A 2000-es évek közepén induló erdélyi építkezési konjunktúra a falu munkaképes fiatalságát és a középkorosztályt három-négy évig időszakosan kimozdította a faluból.¹⁹⁹ A 2000-es évek közepén induló erdélyi építkezési konjunktúra a falu munkaképes fiatalságát és a középkorosztályt három-négy évig időszakosan kimozdította a faluból. A piac gyors kifulladásá miatt a középkorosztály visszatért az önellátó gazdálkodáshoz, a fiatalabb férfiak egy része még mindig építkezéseken (akár külföldön is) próbált elhelyezkedni. Az összképhez hozzátartozik, hogy a faluban kevés volt a valamilyen szakképzettséggel rendelkező ember, és közülük is mindössze egy kovács, egy szabó és egy szűcs volt aktív az 1990-es és a 2000-es évek fordulóján. A szomszédos falvak közelében két-három munkahely volt ekkor (disznóhizlalda, malom és egy pékség), ahol tíz-tizenkét visai dolgozott.

Pozitív kivételek, próbálkozások természetesen akadtak. A 2000-es években az egykori kocsmáros családja a korábban összegyűjtött tőkével tehenészetet indított több-kevesebb sikerrel, ezen kívül ma két család foglalkozik fóliás virágtermesztéssel. A falut érintő idegenforgalom elenyésző, elsősorban a népművészet helyi vagy környékbeli specialistáit látogató magyarországi néptáncsoportok, folkloristák fordulnak meg viszonylag nagy gyakorisággal. 2010-ben egy helyi vállalkozó a néprajzi érdekességekre kíváncsi turisták látogatásaira számítva egy kocsmával, kislattal és közösségi hellyel is rendelkező panziót épített, ahová rendszeresen fogad magyarországi látogatókat, sőt 2010 nyarától önálló tánc tábor, tájház és turistaút kialakításán fáradozik.²⁰⁰

A visaiaknak az egyre növekvő igények mellett a gazdasági lehetőségek nem nyújtanak megfelelő perspektívát, ezért egyre többen érzik kilátástalannak helyzetüket, ezért többen Magyarországon, sőt távolabbi országokban (például Belgiumban, Olaszországban, Spanyolországban) próbálnak szerencsét. A lélekszám csökkenésével párhuzamosan csökkent a közösségi események (pl. táncalkalmak, lakodalmak) száma is. Az oktatási intézmények közül ma már csak az óvoda és a

199 Hasonló tendenciák tapasztalhatók más mezőszéki falvakban is (Szikszai 2010: 300).

200 A magyarországi látogatók rendszeres jelenlétének inkább eszmei értékét, mintsem anyagi előnyeit lehetett korábban megemlíteni, bár néhányan igyekeznek felhasználni kapcsolati tőkéjüket a magyarországi munkakeresés során.

magyar iskola alsó tagozata működik Visában.²⁰¹ A felső tagozatosokat Székre, a román gyermekeket Kötelendre, majd 2010-es évektől Zsukra szállítja hétköznapiokon az iskolabusz. Tanító az 1990-es évek elejétől nem lakik a faluban, azóta a helyi viszonyokat és embereket egyre kevésbé ismerő kolozsvári tanárok autóval ingáznak Visába, csakúgy, mint a holland református egyház által fizetett orvosok, akik heti egy-két alkalommal rendelnek itt. A holland testvértelepülés, Valkenburg református egyháza által fizetett orvosok a 2000-es évek elején még heti egy-két alkalommal rendeltek a faluban (Kiss–Molnár–Varga 2011: 9).

A 2010-es évek elején a visaiak egy része még megpróbált mezőgazdaságból élni, de a hagyományos termelési módokba belenőtt korosztály már előregedett, lassan munkaképtelenné vált, a fiatalok pedig továbbra is a városi munkalehetőségeket keresték.²⁰²

Visa gazdasági-társadalmi életében komoly változásokat hozott a Kolozsvári Metropolisz Térség (KMT) 2008–2009-es megalakulása (Vicsai 2012: 36). A gazdasági és turisztikai fejlesztéseket megcélzó egyesület munkája nyomán több, a társadalmi mobilitást, infrastrukturális fejlesztést és gazdasági előrelépést célzó projekt valósult meg, amit az Európai Unió, illetve a Norvég Alap finanszírozott (Kelemen Zsófia 2010: 70, 75–76, 78–80, 94). A kolozsvári agglomeráció egyre komolyabb terjeszkedése a szomszédos Nemeszsukon létrehozta a TETAROM III ipari parkot (Nagy–Szász 2010: 112), ahol körülbelül 60-70 visai tudott elhelyezkedni. 2010-ben aszfaltozták le a falu főútját, a központban pedig építettek egy játszóteret és egy szökőkutat (lásd *Képmelléklet: 5.*)

2019 decemberétől egy, a falusi igényeket messze túlszárnyaló új futballpályája van a falunak (Székely Cs. 2019), 2022 novemberében pedig átadtak egy kétemeletes, galériás kiállítóteret és színháztermet magába foglaló kultúrházat (Echim 2022). A 2000-es évektől kezdve egyre több városi stílusú modern házat építenek a visaiak, sőt az utóbbi egy évtizedben a weekend-házak száma is megszorodott a faluban.

Napjainkban a Kolozsvárról Zsukon át Visába mintegy 30 km-es aszfaltozott út vezet, naponta három busz közlekedik a városba. A falu villamosított, vezetékes víz, gáz, telefon, kábeltévé és internetes szolgáltatása van. A javuló infrastrukturális lehetőséget több vállalkozó ki tudta használni, két jól prosperáló építőipari cég alakult a faluban. A visai határt jelenleg három, növénytermesztéssel, juh- és szarvasmarhatartással foglalkozó vállalkozó műveli, akik a kolozsvári piacon tudják értékesíteni áruikat. A tradicionális kultúrát egykoron működtető családi magángazdálkodások ideje végérvényesen lejárt, a valaha földművelésből élő emberek kioregedtek, a nyugdíjukból és háztájiból élnek.

201 A 2017–2018-as tanévben a visai óvodában nyolc, az iskola alsó tagozatában pedig tíz gyermek tanult (<https://oktatasi.kataszter.adatbank.ro/index.php?a=intezmeny&id=792>).

202 Szikszai Katalin hasonló jelenségekről számol be Mezősámsonnal kapcsolatban (Szikszai 2010: 286).

Néhányan a kulturális turizmust is igyekeznek fejleszteni, egyelőre inkább kevesebb, mint több sikerrel. A környék műemlékei (gróf Teleki Géza kastélya, Teleki nyári rezidencia és park, a Kolomán bárók udvarháza, a füzesmikolai (Nicula) kolostor mellé még nem épültek ki olyan szolgáltatások, amelyek helyhez tudnák kötni az idelátogató turistákat (Vicsai 2012: 47). Egyetlen pozitív kivételt éppen a Visát célzó tánc házas turizmus jelenti,²⁰³ ami azonban tipikusan rendezvényturizmus, sem intézményi, sem anyagi értelemben nem jelent állandóságot.

203 2023 nyarán rendezték meg az ötödik visai tánc tábor, ahol közel száz városi fiatal tanult visai néptáncokat. Az ő szálláshelyük, ellátásuk jelentett egy hétig némi bevételt közel harminc visai családnak (<https://visaitabor.hu/>).

Tánc kutatás a Mezőségen: táncokra és táncolásra vonatkozó adatok²⁰⁴

A Mezőségről szóló első, 19. századi leírások általában a táj ökológiai romlásának és a magyarok szórványlétének narratívái voltak.²⁰⁵ Ezt a 19–20. századi magyar szépirodalom még inkább felerősítette (Keszeg 2010: 14–17), így például a vidékkel kapcsolatban ma is többször megjelenő „holttenger” jelző Makkai Sándor regénye (Makkai S. 1936) nyomán terjedt el a köztudatban. A 19. század végétől a magyar nyelvű szociográfiában élő negatív kép, amely jórészt a Mezőség lakosságának elszegényedéséről, illetve erkölcstelen állapotáról szólt, egyre inkább a vidék románosságára tevődött át (Keszeg 2010: 17).²⁰⁶

Az első tudományos közlemények az 1800-as évek közepétől jelentek meg a Mezőséggel kapcsolatban (Kós 2000 I.: 15), majd jókora késéssel, a 19. század végétől a magyar és a román néprajzkutatás is bekapcsolódott a régió kutatásába (Kós 2000 I.: 15–18). Az 1940-es, 1950-es évektől a népzene- majd a néptánc kutatók is elkezdtek érdeklődni a Mezőség népi kultúrája iránt. Az 1970-es években, a rendkívül expresszív mezőiségi zene- és tánc kultúra felfedezése nyomán elinduló tánc házmozgalom révén megszületett a Mezőség pozitív mítosza, amely a kultúra archaikus, érintetlen és magyar jellegét hangsúlyozta (Keszeg 2010: 14).²⁰⁷ Ennek ellenére a szóban forgó területet még az 1980-as évek végén is a magyar néprajz által az elhanyagoltabb területek közé sorolták. Kivételként ekkor az egykor Szolnok-Doboka megyéhez tartozó Széket említhetjük (Pálfy 2001: 279).²⁰⁸

204 Ez a fejezet egy korábbi 2008-ban megjelent tanulmányom (Varga S. 2008a) átdolgozott, kiegészített változata.

205 Keszeg Vilmos kiválóan mutatja be a vidék táj ökológiájában történt negatív változásokkal kapcsolatos diskurzusokat (Keszeg 2010: 9–11), valamint a táj felfedezésének első szakaszára, a 19. századra jellemző magyar tudományos és közéleti reflexiókat, amelyek a táj erőzóját és a magyar etnikum szórványosodását emelték ki (Keszeg 2010: 13–14).

206 Talán ezzel is összefügghet, hogy az itt élő magyaroknak a 20. századi vizsgálatok idején nem volt mezőiségi tudatuk, sőt sok esetben pejoratív mellékízzel használták a mezőiségi jelzőt, általában a szomszédos falvakra vonatkoztatva. Erről részletesebben a mezőiségi tánc dialektust tárgyalva írok.

207 Turcsány Péter *A Mezőség magyar öröksége* c. esszéjében például „a heroikus középkori kultúra” maradványairól ír (Turcsány 2006: 59). Egyes néprajzi szakmunkák, csupán archaizmusokra és főleg magyarokhoz köthető kultúrelemekre koncentrálnak, még a 20. században is magyar, „ősi”, „régies” népi kultúrájú vidéknek aposztrofálták a Mezőséget (Kósa L. 1998: 334, Magyar 2011: 211).

208 Szék kutatástörténetét Martin György dolgozta fel (Martin 1981, 1982b). Írásaiból csak azokat az adatokat emelem át, amelyek a könyvemben említett táncok szempontjából relevanciával bírnak, illetve olyan széki adatokat hozok, amik 1982-óta kerültek a kutatás látókörébe.

A Mezőség népi kultúrája iránti tudományos érdeklődés eredményei a 2000-es évek elejére értek be.²⁰⁹ Keszeg Vilmos 2010-es, a korábbiaknál alaposabb kutatástörténeti összefoglalója már jóval részletgazdagabb képet ad a területre vonatkozó kultúrakutatásról (Keszeg 2010). A következőkben a történeti, szociográfiai és néprajzi forrásokban szereplő táncos adatokról adok összefoglalót, illetve a Keszeg Vilmos által kevésbé érintett, Mezőségre vonatkozó táncfolklorisztikai és táncantropológiai kutatásokat tekintem át. Írásomban a Mezőséget tágabb értelemben vizsgálom, a környező kistájokról származó információkat is igyekszem figyelembe venni.

A Mezőséggel kapcsolatos táncfolklorisztikai adatok a tánc és a zene valóságos kultuszáról, a paraszti táncélet rendkívüli intenzitásáról számolnak be. Győri Klára visszaemlékezéseiben írta, hogy „A széki fiatalság bolondult meg a táncért, s ha két fiatal találkozott, ha fiú, ha lány, első szavuk azt volt: – Nem hallottad, nem lesz este tánc? – Bármily nagy költségbe került a házbér, zenész, engedély, nem számított” (Győri 1975: 97–98). Kallós Zoltán megemlékezett egy olyan táncosról, aki még élete során *megfogadta* a zenészeket „átok alatt hagyva hátra, hogy a temetésén muzsikáljanak” (Kallós 1978: 60).²¹⁰ Mezőköbölkúton tudunk egy parasztemberről, aki ragaszkodott hozzá, hogy a hegedűjével együtt temessék el (Ozsváth 2010: 234). A tánc, zene szeretetét a mezőségiek gyakran az étkezés, vagy a kötelező tempomozás elé helyezték. Terepmunkáim során számtalanszor hallottam a következő mondatokat: *Úgy szerettem a táncot, megettem volna puliszkával! Meghallottam a zenét nem kellett étel, templom semmi! A visai Gáspár Pista Ágnes a következő történetet mondta el Virág Magdolnának: Elmentek a templomba, s az én nagyapám kiállt a templomon alol, mikor hallotta, hogy jöttek a zenészek Palatkáról... nem törődött, hogy menjen be a templomba, hogy hallgassa az istentiszteletet, hanem onnan leszaladt, és ment a táncba!* (Virág M. 2010: 258). A jó táncosok nagy becsben álltak a mezőségi falvakban, az egykori *nagy táncúakról*, a visai Császár Vilmosról, a magyarpalatkai Seleşan Victor-ról, a kályáni Bontea Samuela-ról, és a mezőgyéresi Timándi Daniról máig keringenek történetek Mezőség-szerte. Sok szülő komoly anyagi áldozatra is hajlandó volt, csak hogy gyermeke megtanuljon táncolni. Feketelakon a kisgyermek köldökcsontját a zenész elé dobták, hogy jó táncos legyen (Székely M. 2019: 332). Visában hallottam olyan férfiről, aki bottal eltörte a fia lábát, amikor az nem tudta megtanulni a legényest. Magyarpalatkán a lányfőnőben a jó táncos lányok az asztalhoz közeli karospadokon ülhettek, a gyengébbek csak hátul (Kós 2000 II.: 282–283). Sorolhatnánk a példákat, amik azt mutatják, hogy a rítusokkal átszőtt mezőségi paraszti életben milyen fontos szerep jutott a táncolásnak.

A fentieket történeti adatok is alátámasztják. A kendilónai Teleki családba benősülő Augustino De Gerando francia utazó először 1845-ben, franciául meg-

209 2006 és 2008 októberében két alkalommal rendeztek Kolozsvárott a Mezőség népi kultúrájáról konferenciát, amelyek eredményeit már több ízben publikálták (Szabó Zs. szerk. 2007, 2009; Keszeg–Szabó szerk. 2010). A konferenciákról bővebben lásd Keszeg 2009: 3.

210 A zenészt a mezőségiek *állítják, beállítják, fogadják, befogadják, megfogadják*.

jelent könyvében ír táncosokról, akik faluról-falura járva valósággal megszállottan, „örjítő dinamizmussal” táncolnak (De Gerando 2018: 218). De Gerando művében rendkívül adatgazdag, részletes leírásokat olvashatunk az erdélyi magyarok, románok és cigányok tánc- és zenei kultúrájára vonatkozóan.²¹¹ A mezőségi román botos táncokról és a téli ünnepkörben járt rituális kaluserről²¹² (De Gerando 2018: 214, 216–218), illetve sarkantyúval előadott lassú és gyors, improvizált férfitáncokról tudósít a szerző (De Gerando 2018: 430). Egy másik adat a Mezőség-széli Marosújvárról (Ocna Mureș) arról tudósít, hogy az Erdélybe érkező turisták számára kaluser bemutatókat szerveztek az 1800-as évek végén (Fletcher 1892: 235).

Ellentmondásnak tűnhet, hogy az archaikus paraszti kultúrájú Mezőség tánc hagyományára vonatkozó első leírások számos ponton kapcsolódnak a helyi nemességhez. Kemény János 1657–1658-ból származó, és Czegei Wass György 1684-es leírásai olyan, arisztokraták által járt fegyvertáncokról tesznek említést, melyeket a későbbi paraszti gyakorlatból ismerünk (Czegei Wass 1896: 37, Kemény 1959: 42). Az Erdélyi Erdőháton élő, a Mezőségre bebirtokló Rettegi Györgynek az 1700-as évek közepére vonatkozó emlékiratai is sok táncos adatot tartalmaznak.²¹³ Ezek közül érdemes megemlíteni egy kolozsvári farsang leírását, amiben egy akkor új táncalkalomról, a bálról számol be (Rettegi 1970: 162). Ugyanitt olvashatunk francia származású, Gyulatelkén élő földbirtokosról, akinek „egy nagy széles kard volt az oldalán, melyet nem oldott le mikor táncolt is” (Rettegi 1970: 188).

Petelei István az 1884-es székely-mezőségi útja során egy, vélhetően kisenemesi „tarisznys mulatságot” látogatott meg Mezőbádon (Band). A polgári szokások szerint rendezett, színházi előadással egybekötött bál tánc- és zenei repertoárjából a francia négyest, és magyar nótát említi a szerző. A bál szokásrendjének rövid ismertetése (színelőadás, étkezés) mellett a táncilletet, a meglehetősen duhaj, extrovertált viselkedést, a résztvevők ruházatát, a háromtagú zenekar összetételét és játékmódját jellemzi (Petelei 1970: 75–79).

211 A francia utazó híres városi és uradalmi (például bethleni) cigányzenekarokról, vásári táncokról, verbuválásról és a verbunkosokról, a kolozsvári magyar arisztokraták báljairól és az ott táncolt mazurkáról is ír (De Gerando 2018: 42, 44, 86, 148–150, 177, 196, 222–224, 254–255, 259, 264, 316, 429–430).

212 Călușer (román). Avatási és termékenységi rítushoz kapcsolódó csoportos férfitánc (Pesovár E. 1997b).

213 Egyes adatok esetében bizonytalanok vagyunk, hogy a Mezőségre (illetve szűkebb környékére) vonatkoznak-e, vagy általánosságban Erdélyre. Ilyenek például a táncos lakodalmi jelenetek leírásai, benne a gyertyás menyasszonyfektető tánc említésével (Rettegi 1970: 99–100). Rettegi felhívja a figyelmet az erdélyi táncok változásaira: „A táncolásban tudom az én értemre, hogy mikor hozzáfogtak elsősorban sétáló vagyis lassú táncokat húztak, annak utána szaporább magyar táncot, emellett bundás-, tőkés-, siket-, tolvaj-, borbély-, tapsi-, egeres-, reverentiás-táncokat nagy mulatsággal jártunk. Most lengyel-, stájer-, német-, minuet-, román- és cigánytáncokat nagy hebe-hurgyáson járnak, a szegény kovári-nótának híre sincsen, azelőtt pedig híres volt” (Rettegi 1970: 100–101).

Több szépirodalmi műben is találunk adatokat, leírásokat a mezőégi tánc kultúrával kapcsolatban,²¹⁴ ezek forrásértékét természetesen a megfelelő kritikával kell kezelnünk.²¹⁵

A mezőégi arisztokraták közül Kornis Gabriellának a 20. század elejére vonatkozó néprajzi tárgyú írásai jó szemű megfigyelőre utalnak.²¹⁶ Önéletrajzi regényében több adatot hoz a 20. század derekáról a mezőégi arisztokrácia táncos szokásaira vonatkozóan,²¹⁷ több ízben utal a birtokos nemesek részére végzett kalákamunkákra, amik általában közös mulatsággal zárultak (Kornis 1997: 6–7). A mezőégi arisztokrácia táncalkalmairól, táncairól Siemers (Wass) Ilona visszaemlékezéseiben is olvashatunk.²¹⁸ Ez utóbbiban egy bál teljes leírása szerepel táncrenddel, amiben leírta a cotillon-t, ami megfelel a mezőégi falvakban ismert *párnástáncnak* (Siemers 1999: 158–159). A fenti írások a mezőégi nemesek táncszeretetéről, és a falusi lakossággal együtt rendezett táncalkalmaikról is tanúskodnak.

A néprajzi megfigyelések közül a legkorábbi 1891-ből származik. Ez Borbély Sándor aranyosszéki falvak tánc kultúrájáról szóló ismertetése a táncalkalmakra,

214 Wass Albert család történeti regénye a két világháború közötti időszakból zenés katonakisérőről, kolozsvári, apahidai és bonchidai arisztokrata bálokról, az itt táncolt táncokról (foxtrott, keringő) valamint egy feketelaki csűrben megrendezett, jótékonyági táncmulatságról ír, ahol a környéki kisnemesek a helyiekkel cigányzenére csárdást táncoltak (Wass 2001 I: 400–401, 2001 II.: 141–145, 205, 209–212, 219, 221).

215 Így például Ignác Rózsa regényében leírt megfigyeléseinek pontossága is kérdéses. Ignác ír a kolozsvári cselédek Mátyás szobor körül rendezett nyílt táncalkalmairól. Alkalmi muzsikusokat is említ, akik itt „cincognak” (Ignác 1990: 127). A székiek mellett alsókiákat, torockóiákat és szilágyságiakat is említ. A széki viselet leírása (legények zöld hímzésű fekete lajbiban) azonban pontatlan (Ignác 1990: 127). Megemlíti továbbá fekete katrincás mezőégi román leányokat, akik fehér harisnyás kieresztett ingű román legényekkel „keringenek” (Ignác 1990: 128). A megfigyelt tánc formai jellegzetessége (keringés) akár a Mezőségre jellemző forgós-forgató táncokra is utalhat, de a leírás következő része már inkább hora-, vagy szírba-szerű körtáncokra utal: „Hosszú láncokban összefonódva tíz-tíz legény, tíz-tíz leány. Külön oldalon a nők, külön a férfiak.” – szótlantul lépegetnek, mint a többiek és vidáman járják furulyaszóra a „zsókjaikat” (Ignác 1990: 128).

216 Kornis Gabriella egy 1920-as években megfigyelt szamosújvári turkajárását ír le. A menetet kísérő zenészek csárdást, keringőt, tangót és szírbát játszottak (Kornis 2013).

217 A mezőégi nemesség és falusiak kulturális kapcsolataira vonatkozó táncos adatokat lásd Kornis 1997: 41–42, 56, 84, 97–98, 129, 144, 179.

218 Siemers Ilona visszaemlékezései a 20. század elejére vonatkoznak. Írásában egy a vasasszentgottvárdi udvarházban tartott gyertyafényes, cigányzenés mulatságról (Siemers 1999: 34), valamint cigánybandával adott szerenádookról tudósít (Siemers: 1999: 59, 154, 156). A kiváló politikus Bánffy Miklósról leírta, hogy nagyszerű táncos volt, és keringőt is szerzett, „melyet akkoriban minden mulatságon elhúztak a cigányok” (Siemers 1999: 75), a Mezőségen máig divatos műdal a *Kék nefelejcs* szerzőjeként pedig Bánffy Györgyöt említi (Siemers 1999: 92). Gernyeszegről olyan „bakfis-bálról” közöl részleteket, ahová a környék egész fiatalágát meghívták (Siemers 1999: 92). Az alsózsuki löversenyeket, vadászatokot követő táncmulatságokról, Bethleni, budapesti bálokról, egy kolozsvári táncmestertől és egy olasz balettmestertől vett táncórákról, zenés divatos műdal-utánokról, híres kolozsvári cigányzenészekről, valamint a szentgottvárdi udvarházban rögtönzött színelőadásokról, kolozsvári gyerekbálról is tudósít a szerző (Siemers 1999: 34, 38, 41, 64, 79, 81, 109, 114–119, 133, 144, 150, 158–159). A visszaemlékezés tanúsága szerint Vasasszentgottvárdon a Wass család többször tartott táncmulatsággal záruló szüreti kalákát a helyi parasztoznak (Siemers 1999: 129–130). A táncok közül a divatos szalontáncok mellett a szupé-csárdást, a francia négyest, a lanciert, a menüettet, a gavottot és a bécsi bosztont említi a szerző (Siemers 1999: 133, 141, 147, 158).

táncszervezésre, táncokra és táncstílusra, valamint a táncszóokra vonatkozó fontos adatokkal (Borbély 1891).

Kocsis Lajos az 1910-es években a Kis-Szamostól nyugatra, az erdélyi Erdőháton található falvak magyar és román tánczenéjét és táncait (például *zsok unguresytyé, gyán lungu, gyánvirtyitá* stb.) jellemezte,²¹⁹ ugyanakkor adatokat sorol fel a környék táncéletére vonatkozóan (Almási 2009c). Írása különösen fontos, hiszen a magyar néptánc kutatás számára mindmáig fehér folt ez a terület. A gyűjtést ismerető Almási István később még egy ide kapcsolódó tanulmányt írt (Almási 2009d).

Bartók Béla a 20. század elején kutatott a Mezőségen, énekes darabok mellett tánczenét is rögzített. Terepmunkája során két ízben is gyűjtött Visa közvetlen szomszédságában: 1910 októberében Füzesmikolán, 1916 októberében pedig Gyulatelkén (Coasta) (Bíró 2018: 122).²²⁰ A magyar–román dallamkapcsolatokat vizsgáló népzene kutatóink igazolták Bartók felvetését, miszerint a két etnikum dallamai közötti kapcsolat nagyon erős a Mezőségen, „a magyar hatás azonban nem elsősorban a szomszédos területről való beszívárgás, hanem egy mélyen gyökerező helybeli hagyomány eredménye, amely alapvető stílusjegyeit tekintve szervesen beletartozik az egységes magyar népzene kultúrába (Bereczky–Domokos–Paksa 1982: 6–7).

Szilády Zoltán Erdély magyar népéről szóló néprajzi leírása Aranyosszék területéről és a Mezőség Maros-menti részéről is hoz táncos adatokat. Az aranyosszéki falvak menyasszonytánca, és a várfalvi „halottkörüli tánc” (Szilády 1936: 378) mellett említi a mezősi fonót, mint táncalkalmat és a *landarist*, mint egy olyan új táncot, amit megszóltnak a helyiek (Szilády 1936: 381). Emellett részletesen leírta, hogy a legények a körben, hármásával, kettesével és szólóban „teszik ki a pontot”, közben táncukat „pattogatással” és „rigmusok „kurjantásával” kísérik. A szerző által „rég Magyar táncnak” nevezett, vélhetően sűrű legényes motívumai a bokázók, a légbokázók, a toppantások és a csapások (Szilády 1936: 381–382). A legényeshez a leírás szerint szervesen kapcsolódik egy forgós jellegű páros tánc (Szilády 1936: 382).

Kodály Zoltán korábbi biztatása nyomán, 1940-ben Lajtha László mezősi kutatóúra indult, munkájának eredményeit, *Széki gyűjtés és Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés* címmel adta közre (Lajtha 1954a, 1954b). Mindkét kiadvány tartalmaz táncokra és azok szociokulturális közegére vonatkozó adatokat, csakúgy, mint a Borsa-völgyi kutatásokban részt vevő Járdányi Pál Kide népzenejéről írt

219 A *joc ungureste* (román), jelentése magyar tánc. A *de-a lungu* (román), egy reneszánsz gyökerű, páros, vonulós sortánc. Jelentése kb. hosszan, hosszasan. A *de învârtită* (román), szintén reneszánsz eredetű forgós-forgató tánc típus helyi megnevezése. Jelentése kb.: forgató (Almási 2009c: 157–158).

220 Bartók Béla egy 1914-ben keltezett levelében egy felsőorszi román tánc mulatságban megfigyelt táncos stílusáról és használati módjáról tudósított (Bartók 1997: 165–166). Bartóknak ezek a Mezőséghez legközelebb eső tánc megfigyelései. Emellett az *impcelecata* (/román/ jelentése kb. akadózó) elnevezésű táncterminus lehet számunkra érdekes, elképzelhető ugyanis, hogy Kallós Zoltán ennek nyomán kezdte el minden belső-erdélyi lassú aszimmetrikus táncra használni az akasztós kifejezést.

monográfiája (Járdányi 1943).²²¹ Lajtha a Szépkenyerűszentmárton (Sânmartin) és környékén végzett kutatásai alapján arra a megállapításra jut, hogy a tánczene bizonyos darabjait tekintve nehéz megállapítani, hogy melyik etnikum sajátjai (Lajtha 1854a: 5–6). A táncélet szervezésében is erősen érvényesül a magyar és román együttélés hatása, külön magyar, illetve román bálók mellett magyar–román vegyes bálók is említi a szerző (Lajtha 1954a: 5), de olyan lassú csárdás, cigánytánc elnevezésű páros táncot is, amit a szépkenyerűszentmártoni magyarok és a románok az első világháború előtt még együtt táncoltak (Lajtha 1954a: 29–31, 133–134). A négyes tánc korai, körülbelül az 1800-as évek végi használatáról is hoz egy adatot Lajtha (Lajtha 1954a: 146). Lajtha kutatásai nyomán derül fény arra, hogy Mezőségen magas színvonalú, hagyományos hangszeres népzene élt, melynek darabjaiból kiemelkedtek a sajátos ún. „jaj-nóták” és a 16-osoknak nevezett négyes tánc kísérel dallamai (Almási 2009a: 55–56, 2009b: 81–82).

Járdányi kidei vizsgálata Lajthához képest polgárosultabb állapotokat mutat, meglehetősen kevés hagyományos éneklési alkalomról (Járdányi 1943: 7), a dalkészlettel kapcsolatban pedig erőteljes külső behatásról számol be (Járdányi 1943: 33, 87). A kutató hírt adott arról, hogy Kideben az első világháborúig társadalmi különbségek is megjelentek a táncszervezésben, külön hétvégi táncuk volt az egykori jobbágyok, cselédek leszármazottainak, illetve a birtokosoknak, az egykori nemesi családok utódainak (Járdányi 1943: 13–14). Ez utóbbiak honosították meg a bált, mint táncalkalmat a faluban (Járdányi 1943: 13). Kide táncéletében az 1940-es években a vasárnapi táncalkalmak mellett már nagy szerepet játszottak a bálók. Ezeket az aratókalákák, sorozások, és újévi szindarabok után szervezték (Járdányi 1943: 8–10). Színielőadásokat az 1900-as évek elejétől rendeztek Kideben (Járdányi 1943: 35). Szintén a múlt század elején dalárda is működött a faluban (Járdányi 1943: 35–36). A tánckészletből érdemes megemlíteni az aszimmetrikus lüktetésű hajnali zenére járt páros táncot (Járdányi 1943: 20), ami a múlt századfordulón még divatban lehetett az erdélyi Erdőháton, emellett a *magyar és román sebest*, a *csúrdöngölőt* és a *magyar verbungot*, illetve a foxtrott-ot, amit felsőtökiektől tanultak a Kideiek (Járdányi 1943: 39, 85). Kideben a román és magyar népzene egymásra hatása kevésbé figyelhető meg, a falusi fiatalság táncalkalmi is jobban elkülönültek etnikumok szerint, mint a Belső-Mezőségen (Járdányi 1943: 14, 29, 39–40).

Az 1941–1943 közötti bálványosváraijai (Unguraş) szociológia kutatás során adatokat vettek fel a helyi zenei- és táncéletre vonatkozóan is, ezek azonban máig feldolgozásra, megjelentetésre várnak (Fülöp 2010: 76).²²² Molter Péter rövid össze-

221 A Szabó T. Attila által kezdeményezett, 1941–1944-es Borsavölgyi kutatások első sorban három falut (Kide, Bádok / Bădeşti, Csomafája / Ciomăfaia) érintettek (Kósa L. 1977). A zenei- és táncéletre vonatkozó ismeretekről gyűjtött adatok egy része Járdányi művében olvashatók, a további eredmények publikálását végül a világháború akadályozta meg.

222 Az 1931-ben kezdődött, ún. erdélyi közösségi falukutató kísérleteknek a háború vetett véget. Ezek közül a legfontosabb a Kolozsvári Magyar Diákszövetség és Venczel József szociológus által szervezett bálványosváraijai falukutatás volt (Fülöp 2010: 67–69).

foglalójában említi, hogy a bálványosváraljai magyar és román fiatalok szívesen látogatják egymás táncalkalmait, míg „más faluban verekedés volna, ölnék egymást, ha a táncba román menne” (Molter 1941: 18). Egyetlen ide vonatkozó publikáció Vincze Lajosé, aki a helyi fonókra vonatkozó megfigyelései között több táncos adatot is hoz, például állatutánzó farsangosokkal kapcsolatban (Vincze 1943: 155–159, 162–163). A legizgalmasabb a lakodalmat utánzó farsangosok táncai közül a *kis-asszony tánca*, ami „...nagy ügyességet kíván. Nem is tudja minden legény eljárni. Helyben állva, derekának egyetlen rándításával fel kell lebbentenie kereken a szoknyákat, úgy, hogy mindegyik látszódjék” (Vincze 1943: 162).

A negyvenes évek kutatásai között kell megemlíteni Keszi-Kovács László a Borsa-völgyében, illetve Mezőség más tájain végzett táncfilmzéseit is. Ezek a filmek, a kapcsolódó hang- és fényképdokumentációval, illetve a feljegyzésekkel együtt 1944–1945-ben, Budapest ostromakor megsemmisültek (Kovács L. 1956: 316–317, 324–325). Csupán egyetlen, Kolozsborsán készített táncfilm maradt meg, ez a legelső mozgóképes rögzítés a Kis-Szamos melléki táncokról.²²³ Keszi-Kovács a *Borsa-völgyi juhászat* című összefoglaló munkájában a kidei *összeadáskor* eljárt táncok említése mellett részletesen ismerteti a mérési multság táncos szokásait is (Kovács L. 2008: 76–80).

Faragó József 1946-os, monografikus tanulmánya helyszíni megfigyelésekre és interjúkra alapozva alapos leírást ad Pusztakamarás táncéletéről (táncalkalmak, táncrendezés), de a helyi tánckészletbe (csárdás, korcsos, gólya, magyar kettős, szirba, *palanyec*, *gye a lungu*)²²⁴ is betekintést nyújt (Faragó 1946). Faragó pusztakamarási úri bálokról és arisztokratáknak rendezett mágnásbálokról, iparosok házi multságairól, valamint sármási iparosbálokról is tudósít (Faragó 1946: 35).

Jagamas János, Faragó József és Kallós Zoltán az ötvenes évektől kezdte meg Mezőség népdalkincsének, táncdalainak összegyűjtését (Jagamas–Faragó 1974; Kallós 1970, 1996). Jagamas és munkatársai, köztük Szenik Ilona, a Kolozsvári Folklórintézet keretein belül végzett kutatásaik során rengeteg tánczenei dallamot gyűjtöttek Mezőségen.²²⁵ Ide kapcsolódik Demény Piroskának az 1970-es évektől gyűjtött aranyosszéki népzenei anyaga is, amely kézirat formájában már az 1980-as években készen volt, de csak 1998-ban jelenhetett meg (Demény 1998). Ebben külön ír az aranyosszéki falvak táncszervezéséről, a táncok helyszínéről, a gyermektáncokról, muzsikusközpontokról és kiáltott rigmusokról (Demény 1998: 24–25, 27). A táncok közül megemlíti egy csak lányok által járt táncot (Demény

223 K. Kovács László gyűjtése 1942. április 12-én, Kolozsborsán. A Néprajzi Múzeum filmtárában a 224-es leltári szám alatt (Csorba–Farkas–Galambos–Kovács–Tari szerk. 1995: 204).

224 A sárba (román) egy balkáni eredetű román körtánc (Pesovár E. 1997d). A palanet (román) esetében nem tudjuk, hogy milyen táncról lehet szó. Mezőségen a *palanyec* kifejezés egy térsztafélélet jelent.

225 Jagamas János gyűjtéseire vonatkozóan lásd Pávai 2014, Zakariás 2014, Almási 2014. Jagamas mezősi gyűjtéseinek jelentős része egy 2014-es gyűjteményes kiadvány DVD-mellékletén meghallgathatók (Pávai–Zakariás szerk. 2014). Szenik Ilona terepmunkáira vonatkozóan lásd Pávai 2019, Gergely 2019. Szenik mezősi gyűjtéseinek jelentős része egy 2019-es gyűjteményes kiadvány DVD-mellékletén meghallgathatók (Pávai–Gergely szerk. 2019).

1998: 25). Az Intézet kutatásai közül kiemelkedik az 1960-as évek elején az észak-mezőségi Árpástó (Braniştea) népzenejének interetnikus vonásaira fókuszáló vizsgálat, amelyben román és magyar kutatók is részt vettek.²²⁶

Jagamas e kutatások eredményei alapján találta meg Mezőség helyét a magyar zenedialektusok között (Jagamas 1977: 36–37),²²⁷ amit Vargyas Lajos később megerősített (Vargyas 1990: 84–87). Vargyas Lajos a Mezőség népzenejének egyik legfeltűnőbb sajátosságának a hangszeres tánczenében jelentkező aszimmetrikus kíséretitmust tartja (Vargyas 1990: 84). Megemlíti még az itt élő magyarok gazdag és archaikus táncéletét és a kötött táncrendben előforduló proporciós sajátosságokat (Vargyas 1990: 85).

Fontos megemlíteni Kós Károly 1940 és 1960 között végzett kutatásait is, melyek több erdőháti és mezőségi faluból hoznak táncos adatokat az emberi élet szokásaival, a különböző társas munkákkal, és a vásárokkal kapcsolatban. A páncélcehi (Panticeu) vásárral kapcsolatban a szerző egy, a táncfolklorisztikai szakirodalomban ritka jelenség, a táncalakkal való koldulás leírását adja (Kós 1976: 349–350, 2000 I.: 355). Hasonlóan érdekes Kós Károly híradása a cegei (Ţaga) románok húshagyókeddi halpiacáról és az azt követő esti nagy mulatozásáról (Kós 2000 I.: 348). Kós Károly az erdélyi Erdőháton fekvő Bodonkút (Vechea) társasmunkáiról is írt. Itt az aratókaláká mellett 1944-ig divatban volt a fiatalok kalákája is, amivel a hosszabb távú táncrendezés költségeit fizették ki, illetve ami önmagában is külön táncalkalom volt (Kós 1979: 370–372). Bodonkúton előfordult, hogy a kukoricahántásra fogadtak muzsikusokat (Kós 1979: 372), illetve, hogy az asszonyok táncoltak a fonókalákán (Kós 1979: 373). Kós Károly felhívja a figyelmet a mezőségi táncélet interetnikus vonásaira, valamint arra hogy a közös táncalkalmak fontos etnikumközi kapcsolatot jelentettek ezen a területen (Kós 2000 I.: 19). Kós szerint Katonán és Széken is szokásban volt, hogy muzsikus cigányok vállaltak fel a fiatalság számára *kalákás kapálást*, amiért aztán fizetségképpen vasárnaponként zenéltek (Kós 2000 I.: 152, 189–190). Hasonló célt szolgált aratási időben a katonai és a györgyfalvi (Gheorghieni) ifjúság *táncalákája* (*clacă de joc*), aminek szervezéséről, lebonyolításáról Kós részletesen beszámol (Kós 2000 I.: 153, 172–173). A györgyfalvi esetben nem csak a zenész kifizetését, hanem a *házbért* is aratókalákával rendezték (Kós 2000 I.: 173). Széken az aratókalákákat a mulatságot kedvelő nagygazdák szervezték, bizonyos mennyiségű gabonáért és pénzért előre *megfogadva* a helybeli cigányprímást, hogy az a bandájával majd tíz *vasárnapot* muzsikáljon a fiataloknak. A zenész értesítette a fiatalokat, akik ezért egy napig arattak a gazda által kijelölt területen (Kós 2000 I.: 193).

A magántulajdonban lévő, de közösségi rendeltetésű, az ifjúság által bérelt *fonó-és táncházakról* az életkorok szokásai és a községi rendtartás kapcsán írt Kós Károly

226 A kutatásban résztvevő Almási István az árpástói magyarok román zenei ismeretéről írt dolgozatot (Almási 1968).

227 Munkájában Jagamas Mezőséget a legrégebbi népzenei dialektusunkkal a moldvaival rokonította (Jagamas 1977: 36).

(Kós 2000 II.: 79, 267).²²⁸ Ezen kívül Miklós napi, karácsonyi és farsangi turkatáncoltatásról, illetve fonóbeli maszkos alakoskodók táncairól is tudósított (Kós 2000 II.: 241, 245–246, 272). Bonchidán a húshagyókedd esti tánc után, hamvazószerda reggelén a *táncosház*ból indulva a legények vénleánycsúfoló „lakodalmi menetet”, *tuskóhúzást* rendeztek (Kós 2000 II.: 246).

Mezőköbölküti és szépkényerűszentmártoni karácsonyi táncalkalmakról ugyancsak beszámol Kós Károly (Kós 2000 II.: 243). A karácsonyi szokások közül kiemelkedik a mezőköbölküti *halottfutás*, melynek során „a »halott« szerepére válalkozó jó lábú legényt egy lepedőben elviszik a falu végére, s mikor ott leteszik, ez a lepedőjével kergeti a *táncosház* felé szaladó többieket, s ha valamelyiket utoléri, az tartozik fizetni 10 liter bort, amit aztán közösen megisznak” (Kós 2000 II.: 243).

Húsvéti táncalkalmakról részletes híradást olvashatunk Kós Károlynál. A kisebbségben lévő katonai magyarok ekkor tudtak csak önálló táncalkalmat szervezni, melynek során „magukban mulattak, és magyarul folyt a szó” (Kós 2000 II.: 247). Mezőség peremén található falvakban Kecsedén (Aluniș), Giroton (Ghirolt) és Mezőköbölkúton ilyenkor választottak a fiatalok táncszervező *kezeseket* és azok segítőit, akik feladatköréhez a rendfenntartás és a büntetés is hozzátartozott (Kós 2000 II.: 247, 257–258). A mezőköbölküti *táncosházban* ilyenkor is előfordult a *halottfutás* szokása (Kós 2000 II.: 247). A pünkösöd előtti áldozócsütörtökön Apahidán, Katonán és Mezőköbölkúton a románok táncos-zenés felvonulásokat tartottak. A termékenységarázsló-adománygyűjtő szokás során egy zöldágakkal díszített legényt kísérték végig a falun (Kós 2000 II.: 249). Katonán a román pünkösöd első napján a román fiatalság a faluhoz közeli mezőn táncot rendezett. Másodnapján a bálványosváralji, coptelki (Pădureni) és nagydebreci (Dobric) legények egy fel-

228 A történeti forrásokból a 16. századtól ismert ún. keleti háztípus egyhelyeséges változata a 19. században még előfordult a Mezőségen. Ebből egyetlen helységről állt a ház, ezért nevezik a szobát *háznak* (Gilyén 2005: 42). Innen származnak a Mezőség-szerte használt *táncosház* (casă de joc), a széki *táncház* és a magyarszovátai *táncolóház* kifejezések, amik a szó legszorosabb értelmében 20. században már a háromszobát lakóépületek, legtöbbször az utca felőli ún. *nagy-* vagy *elsőházára* vonatkozott. Ilyen *táncosházat* ismertet rajzmelléklettel Kós Károly Mezőköbölkútról (Kós 2000 II.: 112, 267), de Magyarszovátáról is ismerünk egy vélhetően 19 századi építésű *táncosház*-ábrázolást (Bálint 1943: 62). A széki *táncház*, más falvakban a *táncosház* elnevezés általánosságban nem csak a multság helyszínéül szolgáló helyiségre, illetve a házra, hanem tágabb értelemben az egész telekre, sőt az oda rendszeresen járó táncos közösségre is vonatkozhatott. A nyári *táncokat* általában egy erre megfelelő csűrben rendezték, de ez esetben is a következő kifejezéseket használták: *Menjünk a táncba, táncba*, illetve a *táncházba / táncosházba / táncosházhoz*, ritkábban a *táncos csűrhez* (*șură de joc*) (Varga S. 2015c: 89) Ha már a házon belül voltak, például a pitarban, akkor onnan bementek a *táncosházba* – értsd a tánchelyként funkcionáló szobába (Varga S. 2016a: 265, 50-es lábjegyzet). A *tánc* kifejezést az erdélyi Mezőségen több értelemben is használják. Az irodalmi nyelvhez hasonlóan értik ez alatt magát a mozgásformát (pl. jó tánc volt), de a hétközi táncalkalmat is (pl. megyek a *tánc*hoz). Ritkábban a *tánc*nak helyet adó házat (*táncosház, táncház*), esetleg telket is jelölik a kifejezéssel (pl. XY a felszegi *táncnál* – értsd mellette – lakott), elvéve az egy *tánc*hoz tartozó közösséget, az adott falu, vagy nagyobb falu esetén az adott utca táncos korban lévő fiatalságát is értik a kifejezés alatt (XY az alszegi *táncból*). Kapcsolódó példákat Faragó József is hoz a pusztakamarási tanulmányában (Faragó 1946: 32, 5-ös lábjegyzet). A román *joc* kifejezés játékot jelent, de Mezőségen különböző táncok, a táncolás, a hétközi táncalkalom és a tánchely jelölésére is szolgál (Pesovár F. 1990: 197).

pántlikázott bikát kísérték ki zeneszóval, rikoltozással a faluból, majd egy dombra felzavarták. Akinek sikerült a dombon felsorakozott lányok közül a szarvánál fogva megfékezni az állatot, az – a hiedelem szerint – még abban az évben férjhez ment (Kós 2000 II.: 249). A fiatalság ismerkedésének legfontosabb helyszíne a mezőségi falvakban a *tánc*, a kaláka és egyéb társasmunkák voltak (Kós 2000 II.: 257, 261, 273, 314). Mezőköbölkúton a zenész *megfogadását*, az ezzel járó terhek szétosztását, a zenész és a táncosok kötelességeit pontosan lefektetett szokásrend szabályozta (Kós 2000 II.: 258–259). Kós a táncillemmel kapcsolatos adatokat is ismertet (Kós 2000 II.: 261–262), így például ír a felkérést visszautasító lány táncról való kizárásáról, megbüntetéséről (Kós 2000 II.: 259, 262), valamint Mezőköbölkút táncéletével kapcsolatban beszámol egy régies táncalkalomról, a *jáccóról* is (Kós 2000 II.: 260). A hétvégi *tánc* mellett Mezőségen egyéb táncalkalmak is voltak, ezeket is felsorolja Kós, a fonókalákát, a fonós időszakot nyitó és záró multságokat, a lakodalmat és a fiatal halott lakodalmát külön kiemelve (Kós 2000 II.: 261, 265–266, 268, 276–279). Érdekes adat a katonai románok halottkultuszával kapcsolatban, hogy *pománát* adnak az elhunyt személy emlékére.²²⁹ Ilyen *pomána* lehetett az is, ha valaki vizet hordott a táncoló fiataloknak (Kós 2000 II.: 281). Kolozsvárra bejáró szolgálók táncalkalmairól is szó esik (Kós 2000 II.: 309, 314–315), csakúgy, mint mezőmésesi (Herghelia) kiáltott rigmusokról (Kós 2000 II.: 371).

Dezső István Vajdakamarásról elszármazott orvos 1958-ban született faluismertetőjét Hoffmann Siglinda adta közre 2010-ben. A leírásban a forgós-forgató páros táncok jellegzetes mozdulatairól, a „körbeforgásról” és a „kézbeforgásról”, valamint a kapcsolódó térhasználatáról ad hírt (Hoffmann 2010: 82). „Verbunkos” néven említi meg a helyi férfitáncot, és röviden ír a kiáltott rigmusokról is (Hoffmann 2010: 82–83).

Andrásfalvy Bertalan, Kallós Zoltán, Martin György és Pesovár Ferenc az 1960-as években kezdte el a szisztematikus néptánc kutatást a Mezőségen. A nagy mennyiségű összegyűjtött adat, táncfilm, hangzóanyag és egyéb dokumentáció mellett ekkor születnek meg az első összefoglaló jellegű publikációk is. Ezek közül meg kell említeni Kallós néhány tanulmányát, így a Válaszút táncairól és táncéletéről szóló sok émiikus adatot hozó írását, valamint a táncszókról írt összefoglalását (Kallós 1964, 1972). Az észak-mezőségi falvak néprajzáról szóló cikkében a mezőségi tánckészletről (pl. a visai Fodor nemzetség táncáról) is olvashatunk (Kallós 1979: 33). Novák Ferenc Szék tánc kultúrájáról szóló, 1965-ben írt szakdolgozatában, és az abból készített tanulmányában máig az egyik legjobb leírását adja a falu tánc kultúrájának és az ott bekövetkező változásoknak (Novák 2000).

229 A *pomána* halotti adományt, ajándékot, alamizsnát jelent. A görögkeleti halottkultuszban gyökeres szokás szerint temetéskor, illetve az elhunytá váló megemlékezésekkor (pl. halottak napján) a halott közvetlen rokonai megvendégelik a sírnál megjelenőket, ajándékot, alamizsnát adnak a hozzájuk ellátogató koldusoknak. A katonai táncos szokás esetében a megemlékezés egy sajátos formájáról van szó, a halott hozzátartozója vizet hordva „teljesít szolgálatot”, ad ajándékot – ezt az egész közösség *pománaként* értelmezi.

Fontos állomást jelentenek a kutatástörténetben Martin György írásai. Martin a Mezőség gazdag és fejlett tánc- és zenekultúráját az erdélyi reneszánsz és a barokk sajátos ötvözetének tartja,²³⁰ amit a későbbi új stílus és polgári hatások is érintettek kisebb mértékben (Martin 1990: 434–435), máshol „régies szinte középkori állapotokat” megőrző táncéletről tudósít (Martin 1980a: 39). Bartók és Lajtha fentebb említett megállapításaihoz csatlakozva Martin ír a zene- és táncbeli többnyelvűségről: „A magyar, román, cigány és szász kultúra összefonódása, kölcsönhatása itt fokozta a legmagasabbra az erdélyi tánc- és zenekincs gazdagságát. A táncok és a táncdalok állandó csereberéje következtében a Mezőségen teljesen összemosódnak a magyar és román jellegzetességek határai [...]. A képet tovább színezi a hajdan eltérő jogállású – jobbágyi, kismemesi, mezővárosi – közösségek árnyalatnyi különbségei is. A nemzetiségek, a falvak és falucsoportok eltéréseiben a közép-erdélyi tánc- és zenestílus fejlődési fáziskülönbségeit szemlélhetjük” (Martin 1990: 435).

A területen jellemző tánc típusokat és ezek táncrendben elfoglalt helyét szintén Martin György írásaiból ismerhetjük meg.²³¹ Összefoglalásaiban a fejlett férfi- és párostánc-kultúrával, ezen belül az egyedi, csak néhány belső-mezősegi faluból ismert *lassú cigánytánc* kapcsolatban említette meg Visát (Martin 1985: 6, 1990: 435). Ír továbbá a táncélet rendkívüli szervezettségéről, a munkaalkalmakhoz fűződő tánc jelentőségéről is (Martin 1980a: 39).

Pesovár Ferenc a táncéletről és táncos szokásokkal kapcsolatos összefoglalója számos mezősegi adatot tartalmaz (Pesovár F. 1990). Szól például a családnevekről elnevezett táncokról, a régies játszókról, a hétvégi és ünnepi táncalkalmakról, valamint a múlt századforduló után elterjedő bálokról (Pesovár F. 1990: 200, 211–212, 219, 222–224, 226). A táncalkalmak szervezésével és lebonyolításával kapcsolatban is olvashatunk nála mezősegi példákat (Pesovár F. 1990: 227–232), csakúgy, mint a táncillemről és a kiáltott rigmusokról (Pesovár F. 1990: 234, 236–237). Pesovár szerint Mezőségen a tánc ciklusnak változatos formái léteztek (Pesovár F. 1990: 239, 243–244).

A vizsgált területre vonatkozóan az 1930-as évektől a hetvenes évekig csupán néhány leíró jellegű, elsősorban hagyományos táncokat bemutató tanulmányt ismerünk román kutatók részéről.²³² Kiemelkedő jelentőségű számunkra Georghe Reteganulnak a Nagy-Szamos menti kiskajáni fiatalok karácsonyi *táncának*, a *berre*-nek leírása (Reteganul 1938), illetve Anca Giurchescu-nak az erdélyi táncikkusokról írt tanulmánya (Giurchescu 1959). Említésre méltó még Emil Petruțiu mezősegi kaluser-hagyományokról szóló közlése is (Petruțiu 1971).

230 Reneszánsz és barokk kultúra hatásai a mezősegi népi építészetben, a kapu- és oromzatdíszítésben is tetten érhetőek (Gilyén 2005: 21, 22, 63, 69, 97, 101).

231 Ezeket az egyes táncok bemutatásánál hivatkozom.

232 Domy Imre a kajántói völgy falvaiból, valamint Györgyfalváról és Erdőfelekről (Feleacu) hoz példákat (Domy 1967), Constantin Costea pedig Torda környékéről, illetve Beszterce-Naszód megyéből (Costea 1961).

A tánc kutatás, majd a hetvenes években induló tánc házmozgalom hatására egyre több érdeklődő fordul meg a Mezőségen, főleg az 1980-as évektől kezdve.²³³ Filmek, majd később videofelvételek, fotók, ritkábban helyszíni jegyzetek is készülnek, ezek egy része megtalálható különböző közgyűjteményekben, nagy részük azonban mind a mai napig magánkézben van.²³⁴ Adatolásuk legtöbb esetben hiányos, a kutatás számára sokszor nehezen értelmezhető, mégis fontos lenne ezek felmérése.²³⁵

A Mezőségen gyűjtött népzenei felvételekből az 1980-as évek közepén reprezentatív válogatások készültek (Demény szerk. 1977, Dejeu coord. 1984, Halmos szerk. 1985, Martin–Németh–Pesovár szerk. 1985). Külön meg kell említeni a Román Tudományos Akadémia kiadványát, amelyen mezőszentmártoni (Sânărtinu de Câmpie), mezőszopori, mezőzáhi (Zau de Câmpie), nagysármási (Sârmașu), és radnóti (Iernut) zenekarok archív felvételei hallhatók (Nachi–Rădulescu ed. 1985).

Az ebben a korszakban született tanulmányok közül kiemelkednek alaposságukkal és módszerességükkel Pálffy Gyula Vajdakamarás tánc készletét bemutató, a táncok formai-szerkezeti sajátosságait is figyelembe vevő tanulmányai (Pálffy 1987, 1988). Egy 1983-as tanulmányában a kalákákra vonatkozó történeti adatokkal együtt ismerteti a vajdakamarási tánc szervezést (Pálffy 1983). Ezen kívül a fent említett falu táncéletét is részletesen tárgyalja (Pálffy 2001).

Mezőség tánc kultúrájával kapcsolatos adatokat különböző kutatóintézetek online adatbázisaiban is találunk, így például az BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívumában (Fügedi szerk. 2016), a Hagyományok Háza Folklor Archívumában, a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság adatbázisaiban, valamint a budapesti Néprajzi Múzeum gyűjteményeiben.²³⁶

233 Ezek közül kiemelendők Vavrincez András és a Téka együttes mezőszéi gyűjtései. Ezek egy része megtalálható a Hagyományok Háza Folkloradatbázisában (<http://folkloradatbazis.hu/fdb/index.php>).

234 Íme egy hozzávetőleges jegyzék azokról, akik az 1990-es és 2000-es években táncos gyűjtéseket végeztek a Mezőségen: Antal Áron (Gyeke / Geaca, Légen, Magyarpalatka, Magyarpete / Petea, Szék), Bodó-Bán János (Báré, Kolozskorpád, Mezőgyéres, Visa), Busai Norbert (Botháza / Boteni, Budat-elke, Légen, Magyarpalatka, Mezőkeszű, Visa), Fantoly Gyula és Balogh Ildikó (Kapor / Copru, Melegföldvár), Farkas Tamás (Berkényes, Magyarfráta, Mezőszopor (Soporu de Câmpie), Fitos Dezső (Szék, Visa), Galát Péter (Szék, Visa), Gerlecz László (Magyarborzás / Bozieș), Gémesi Zoltán (Buza, Szék), György Károly (Bonchida, Visa), Hajdú Flórián (Szék, Visa), Lajkó Levente (Magyarpalatka, Visa), Megyeri István (Légen, Magyarpalatka, Mezőkeszű, Szék, Vajdakamarás, Visa), Misi Gábor (Almásmálom / Malin, Boncnyíres / Bonț, Csabaújfalú / Valea Ungurașului, Erdőszombattelke / Sámboieni, Kérő / Băița, Légen, Ördöngösfűzes, Szépkényerűszentmárton), Nagy Zoltán József (Magyarpalatka), Palenik József (Magyarpalatka, Szék, Visa), Szánthó Zoltán (Erdőszombattelke), Radák János (Magyarpalatka, Mezőkeszű, Szék, Visa), Szappanos Tamás (Ormány, Visa).

235 Japán amatőr tánc kutatók megjelenése Erdélyben is erre az időszakra datálható. Tudományos indíttatásukról, eredményeikről sajnos nagyon keveset tudunk. Magas fokú technikai felkészültségüknek és jó anyagi helyzetüknek köszönhetően számos film- és hangfelvételt készítettek Mezőségen (többek között Visában is), ezekről azonban nincsenek pontos információink.

236 A Hagyományok Háza Folklor Archívumában a Folklor Adatbázis és Kallós Zoltán fotógyűjteménye megnevezésű egységek (<https://hagyomanyokhaza.hu/hu/gyujtemenyek>) tartalmaznak mezőszéi adatokat. Kutatási célokra használhatók még a Kriza János Néprajzi Társaság adatbázisai (<http://www.kjnt.ro/adatbazisok>), illetve a Néprajzi Múzeum online kereshető gyűjteményeiben (<https://neprajz.hu/gyujtemenyek>). Kallós Zoltán gyűjtéseinek egy része nem került be közgyűjteményekbe. Ezeket az anyagokat a Kallós Zoltán Alapítvány által fenntartott Kallós Zoltán Néprajzi Gyűjtemény őrzi (<http://www.kjnt.ro/muzeumtar/muzeum/kallos-zoltan-neprajzi-gyujtemeny>).

Az 1990-es évek óta, a tánc házmozgalom és a rendszerváltás hatására egyre növekvő érdeklődés fordul Mezőség felé.²³⁷ Táncosok, zenészek és érdeklődő folkloristák tömegei látogatják a területet, lakodalmak, bálók és különböző tánc táborok vendégeiként. Tömegével készülnek videofelvételek és fotók, elsősorban jegyzetek is, ezek nagy része szintén magánkézben, illetve egy-egy néptánc csoport video-archívumában található, kisebb részük az BTK Zenetudományi Intézet Táncosztályának videotárában, illetve a Hagyományok Háza archívumában. Közöttük több, Visára vonatkozó szöveges és filmes gyűjtést is találhatunk. A jellemzően hiányosan, rosszul adatolt gyűjtésekre vonatkozó közművelődési jellegű publikációk leggyakrabban népzenei kiadványokban, illetve a magyar néptáncmozgalom különböző sajtótermékében olvashatók.²³⁸ Ezek közül kiemelkedik Koncz Gergely írása, melyben a magyar palatka nagybőgőzéssel kapcsolatban, a táncot segítő hangszertechnikai kérdésekről írt (Koncz 2014).

Sok táncra és táncélethez kapcsolódó adatot találunk paraszti önéletírásokban is. Értéküket növeli, hogy belső megfigyelésekből származnak, és általában más kulturális, társadalmi jelenségekkel összefüggésben tárulnak elénk (Bödör 2000, Kiss I. 1998). Ezek közül kiemelkednek a Nagy Olga által kötetbe szerkesztett önéletírások, melyek a széki tánc kultúra egyes jeleneteit női szemmel vizsgálják (Győri 1975; Kocsis 1988, 1997, 2003). A széki Csorba János, Szabó Márton és az ördögösfüzesi Hideg Anna írásai kifejezetten adatgazdagok (Csorba 2001, Szabó Márton 2008, Horsa–Hanusz szerk. 2105).

Az erdélyi amatőr néprajzkutatók közül Tamás Irén leírása a magyarszováti tánc kultúráról, ezen belül a tánc illemeről és tánc szókról ad rövid áttekintést (Tamás 1991). Részletesen kitér a tánc szervezésre (Tamás 1991: 36), a táncok bemutatása során polgári és tánciskolás hatásra elterjedt táncokat is említ (Tamás 1991: 37–38). A Mezőség és Kalotaszeg közötti Erdőalja férfitáncjaival kapcsolatban Karácsony Zoltán tanulmányát ismerjük (Karácsony 2000). Magyar palatka, Mezőség egy jelentős tánc hagyománnyal rendelkező települése tánc kultúrájának vázlatos leírását Könczei Ádám tollából olvashatjuk (Könczei Á. 2004). Virágvölgyi Márta a *Népzenei füzetek* című sorozatban több mezősi füzetet megjelentetett, melyek adatokat tartalmaznak a helyi tánczenére, tánc készletre és tánc élethez kapcsolódóan (Virágvölgyi 1991, 2000–2001, 2007).

Az *Utolsó Óra* program keretében végzett szisztematikus tánc zenéi kutatások jó néhány mezősi falu zene- és tánc folklorjára is kiterjedtek. Erről a kutatásról nem jelent meg tudományos összefoglaló, csupán néhány ismertető, illetve válogatott

237 A rendszerváltás után fellendülő audiokazetta, majd CD-kiadás a mezősi hangszeres népzenei felvételek megjelentetésének is kedvezett. Itt kell megemlíteni a néptánc kutatás és a tánc házmozgalom kapcsolata nyomán született kiadványokat, Kallós Zoltán és mások gyűjtéseit tartalmazó hanglemezeket, audiokazettákat és CD-ket. Kallós Zoltán mezősi népzenei gyűjtéseit illetően lásd <http://db.zti.hu/kallos/kallos.asp>.

238 Ezek összegyűjtése és tudományos feldolgozása a jövő feladata lesz. Leltárszerű felsorolásuk szét-feszítené a könyv adta kereteket.

hangzóanyag.²³⁹ A kutatás során a mezőszégi tánc kultúrára vonatkozó fontos adatokat jegyezték le, amelyek tovább árnyalják a táncdialektusról meglévő tudásunkat. A szakirodalomban eddig nem ismert táncokról, tánczenékről, illetve táncterminosokról adnak hírt: ilyen például a Budatelkén és környékén használt, a marosszéki fordulóhoz hasonlító, *de ungurime* nevű páros tánc (Pávai 1998: 12), a Mezőörményes környékén használt *duș* (lakodalmi mars) és *leneșă* (szimmetrikus, csárdás-jellegű tánczene). Ugyanitt román kör-és lánc táncokról is olvashatunk, amik belső-erdélyi területen kuriózumnak számítanak (Kelemen László 2010: 16–19). Az Utolsó Óra program keretein belül készült táncfilmekről készült egy reprezentatív kiadvány (Sztanó szerk. 2019), amelyhez munkatársaimmal egy magyar és egy angol nyelvű kísérő tanulmányt írtunk (Galát–Sztanó–Varga 2019a, 2019b). Közvetve kapcsolódik ezekhez a munkákhoz Pávai István áttekintése az erdélyi táncdialektusokról, amelyben árnyalja Martin korábbi megállapításait (Pávai 2005a). Pávai István írásai fontos összefoglalását jelentik az erdélyi népi tánczenéről szóló ismereteinknek, számos mezőszégi vonatkozású adattal (Pávai 2005a, Pávai 2012).

A népzenei vonatkozású közlések között kell megemlítenünk Kompár-Rómer Judit munkáit, melyek a magyarpalatkai zenészek szerepét vizsgálják a hagyományok átörökítésében (Kompár-Rómer 2014, 2015, 2017a), illetve a muzsikások társadalmi kapcsolatrendszerét elemzik (Kompár-Rómer 2107b).

Az erdélyi táncfolkloristák közül Köncei Csongor is foglalkozik mezőszégi és környékbeli témákkal. Egy ide kapcsolódó könyve a magyarpalatkai cigányzenészek társadalmi stratégiáit mutatta be (Köncei Csongor 2009). A Lozsárd völgyének tánc kultúrájáról szóló tanulmánya hiánypótló jellegű (Köncei Csongor 2002), emellett ír az aranyosszéki területről, mint lehetséges önálló táncdialektusról is (Köncei Csongor 2005). Ide kapcsolódik Pálfy Gyula rövid, Gerendkeresztúr (Grindeni) tánc kultúrájáról hírt adó írása is (Pálfy 2010). 2000-ben jelent meg Zamfir Dejeu román táncfolklorista erdélyi néptáncokról szóló összefoglaló műve, melyben területi felosztásban ugyan nem szerepelteti Erdély tájait, de az általa a kíséréritmus, az előadásmód és a térhasználat alapján csoportosított táncok között mezőszégi példákat is találunk (Dejeu 2000). A szerző egy későbbi, az erdélyi hagyományos zenében és táncban tetten érhető interetnikus kulturális kapcsolatokról szóló tanulmányában is több mezőszégi példát hoz (Dejeu 2001). Speranta Radulescu 2016-os tanulmánya néhány erdőháti falu zenei és táncbéli improvizációinak összefüggéseit vizsgálta (Radulescu 2016).

A Népi Alkotások Kolozs megyei Háza elsősorban közművelődéssel foglalkozó szakemberei 2016-ban jelentettek meg egy a mezőszégi tradíciókkal foglalkozó kötetet (Cîmpeanu coord. 2016). Ebben Mircea Cîmpeanu etnomuzikológus egyik tanulmánya a Mezőséget mint néprajzi tájegységet tárgyalja (Cîmpeanu 2016a), egy másik pedig a

239 Az Utolsó Óra program keretében 1997 és 2001 között 46 erdélyi, közöttük számos mezőszégi és környékbeli zenekar játékát vették fel egy-egy héten keresztül a Fonó Budai Zeneház stúdiójában. A felvételekből reprezentatív kiadványok készültek, mindegyik rövid kísérőszöveggel. Mindezekről bővebben lásd: <http://utolsoora.hu/hu/jovonk-oroksege.html>.

kötet megírásakor még működő mezősegi bandák közül mutat be néhányat (Cîmpeanu 2016b). Silvestru Petac tanulmánya a mócsi tradicionális hétvégi táncalkalmakat mutatja be (Petac 2016), míg a magyarfrátai Pop Lăcrămioara írása falujának utcán rendezett táncalkalmairól és az ott elhangzott kiáltott rigmusokról szól (Pop 2016).

Vizsgált területünkön számos kutató foglalkozott népszokásokkal, melyekhez tánc is kapcsolódott. A marosszéki Mezőségről farsangi fonós szokások táncos jeleneteit Barabás László ismerteti (Barabás L. 2009: 109–112, 142–143, 156–158, 168–169, 188–194, 300, 327–328, 378), rajta kívül Balla Tamás, Borbély Bartis Éva tanulmányaiban is találunk táncos jeleneteket (Balla 1996: 242–243, Borbély Bartis 1996: 191, 196–197). Az *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez* című gyűjteményes kötet is több táncal egybekötött népszokást ismertet (Makkai–Nagy összeáll. 1993: 124, 136, 287, 288–290). Dimény Piroska írásában fiatal halott zenés temetéséről és az ezzel egybekötött táncról olvashatunk egy magyarszováti példát (Dimény 2010: 125). A bányai (Batin) ökrhordozás táncos jeleneteiről Szabó Annamária tanulmányában olvashatunk (Szabó Annamária 2004: 111), míg a magyarborzási *összeadás* (juhmerés) táncos vonatkozásairól Poenar-Rus Éva írt (Poenar-Rus 2004: 105). Utóbbi kutató egy másik tanulmányában magyarborzási cigánybálról, nőnapiról és román húsvéti mulatságról tudósít (Poenar-Rus 2010: 143). Különösen fontos számunkra Henics Tamásnak a visai juhmerést bemutató képekkel gazdagon illusztrált könyve, ami táncos adatokat és a visai Fodor János *Selyem* táncos önéletrajzában részleteit is tartalmazza (Henics 2005: 19, 47–48, 53–55, 67–68, 77–78). Keszeg Vilmos írása az aranyosszéki Kövend (Plăiești) tánc kultúrájára vonatkozóan tartalmaz értékes adatokat, például a kállai kettőséről (Keszeg 1996: 233, 234). Kuriózumnak számítanak Nagy Julianna, egy mezőköbölküti szövőasszony táncos ábrázolásai (Ozsváth 2010: 237, 243). Tatár Erzsébet Tímea a kiáltott rigmusok társadalmi funkcióit ismertette egy kiváló írásában mezőveres-egyházi (Strugureni) és szentmátéi (Matei) példák alapján (Tatár 2007).

A 2000-es évektől az addig elhanyagolt mezősegi gyermekjátékoknak több kutatója is akadt (Veres 2002, Both Zs. 2006, Virág R. 2011, Tasnády 2015), illetve a visai gyermekek kultúrájáról is született szakdolgozat (Molnár A. 2003). Ezen kutatások eredményei némileg árnyalják a magyar néprajzban kialakult képet, miszerint Mezőségen kevés énekes-táncos gyermekjátékot ismertek (Novák 2000: 51–52).

Észak-mezősegi és széki lakodalokkal kapcsolatban is született néhány tanulmány és kiadvány. Nagy Olga az árpástói román és magyar lakodalmas szokások változásait vizsgálta az 1960-as években. A múlt század elejére-közepére vonatkozó, 1994-ben megjelent írásában számos fontos, a múlt század eleji és közepi táncszervezésre vonatkozó adatot említ, melyek a község etnikai viszonyairól és politikai változásokról is képet adnak (Nagy O. 1994: 60–61). Székely Melinda az ördögfüzesi lakodalmi szokásrend 20. századi változásait elemezte, szintén számos táncélethez vonatkozó információval (Székely M. 2018).²⁴⁰ A 2014-ben kiadott, széki

240 Az ördögfüzesi lakodalomról Gergely Zoltán is írt egy rövid tanulmányt (Gergely 2010). Munkatársaimmal 1997 augusztusában, illetve 2017 júliusában dokumentáltunk végig visai lakodalmakat az előkészületektől kezdve. A gyűjtött anyagot még nem publikáltuk.

lakodalmi hagyományokat bemutató, reprezentatív kötet (Gráfik–Turbéky–Széki Soós 2014), egy, a falu szociokulturális változásaira reflektáló tanulmányt (Varga S. 2014b), és egy honismereti bibliográfiát is tartalmaz, amiben a Szék tánc kultúrájára vonatkozó kiadványok és archívumi források is szerepelnek (Varga S. 2014c).

Visában az első táncfilmet Kallós Zoltán és Pesovár Ferenc forgatták 1964-ben,²⁴¹ azóta ezt további hat megrendezett filmfelvétel követte.²⁴² Közgyűjteményben elhelyezett, tánc kultúrával kapcsolatos szöveges gyűjtésről – az általam készítetteken kívül – egyről tudok.²⁴³ Visában számos néprajzkutató megfordult, munkáikban több helyen olvashatunk a mezőszégi tánc kultúrával kapcsolatos adalékokat.²⁴⁴ Virág Magdolna néprajzos végzettségű tanárnő hosszú évekig tanított Visában. Gyermekjátékokra, kiáltott rigmusokra és táncra vonatkozóan végzett gyűjtéseket, emellett néhány tanulmányában az elit (iskolai) kultúrának a helyi kultúrára, társadalomra gyakorolt hatását vizsgálta (Virág M. 1995a, 1995b, 2010). 2010-es tanulmányában több adatot említ a helyi táncillemre és a tánc házmozgalom hatásaira vonatkozóan (Virág M. 2010: 258, 265).

Egykori és jelenlegi visai lakosok által írt, magánkiadásban megjelent füzetekben ugyancsak találunk adatokat, émi kus megfigyeléseket a helyi tánc kultúrával kapcsolatban (Kiss G. 2006: 54; Papp 2010: 5, 18, 70, 98, 138, 141).

2005-óta munkatársaimmal, egyetemi hallgatóimmal rendszeresen publikálunk a mezőszégi táncfolklórral kapcsolatos tanulmányokat. Kutatásaink 1994-ben indultak, ezek során leginkább két falura, Visára és Székre összpontosítottunk. Célünk kettős volt: egyrészt mélyfúrászerű kutatások során minél több funkcionális megfigyelést végezni, másrészt az eddigi jórészt leíró, formai-szerkezeti kutatások eredményeit szeretnénk volna pontosítani, a tradicionális tánc kultúra változásának folyamatát történeti és recens adatok alapján megérteni. Ezzel kapcsolatban 2005-ben Molnár Péter jóvoltából már a széki tánc- és zene hagyomány változásáról olvashattunk (Molnár P. 2005). Első fontos eredményünk egy eddig alig kutatott folklórműfaj, a táncszók (saját elnevezésünkben: kiáltott rigmusok) elemző bemutatása volt (Békési–Varga 2006, 2008, [2010]). 1999-től fokozatosan bővítettük a kutatási területet, összehasonlító adatokat keresve más falvakban is gyűjtöttünk.²⁴⁵ Visai néprajzi kutatásaink eredményeiből először a szegedi *Belvedere Meridionale* hasáb-

241 BTK ZTI Ft.802. Erről bővebben lásd Fügedi szerk. 2016.

242 1973-ban: BTK ZTI Ft.842; 1981-ben: Ft.988 és Ft.1100; 1982-ben: Ft.1131; 1993-ban: Ft.1437 és Ft.1444. Ezekről bővebben lásd Fügedi szerk. 2016.

243 Ratkó Lujza gyűjtése 1987 májusából: BTK ZTI Akt.1157 (Fügedi szerk. 2016).

244 Magyar Zoltán a népmondagyűjteményében több visai szöveget is ismertet és számos táncra vonatkozó információt is hoz (Magyar 2012: 140, 238–240, 344, 419–420, 464, 483, 515–516, 583–585). A kolozsvári BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézete és a Kriza János Néprajzi Társaság szakemberei 1999-től demográfiai és etnokulturális változásokra fókuszáló alap kutatásokat végeztek erdélyi szóránközségekben. Ezen vizsgálatok érintettek mezőszégi településeket, így például Visát is (Pozsony 2021: 9–10).

245 Bálványosvárálja, Báré, Bonchida, Boncnyíres, Budatelke; Buza, Cente (Țentea), Csabaújfalú, Erdőszombattelke, Gyulatelke, Kispulyon, Kisszék, Kötelen, Légen, Magyarfráta, Magyarkályán, Magyarpalatka, Magyarszovát, Marokháza, Mezőgyéres, Mezőkeszű, Mezőpanit (Panet), Mezőszava, Mócs, Ormány, Ördöngösfüzes, Szépkényerűszentmárton, Vajdakamarás.

jain közöltünk részleteket 2011-ben (Varga szerk. 2011). A Mezőség történelméről szóló első összefoglalásom is ebben a kötetben jelent meg (Varga S. 2011a). Molnár Péter ugyanitt jelentette meg tanulmányát a modernizációnak a visai tánc kultúrára gyakorolt hatásairól (Molnár P. 2011). Gatti Beáta visai hiedelemkutatásainak eredményei is ebben a kötetben láttak napvilágot (Gatti 2011a). Gatti később a *kikiáltás* szokásáról és egy visai amatőr festő önreprezentációiról több tanulmányt is írt (Gatti 2011b, 2013). Mindkét munka tartalmaz táncra vonatkozó adatokat. Saját, elsősorban táncfolklorisztikai és táncantropológiai kutatásaim során a táncos-zenész kapcsolatot igyekeztem alaposabban körüljárni (Varga S. 2007a, 2010c). A koreo-muzikális interakciókat elemezve Colin Quigley-vel két ide kapcsolódó tanulmányt is írtunk (Quigley–Varga 2020, 2021). A mezősegi táncélet különböző aspektusait, mint például a tánc tanulást (Varga S. 2009b, 2011b), a táncos térhasználatot (Varga S. 2015c, 2017b) társadalmi kontextusba helyezve igyekeztem vizsgálni, csakúgy, mint a tánckészlet változásait.²⁴⁶ A táncszervezés különböző módjairól, az érintett szereplők interakcióiról, a táncos vendéglátás szokásáról, valamint ezek kultúrtörténeti hátteréről és társadalmi kontextusáról a 2010-es évek közepén írtam több tanulmányt (Varga S. 2016a, 2016b, 2016d, 2017a). A visai és környékbeli paraszti táncéletre, és tánckészletre gyakorolt nemesi kulturális hatásokról 2013-ban, a mezősegi táncdialektus határait és további kistájakra történő felosztásáról pedig 2021-ben publikáltam (Varga S. 2013b, 2021b). A Visát érintő tánc házias turizmus társadalmi és kulturális hatásairól három nyelven jelent meg tanulmányom (Varga S. 2015a, 2015b, 2016c).

Az 1970-es évektől kezdve a mezősegi népi kultúra régies (vagy annak tartott) jegyeire a magyar néptáncmozgalomban különös figyelem irányul. Székely Anna tanulmányai (Székely A. 2015, 2016, 2017, 2020), illetve néhány külföldi kutató reflexiói (Hooker 2007, Taylor 2021) mezősegi adatokat is használnak elemzéseik során. A Mezőségen az 1990-es évek óta kutató Colin Quigley az együtt táncoló, muzsikáló cigányok, magyarok és románok közötti interetnikus kapcsolatokra, táncaikban-zenéikben szimbolikusan megjelenő identitásokra fókuszál, rámutatva, hogy a magyar és a román nemzeti néprajz mennyire egyoldalúan, egymásnak ellentmondóan interpretálja ezeket (Quigley 2008, 2016).

Végezetül meg kell említeni, hogy a Szegedi Tudományegyetem táncfolklorisztika-táncantropológia specializációján végzett hallgatók közül többen választottak mezősegi terepet szakdolgozatuk elkészítéséhez.²⁴⁷ A rendszerváltástól kezdve más

246 A tánckészlet változásai mögött álló kulturális hatásokról három tanulmányom született (Varga S. 2009a, 2010d, 2013a), a botos táncok eltűnéséről, illetve a közép-erdélyi lassú legényesek egy altípusának mezősegi megjelenéséről pedig négy írásom jelent meg (Varga S. 2010a, 2010b, 2020a, 2021a).

247 Stein Kata a folklturizmus Visa társadalmi életére gyakorolt hatásait (Stein 2010). Kukár Barnabás Manó pedig egy mezőszopori lakodalom sűrű leírását közölte dolgozatában (Kukár 2012). Csuri Szandra a Borsavölgyi Kide 20. századi tánc kultúráját és társadalmi kapcsolatait kutatta (Csuri 2016). Both József szakdolgozatában Válaszút táncéletét és táncait vizsgálta, de értékes adatokat hozott Szamosfalva (Someşeni) tánc kultúrájával kapcsolatban is (Both J. 2020). Monori Csenge a táncosok és zenészek közötti nonverbális kapcsolatot vizsgálta budatelki, magyarfrátai-mezőszopori és széki példák alapján (Monori 2021).

egyetemen is egyre több szakdolgozat született a mezőszéki tánc kultúrával kapcsolatban.²⁴⁸ A Mezőség tánc- és zenefolklórával kapcsolatos szakdolgozatok közül témája miatt kiemelkedik Balogh Ildikó Melegföldvár táncait és táncéletét leíró munkája (Balogh I. 1996) és Huszthyné Ocskay Rita dolgozata, melyben az 1870-től 2000-ig megjelent, Bonchidával kapcsolatos újságcikkek és egyéb források etnomuzikológiai elemzését kísérelte meg (Huszthyné 2014).

Az 1940-es évektől máig a néptánc és a zene mellett a szövegfóklór, valamint a sok régies elemet őrző tárgyi kultúra (elsősorban a gazdálkodás) és társadalom bizonyultak a leginkább kutatott területeknek (Kós 2000 I.: 11–24). Bár a mezőszéki népi műveltségben máig is számos archaizmus található, az idő itt sem múlt el nyomtalanul. A 19–20. század fordulóján végbemenő birtokjogi változások, a két világháború, majd a szocialista modernizáció hozta kényszerhelyzetek addig nem ismert reakciókra kényszerítették a mezőszéki embereket és közösségeket. A globalizáció korában az új kulturális minták és jelenségek itt is gyorsan teret hódítottak, változást idézve elő a társadalmi kapcsolatokban és a populáris kultúrában egyaránt.

248 A teljesség igénye nélkül: Árendás Péter a magyarpalatkai bandát ismertette (Árendás 1992). Aladics László Szépkényerűszentmárton táncairól és táncos szokásairól írt (Aladics 2000). 2000-ben Busai Norbert a magyarpalatkai cigányzenészek férfitáncait (Busai 2000), Keltai Gábor pedig egy visai férfitáncos sűrű legényesét elemezte (Keltai 2000). Megyeri Istvánnak a széki legényesek elnevezéseiről írt dolgozata hiánypótló jellegű (Megyeri 2003), csakúgy, mint Antal Áronak és Delbó Krisztinának a Magyarpalátka környéki párostáncokat vizsgáló elemzése (Antal–Delbó 2004). Balogné Vatai Barbara egy visai házaspár, Hortobágyi Ivett pedig egy bálványoscsabai házaspár táncait ismertette szakdolgozatában (Balogné 2005, Hortobágyi 2011). Molnár Péter a mezőszéki sűrű legényes pedagógiai felhasználásáról írt dolgozatot (Molnár P. 2008). Horváth-May Dániel egy kiváló széki táncos egyéniség táncait két írásában is elemezte (Horváth-May 2020a, 2020b). Both József, fentebb említett kutatását folytatva a válaszüti tánc kultúra változásait tekintette át szakdolgozatában (Both J. 2023).

A tradicionális mezősi táncművelés térbeli tagolódása

A Mezőség mint néprajzi tájegység

A Mezőség mint önálló népi műveltséggel rendelkező terület pontos körülhatárolását, valamint belső tagolódását tekintve a néprajzkutatók között nincs egyetértés (Keszeg 2010: 7–8).²⁴⁹ A magyar népi kultúra régióit tárgyaló legfrissebb összefoglalás az Erdélyi-Erdőhátot, a Lápos völgyét, a Nagy-Szamos völgyét, a Sajó mentét, a Felső-Maros mentét, a Mezőséget, Erdőalját, Aranyosszéket és Torockó környékét is külön tájegységként kezeli (Magyar 2011: 189–235). Emiatt nehéz megállapítani a régió pontos méretét: néhányan száz, többen kétszáz-kétszázötven, esetleg háromszáz falut sorolnak ide. A pontos behatárolást az egységes kutatási koncepciók hiánya, a kulturális változások vizsgálatára fordított kevés figyelem, illetve az egyes tájak kutatottsága terén tapasztalható különbségek is nehezítik (Pávai 2005a: 22–23). Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a fent említett felosztások megjelölnek egy központi területet, amihez körben a perem-, illetve határvidékek csatlakoznak.

A Mezőség kistájakra történő felosztását illetően Kós Károly a viseletet, a népi építészetet és néhány folklórjelenséget vizsgálva többször utal a mezősi kultúra táji eltéréseire. Ennek során elkülöníti egymástól az észak-nyugati, a déli és az általa „igazi” mezősi falvaknak nevezett településeket (Kós 2000 II.: 77, 196–239, 257–259, 269, 271, 273). Barabás László az eddigi tárgyi-néprajzi és folklórkutatások tapasztalatai, valamint saját népszokáskutatásai alapján hasonló véleményen van. A mezősi régió belül megkülönböztet egy központi falucsoportot (Belső-Mezőség: Visa, Magyarparlatka, Katona stb.), innen kifelé haladva, a következő koncentrikus körben ún. peremterületeket (Nyugat-, Észak-, Kelet- és Dél-Mezőség), a régió legszélén pedig a következő határvidékeket: Nagy-Szamos mente, Lápos mente, Sajó mente, Beszterce vidéke, Szászrégen környéke, Felső-Maros mente, Maros mente, Marosszéki Mezőség, Ludas környéke, Torda vidéke, Erdőalja, Borsa völgye és Kis-Szamos mente (Barabás L. 2010: 57–58).²⁵⁰ A régió középpontjában a történelmileg és infrastrukturálisan legizoláltabb Belső-Mezőség fekszik, a határterületek viszont már éles kulturális különbségeket felmutató városok és kapcsolódó nagytájak közvetlen közelében találhatóak (Barabás L. 2010: 59–60). A Kis-Szamos mentén és az Erdőhátot (Szamos menti hátság) egykori kismemesi falvak, a főbb

249 Itt kell megemlíteni, hogy nyelvészeti kutatások szerint a Mezőség külön nyelvjárási régió, ami azonban jóval nagyobb területet foglal magába, mint a néprajzi értelemben vett Mezőség (Juhász 2001: 296).

250 A román néprajzi tájbeosztás a fentiekhez hasonlóan a Kis- és Nagy-Szamos és a Maros közötti területet sorolja a Mezőséghez (Barabás L. 2010: 59).

utak mentén lévő vásáros települések műveltségbeli különállása tovább színezi a vidék kulturális összképét (Barabás L. 2010: 59–60). Kérdéses, hogy mennyire lehet pontosítani ezeket a koncentrikus köröket, és a különböző kulturális jelenségek mennyire mutatnak hasonló elterjedést. A kistájak között, és néhol azokon belül is (pl. Szék esetében) meglehetősen nagy kulturális különbségekkel lehet számolni (Barabás L. 2010: 59–60). Az eddigi összehasonlító kutatások a gazdálkodás, az építészet, a viselet, a néptánc, a népzene, és a népszokások területén a környező néprajzi tájak erőteljes kulturális hatását mutatják a határvidékeken, ami a Belső-Mezőség felé haladva fokozatosan gyengül (Barabás L. 2010: 60). Barabás szerint az itt élők tájselejtésére és az összetartozás tudatára vonatkozó, a kultúráról alkotott belső (émikus) képük is ezt támasztja alá (Barabás L. 2010: 59). Magyar Zoltán a vidék mondakincsét kutatva úgy találta, hogy a vidék vízrajza is meghatározó a belső kulturális tagolását illetően (Magyar 2012: 29), mondván, hogy egy-egy patak völgy „sajátos vonások, esetenként önálló arculat hordozója” (Magyar 2012: 31). Megállapítását Pávai István elsősorban a magyar népi tánczenei darabok vizsgálati eredményeivel összevetve sok helyen egyezést lát, így például a Kis-Szamosba nyugatról beömlő völgyek, vagy a Sajó melléke esetében (Pávai 2012: 387–388). Ugyanakkor a Pávai István által a Mezőséghez tartozónak tartott hat kisebb tánczenei tájegységre (Észak-Mezőség, Szék, Belső-Mezőség, Tóvidék, Kelet-Mezőség, Dél-Mezőség – Pávai 2012: 387) a fenti megállapítás egyáltalán nem vonatkoztatható. Az itt élő magyarok „Mezőség”, vagy „mezőiségi” tudata sokat változott az utóbbi évtizedekben. Kallós Zoltán 1964-ben még azt írta, hogy Bonchida, Válaszút és Szék lakosai nem fogadják el magukra nézve a „mezőiségi” jelzőt (Kallós 1964: 235). Kós Károly is utal arra a tényre, hogy Ördöngösfüzes lakosai szerint az „elmaradott” Mezőség a tőlük keletre fekvő Kékesvásárhely (Târgușor)–Vasasszentiván (Sântioana) falvaktól kezdődik (Kós 2000 II.: 212, 225). Saját kutatásaim is azt mutatják, hogy a Belső-Mezőség magyar lakosai sokáig nem tartották magukat mezőiségnek.²⁵¹ Az 1930-as, 1940-es években született adatközlőim szerint a Mezőség a „mócsi hegyen túl” kezdődik, ahol a „nagyhatárú” falvak (például Magyarfráta) találhatóak. Ez a vélemény a tánczás turizmus hatására megnövekedett érdeklődés miatt kezdett megváltozni az 1990-es évek közepétől, végétől. A Mezőség kultúrájának alakulását vizsgálva a későbbiekben fontos lenne nyomon követni a környező városok kulturális hatásainak dinamikáját is.²⁵²

251 Gilyén Nándor a mezőiségi népi építkezés kutatója szerint is ritkán használják a helybeliek a Mezőség kifejezést (Gilyén 2005: 7).

252 A mezőiségi népi kultúrára gyakorolt városi hatásokról említés szintjén esett már szó (Kós 2000 II.: 196–198; Magyar 2012: 31), Kós Károly az ördöngösfüzesi viselet alakulásával kapcsolatban a városi befolyásra vonatkozó konkrét adatokat is hoz (Kós 2000 II.: 212–216) kifejezetten ilyen fókuszú vizsgálatról azonban nincs tudomásom. Ugyanakkor szinte minden néprajzi leírás, összefoglaló ellentmond Magyar Zoltán feltételezésnek, miszerint Kolozsvár földrajzi közelsége szerepet játszhatott a belső-mezőiségi falvak sajátos kultúrájának kialakulásában (Magyar 2012: 32).

A mezőségi táncdialektus körülhatárolása és belső tagolódása

Mezőség önálló dialektusként csak az 1950-es évektől – Lajtha László, Kallós Zoltán, Jagamas János és munkatársaik vizsgálatai nyomán – szerepel a magyar népzene területi felosztásában (Pávai 2005a: 27). Mezőség lehetséges belső tagolódására ugyan Lajtha már az 1950-es években felhívja a figyelmet,²⁵³ a terület néptánczenei szempontok szerint történő körülhatárolását és belső felosztását azonban rendkívül későn, csak 2005-ben végezte el Pávai István. Ennek során Mezőség mellett külön említi a Kalotaszeg – Mezőség átmeneti területet (Erdőalja és az Erdélyi-Erdőhát kismemesi falvait), Aranyosszékét, a Maros- és Sajó vidékét, a Marosszéki Mezőséget, valamint a Felső-Szamos vidéket –, ideértve a Nagy- és a Kis-Szamos mellékét, a régió belül pedig az Észak-, Belső-, Dél- és Kelet-Mezőséget különbözteti meg Pávai (2005a: 38–39). A szerző figyelmeztet a tánc- és a tánczene területén észlelhető dialektális eltérésekre, mondván, hogy a tánc- és tánczene stílusának egységessége, a táncrend azonos felépítése, ugyanazon tánc típusok jelenléte, illetve hiánya mellett a tánczenei kistájakat meghatározó tényező lehet a falusi zenekarok működési területeinek megállapítása is (Pávai 2005a: 37). Pávai vizsgálatainak eredményeit tanulságosnak tartom egybevetni Martin Györgynek a mezőségi táncdialektusra vonatkozó megállapításaival.

A Mezőséget Martin György a keleti vagy erdélyi táncdialektusba sorolja (Martin 1995: 110–113).²⁵⁴ Martin az erdélyi magyar táncdialektusokat vizsgálva Mezőséget elhatárolja három másik közép-erdélyi nagytájtól, a Kalotaszegtől, a Maros–Küküllő vidéktől és Marosszéktől (Martin 1995: 108–118), a vidék kisebb belső egységeit körvonalazva pedig öt kistájt különböztet meg:

1. A Borsa és Kis-Szamos völgye tánc kultúrájának bizonyos vonásait rokonítja a kalotaszegi és szilágysági falvakéval.

2. A Nagy-Szamos és Sajó völgye, valamint Lápos mente falvait más mezőségi területnél polgárosultabbnak tartja, melyek táncairól Martin összefoglalójának megírása idején még kevés gyűjtés állt a rendelkezésünkre.

3. A legjobban ismert, Mezőség középső részén lévő vegyes lakosságú falvak (Magyarpalatka és környéke, valamint a Tóvidék). Gazdag férfi- és párostánc kultúrával rendelkező vidék, ahol a magyar és a román tánc készlet között nagy az átfedés. Régiés, aszimmetrikus lüktetésű páros táncot tartja itt jellemzőnek. Megemlíti, hogy a nagy körzetben muzsikáló magyarpalatkai zenészek mellett több parasztmuzsikus is működött a vidéken.

4. A Kalotaszeggel és a Maros–Küküllő vidékkel határos átmeneti területként definiálja a Délnyugat-Mezőséget, melynek tánc kultúrájáról kevés adat állt a ren-

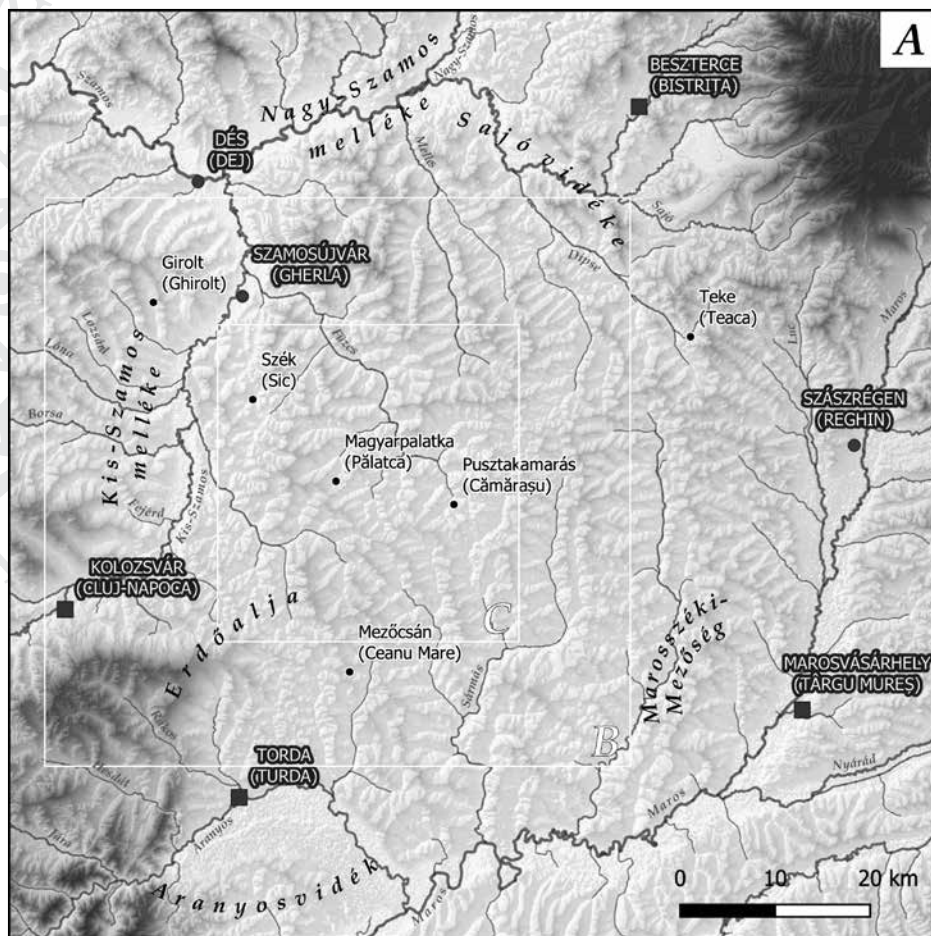
253 Lajtha az addig gyűjtött anyag alapján északi és déli mezőségi dialektus meglétét feltételezi (Lajtha 1954a: 80).

254 A román tánc kutatók Erdélyt a nyugati táncdialektushoz sorolják. Ezen belül több kisebb táncdialektust különböztetnek meg. Andrei Bucşan szerint a nyugati táncdialektus magja Erdély nyugati része, amihez szervesen kapcsolódik Észak- és Közép-Erdély, ahová Mezőség is tartozik. A Maros alsó folyásának környékét ettől különállónak, aldialektusnak tekinti (Bucşan 1977: 327).

delkezésünkre az összefoglaló megírása idején. Tánckultúrájának néhány vonása a Maros–Küküllő közti dialektussal rokonítja.

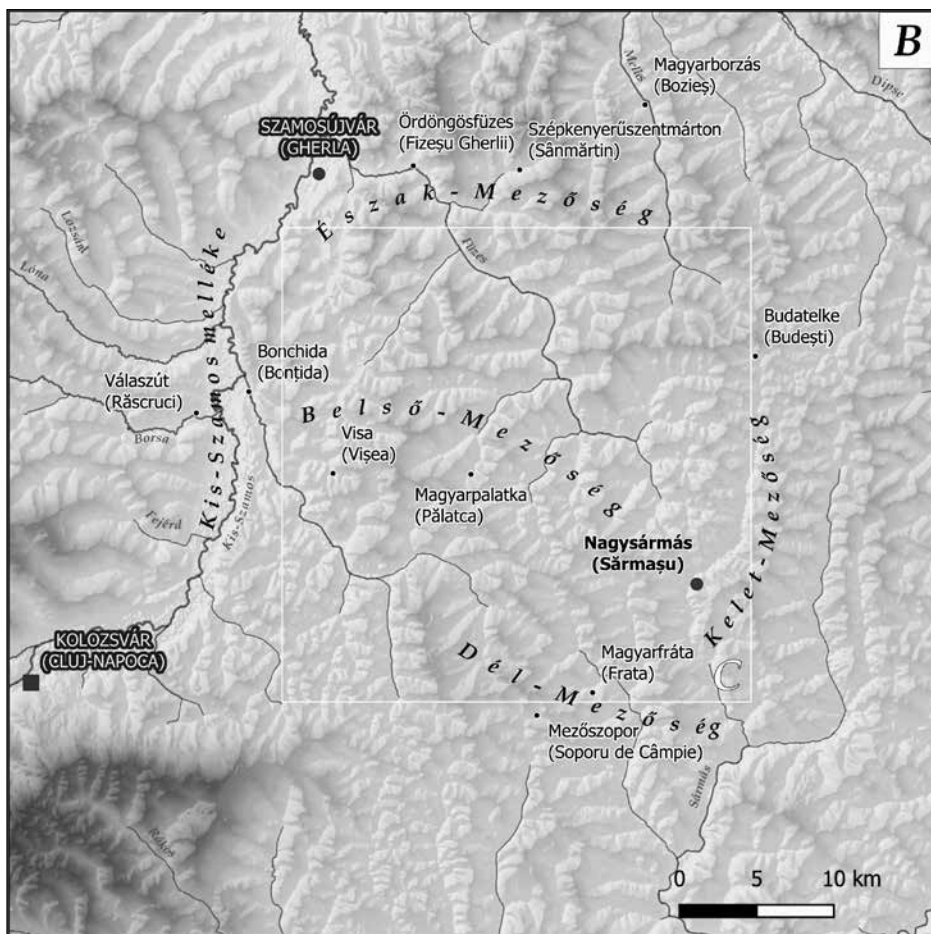
5. A Kelet-Mezőség „tánc- és zenekultúrája modernebb, székelyes hatások jellemzik. A régi aszimmetrikus lassú páros tánc hiányzik a vidéken, megjelenik viszont a marosszéki területen jellemző korcsos, és a székely verbunk” (Martin 1995: 111). A vármegyei magyarság – írta Martin – vélhetően az 19–20. század fordulóján vett át a székelységtől táncfajtákat – emiatt alakult ki az utóbbi fél évszázadban ez a táncdialektus a mezőségi magyar táncrepertoár és a marosszéki táncok „egyesítésével” (Martin 1995: 18).²⁵⁵

2. térkép. A Mezőség és a környező táncdialektusok. Készítette Tobak Zsolt.

255 Ez azért fontos, mert Mezőség tánckultúrájával kapcsolatban itt veszi Martin a leginkább figyelembe az időbeli változásokat. Kósa László összefoglalásában viszont azt írta, hogy a marosszéki Mezőségen a székelységhez való tartozás tudata még sokáig fennmaradt a rendi tagoltság megszűnte után is (Kósa L. 1998: 155–159, 319–344).

3. térkép. Kistájak a Mezőségen. Készítette Tobak Zalán.

Martin legutolsó, 1985-ben megjelent összefoglalójában tehát Mezőség középső részéről beszélt, amikor a Visa, Magyarpalatka, Feketelak, Mezőkeszű stb. falvakból álló kulturális egységet próbálta meghatározni (Martin 1985: 6). Párhuzamként Kallós Zoltán megállapításait is érdemes figyelembe venni. Kallós a saját maga által (ha nem is mindig következetesen) Észak-Mezőségnek nevezett területen három kisebb egységet különít el: a Kis-Szamos völgyét és az attól nyugatra eső, erdőháti területet; valamint a régies kultúrája révén különálló, központi falucsoportot (Visa, Vajdakamarás, Mezőkeszű és Magyarpalatka), amihez az itteni szórványmagyarság kulturális jellegzetességei alapján még néhány települést (Köteland, Mezőszava, Légen, Gyeke és Katona) hozzárendel (Kallós 1979, 1993). Felosztásában a harmadik területhez a Cege, Feketelak és Vasasszentgotthárd környéki, tóvidéki falvakat sorolja (Kallós 1979, 1993).

Kós Károly az énekkultúra, a táncszervezés, valamint a fonóbeli szokások, játékok területén megfigyelt különbségek tárgyalásakor északnyugat-mezősségi (Girolt, Kessed stb.) és belső-mezősségi falvokról beszél. Ez utóbbiakon belül kijelöl egy szűkebb kört: Magyarpalatkát és házassági körzetét (Visa, Vajdakamarás, Mezőkeszű), ahol a fonóbeli játékok és a dalkincs tekintetében fedezett fel hasonlóságokat. Ebből a szempontból külön kezeli az ezektől keletebbre található falvakat, mint például Katona és Mezőköbölkút (Kós 2000 II.: 257–258, 269, 271, 273).

Úgy vélem, hogy a táncoktúra Martin által is fontosnak jelölt jegyeit étikus vizsgálata mellett néhány émitikus szempontot is bevonva a kutatásba, tovább lehet finomítani Martin György táji felosztását a Mezőség vonatkozásában. Pávai Istvánnak a tánczenére vonatkozó legújabb területi felosztását figyelembe véve úgy gondolom, hogy a magyarok által táncolt táncokat vizsgálva Mezőséget érdemes külön tárgyalni a környező kistájaktól (Kis-Szamos melléke, Nagy-Szamos melléke, Sajó vidéke, Erdőalja, Marosszéki Mezőség), nyilván nem megfelelkezve arról, hogy ezen területek tánc- és zenekultúrája több szálon kapcsolódik az Észak-, Kelet- és Dél-Mezőséghez (Pávai–Abonyi 2020). Egybevágunk Pávai István adataival saját kutatásaim, amelyek alapján a fentiekhez hasonlóan külön falucsoportként kezelem a Belső-Mezőséget, az egykori Tóvidék falvait (Cege, Buza, Feketelak, Melegföldvár, Vasaszentgotthárd, Gyeke stb.) és az ettől a sávtól nyugatra elterülő falvakat sorolva ide egészen a Gyulatelke–Visa–Kötelenel vonalig. A területet északon behatároló Füzes-patak menti falvakat (Ördöngösfüzes, Füzesmikola stb.) – csakúgy, mint az egykori mezővárost, Széket – már nem számítom ide. Délen a Kolozsvár–Szászrégen útvonal mellett fekvő, még ide tartozó falvak (Magyarszovát, Mócs) képeznek határt. A fenti beosztásánál azonban továbbmegyek, hiszen a vizsgálataim azt mutatják, hogy a Belső-Mezőség területén a tánc- és zenei kultúra szempontjából körvonalazható még egy kisebb falucsoport, amelyekben az 1960-as évekig, a helyi fiatalok által rendszeresen megszervezett, hétfői táncalkalmakat a magyarpalatkai cigányzenészek muzsikálták ki. A továbbiakban palatkai tánckörzetnek nevezem ezt a területet, ahol huszonhárom falu (és több hozzájuk tartozó kisebb tanyacsoport) található.²⁵⁶ Az itteni települések tánckészletét és a táncok koreológiai sajátosságait összevetve a Tóvidékével, halvány eltérések rajzolódnak ki. Buza, Melegföldvár és Feketelak környékén ugyanis már az 1800-as évek végén eltűnt a palatkai körzetben jellemző, magyarok által táncolt aszimmetrikus lüktetésű, lassú páros tánc

256 Ezek a falvak a következők: Báré, Béditanyák, Gyulatelke, Kisbogács (Băgaci), Kályáni-Vám (Căianu-Vamă), Kolozskorpád, Kötelenel Kiskályán (Căianu Mic), Kispulyon, Lárgatánya (Văleni), Légen, Magyarkályán, Magyarpalatka, Magyarpete, Magyarszovát, Mócs, Marokháza, Mezőgyéres, Mezőkeszű, Mezőszava, Omboztelke, Vajdakamarás, Visa. A távolabb eső falvakban (Apahida, Botháza, Gyeke stb.) sokkal ritkábban, egy-egy naptári ünnep, vagy lakodalom alkalmával zenéltek a palatkai cigányzenészek (A félkövér betűtípussal szedett falvakban magyar többségű a lakosság. A dőlt betűvel jellettekben nagyjából 50–50% a magyarok és a románok aránya. Ezekben a falvakban, ha tehették, külön táncoltak a nemzetiségek. Az aláhúzással jelölt falvakban elenyésző a magyarság aránya maximum 10–12 család. A többiben nem laknak magyarok.)

(*lassú cigánytánc*).²⁵⁷ A vegyesen (férfiak és nők által összekapaszkodva) járt *magyar*, vagy négyes tánc²⁵⁸ használata is valamikor az első világháború környékén ment ki a divatból, míg a palatkai tánc körzetben ezt a magyarkor még az 1960-as években is táncolták. A tóvidéki románok párkezdő, aszimmetrikus lüktetésű, forgós-forgató páros tánc (*vácitura*)²⁵⁹ pedig más koreológiai jegyekkel rendelkezik, mint a palatkai körzetben táncolt ún. *zsok rományeszk*.²⁶⁰ A tóvidéki román férfiak és nők ugyanis szinte kizárólag egymás bal kezét fogva táncolnak, sok esetben szinte végig egymással szemben mozogva, míg a palatkai tánc körzetben a legtöbb esetben jobb kézzel kapaszkodnak össze a párok. A Tóvidéken ezen kívül a szimmetrikus páros táncokban létezik egy kar alatti forgatás, amikor zenei 2/4 alatt fordul körbe kétszer a saját tengelye körül a nő, míg a palatkai körzetben szinte minden esetben zenei 4/4 alatt történik ugyanez. Ez utóbbi jelenségek ugyan nagyon jelentéktelennek tűnhetnek, de sok esetben zavaróvá, a lassú román lassú páros esetében akár lehetetlenné is tehetik a közös táncolást.

A két kistáj elválasztását – a különböző zenekíséret és táncterminusok mellett²⁶¹ – a helyiek saját tánc kultúrájukról alkotott képe (az általuk meghatározott tánc körzet) is indokolja. A Magyarpalatka környéki falvakból a tévesztés idején többen költöztek el a nagyobb határú és emiatt munkaerőigényesebb tóvidéki faluba, Katonába. Az emlékezéseikben vissza-visszatérő motívum, hogy nem szívesen látogatták a multságokat, mert nem tudtak együtt táncolni a helyiekkel.

Az adatközlőim információi szerint a települések közül a visai magyarok a kötelendi, keszüi, palatkai, pulyoni, kamarási, szavai és szováti magyarsággal ápolnak ma is szorosabb rokoni kapcsolatokat,²⁶² ezekkel a falvakkal vallják magukat egy néprajzi egységbe tartozónak. A visai románság jóval szélesebb házassági kapcsolatai Kisbogács, Magyarpete és Légen kivételével az összes Magyarpalatka környéki falut érintették, ezeken kívül ritkán a Kis-Szamos menti román falvak lakóival is házasodtak, a tóvidékiekkel azonban egyáltalán nem. Az 1960-as évekig az itt felvázolt házassági körhöz tartozó falvak hétvégi táncalkalmait látogatták a visai magyar és román legények.

257 Lásd például a vajdakamarási *lassú cigánytáncot* a BTK ZTI Ft.685.15a felvételén (Fügedi szerk. 2016).

258 Lásd például a magyarpalatkai magyar négyest a BTK ZTI Ft.686.1a-b felvételén (Fügedi szerk. 2016).

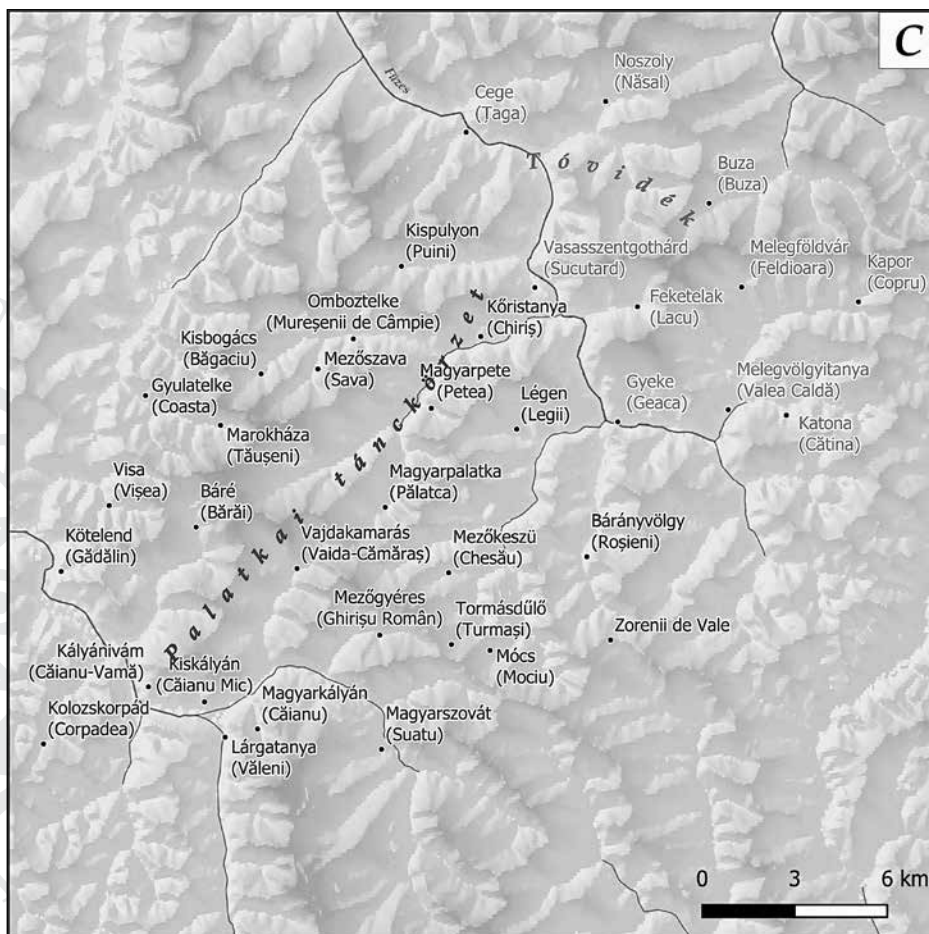
259 Vațitură (román), jelentése itt: szédülés. Ehhez hasonlít a budatelki purtată nevű tánc, lásd a Hagyományok Háza Folklor Adatbázisában a HH_DVD_SzGJNE_VHS_0027_2_00-14-46_00-16-08.mpg felvételen.

260 Lásd például a báréi felvételt a Hagyományok Háza Folklor Adatbázisában: HH_DVD_VaSa_V8_016_1_01-07-09_01-12-46.mpg.

261 Pávai István legutóbbi térképén is külön jelöli a Tóvidéket és a Belső-Mezőseget (Pávai–Abonyi 2020).

262 Ritkábban házasodtak bonchidai, válaszúti, mócsi, mezőgyéresi és kályáni lakosokkal, elvéve légeniekkel és székiekkel. Ezen kívül Kötelend és Zsuk néhány magyar családja visai származású.

4. térkép. A palatkai tánckörzet és a Tóvidék. Készítette Tobak Zalán.

Változások a visai táncszervezésben

A zenei szolgáltatók kiválasztása

A belső-mezőségi falvak fiatalsága egészen 1960-as évek közepéig-végéig számos lehetőség közül válogathatott, ha zenészt akart fogadni. Visában és környékén, az általam vizsgált településeken voltak paraszt- esetleg cigányzenészek,²⁶³ akik keresetkiegészítés céljából, valamint a zene szeretete, illetve a helyi társadalom által megfogalmazott igény miatt kerültek ebbe a szerepkörbe. A zenei önellátásra való törekvés vélhetően a helyi társadalom szűkösebb anyagi helyzetével is összefüggött: a visaiak a *másfalusi*, drága zenészspezialistákat hosszabb ciklusra a 20. század közepétől ugyanis csak ritkán tudták megfogadni.²⁶⁴

Visa közelében Bonchida, Szék, Magyarpalatka, kissé távolabb pedig Császári (Cesariu), Ördöngösfüzes, Erdőszombattelke és Nagysajó (Şieu) voltak a muzsikálásnak, mint népi kismesterségnek központjai. A környék legjelentősebb zenészközpontja emberemlékezet óta Magyarpalatka volt (Pálffy 2001: 299). Az itteni nagynevű prímásokért és bandáikért a nagyjából negyven kilométeres körzetben fekvő falvak fiatalsága versengett.²⁶⁵ A 20. század elején a visaiak kedvelt muzikusai *Dádi*, *Duka* és egy *Öreg* Imre nevű, magyarpalatkai cigányzenészek voltak.²⁶⁶

Akkor a négyéves magyar világ, ahogy vót, aztán votunk Báréba', ott votak valami magyar tanitok, tanárok is. Nem 'tom, hogy hogy vót, hogy természetek kendert [...] csak tudom, ho' votunk ott a fonókalákábo. De az a muzsikás Dádi nem is él, az nagyon rig van meghalva, az muzsikált [...] s annak egy unokájo, az a Béla [Radák Béla]. [...] De úgy ütette meg a nagyapja [Dádi] Bélát... [Miért ütötte meg?] Hogy gordonaljan jól. Hogy tanítsa, tanította gordonalni. [A nyirettyúvel vágott oda?] Persze, a nyirettyúvel [vonóval]. [...] Aztá' úgy sírt, u' sajnáltuk a purdé cigánt [a cigánygyereket], hogy sírt,

263 A vizsgált időszakra vonatkozóan Visából tizenhat műkedvelő, és három, hosszabb-rövidebb ideig a faluban lakó, hivatásos (elsősorban zenélésből élő) muzsikusról van tudomásunk. Ezen kívül biztosan megfordultak Visában más falusi parasztzenészek is. A Visában és környékén zenélő muzikusokról egy 2016-ban írt, hosszabb lélegzetű tanulmányban olvashatunk (Varga S. 2016b).

264 Pávai István nyomán minden olyan zenészt hivatásosnak tekintek, akit fizetség ellenében rendszeresen igénybe vesz a helyi közösség, még akkor is, ha nem ez a kizárólagos keresete (Pávai 2012: 78–80). Kós Károly a zenei szolgáltatást a népi kismesterségek közé sorolta (Kós 2000 I.: 247).

265 Lásd korábban a mezőségi táncdialektusnál a tánckörzet meghatározását. Visában több mint negyven falusi cigányzenészspezialistáról sikerült emlékeket összegyűjteni a vizsgált időszakra vonatkozóan. Ezek szinte mind magyarpalatkai származásúak voltak (Varga S. 2016b: Melléklet/16–35).

266 A *Dádi* vagy *Dádé* nevű zenészről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/22. *Öreg* Imréről lásd Varga S. 2016b: Melléklet/23; *Dukáról* pedig: Varga S. 2016b: Melléklet/18.

*hogy folytak ki a könnyei nekie. Na, osztán azután ő muzsikás lett, de nagyon jó muzsikás lett.*²⁶⁷

Visában ez idő tájt csak egy kéttagú parasztbanda muzsikált, azok is jobbára a gyermekek táncalkalmain, illetve spontán multságokon (Varga S. 2016b: Melléklet/56–57). Arról nincs tudomásom, hogy a korszak legjobbának tartott zenésze, az Öreg Lajos gyakran zenélt volna Visában.²⁶⁸

A hivatásos zenei szolgáltatók viszonylag nagy számban lehettek jelen a zenei piacon; a két világháború közötti időszakban tudunk olyan cigányzenésről, aki távolabbról, vélhetően a Kis-Szamoson túlról érkezett Visába.

[A maga édesapja, Bendi Ferenc is muzsikált bandában?] Ó? Ó muzsikált persze. [...] Az öreg Sándorral, a Sukáuwal.²⁶⁹ Vót egy öreg cigány... avval muzsikált ü. Az [Sukáu] szeginy [...] nem hallatt. Asztán jüttek a fíjuk, hogy állítsák bé, asztán kérdezték, hogy... [mennyiért]. [...] Aszondja: ahogy mondja Ferenc! Mer' édesapámat Ferencnek hitták. Aztán mind az muzsikát sok idejig. [...] Hát ő kimerüt az öreg. Mind a kettő kimerüt. [...] Idesapám neki adott egy pár ványolt harisnyát [a zenélésért]. [...] Aztá' [Sukáu] szeginy [volt], me' nem vót lakáso itt! Úgy lakatt ű házbérbe.²⁷⁰

A falu tánczenei igénye viszonylag biztos megélhetést jelentett, ami vonzó lehetett a hivatásos zenészek számára is, az előbb említett primás ugyanis hozzávetőleg két évtizeden keresztül lakott Visában.

Az 1930-as évektől a második világháború alatti időkhöz egy Hendri nevű cigányzenész muzsikált sokat Visában, ahogy a helyiek mondják: *ez volt a körzete*.²⁷¹ Különleges, a többiektől eltérő zenélési stílusa miatt nem volt annyira keresett zenész, mint a szintén magyarpalatkai Kodobák,²⁷² valószínűleg ezért kerülhetett a szerény anyagi lehetőségekkel bíró Visába szinte állandó zenésznek.

[Hendri] jól muzsikált. [...] Amikor eljütt az erdőbül... ide a [Palatka felé eső] hegy tetejibe'. Jütt a bandájávol. Ott nekifogatt muzsikáni, hallszott bé a faluba. [...] Úgy húzta! Osztán a fiúk akko' úgy beszéltek meg véle, hogy ha

267 Elmondta Fodor (Szőlősi) Anna (1926). Gyűjtötték Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

268 Kodoba Lajos Öreg Lajosról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24.

269 Șucău (román), jelentése itt: süket. Kocsis Lajos 1911-ben, az egykori Szolnok-Doboka megyei Felsőtőkön (Țiocu de Sus) lejegyzett gyűjtésében utal egy cigányzenészre, akit „Sukkéunak”, keresztnevének Sándornak neveztek (Almási 2009c: 169).

270 Elmondta Nagy Miklós Bendi (1923), egykori visai zenész. Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 26-án. Bendi Miklósról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/64a.

271 Radák Imre Hendriről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/23a.

272 Magyarpalatkán a két leghíresebb zenészcsalád a Kodoba és az abból elszármazó Mácsingó volt (Varga S. 2016b: Melléklet/24a–f).

*megszólal a muzsikájo ott az erdő tetején, menjenek elejibe a fjuk. [...] Nem fáradt, nem sajnálta a kezit.*²⁷³

Nála jóval népszerűbb primás volt sógora, az *Öreg Náci*, aki a testvérei közül a legjobban ismerte a magyarpalatkai tánckörzetben élő magyarok zenei ízlését.²⁷⁴ Őt a visaiak leginkább csak esküvőkre, majd később bálókra tudták megfogadni. A magyarok iránti elkötelezettsége miatt azonban a második világháború végén többször érte atrocitás a románok részéről, ami – a háború utáni korszak nehéz anyagi helyzete mellett – indokolhatja visai látogatásainak meggritkulását.²⁷⁵

Az 1930-as évek végétől többször előfordult, hogy környékbeli paraszzenészek szerveződtek bandává.²⁷⁶

[Ezek a palatkai magyarok voltak az elsők, akikkel muzsikált?] *Persze. Édesapámmal, s a palatkaiakkal [Dénes Sándorral és Menyhárt Józseffel] kezdtem meg. Akkó mentünk édesapámmal s a palatkaiakkal, me' azak jüttek csak ketten. És aztán kellett nekik izé... segiccség.*²⁷⁷ *Itt [Visában] játszódtak leghamarább. Szoval lehet, ho' játszódtak ott Palatkán, vagy mit tudom én hol, de amikor megtudták a [visai] legények s elmentek, ho' fogadják bé őket cigánnok, s ezeknek a mai cigányoknak az apjuk [az Öreg Lajika] sokat kirt,*²⁷⁸ *s akko' ezek [a palatkai magyarok] kevesebbér' állottak bé, s akkor befogadták ezeket. [Maga hány éves lehetett akkor?] Tizenöt. Asztán azak muzsikáltak elébb csak a magyar fiúknak itt. Azután befogadták [őket a visai] a románok.*²⁷⁹

A második világháborúig Visa zenei életének érdekes színfoltját jelentették a helybeli zsidó és grófi család ünnepeire alkalomadtán megjelenő bonchidai muzsikusok.

*A bonchidaiak uriasabban zenéltek, mind a palatkaiak. Nem populárt*²⁸⁰ *játszóttak. Használták a cimbalmot, lószekérrel hordozták [...] Mi nem használtuk... A grófnénél vot egy cimbalam, de aszt [a világháború után] szétszedtük, s a húrakat odadatuk a cigányoknak.*²⁸¹

273 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 26-án.

274 Kodoba Ignác *Öreg Náci*ről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24c.

275 Könzei Csongor is ír arról, hogy magyaroknak muzsikáló magyarpalatkai cigányzenészeket bántalmazták a románok a második világháború után (Könzei Csongor 2009: 22, 5-ös lábjegyzet).

276 A Visa környéki paraszzenészekről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/37, 38, 61, 64.

277 A kontrást és a bógóst együttesen, de külön-külön is *segiccségnek* nevezik Visában és a környékén.

278 Kodoba Lajos *Öreg Lajikáról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24b.

279 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 26-án.

280 *Populare* (román), jelentése itt: népzene.

281 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 1991. január 25-én, Visában.

Az 1940-es és az 1960-as évek között Visában annyi *falusi* (paraszt)zenész volt, hogy egyidejűleg akár két bandát is ki tudtak volna állítani.²⁸² Ennek ellenére a fiatalok törekedtek arra, hogy a hétvégi *táncaikra* valamivel jobb cigányzenészt *fogadjanak be*, mivel a visaiak annyira *gyengén* (hamisan és halkán) muzsikáltak. A második világháború alatt a visai magyarok többször *fogadták* az egyik helyi muzsikust, mert sok irredenta nótát tudott.

*Kovatár*²⁸³ tudatt muzsikáni... valamennyire *falcsul*,²⁸⁴ de azé' nem olyan nagyon... De ő átlogbo' magyar nótákat zenélt... Mert azt mondta, hogy ő Magyarországon vot katana és átlogbo' onnan hozta a zenéket. Aztá' olyanokat húzatt, hogy... Hál Istennek megfordút a világ, zöld ablakba piros-fehér virág... [nevet] [...] Az oan zsingás²⁸⁵ ember vot az étel szempontjából. Hát falun... el kellett vinni a zenészeket vacsoráero. 'Sztá' ahol turos puliszkát főztek, akkor csak húzta az orrát mindig. Na, Sándor bácsi, nem eszik? [kérdték tőle] Neki a húsleves kellett. Aszondta románul, hogy az a magyar étel, a húsleves.²⁸⁶

Az illető primást a második világháború után aztán a kisszámú visai román fiatalság fogadta meg többször, mivel rendkívül olcsó volt.

Az 1940-es években nagy ritkán, leginkább egy-egy alkalomra szóló zenész-fogadás esetén előfordult, hogy jobb zenészek jöttek Visába. A már említett Öreg Lajos idősebb gyermekei közül *Gyurkáról* tudjuk, hogy leginkább lakodalmakon muzsikált Visában, aztán az 1940-es évek közepén néhányszor a hétvégi *táncra* (valószínűleg *kalákatáncra*) és egyéb alkalmakra is sikerült *kihozni* őt a *körzetéből*, Magyarpalatkáról és közvetlen környékéről.²⁸⁷

A szűkös anyagi lehetőségek és a zenei önellátásra való törekvés miatt a gyengébb zenészspezialistáknak sem volt biztos a megélhetésük, így az is előfordult, hogy maguktól vándoroltak el Magyarpalatkáról a környező falvak valamelyikébe.²⁸⁸ Az Öreg Lajos legkisebbik fia, *Puju* így került Vajdakamarásra,²⁸⁹ ahol azonban nem sikerült állandó *körzetet* kialakítania, mivel a nála jobban zenélő bátyját, az Öreg Nácit is meg tudták fizetni a kamarásiak. Így lett a *szegény ember zenészeként* ismert primás a visaiak szinte állandó muzsikusa a negyvenes évek közepétől az ötvenes évek közepéig.

282 A visai műkedvelő zenészekről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/60–64.

283 Pop Alexandru *Kovatárról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/63.

284 Falsch (német), jelentése: helytelen, itt: hamis.

285 Jingaş (román) jelentése: finnyás.

286 Elmondta Fodor (Szőlősi) Anna (1926). Gyűjtötte Varga Sándor, 1997. március 5-én, Visában.

287 Mácsingó György *Gyurka a Lajosé-ról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24a.

288 Lásd például a Kodoba László, *Duka, Dádé*, Radák Béla, *Gabonás, Sándorika, Gyurkuca* és *Puju* nevű, magyarpalatkai származású zenészeket (Varga S. 2016b: Melléklet/14, 18, 22, 23/a/6, 24/a/1, 24/a/2, 24/a/9, 24/e).

289 Kodoba Sándor *Pujuról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24e.

Hasonló történet Radák Béláé, aki már az 1940-es években legényemberként muzsikált Visában, de állandó zenészként akkor került a faluba, amikor az 1950-es években a szomszédos Gyulatelkére nősült.²⁹⁰

Pénzhiány esetén többször előfordult, hogy a faluba érkező cigányprímások kísérete a helyiekből verbuválódott össze, sőt egy-egy alkalommal más falvakba is elmentek *segíccsének* az ismerős zenészspecialista mellé.

Zsúkan filtem, me' román falu. Iszom, s ha tévedek vaj e' kicsit, megpukintanak! [megvernek] Tudod, hogy mi vót Zsukon? Ott, amiko' má' víge a lakodalomnak... Ott visznek... minden asszony pálinkát, anékíí, hogy adjon a gazda. [...] S aztán akkor isznak, akkor rugnak bé. És akkor azt mondták, hogy kell mennünk a leánynak a házához [másnap] regge' [zenélni]... De nem oda a falura, hanem a [szomszédos] Nemeszsukra. Én Bélával [Radák Béla] vótam [zenélni] és a szavai Sándorkávol.²⁹¹ Béla látto, hogy részegek a táncosak... Meglökett... Ne, filj, me' én gyúrtam [erősen bögöztem]! Erős votam kézbül. Vót úgy, hogy elkínóztak, nem írte meg a píz. Elizzadtunk. De olyan kimerülés vót akkor. Ajjajaj! Én úgy bágyodtam ki, hogy már nem bírtam. Aludtam el... Amikor megátunk e' kicsit má' szunyókátom [...] Mondom: én itt megszökek! Azt mondta [Béla]: Ha megszöksz... az a legjobb lesz, mer' megmondjuk [a zsukiaknak], hogy nincs kívül... zenélni! A gordonnal kijüttem, csinálódtam, ho' meek fére [WC-re]. S akkor kifutottam ott a mezőn... a kukoricás közt. S akkor kijüttem a tanyára, ahol vótak a disznók. S ott vártam meg őket, ho' jüttek. Gondótam, ha elkapnak [a zsukiak], azak úgy megvernek engem... De osztán nem tudtak, me' fiatal votam... Úgy futottam ki ott a templom mellett! Gondótam, ha elvisznek oda Nemeszsukra, én már nem bírom ki. Má' nem bírtam a kezem [...] Én megszöktem, hogy osztánük [a többi zenész] is... mentődjenek. Űk aszondták, hogy megszöktem, avval maradnak, mer' nincs kívül menjenek [zenéljenek]. Elromlott a banda [...] A pénzt aztán megadták nekik. Adtak e' liter pálinkát is. Ugy vót a vásár: e' liter pálinka, s egy kenyér, s egy tyúk [...] Ott vót nekiünk pálinkánk is, de nem ihattál, mer' ha bérugtál vóna, azak megnyakaltak vóna alaposan. Oan vad emberek votak. oan műveletlenek. Ha ittak, azak bicskásak is vótak. Verekedtek űk is köztek. Egy-egy laskát [pofont] adtak egyik a másiknak.²⁹²

Radák Béla az 1950-es évek közepétől az 1960-as évek elejéig gyakran muzsikált a visai *táncon*, sőt lakodalmakon is. Megbízhatatlansága miatt később azonban egyre ritkábban fogadták.

290 Radák Béláról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/23a6.

291 Kerekes Sándor *Sándorikáról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24a2.

292 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 26-án, Visában.

Amikor ü [Radák Béla] vot, a faluba' nem lépett más cigán'! Ez elhúzta az ördög táncát is, ez a bolond! Ez ördög vót! Úgy kihúzta, hogy ippeg csak nem mondta [a zene], ho' üssed a lábod! Úgy is mondták, hogy ütet nem vágjo ki egyik se' a muzsikáláso'. Nagyan szerettem, az ahagy... [zenélt]. Csak játék vót utánno muzsikáni. Szakisztottam: pakk-pakk-pakk [szaggatott lüktezésben zenélt a kontrával]. Könnyű vót szakasztani [...] Az még a pacsirták énekét is elhúzta!... Úgy izélt a hegedüből, hogy ippeg ugy, mind a pacsirta csinálto... Csak elromlott, me' nagyon iszákos vót, s akko' nem fizette meg a bandát. Nem adta ide a pézt. S akkor a segítésegi otthagyták. Ez kár vót érte, azér' a cigányér' [...] Itt halt meg [Visában], me' úgy jütt a kurszán,²⁹³ és igen sokat ivott, s valahogy a szivit leállította... a vérkeringésit leállította a pálinka.²⁹⁴

Radák Béla elmaradozása után rövid ideig a szintén a Magyarpalatkáról származó *Nácika* lett a leginkább foglalkoztatott zenész.²⁹⁵ 1958-tól 1963-ig Visában élt a magyarpalatkai *Gyurkuca*, mellette gyakran *fogadták* a kispulyoni Míront is.²⁹⁶

Egykori jó táncosok, volt táncszervezők gyermekeik esküvőjére, illetve nagyobb, gazdagabb kiállítású lakodalmakra igyekeztek jó zenészeket fogadni. Az 1960-as évek végéig az *Öreg Náci* és veje Kozák *Zsiga* voltak azok, akik ehhez megfelelő presztízzsel és tudással rendelkeztek.²⁹⁷

1968 és 1970 között bevezették az áramot a faluba, megjelent a rádió majd egyre több családban a *pikap*²⁹⁸ is. Ez nem csak a zenei szolgáltatásban hozott gyors változásokat, hanem a tánczenék területén is.²⁹⁹ A juhmerések, a kultúrotthonban megrendezésre kerülő hétvégi mulatságok, és a családi ünnepek zenei repertoárjában megjelent a városi zene. A román népies dalokat tartalmazó hanglemezek mellett javarészt magyarországi nótá- és táncdalénekesek slágereit hallgatták a hétvégi *pikapos mulatságokon*.³⁰⁰ Az 1970-es évek közepétől-végétől megjelenő táncmuzsika lemezeket a visaiak jórészt magyarországi ismerőseik révén szerezték be, csakúgy, mint az 1970-es évek közepén-végén divatba jövő beatzenéket. Ebben az időben a lemezjátszót biztosító kultúrfelelős, illetve a táncmulatságot szervező *főnökök* határozták meg, hogy milyen arányban szerepeljen könnyűzene, illetve népzene a mulatságokon.

293 Cursă (román), jelentése: buszjárat.

294 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 26-án, Visában.

295 Valószínűleg azonos a Kolozsváron elhunyt Kodoba Ignác *Bibirscók Nácival*. Róla bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/ 24b4.

296 Mácsingó György *Gyurkucáról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24a9. Téglás Míronról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/10.

297 Kozák Jenő *Zsigáról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/26.

298 Pick up (angol), jelentése itt: lemezjátszó. A pikap a lemezjátszó karjának hangszedő feje.

299 Ezt a változást Kós Károly is érzékeltette (Kós 2000 II.: 273).

300 Mindezek mellett megjelent egy új szórakozási forma, a labdarúgás. A mérkőzéseket, a korábbi napközben tartott nyári táncalkalmakhoz hasonlóan a falu apraja-nagyja végignézte.

Az 1980-as évek közepén a kultúrházban induló diszkóban az iskolaigazgató által megbízott, visai *kultúrfelelős* egyedül kezelte az iskola lemezjátszóját. Az 1980-as évek végén, néhány Kolozsváron dolgozó fiatal szalagos magnetofont vásárolt. Ettől kezdve a diszkóban a zenét az a magnótulajdonos szolgáltatta, aki meg tudott egyezni a *kultúrfelelőssel*. Ez a típusú lejátszó eszköz ebben az időben drága volt, ezért a diszkós presztízse megnőtt a helyi fiatalok között. Kolozsváron vásárolt műsoros szalagokon angol nyelvű popzenét, illetve a rádióból felvett magyar diszkó, pop- és rockzenét hallgatták.

Az 1980-as évek végétől néhány alkalommal a visai fiatalok kolozsvári beatzenekarok, például az Edda és Píramis dalokat játszó *Duka-zenekar* közreműködésével rendeztek bált.

Az 1990-es évek elejétől egyre divatosabbá váló a dallamos rock és a diszkó, valamint kemény rock zenei stílusok. Ekkor Magyarországról importált magnókazettákra táncoltak hétvégenként, az 1991 őszi megnyílt bárban, illetve házibulikon. A bárban kezdetben a tulajdonos szolgáltatta a zenét, eleinte kazettás magnóval. A 2000-es évek elejétől pedig már a Kolozsvárról érkező, hivatásos lemezlovasok által számítógéppel és erősítővel játszott zene a jellemző. A repertoárjukban vegyesen voltak és vannak jelen magyar, román és angolszász könnyűzenei és diszkó slágerek, magyar rock, illetve lakodalmas rock. Mindemellett megjelentek és egyre nagyobb tért hódítottak a legújabb house, és mahala és manele zenék is.

Az iskolaigazgató által betanított ünnepi színdarabokat követő táncokon, később bálakon kizárólag cigányzenészek muzsikáltak, egészen az 1970-es évek elejéig, amikor a bálók is lassan elmaradoztak. Kallós Zoltán hatására 1977-től az 1980-as évek elejéig több húsvéti és szilveszteri bálra hívták meg Visába a kolozsvári Bodzafa táncbálo zenekart. Ők egy alkalommal lakodalmat is muzsikáltak a faluban.³⁰¹ A kolozsvári népzeneészek ugyan olcsóbbak voltak a cigányzenészeknél, de a helyi zenei és táncos szokásokat a magyarpalatkai muzsikások jobban ismerték. A bárrei-palatkai Mácsingó zenekar ezért újra felkapott lett a faluban, a hagyományos hétfégi zenélési alkalmak megszűnte után (kb. 1965) még egészen az 1980-as évek elejéig több bált és lakodalmat szolgáltak ki Visában.³⁰²

A hagyományos, paraszti táncélet felbomlását, és ezzel összefüggésben a magyarpalatkai zenészközpont jelentőségének csökkenését mutatja, hogy az 1980-as évek végén, 1990-es évek elején más táncdialektusokhoz tartozó zenekarok, például magyardécei (Cireșoiaia) és kolozsi bandák is muzsikáltak visai lakodalmakon.³⁰³ Őket a modern tánczenében való nagyobb jártasságuk miatt fogadták meg, azonban az idők elégedetlenek voltak a zenéjükkel, ezért rövid idő múlva *félbehagytak velük*.

Az 1990-es évektől egészen 2007-ig a hagyományos vonószene már csak lakodalmakon, rendhagyó alkalmakon (például templomszentelés) illetve a magyaror-

301 Kőnczei Árpád 1999. november 29-i szíves közlése alapján.

302 A bárrei-palatkai zenekarról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/23a2a, 24a5, 24a9, 24a9c, 24a10.

303 A magyardécei és kolozsi zenészekről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/11, 15.

szági érdeklődők által közvetlenül vagy a kérésükre megszervezett, táncalkalmakon (táncfilmzés, bál) hangzott fel. A falu egyik legfontosabb gazdasági ünnepe, a tavaszi juhmérés zenei kíséretét is tánc házas érdeklődők hatására változtatták meg a visaiak. Az 1970-es évektől egyre többször lemezjátszó, illetve magnetofon segítségével szolgáltatják a mérési multság tánczenéjét, az 1990-es évek legvégétől pedig a fent említett családi bandák. Az 1990-es évek közepén, a táncos generáció kiöregedésével jelent meg a modern zene a lakodalmakban is. Eleinte külön helységben, vagy a lakodalom melletti szabad téren, később a vonósbandával felváltva, egyre nagyobb arányban szól modern, elektronikus zene. Tehetősebb családok lakodalmain kolozsvári és környékbeli magyar lakodalmas együttesek muzsikáltak,³⁰⁴ vagy egyszerűen magnetofonzenére táncoltak a fiatalok.

A városi együttesek közül nem vált egyik sem a magyarpalatkaiakhoz hasonló, állandó zenei szolgáltatóvá Visában. Ennek oka, hogy kizárólag lakodalmakra és nagyobb rendezvényekre specializálódtak, mivel a hétvégi táncos alkalmakra, az 1990-es évek végétől városban és falun egyaránt a jóval olcsóbb kolozsvári lemezlovasokat hívják.

A tánc házmozgalomban híressé vált magyarpalatkai banda vezetői, Kodoba Márton és Béla Visában először 1958-ban, a mezőgazdasági társulás megalakulásánál muzsikáltak.³⁰⁵ Az 1980-as évek elejétől már az akkorra öttagúvá bővült bandájuk élén zenéltek Visában, főleg lakodalmakon. Az évtized végétől 2003-ig szinte kizárólag ők muzsikáltak a visai lakodalmakat, fokozatosan kiszorítva a Mácsingókat, akik csak kisebb anyagi ráfordítással járó alkalmakkor (például lakodalmas menet kísérése a faluban, magyarországiak által szervezett táncfilmzések és bálók) jutottak csak lehetőséghez ebben az időszakban.

2007-óta a lakodalmak többségét már nem falun, hanem városban (Kolozsváron, illetve Szamosújvárt) rendezik. Ezzel párhuzamosan a magyarpalatkaiak zenei szolgáltatása szinte teljesen megszűnt a lakodalmakon. Az esküvő egyes mozzanataira (menyasszony-búcsúztatás, lakodalmas menet a templomig) ugyan még megfogadják őket, de ezek az alkalmak is ritkulnak. A városban tartott lakodalmakon a könnyűzenét és lakodalmas rockot játszó zenészek, illetve a lemezlovas egymást felváltva szolgáltatják a zenét. A tánc házas kapcsolatok hatásának köszönhető, hogy egy 2008-as, Szamosújváron megtartott lakodalomba olyan zenekart fogadtak, akik – némi átszerelés után – tánc házi zenét is tudtak muzsikálni.

A faluban a 2000 és 2015 között évente két-három alkalommal fordul elő hagyományos vonószenével kísért táncmultság. Ezek nagyobb része *idegenek* (tánc házasok, kutatók) által és számára szervezett bál, ritkábban általuk megrendezett táncfilmzés.

Előfordul, hogy egy-egy idősebb tánc kedvelő férfi kortársaival összefogva születésnapi multságot tart, konfirmációra, keresztelőre is hívnak időnként magyar-

304 Ilyen zenekar volt például a kolozsvári Gombár zenekar (Varga S. 2016b: Melléklet/13), vagy a magyardécsei *Csigás banda*.

305 Kodoba Mártonról és Béláról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24b5, 24b6.

palatkai zenészeket. A 2010-es és 2011-es szüreti bált is a helybeli vállalkozók szervezték a falu számára.

Az utolsó sátras, falusi lakodalmat 2017 nyarán rendezték a faluban, előtte körülbelül tíz évig nem volt ilyen jellegű táncalkalom Visában. Ebben a lakodalomban a magyarpalatkai banda, egy kolozsvári lemezlovas és egy lakodalmas rockot játszó szintetizátoros zenélt felváltva.

A zenekar létszáma és felállása³⁰⁶

A szakirodalomból úgy tudjuk, hogy Erdélyben az 1920-as évekig csak néhány reneszánsz udvarházi zenészközpontban (például a szomszédos Bonchidán) használtak bőgőt. Az archaikus népi kultúrájáról ismert Széken a gordonka (*gordon*) a századforduló előtt került be a zenekarba, de csak az 1920-as évektől vált nélkülözhetetlenné, a nagyobb testű bőgő pedig csak az 1960-as években (Pávai 2012: 157–158). A kéttagú (prímás és *brácsás*³⁰⁷) felállítás Visából is visszaköszön a két világháború közötti időből. Az 1940-es évekig működő *Rosuj Dani* és *Drótos* páros főleg a gyerekek táncalkalmain zenélt.³⁰⁸ Ekkor, de későbbi időszakban is előfordult, hogy csak egy prímás és kontrás muzsikált ki kisebb táncalkalmakat. Ebben az időben a visai románok kicsitáncán legtöbbször egy klarinétos vagy egy hegedűs szolgáltatta a zenét.³⁰⁹ A visai *nagytancon* ebben az időszakban – mint Mezősségen általában – háromtagú cigánybandák muzsikáltak, prímás, kontrás és bőgős felállásban.³¹⁰ A második világháború előtti időben csak nagyritkán fordult elő, hogy háromnál több fogadott zenész játszott volna. A fogadott muzsikusok azonban kiegészülhettek helyi „műkedvelőkkel”, ilyenkor a zenekar négy–öttagúvá is bővíthetett.³¹¹

Asztán annak [Pujunak] vot egy segícsege [...] Süket vot a kontrás [...] Asztán szeginy az is asztán erőssen oda kellett halljon, hogy kontráljon, hogy hallja a zenét [...] Na, asztán az még vot neki sokat kontrás. Má' ketten vótunk [kontrások]. [Pujunak] vot egy gordonossa, csak egy kicsi ember vot.

306 A magyarpalatkai bandák felállításáról részletesen lásd Könzei Csongor 2009: 22–23.

307 A négyhúros brácsát ritkán használják a Mezősségen, helyette a háromhúros kontra a jellemző (Pávai 2012: 152). Helyi terminológiák ezt a különbséget nem érzékelteik, Visában a kontrás és a *brácsos* (vagy *brácsás*) ugyanazt jelenti. Régi hangszerkettős lehetett területünkön a hegedű – kontrahegedű kettős (Sárosi 1996: 30–31) amire Visából, illetve Magyarpalatkáról csak bizonytalan adataim vannak. Az öttagú bandát figyelve lakodalmakban többször láttam, hogy a kontrások akadályoztatása esetén az egyik prímás hegedűjét brácsának használva kísérte társát. Az is előfordult, hogy ha az egyik prímás elfáradt, szinte férlalomba merülve automatikusan kísézőhangszerként kezdte kezelni a hegedűjét, majd felriadva „visszakapcsolódott” a dallamba (Pávai 2012: 152).

308 Kiss Dániel *Rosuj Daniról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/56, Szőlősi István Drótosról pedig Varga S. 2016b: Melléklet/57.

309 Bărăiăn Vasile *Vaszilika* klarinétosról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/55.

310 Sárosi ezt a felállást nevezi hagyományos erdélyi falusi cigánybandának (Sárosi 1996: 31).

311 A hegedű, a kontra vagy mindkettő megkettőzhető – írta a mezősségi tánczenei gyakorlatról Pávai István (Pávai 2012: 238).

*Miko' felvette a bőgőt a nyaka megé, asztán ért majdnem a földre. Mityángónak mondtuk a gordonast.*³¹²

Az 1960-as évek elejéig egyszerre két primás ritkán, csak jeles alkalmakkor muzsikált a faluban. Ilyenkor akkor tudtak mindketten *előre muzsikálni*, ha egy helybeli kontrás segítségükre volt, egyébként általában felváltva primáztak és kontráztak. A négytagú bandák már a téesz-szervezés utáni konszolidációs korszakra voltak jellemzőek. Ekkor általában egy primás, két kontrás és egy bőgős zenélt együtt. A zenekar felállításában a fizetés (*cigánypénz*) elosztása is beleszól. Hagyományosan ugyanis a primás kapta a kialakult bér legnagyobb hányadát, majd a kontrás és végül a bőgős következett a sorban.

*Az első muzsikásnak mindig több jut. Utána a kontrás a végén a bőgős. Ugy vot megszokva [...] Pedig az vot a legnehezebb, amikor cipelted aszt a bánot bőgőt az utcán végig, ahogy kísérted a menyasszont, s az ördöget, s az apját [...] Osztán bírtuk a muzsikát. Nyírtuk, hogy menjen!*³¹³

A zenészek rangsorát az elnevezéseik is tükrözték: az *első muzsikás* (primás) állt a legelőkelőbb helyen, őt követte a *második muzsikás*, tehát a kontrás, majd a *gordonos* (bőgős).³¹⁴

A zenekar nagysága a hagyományos táncélet intenzitásának csökkenésével fordított arányban nőtt. Ennek kettős oka volt: a városban dolgozók, de a téeszben maradtak is jóval több készpénzt tudtak áldozni a mulatságokra, másrészt az egyre gyérülő táncalkalmakat főleg a nagy ünnepekkor szervezték meg, amikor a fiatalság mellett a fizetőképes házasok is szép számban megjelentek. A ritkuló táncalkalmak miatt a zenészek lehetőségei azonban egyre jobban beszűkültek. Természetes reakcióként bővíteni kezdték a bandákat. Valószínű az, hogy az anyagi elosztása miatt a kíséret kiválasztásában rokonsági kapcsolatok ebben a korszakban váltak (egyfajta nepotizmusként) egyre fontosabb tényezővé: megfigyelhető az a tendencia, hogy ekkor már egy-egy banda szinte kizárólag családi, vagy szűkebb rokoni körből formálódott. Ugyanez lehet az alapja a cigányzenészek ekkor egyre gyakoribbá váló elvándorlásának, ami az 1960-as évek végén és az 1970-es években – a hagyományos táncélet felbomlásakor – érte el a csúcspontját. Néhányan, például a báréi Mácsingók, a Magyarpalatka közelében fekvő gazdagabb falvakban kötöttek ki. Ez esetben nem csak az anyagi szükség mozdította ki őket, hanem a házassodási lehetőség is közrejátszott ebben. Nagyobb részüket azonban a Ceaușescu-féle iparosítás és városiasítás csábította el lakóhelyétől távolra (Könczei Csongor 2009: 27). Ugyanerre a korszakra tehető a falusi paraszzenészek eltűnése is, a téeszszítéssel és az iparosítással párhuzamosan, a városi kultúra felsőbbrendűségével kapcsola-

312 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte: Varga Sándor, 1998. december 5-én, Visában. *Mityángó* ragadványnevéű magyarpalatkai bőgősről bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/27.

313 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte: Varga Sándor, 1998. december 5-én, Visában.

314 A *segítség* kisebb jelentőségét mutatja, hogy név szerint kevésre emlékeznek a visaiak.

tos gondolatok és érzések elterjedésével nem csak a paraszti életforma vált lenézetté, hanem a parasztságnak nyújtott szolgáltatások is. A zenei szolgáltatás egyértelműen *cigány dolog* lett.³¹⁵

*Hej, az Istenit, vot nekem [elég bajom], hogy mentem zenéltem... Asztán fel-nőttek a [lányaim]. Két lányom vot, [...] asztán má' aszondták: min' menyen a cigányokkal idesapám, min' menyen a cigányokkal? Úgy hogy má... űk szígyellték, hogy megyek a cigányokkal [...] Má úgy mondjuk, [hogy cigány] me' én is cigány votam akkor [...] Akkó nem mondták ho' zenész. Cigány[nak] mondták. Há' votunk mind a négyen magyarok. Mindenki aszondta: Na, el-jüttek a cigányok? Eljüttek a cigányok. Megjöttek a cigányok? Meg.*³¹⁶

A bandák bővülésének tendenciája tovább folytatódott az 1970-as, 1980-as években és az 1990-es években érte el csúcspontját. A *Mácsingó*, és később a *Kodoba banda* fellépésével állandósult az öttagú felállítás (két primás, két kontrás és egy bőgős), sőt a Kodoba zenekar fénykora idején (az 1990-es évek elejétől 1999-ig) az egyik primás lassan felnövő fia is csatlakozott a bandához, ami így hattagúvá bővült (három primás, két kontrás, egy bőgős). 1995-ben részt vettem egy olyan visai lakodalmon, ahol nyolc zenész (négy primás, három kontrás és egy bőgős) zenélt. Ennek oka már nyilvánvalóan a szervező család anyagi lehetőségeinek reprezentálása volt.

E két zenekar kiváló képességű zenészekből állt, híres elődeikhez hasonlóan tisztán, dinamikusan, a táncosra odafigyelve zenéltek, és jól ismerték a visai táncdallam- és többnyire a dalrepertoárt is. Nagyobb létszámuk és összeszokottságuk miatt erőteljesebb, hangosabb hangzást értek el, így nyilván hatásosabb zenei teljesítményt tudtak nyújtani, mint elődeik. Az egymással rivalizáló két banda (és rokonság) közötti versengésben döntő tényezőnek az állóképesség, a (hang)erő és a dinamizmus, később pedig a magyarországi érdeklődők hatása bizonyult.³¹⁷ A kiöregedő Mácsingók közül az idősebbik (Mácsingó Ignác *Fényesfogú*) az 1980-as években elköltözött Dévára.³¹⁸ Szerepét az időközben egyre gyengébben és halkabban muzsikáló testvére *Gyurkuca* mellé felkerülő *Kicsi Náci* már nem tudta betölteni,³¹⁹ így a *Mácsingó banda* az 1990-es évek elejétől kezdve fokozatosan kiszorultak Visából, miközben a két Kodoba testvér által vezetett banda külföldön is egyre népszerűbbé vált.³²⁰ A különböző táncalkalmakon (lakodalom, juhmérés) megjelenő

315 A zenei szolgáltatás presztízséről és annak változásáról lásd Sárosi 1996: 11–19.

316 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte: Varga Sándor, 1996. augusztus 22-én, Visában.

317 Magyarpalatkai zenészekkel beszélgetve kiderült, hogy az erőteljes, hangos hangszerkezelés sokszor fontosabb, mint a zenei tisztaságra, hangok pontosságára való törekvés, ami a gyakran másfél-két napos lakodalmakat megfigyelve érthetővé is vált számomra.

318 Mácsingó Ignác *Kis Náci* vagy *Fényesfogú Náciról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24a5.

319 Mácsingó György *Gyurkucáról* bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24a9, a fiáról Mácsingó Ignác *Kicsi Náciról* pedig Varga S. 2016b: Melléklet/24a9c.

320 Többször megfordultak Hollandiában, voltak Japánban, USA-ban. Az 1990-es évek végétől szinte havi rendszerességgel utaztatják őket Magyarországra (Kompár-Rómer 2017c: 183). Az 1992-óta rendszeresen megrendezésre kerülő egy hetes mezősi tánc tábort állandó vendégzenészei. Jelenleg vezető primásuk, Kodoba Florin egyedül is sok felkérést kap Magyarországról, tánc házakon kívül lakodalmakon és keresztelőkön is muzsikál.

táncházasok érdeklődése-szimpatíája, és nem egyszer anyagi hozzájárulásuk is a Kodobák felé döntötte el a mérleg nyelvét.³²¹ A 2000-es évek közepétől a *Kodoba banda* kiszorulni látszott Visából, ennek a két vezető primás halála mellett elsősorban a külföldi vendégszerepléseik következtében megváltozott – és emiatt a visaik által egyre kevésbé kedvelt – zenei stílusuk, valamint a megemelkedett tarifájuk az oka. Ekkor egy időre ismét a *Kicsi Náci* vezette *Mácsingók kaptak fel*.

Kicsi Náci többet tanult az apjától. Idősebb, mint Florin. És mi mondtuk is neki: figyelj, figyelj a nép után, és ne azt huzd feltétlenül, ami neked tetszik. Azt huzd, amit kérnek, ami nekik tetszik, ha akarsz, hogy még hozzunk Visábo [...] Florin ő... akkor ötlet rontja Lőrinc. Nagyon. Lőrinc, ő Kolozsváron nőtt, akko' megkapta eztet a román zenét, s inkább azokat... csináljo. [Magyar] hallgatot tud, de nem annyit [...] Náluk az előny az, hogy... [Kallós] Zoli bácsinál nagyon sokszor megfordultak, fordulnak [...] Na, akkor ennek kapcsán aztán felkerültek... Budapestre is [...] és azt a repertoárt, amit... amit ők tudnak, azt... azt nagyon jól csinálják, csak a skálával ők beszűkültek, a mi véleményünk szerint. De mi többen ezt itt beszéltük egymás között és ezér' is... az utobbi... egy pár év ota mán mi Florint nem még hoztuk [...] Mondjuk a magyarországi táncházbó, ott nem kell nota. Régi hallgato nem kell. Ott kell az a zene, a tánc... aztat huzza, s... sebesen [...] Persze hogyha ide eljön és... itten van hét-nyolc órát, vagy tizet attul függ mikor milyen a hangulat... nem lehet [...], hogy hét-nyolc órán keresztül, leszámítva a kis szüneteket, hogy ugyanazt-ugyanazt ismételje állandóan, és akkor aztán, mi meg mi nagyon szeretünk énekelni is. Ottan vagyunk tizenöt-húsz férfi, vagy ahányan! Még asszonyok is, akik oda beállnak közénk és énekelnek... körbe vesszük a cigányt és vele együtt [lásd Képmelléklet: 6.]. És... [fontos, hogy] tudja az énekeinket!³²²

A 2010-es években általában öt-öttagú felállásban muzsikált a két banda, amelyek között (a rivalizálás ellenére) a zenészek számának és a zenélési alkalmak megfogvatkozása miatt elég nagy volt az átjárás: kontrások és bőgősök itt is-ott is zenélnek, megváltoztatva ezzel a korábban kialakult családi bandák kapcsolatrendszerét.

321 Ebben a kapcsolatrendszerben az etnikus identitásuk is sok esetben torzíva jelenik meg. A magyarországi folklórmozgalom számára ők „magyar cigányok”. A valóságban az egykor református, magyar nevű, ugyanakkor magyarul sok esetben alig beszélő zenész cigányok természetszerűen lakóhelyük többségi társadalmához igazodtak és igazodnak ma is. Ezt mutatja az a folyamat is, hogy egyre kevesebb a magyar elnevezés a körükben és a legtöbbjük már közel hetven éve ortodoxnak keresztelik. Otthon románul és cigányul beszélő, ma már elsősorban cigány-román vegyes identitású emberekről van tehát szó, akik szolgáltatási helyzettől függően elfogadják a „magyar cigány”, vagy „magyar kultúrát éltető cigány” megjelöléseket. Mindez azonban csak másodlagos, piacfüggő identitás-elemek időszakos megjelenését jelenti velük kapcsolatban.

322 Elmondta Nagy Dániel *Biri Dani* (1950). Gyűjtötte Pattantyús Gergely és Varga Sándor, 2011. augusztus 6-án, Visában.

A 1980-as évek báljain majd az 1990-es évek lakodalmain megjelenő, könnyű- és lakodalmos rockzenét játszó városi zenekarok felállása változó volt. A visaiak anyagi helyzetétől, esetlegesen személyes ismeretségétől függően minimum egy szintetizátorosból álló, maximum ötszemélyes (gitár, basszusgitár, dob, hegedű, szintetizátor összetételű) zenekarokat fogadtak. Ezen belül szinte mindenféle variáció elképzelhető volt, csupán a szintetizátor bizonyult kihagyhatatlannak a lakodalmakban az 1990-es évek közepétől. Hegedűst csak akkor hoztak magukkal, ha a városi zenekar mellett nem szerepelt az esküvőn vonószekerek – tehát az 1990-es évek végétől egyre gyakrabban – főleg a városban rendezett lakodalmakon. Két zenekar párhuzamos jelenléte anyagilag amúgy is megterhelő volt, ezért a lakodalmakban, az idősebb vendégek fokozatos kiszorulásával mind inkább az elektromos zenére volt igény. A 2000-es évek végétől a több hangszerrel felvonuló zenekarokat fokozatosan kiszorította az elektronikus computer-zene. A változások mögött azonban nem csak materiális okok rejlenek, hanem a generációk zenei igényei között húzódozó, szinte áthidalhatatlannak tűnő szakadékok, amelyek kialakulása az elmúlt ötven év zenei divatainak rendkívül gyors változásaival függ össze.

A tánc szervezői³²³

A táncalkalmak szervezőit a mezősi falvakban általában *kezesnek* (*chizeş*) nevezték.³²⁴ Az általam vizsgált közösségekben a *kezes* kifejezést leginkább a táncszervező szinonimájaként használják, de sok helyen ugyanígy nevezték az évenként újralakuló esztenaközösség megszervezéséért felelős gazdákat is (Kovács L. 2008: 44–45).³²⁵

A *kezesek*, mint a helyi táncélet legfontosabb szereplői, elsősorban a különböző táncalkalmak megszervezéséért és rendszerben történő lebonyolításáért feleltek, illetve vállaltak anyagi kötelezettséget. Ezen kívül bizonyos időszakokban fontos pozíciót foglaltak el a környékbeli rendfenntartó szervek és a fiatalság, valamint a helyi társadalom és a táncos közösség közötti kapcsolatrendszerben (Novák 2000: 30, 34). Faragó József szerint a *kezesesség* intézménye a 19. századi falusi társadalomban fontos és komplex szerepet töltött be (Faragó 1946: 32, 4-es lábjegyzet). Kiegészítésül

323 A mezősi táncalkalmak szervezéséről két tanulmányban is beszámoltam. Ezekben a *kezes* szó etimológiájáról, a táncszervezéshez kapcsolódó egyéb tisztségekről részletesen írtam (Varga S. 2016a, 2016d).

324 Pusztakamaráson a zenészek megszervezését *cigányfogadásnak* nevezték (Faragó 1946: 40, 13-as lábjegyzet). Visában egy alkalommal a *táncvezető* elnevezést is hallottam.

325 Visában az 1848-tól a második világháborúig terjedő időszakban a gróftól különböző munkákat felvállaló és azért felelősséggel tartozó vállalkozókat is *kezesnek* hívták. Feladatuk közé tartozott, hogy helybeli napszámosokból csoportot szervezzenek és velük végeztessék el a munkát. A *kezes* kifejezést pénzügyi-gazdasági, ritkább esetben erkölcsi felelősségvállalás vonatkozásában is ismerik Visában.

hozzátehetjük, hogy a *kezesek* feladatai és jogai közösségenként és időszakonként eltérőek lehettek.³²⁶

A *kezesség*, mint társadalmi intézmény működésének megértéséhez tudnunk kell, hogy belső-mezősségi falvakban a zenészfogadást kétrendszerűség jellemezte.³²⁷ Eszerint megkülönböztetünk egymástól rövidebb időtartamú (egy vagy két, esetleg három napig tartó táncmulatságra), és nagy időtartamú (például harminc táncalkalomra szóló) zenészfogadást. A befektetett idő és energia, illetve a felelősségvállalás és a mindezekért elnyert presztizs szempontjából azonban nem volt mindegy, hogy valaki „csak” egy esti házi mulatságnak volt a *kezese*, vagy például egy egész nyárra (egymást követő harminc *vasárnapra*, valamint a három napos pünkösdi táncmulatságra) fogadott zenészeket.³²⁸ Visában csupán két-három emberről tudunk, aki a katonaidéjét leszámítva egész legénykorában szinte megszakítás nélkül *kezeskedett*. Az egyik Fodor János *Selyem* volt, aki később a visai téesz brigádosaiként tudta kamatoztatni kiváló szervezőképességét.

[Mikor volt először *kezes*?] *Hát pont az évet [...] meg tudnám mondani? Körübelül... negyvenkilencbe*. [Mikor volt katona?] *Ötvenkettőtől–ötvenötig [...] Ötvenhétbe’ nősültem. Negyvenkilencbe’ akko’ emlékszem, hogy akko’ megfogadtuk a... a Puju... nevezetű zenészt. Ez vót aztán Visábo’ elég sok ideig... a mi zenészünk*. [Kivel volt akkor *kezes*?] *Evel a Karika Ferive’ [...] Fiatalok votunk, de ugy nekimentünk! Előbbszö’ befogadtuk csak ugy kalákáro, aztán utánno befogadtuk télen vagy harminc vasárnapra... Akkor vot az, hogy osztán, hogy gabonávol fizettek... a leginyek, lányok... me’ nem igen vot péz’, s a... zenész ugy beléegyezett*.³²⁹

A rövidtávú zenészfogadások között is nagy volt különbség volt, aszerint, hogy milyen alkalomra történt. A legmagasabb társadalmi presztizs a három napos ünnepi *tánc* megszervezéséhez kötődött, ami szintén rövidtávú zenészfogadások közé tartozott, amennyiben ezt nem sikerült belefoglalni egy hosszabb periódusba. Ez esetben nagyobb felelősség hárult a *kezesekre*, mint egy ünnepi színház utáni bál rendezésekor, amikor a főszervező amúgy is helybeli igazgató, vagy az egyik igazgató volt. Az egyéb bálók (*kosaras bál*, *aratási bál*) megszervezése, azok hosszú időtartama miatt volt az előbbinél nagyobb feladat.

326 Szék esetében ugyanakkor néhány, első sorban az 1970-es évek táncéletére vonatkozó adat alapján felmerül annak a lehetősége is, hogy a *kezesség* funkcióinak megváltozása okozhatja a *cigányfogadó* elnevezés 20. század közepi elterjedését. Ez időben ugyanis szinte már csak a táncalkalmak megszervezése és lebonyolítása volt a *kezes* dolga, a fiatalság irányításával, illetve képviselőivel kapcsolatos feladatai ekkor már szinte formálissá váltak. Ezt a változást kevésbé hagyományőrző településeken már korábban is észlelték a kutatók. Faragó 1946-os, pusztakamarási gyűjtése idején a *kezesek* szerepének csökkenéséről, illetve degradálásáról írt (Faragó 1946: 32, 4-es lábjegyzet).

327 A kétrendszerűséget először Pálffy Gyula fogalmazta meg tudományos szinten Vajdakamarás táncéletével kapcsolatban (Pálffy 2001: 286).

328 Szinte az összes visai táncos férfi elmondta magáról, hogy legalább egy alkalommal volt *kezes*.

329 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor 2011. február 7-én, Visában.

A kezeség egykori presztízsére utalnak azok a történetek, amik egyértelműen felnagytva mutatják be az ezzel járó feladatokat, társadalmi és anyagi felelősséget.

Én Gyurkucánok... muzsikált egy este nekem, s adtam neki e' házot. Két szobás lakást. Báréba. Örökbe! [...] Nekem vót egy... sógoramnak az édesanyja [...] És neki nem kellett a ház, me' neki vót lakásó Kolozsvárt. S akko' mi' csináljunk, ho' ne sülyjedjen le [a ház]? Te! aszondja [a sógor], gyere, igyunk egy öste, aszondja, s hozd a cigánt, ho' muzsikáljon, s adjuk neki a házot! [nevetés] Most is ott van a ház! Laknak benne! Nem hitte el [a zenész]! Írd csak ide a papírra a nevedet! [mondtuk a zenésznek] Kert, minden, ami vót ott. Most Gyurkának egyik leányo lakik ott. Há'. Még vegyiünk pézt tülle? Ó osztán még muzsikált, kapatt e' olcsó házot, megvette, s ezt othatta a gyermekeinek.³³⁰

A rendszeres hétfégi táncalkalom és megszervezése

Az általam vizsgált belső-mezőszégi falvakban hosszú távra (egyszerre több alkalomra) csak a fiatalság hétfégi, rendszeresen előforduló táncmulatságaira a *táncra* fogadtak zenészt. Az egyszerre lekötött táncalkalmak számát általában a falu, illetve a kezesek gazdasági helyzete, illetve vállalkozó kedve is meghatározhatta. Saját zenekarral rendelkező falvakban (pl. Magyarpalatkán, Mezőköbölküton), vagy módosabb táncos közösségeknél (Báré, Mezőgyéres, Mezőkeszű, Vajdakamarás), akár száz, ritka esetben kétszáz táncalkalomra is lekötötték a zenészeket, ami – a ritkán előforduló hétköznapi táncalkalmakat, és a három napos ünnepeket is beleszámolva – egy, illetve két év alatt telt le.³³¹ Visában a visszaemlékezések szerint a leghosszabb ilyen periódus harminc alkalomból állt.

A nagyobb településeken falurészenként külön rendeztek *táncot* a fiatalok, több nemzetiség jelenléte esetén az etnikai szegregáció is tükröződött a táncalkalmak szervezésében: Magyarpalatkán például emberemlékezet óta külön táncoltak a magyarok és a románok. Egy példát tudunk, amikor más társadalmi különbségek is megjelenhettek a táncrendezésben: Visában az 1930-as években külön volt a gazdák és a szegények tánca.³³²

Rígebben vót a gazdatánc, s a szegéntánc... itt Visábo... A gazdák fogadták Hendrit, s a másíkok fogadták a gyengébb cigánt. [Ez a maga korában megvót?] Megvót. Már megvót, miko' én votam fiatal [...] Miko' én kezdtem tán-

330 Elmondta Chesăuan Andrei (1932). Gyűjtötték: Pattantyús Gergely és Varga Sándor, 2011. augusztus 15-én, Visában.

331 Hosszú távú zenészfogadáshoz lásd még Kós 2000 II.: 257–258, Pálffy 2001: 286, 300.

332 Járdányi adatai szerint Kidében 1919-ig külön táncuk volt a birtokosoknak és a „lenézett családoknak” (Járdányi 1943: 13). Dr. Szabó Márton, Székről elszármazott orvos visszaemlékezéseiben is olvashatunk arról, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek sokszor az ifjúság körében „élesedtek ki”. Példaként hozza, hogy volt időszak, amikor széki Forrószegen is külön táncoltak a gazdagok és külön a szegények (Szabó Márton 2010: 77).

colni a táncho, én má' a gyengébb táncho mentem táncolni. Igen. [Ez megvolt egészen a kommunizmusig ez a két fajta tánc?] Nem. Osztán ezek a gazdalegények mind megnősültek ugye, s osztán nem vot csak egy tánc azután. [Ez hány évig tarthatott körülbelül?] Hát ez én... ugy kaptam. Ugy vot... azt mondták, Papp Andrásnál vot a gazdatánc, és Birdok Mihálynál vot a szegéttánc.³³³

A táncalkalmak száma a paraszti munkaszezonoktól és így az évszakok változásától függött. A táncélet intenzitása az őszi-téli periódusban megnőtt, a tavaszi-nyári munkák idején pedig fokozatosan csökkent. Május elejétől október elejéig a kezesek igyekeztek harminc *vasárnapra fogadni a cigányt*, ami azt jelentette, hogy harminc egymás utáni hétvégén minden vasárnap délután volt *tánc*. Az őszi derekától őszi végéig általában vasárnap este is *táncot* rendeztek. A november eleji *világítástól* (halottak napjától) számítva tél végéig háromszor volt *tánc* egy hétvégén: szombat este, vasárnap délután és vasárnap este. A *vasárnap* kifejezés ebben az értelemben tehát táncalkalmat jelent!³³⁴

Karácsonko' megkezdde [a zenész] az első napján este a táncot. Aszondta [...] mikö megkezdde a táncot, hogy bé van fogadva húsz vasárnapra, vagy huszonötre. Így vot megfogadva. Akkor télen számított egy szombaton este, az vot e' vasárnap [...] Úgy, hogy szombaton este, vasárnap délután és vasárnap este is, az [összesen] három vasárnapot tötött. Úgy vot számítva télen. Nyáron csak vasárnap. [Télen] vasárnap délután tizenkettökör jüttek ki a templombul, egysze' vot a tánc, egészen [...] olyan hat óráig, fél hatig. Már szürküelt, akko' mentek vacsorázni. Megkezdde hétkö, fél nyóckö este, az ment tizenkettöig, éjjélig. Vasárnap este is.³³⁵

Az 1950-es évek közepéig ritkán az is előfordult – kizárólag téli időszakban – hogy hétköznap (kedden vagy szerdán, esetleg csütörtökön) is rendeztek *táncot*. Ilyenkor egy héten akár négy alkalommal is táncoltak a fiatalok. Mindez a visai táncélet rendkívüli intenzitását mutatja.³³⁶

333 Elmondta Papp Zsigmond *Karikás* (1921). Gyűjtötte, Varga Sándor 1999. augusztus 5-én, Visában.

334 Konkrét adattal nem rendelkezünk, de elképzelhető, hogy 20. század előtt valóban csak vasárnapként táncoltak.

335 Elmondta Fodor Árpád *Denuk* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 20-án, Visában.

336 Az 1940-es években a Borsavölgyben fekvő Kidén csak vasárnap táncoltak, az ebéd után kezdődő táncmulatság este nyolc körül véget ért (Járdányi 1943: 10). 1946-ban gyűjtött adatok szerint Mezőköbölkúton csak vasárnap volt *tánc* (Kós 2000 II.: 258). Széken az 1950-es, 60-as években vasárnap délutáni és esti *tánc* egy alkalomnak számított, télen előfordult, hogy hétköznap este (szerda, csütörtök) is rendeztek *táncot* (Novák 2000: 40). Ugyanebben a korszakban Válaszúton, télen szombat és vasárnap este táncoltak, ritkán hétköznap is (Kallós 1964: 236). Pusztakamaráson télen-nyáron csak vasárnap este volt *tánc* (Faragó 1946: 32). Szépkényerűszentmártonban az 1940-es, 1950-es években télen hétvége két *tánc* volt: vasárnap délután és este; nyáron csak vasárnap este (Aladics 2000: 13–14). A táncélet a magyarpalatkai körzethez tartozó falvakban volt a legintenzívebb. Ezt magyarországi adatok is alátámasztják (Tamás 1991: 36–37). A legtöbb faluban télen a visaihoz hasonlóan három táncalkalom esett egy hétvégére, és máshol is előfordult (főleg Magyarpalatkán) hogy hétköznap is fogadtak zenészt.

Tavaszi elején a szombati, majd a vasárnap esti *tánc* is folyamatosan elmaradott. Ez a zenészfogadás szempontjából fontos, hiszen nyári időszakban harminc *vasárnap* harminc hétvégét jelentett, míg télen tíz hétvége alatt *befogyott a harminc vasárnap*. Az első világháború előtti és a két világháború közötti korszakra vonatkozó bizonytalan adatközlések szerint Visában előfordulhatott, hogy fél évre, vagy akár egész évre fogadtak zenészt, ez utóbbit azonban a gazdasági körülmények ismeretében nehezen tartom elképzelhetőnek. Valószínűbb (és a legtöbb visszaemlékezés is ezt igazolja), hogy egy évben két hosszabb ciklusra (2x30 *vasárnapra*) fogadták a zenészt: először húsvét után a tavasz végétől – őszi végéig terjedő időszakra, majd karácsony előtt a téli időszakra.³³⁷

A második világháború utolsó éveiben csak rövidebb, maximum öt-tíz, de gyakran előfordult, hogy csak egy *vasárnapra* fogadtak zenészt, mert a csendőrség nem mindig engedélyezte a táncos összejöveteleket:

Hogy ezek [az idősebb legények] elmentek katanának, osztán műk maradtunk a legnagyobb legények. Há' műk tartattuk a kalákát. Elmentünk Palatkára, s befogadtuk a cigánt. [Az Öreg] Nácit fogadtuk bé... az jütt. Asztán vót egy piszkos biro. Az nem engedett táncolni. Műk má' elhoztuk a cigánt, s nekifogtunk táncóni. Ű [a bíró] beadott a csendőreknek. A magyar csendőrök nagyon... oktalan vótak. Jüttünk a mezőről, s osztán [a csendőrök] bévittek a fogadóba... a cigán nékű, hogy műk énekeljünk s táncojjunk... mezítláb... Aszondtam, hogy má' nem bírom, má' el vagyok fáradva! Akko' [rámparancsoltak, hogy] igyál e' csupor vizet! Kellett igyak e' csupar vizet. Baj vót, mer' aszondtam, hogy el vagyok fáradva. Asztán ütette [a csendőr] a bottal a lábomat. Hogy gyorsabban... gyorsabban! Akko' muszáj vót ugrádjál... hajtatta a lábunkat a bottal. Osztán... [Gáspár Pista] Ágnissal is táncútam. Űtet is elkinozák... Mer' a lányokat is, amelyik jütt a mezőről, hozta bé... [a csendőr], hogy legyen kivel táncoljunk [...] Magyar ember vót, de elég gyálázatos ember vót. [...] Egy idővel elfogyott a víz. Aszondta: na, két fiú vizért! Én jelentkeztem leghamarább. Én és még egy unokatesvérem [...] Műk elfutottunk, s othattuk a vedreket. Kifutottunk a Nagydudkba... úgy mondtuk. Ott aludtunk a gödrekebe [...] Osztán mondtuk ketten: na, te, műk eljüttünk. De holnap ezek megin' megfognak osztán... Most aztán tényleg megvernek! A tán csak [...] elmentek [a csendőrök a] dógakra, asztán nem jüttek.³³⁸

337 Vajdakamarási adatok is ezt támasztják alá (Pálfy 2001: 286–287). Magyarorszáton három periódusra fogadták meg a zenészt: a téli *ángária* újévtől húsvétig, a nyári pedig húsvétól Szent Mihályig, az őszi szeptember 30-tól újévig tartott (Tamás 1991: 36–37).

338 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte: Varga Sándor, 2002. június 26-án, Visában. A széki Szabó Márton doktor így emlékszik egy hasonló esetre: „1943 nyarán Sági helyi főtörzsőrmester egy alkalommal felborította a táncházat haragjában. Tőlem már mint maturándusztól azt várták a többiek, hogy próbáljam meg az egyezkedést. Kértem a főtörzsőrmestert magyarázza meg mit vétettünk? Felelés helyett reám mordult: Fogd be a szád te paraszt, hogy mered kitéteni? Káplárja nekem ugrott és egy pofont vágott le. Én igaz széki népviseletben voltam a táncházban, de nálamnál sokkal nagyobb paraszt volt a kakastollas főtörzsőrmester [...] Az ők szájából hallottam először, hogy mi oláhok vagyunk” (Szabó Márton 2008: 71).

A második világháború végétől az 1950-es évek közepéig a fent említettek voltak érvényesek. A téeszésítés ideje alatt, a nagygazdáknál elvégezhető kalákák szervezése egyre nehezebbé vált, így nyaranként nem mindig tudtak hosszabb időre zenészt fogadni. Az 1960-as évek elején újból intenzívebbé vált a táncélet, hiszen alkalomadtán a téesznek is lehetett *kalákát tenni*, sőt a pénzforgalom is lassan megnőtt a faluban. Az évtized közepétől azonban megszűntek a kalákák, ami ismét a nyári táncalkalmak megcsappanásához és a zenészfogadási periódusok megrövidüléséhez (maximum tíz *vasárnap*) vezetett.³³⁹ Az 1968–1970-es villamosítás után a hétvégi táncalkalmakat a kultúrotthonban tartott lemezjátszós (*pikapos*) multság, majd a diszkó váltotta fel, ami a zenészfogadást, mint a *kezesek* legfontosabb feladatát feleslegessé tette. Ez a *kezeség* társadalmi szerepeinek erőteljes visszaszorulásához vezetett, úgy azt a későbbiekben majd látjuk is.

A fiatalság rendszeres hétvégi *táncaira* – rendszerint hosszabb periódusokra – általában két *kezes* fogadta meg a zenészeket az első világháború körüli időkben. Más falvakkal ellentétben, Visában nem volt kötelező, hogy a *kezesek* között leszerelt legény is legyen.³⁴⁰ A két világháború között többször előfordult, hogy három legény is elment *cigányt fogadni*. A visszaemlékezésekből kiszűrhető, hogy ebben az időszakban *táncon* részt vevő etnikumok nagyjából számarányuknak megfelelően képviseltették magukat a táncszervezők között:

*Nem vót külön tánc, mert kevesen vótunk románok, úgyhogy tudtunk jól egyezni, és nem vót értelme, hogy két tánc legyen mer kevesen vótunk, és régen drágák vótak a zenészek! Pénz se vót úgy, mint van máma. Aztán fogadtunk zenészt egybe. Ugyi vót egy kezes román, kettő magyar. Aztán mindig, ha mink akartunk román táncot parancsolni, engedték. Még belé-szöktek ők is, ha akarmelyik tudott!*³⁴¹

A két világháború alatti és utáni időszakokban nemzetiségi konfliktusok miatt többször *kettément a hétvégi tánc*, a románok és a magyarok külön táncoltak.

[Maguk, mikor legények voltak, mentek a román táncra is?] *Mentünk, hogy nézzük meg őket [...] Egy darabig táncoltak külön is, táncoltak velünk együtt. Hanem akko' elébb, miko' még gyerek votam, akko' nálunk a magyarok, amelyik má' suhanc vót, külön táncuk vót, az idős legényeknek külön, a románoknak külön. Nem igen egyeztek, me' vót román tánc. Aztán, ha ment a fejekbe valami [berúgtak], kellett több tánc. S aztán ki vót szakasztva, hogy hány román tánc naponta [amikor együtt táncoltak a magyarok*

339 Vajdakamarással kapcsolatban is hasonló változásokról számol be Pálffy Gyula (Pálffy 2001: 286).

340 Kallós Zoltán szerint Válaszúton a két *kezes* közül az egyik mindig katonaviselt volt (Kallós 1964: 236). Széken ugyanakkor a leszerelt legények már nem vállaltak a fiatalság táncalkalmain ilyen tisztséget (Novák 2000: 33–34). Saját adataim szerint ez kizárólag a hétvégi *tánca* vonatkozott, bálokon pl. sokszor leszerelt fiúk *kezeskedtek*.

341 Elmondta Chira Péter (1912). Gyűjtötte Ratkó Lujza, 1987 májusában, Visában.

a románokkal]. *Kellett túrni [...] Azé' me' fogadtak egy-egy cigányt, akko' kiszakitották, na, vasárnapként hány román tánc. Mit tudom én, akko' több [román tánc] kellett nekik. Összeverekedtek. Aztán bátyám [Gáspár Lajos Lajika] fürge ember vót. Nem vót nagy, de nagyon vérengző vót. Mit tudom én, hol vót a tánc. Mihály bácsinál [a bátyám] megkapta a kotlót a csirkékkel, elvette a tojásokat, mind belévágta abba a román fiúba. Annak a varatás ingje vót... fehér, folyt le rajta a sárga tojás.*³⁴²

Kicsi és szegény falu lévén ez az állapot nem volt sokáig fenntartható, így mindkét háború utáni időszakban megfigyelhető volt a fiatalság részéről egy konzolidációs törekvés, ami a *kezesség*, mint reprezentatív társadalmi tisztség betöltését illeti. Szépen példázza ezt a következő visszaemlékezés:

*Ha [...] megegyeztek a kezesek ketten, akkor minden jo vót, nem kellett, nem tudom mi... Megosztották a munkát. [Kezes] votam evvel a Tuluk Juannal, én nagyon jól értekeztem, és akkor már meg volt szünve ez a butaság a faluba'... a viaskodás, a verekedés [...] Má' azelőtt vót ez az időszak, amit mondtam, olyan negyvenöt után egészen ötvenig majdnem, hogy... hát akko' ki vóták [a románok] a magyarokra, s akko' osztán persze... nem határozták magokat, mer'... ha valami vót, szaladtak Kötelendre, vagy más faluba. Hozták a... román legényeket Visábo, s akko' persze nem lehetett itt semmit csinálni. De utóvégre belegyőződtek, hogy az... nem nagy eredményt hozott se nekik, se a magyaroknak. Aztán félbeszakadt ez, akko' összefértek, úgy hogy együtt tudtak... [mulatni]. És nem is lehetett... mondjuk nem vót annyi román, ők nem tudtak fenntartani egy zenészt, mer' nem tudták fizetni, s akkor osztán így jó vót [...] Meg persze, akko' má' hogyha ő [Tuluk Juan] román vót, én magyar, akkor összefértünk a... fiatalság is. Nem vót meg az irigység, a... ez a nemzeti kérdés, hogy hát... magyarok-románok. S akkor osztán valahogy tetszett a román embereknek, [...] akiknek vót akkor leányuk, vagy legény fiak, hogy na, összeférnek [a magyarokkal] és tudnak együtt táncolni, szorakozni [...] De hát mondom már nagyobb volt az össze... tartás a román–magyar közt. Mer' hát én is elmentem román családba a zenészekkel... ebédre, vagy a vacsoráro. S akkor má' ott nagyon szívesen votam fogadva. Akkor má'... másnap má' tolmácsolták az asszonyok tovább, hogy há' vótak náluk kezesek! [nevet] [...] Tuluk Joany... ő is ment a magyarokhoz is, vagy mentünk mind a ketten is. De má' én is... jól értettem a román nyelvet, úgy, hogy hát... ki tudtam fejezni magam a román családbó' akkárhol.*³⁴³

342 Elmondta Gáspár József (1917). Gyűjtötte Varga Sándor, 1997. május 8-án, Visában.

343 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. június 5-én, Visában.

Az 1960-as évektől kezdve a román közösség folyamatos apadása miatt egyre többször fordult elő, hogy csak magyar legények voltak *kezesek*, annak ellenére, hogy egyre gyakoribbá vált, hogy három, sőt négy *kezes* is működött egyszerre a hétvégi *táncon*. A sátoros ünnepek alkalmával – amikor ezek az ortodox és a református naptár eltérései miatt nem estek egybe – a románok igyekeztek saját táncot rendezni, amire még az idősebb házasságokat is meghívták, hogy ki tudja fizetni a zenészeket.

[A románoknak volt itt külön táncuk?] *Ritkábban vót, mer' az ünnepek nem egyszerre vannak. Má' kivéve a karácsonyt, újévet. A húsvét meg a pünkösöd nekik külön van [...] S akkor mikor többen votak fiatalok, még fogadtak zenészt. Nemigen tudtak ezér csináni, mer' drága vot a zenész és nem tudták kifizetni. Azér' vót [legtöbbször] együtt a... egybe a tánc. De nem is vot semmi probléma, románok közt meg a magyarok közt.*³⁴⁴

Hosszabb periódusra szóló zenészfogadás esetén a visai *kezesek* igyekeztek kiűszöbölni, vagy legalábbis minimalizálni a pénzzel való fizetést. Nyáron kalákamunkát vállaltak a fiatalság nevében, ősszel-télen pedig terménnyel igyekeztek kiváltani a készpénz egy részét. Ha ez sikerült, kevesebb anyagi felelősséget is kellett vállalniuk – ami egészen az 1950-es évek végéig a pénzhiány miatt fontos is volt. A visaiak visszaemlékezéseiből az tűnik ki, hogy hosszabb periódusokra zenészt fogadni sok nehézséggel és nagy felelősséggel járt, ritkán fordult elő, hogy több legény vállalkozott volna egyidejűleg a *kezességre*.

*Sok probléma vot a kezességgel. Sokan nem vállakoztak, féltek is. Ha valaki gyávo, akko' ne fogjon neki [...] Ez a kezesség, ez ugy ment, hogy... hát valaki persze, aki egy kicsit jobban [...] kibontotta a baját [ügyesebb volt], akko' az vállolta. Szoval [...] merészség is kellett egy kicsit. Nekimegyek! Aztá' meglátom, hogy történik majd! Hát én nem igen jártom ugy... Vot azé', amiko'... nem a legbővebben jöttünk ki, de átlogbo' nem fizettem rá.*³⁴⁵

A *kezesek* számát tehát a pillanatnyi gazdasági helyzet is meghatározhatta, gazdagabb legények könnyebben vállalkoztak, mint a kevésbé módosak. Előfordult ezért, hogy szegényebb *kezesek* akár nem táncos gazdalegényt is maguk mellé vettek – nekik szükségük volt pénzügyi fedezetre, a másik ezért részesülhetett a társadalmi presztízből. Ezt az alábbi mezőgyéresi történet is szépen példázza:

Kizes... votam eggyel, egy gazda fiuval, annak vot pénze [...] jó gazda fiú vot. Egy Juon. Most is él... Mük kezesek votunk [...] Az nem tudatt táncolni. Mind a bot. Az anyja [azt mondta]: Samu, ügyelj a fiamra [...] Gazdák vagyunk, van pénzünk elég, s oan gyengén a fiatalak közt... van véve ez a mük fiunk.

344 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 15-én, Visában.

345 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. június 5-én, Visában.

Tudja? Szerette vona az anyja, hogy egy víg fiu legyen, me' úgy vót a román faluba', tudja? Akkorjábó' nagyobb kultúra vót min' most! Tudja maga? Ho' szeressék a leányok, hogy na! Tehát legyen táncos! Tudja? Azt mondta: állítsunk cigánt, me' adak pézt! Adatt ezer leit. Akko' nagy vót ezer lei, me' háromezer leiér' harminc vosárnaprá állítottuk a cigánt. Háromezer leiér'! Ezer leit adatt, hogy adjunk előleget. Há' nekünk nem kellett, vaj három-négyszáz lei... Kellett vaj négyszáz leit, hogy adjunk ketten. Ezer leit adatt az anyja, ho' ne tudja az apja. Érti? Nekem adta a kezembe. Hogy adjátok oda a cigánok és állítsátok, ho' legyen... aszondja... me' csak az a legíny van víve [csak azt a legényt ismerik el] Gyíresen, amelyik kezes, melyik zenészeket állít... [nevet] Nem látta meg az anyja soha az ezer leit többet, me'... [nevet] A fia mind [mondta] hogy: visszaadjuk... visszaadjuk! Ó, beszílj te! [mondtam]. Mikor kivettem [pénzt a kezéből] én meg is ittam [nevet]... De nem törődött az anyja. Minden vosárnap adatt neki pézt.³⁴⁶

A második világháború után a tanítók igyekeztek minden ünnepre színdarabot betanítani a fiataloknak, ilyenkor a színházi előadás után *táncot* szervezett az igazgató, általában az éppen aktuális *kezesek* segítségével, de többször előfordult (ha az igazgató nem kedvelte az illetőket, vagy a szereplésük miatt akadályoztatva voltak), hogy másokra bízta ezt a feladatot.³⁴⁷ Ezekre az alkalmakra gyakran négy-öttagú bandát fogadtak, akiknek az éjfélig tartó hétvégi *tánc*cal szemben gyakran másnap délelőttig kellett muzsikálniuk, itt pedig részt vett a falu apraja-nagyja. A feladat tehát nagyobb felelősséggel járt (főleg a rendfenntartás miatt) mint egyébként. Ilyenkor a gyakorlatlanabb, bizonytalanabb legények igyekeztek többen összeállni és hárman-négyen mentek *cigányt fogadni*.

A hagyományos paraszti táncélet intenzitásának csökkenésével, a táncalkalmak számának megcsappanásával és a zenészfogadási periódusok megrövidülésével párhuzamosan egyre nehezebben vállalták a legények egyedül a felelősséget. Az 1950-es évek végétől több olyan esetről is tudunk, hogy csak három-négytagú baráti társaság látta el ezt a feladatot. A legények esetleges bátortalansága mellett ez a városi és termelőszövetkezeti munkák hozta *pénzlehetőséggel*, a gazdálkodóknak végezhető kalákák fokozatos kiesésével, és a magánkézben lévő termény mennyiségének csökkenésével is magyarázható. Ennek hatására a zenészek fizetésében egyre nagyobb arányban szerepelt a készpénz, a legények már nem szívesen vállalták egyedül az anyagi bukás veszélyét, hiszen nem volt már lehetőségük terménnyel, esetleg napszámmal pótolni a hiányt.

Ráfizetés esetén – illetve a *kezeség* presztízsének csökkenésével – az 1960-as évektől egyre gyakrabban fordult elő, hogy 10–20 *vasárnaponként*, sőt szinte alkalmanként cserélődtek a *tánc* szervezői.

346 Elmondta Timándi Samu *Gyéresi* (1919, Mezőgyéres). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. március 4-én, Visában.

347 Színdarabokat követő bálokról Járdányi is tudósít (Járdányi 1943: 10).

3. kép. Legények, akik között a *kezesnek* rendet kellett tartani. Készítette Pesovár Ferenc a visai kocsmá előtt 1964 húsvétján. Kiss Sándor *Császár* családjának birtokában.

Visában kicsi falu lévén, a fiatalok gyerekkoruktól jól ismerték egymást, így egy generáción belül 15–16 éves korukra, a táncos közösségbe történő szocializálódás során kialakult egy hozzávetőleges sorrend, vagy társadalmi szereposztás a fiatalok között: az élelmesebb, gyorsabb észjárású, merészebb legények közül kerültek ki a közösségi alkalmak szervezői. Az említett tulajdonságok mellett a jó tánctudás, valamint némi *pénztehetség* sem ártott a hosszabb távú *kezeskedés*hez. Ahogy azt Fodor János *Selyem* többször elmondta: *Kezesnek az maradt, aki szerette a táncot, jól ismerte a zenészt, s tudott alkudozni.*³⁴⁸

A gyakorlatban a *kezesek* személye esténként a fonóban, nyáron a házak előtti *bandázások* alkalmával dőlt el: a fiúk összeültek beszélgetni, és eközben néhányan jelezték a *szándékukat*, hogy elmennének *cigányt állítani*. Vélhetően a kis társadalmi különbségek is hozzájárultak ahhoz, hogy nem tudunk példát arra, hogy Visában a legények összevesztek volna a *kezes* személyét illetően. Olyan mezőségi falvakban, ahol egész évre tudtak zenész fogadni, vagy rendszeresen többen akarták a *kezes* tisztségét betölteni gyakran előfordult, hogy választották,

348 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. június 5-én, Visában.

vagy kikiáltották a *kezeseket*. Erről, illetve az ezzel kapcsolatos korteskedésről Visából nincs tudomásunk.³⁴⁹

A kezeset nem választották. Nem választotta senki. Aki, mondjuk az élénkebb fiúk... elmentek és befogadták a zenészt... [Mi volt akkor, ha egyszerre többen gondolták azt, hogy elmegyünk befogadni a zenészt?] Nem történt ez meg. Egyszer se'. Azé' a kezesre, aki elsőbe [korábban] befogadta, azé' mindig figyeltek a másíak, hogy még be fogja állítani, vagy nem? [...] Nahát egyáltalán nem vot meg ez az ellenpárt, hogy vegyük így. Me' mindig a nagyobb fiuk foglalkoztak, vagy mindig a jobb táncú fiuk foglalkoztak evvel. Akko' aztán azok intézték [...] [Ha letelt az a húsz vasárnap, akkor maradtak ugyanazok a kezesek, akik előzőleg voltak, vagy az már változhatott?] Hát aztán vot, amiko' változott és vot, amiko' nem változott [...] Változott, me' mondjuk én beállítottam valakivel ezt a zenészt, ennyit muzsikált, és ha nem volt kedvem nekem többet, hogy beállítsam, akkor került más. [De te nem mondtad meg, hogy én nem megyek többet? – kérdezte az adatközlő felesége] Há' dehogynem, ezt még beszélgettük ott a fiukkal. Csak úgy... mindig valahogy úgy vot, hogy először azt mondták, hogy menjen ő, mer' ő már tudja, hogy kivel és mit beszéljen, vagy mennyit... [ígérjen]. Hát osztán mindig valaki kellett foglalkozzon evve'. Akko' osztá' hogy ha senki se nem mozgott, akko' csak kellett vállolja [valaki] azt is. Meg kellett próbálkozni evvel is [...] Oan, mind a munkábo' a csoportfelelős... [...] de... ez a kezeség veszteséggel jár is sokszor. Van, amikor nyereséggel végződik, van, amikor veszteséggel. Ugy van a tánccol is. Hát megfogadjuk a zenészt. A kezes, ő felel ezen [ezért]. De ha nem jön ki a péz, ott má' elég baj van olyanko'.³⁵⁰

A második világháború alatt a frontra került, illetve leventeoktatásra elvitt idősebb legények hosszú ideig távol voltak a falutól, így, addig szokatlan módon 15–16 éves fiatalok előtt is megnyílt a lehetőség a *kezeskedésre*. Felborult az addigi rend a *táncon*, a háború után visszatérő idősebbek és az időközben nagylegénnyé serdült *kezesek* között több alkalommal súrlódásra került sor.

Má' kezes votam, s az idősebbek visszajöttek a háborúbul. Ittasan béjüttek a táncba... Kelemen Sándornál, s kezdtek rendelkezni: ezt húzzad, azt húzzad! [...] Kitésekeltem őket. Kötelesek votak menni, mer' ez vot a törviny. Osztá' később meglestek és meggallyaztak [megverték].³⁵¹

349 Mezőköbölküton évente a híres őszi, szászlekenicei (Lechinta) vásár napján, Kecsedon pedig húsvétkor választották a *tánc* tisztségviselőit (Kós 2000 II.: 257). Válaszúton is kiválasztásról ír Kallós (Kallós 1964: 236). Széken előfordult, hogy több legény akart egyszerre *kezeskedni*, ilyenkor a baráti köreikben valóságos korteshadjáratot indítottak (Novák 2000: 33–34).

350 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor 2002. június 25-én, Visában.

351 Elmondta Szőlósi András (1929). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. augusztus 20-án, Visában.

Ha mindkét *kezes* tapasztalatlan volt, akkor először a helyi, gyengébb muzsikusokat igyekeztek megfogadni, akik olcsóbban muzsikáltak, mint a magyarpartkai *cigányok*. Ez a táncos közösségnek általában nem tetszett, ilyenkor előfordult, hogy a rosszakaróik megszólták a *kezeseket*. A *kezesek* személye egyébként optimális esetben fokozatosan, egyénekenként cserélődött (Pálfy 2001: 296). Idősebb, tapasztaltabb *legény* gyakran a hajlandóságot mutató fiatalabbak közül választotta ki azt, akivel a *legjobban egyezett*, vagy akire a munka oroszlánrészét rá tudta bízni. Ilyenkor az idősebb a *táncon* szinte csak irányított, sokszor részt sem vett a *kezességgel* járó munkákban: nem ment a zenészekkel vacsorára, nem táncoltatta a leányokat, csak a saját szeretőjét stb. Az ügyesebb, körültekintőbb *kezes* a *tánc* körül sündörgő gyerekeket, *gyengébb* vagy *italos* legényeket is beszervezte a munkákba: itálért, lányok után küldte őket stb. Ezek a gyerekek tulajdonképpen segédszervező szerepet töltek be, ugyanakkor külön, állandósult megnevezésük nem volt.

[Volt kettőnél több *kezes* is?] *Nem igen [...] Volt két kezes, s akkor aztán mind-egyiknek volt egy ilyen, hogy mondjuk eztet... egy ilyen cipcerje*³⁵² [nevet], *aki foglalkozott a munkával. A kezes ahova küldte, oda ment. Ilyenek voltak... ilyen segédek. De kezes inkább kettő van...*³⁵³

A mezősegi *kezesek* közötti munkamegosztásra és rangsorra, valamint a táncszervezéssel kapcsolatos egyéb tisztségekre vonatkozóan szép számmal találunk szakirodalmi utalásokat.³⁵⁴

A *kezesek* feladatai

A táncosok és a zenészek törekedtek egy lehetőleg tartós, állandó kapcsolat kialakítására. Minden hosszabb ideig *kezeskedő* legénynek megvolt a kedvenc zenésze, és ha lehetősége volt rá, őt foglalkoztatta. Megfelelő anyagi háttér esetén a tánczenei minőség javítása, vagy a szolgáltatás állandó jellegének biztosítása érdekében előfordult, hogy táncos közösségek távolabb lakó zenészeket saját községükbe költöztették.³⁵⁵

352 Zipser (német) eredeti jelentése: szepességi szász. János bácsi a cipszer kifejezést itt *segéd* értelemben használja.

353 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 25-én, Visában.

354 Mezőköbölkülton egy *főkezes* és egy *alkezes* (vagy *második kezes*) szervezte a *táncot*, a fiatalság anyagi és egyéb hozzájárulását pedig a *kamarás* kezelte (Kós 2000 II.: 257). Mezőköbölkülton az ünnepi *táncra* két *vőfély* hívogatta a lányokat (Kós 2000 II.: 258), ugyanezt a funkciót Széken két *kisvőfély* töltötte be (Novák 2000: 37–38) Magyarfrátán egy hetente választottak egy lányt, a *fatű jocuri*-t (jelentése körülbelül: a *tánc* lánya), aki a felocsolta a táncteret a szünetekben (Iosif 1995: 11).

355 Ez csak cigányzenészekkel fordult elő. A szakirodalomban Pávai István említ hasonló esetet Kalotaszegről (Pávai 2005b: 5).

Én még Kamarást is vótam [...] Két ökörrel, s a szekérrel, hogy elhoztam a cigánt ide, Visábo. Hogy itt lakjon [...] Dukánok hitták [...] De nagyon szépen... [muzsikált]. Az, miko' reátette a nyírentyút a muzsikáro, úgy sirt... [a hegedű! Le a kalappal! [...] Miko' ott vót a hegybe'... ott járt az erdő tetején [Duka]. Mikor reátette a muzsikáro a nyírentyúit, itt má' hallatszott. Nagyon szépen muzsikált.³⁵⁶

Gazdafaluban az is előfordult, hogy a kezesek nem engedték hazavinni a zenészeknek a hangszereiket. Ide kapcsolódik a „zenészrablás” jelensége is: előfordult, hogy a már lefoglalt zenészek az egyezség ellenére más táncos közösséghez mentek zenélni, de a kezesek utánuk mentek és „kilopták”, vagy erővel elhozták őket a mulatságból.³⁵⁷ Ezt néha viccből, virtusból is megcsinálták, esetenként pedig az éppen a politikai hatalmat gyakorló etnikumhoz tartozók fitogtatták ezzel az erejüket. A „zenészrablás” így egyes falvak, vagy falurészek, esetleg nemzetiségek közötti ellentétet is kiélezhetette, ugyanakkor a közösségen belül növelte a kezesek megbecsültségét, tiszteletét.³⁵⁸

Ehoztam egysze'a cigányokat. Ehoztam? Elloptam őket Kájánbul, osztá' beállítottam őket... beraktam muzsikálni [...] Hárman vótunk kezesek... Buba Andrásossal és Rahinnal, Margit urával, Józsiával. Hárman vótunk, én vótam a főnök. Na, mondom, gyertek! Mentünk éjjel. Elmentünk éjjel [...] Kájánbo. Mondták, ügyeljete, me' Kájánbo' megölnek! Táncolunk [Kájánba], beszélünk a fiúkkal, minden. Mondom, nekünk a cigány kell, me' be van állítvo! [Korábban megegyeztek a zenészekkel, hogy eljönnek Visába muzsikálni] Mondják, hogy há' [hagyjuk, hogy] nem 'tom még hány párt még táncoljanak le! [...] Hát figyeljete ide, mondom... a [visai] kezeseknek hogy, ne kapjunk, húzzuk el a csíkot szárazan, el kell venni a gordont, s az egyik muzsikát! [...] Amig a cigányok ültek le, egyik elvette a gordont, s egyik elvette a muzsikát. S elmentek a falu vége felé [...] e' házhoz bé. Akkor ott meg vót beszéve, hogy odamenyen az egész [a többi visai is]. Már nem vót gordon. Már nem ment a zene. Úgy aztán akkor nagy nehezen, nagy nehezen kihúztuk a csíkot, nem kaptunk se'. S aztán eljöttünk, keresztül a hegyen... Aztán má' tíz órára, tizenegyre má' itt vótunk. Itt apósékná' a házbo'. Cigányok nem mentek sehova innét muzsikálni, nem tudtak menni. Akkora sár vót! Folyt az eső [...] Este, vettük a zsákokat, le a földre szalmát, s ott aludtak [a zenészek]. Akko' mentem a... vacsora után. Jött a leány és hoztuk a puliszkát,

356 Elmondta Fodor József *Öreg* (1907). Gyűjtötték Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. augusztus 6-án, Visában.

357 Erdélyi történeti forrásokban is olvashatunk hasonló jelenségről: a Maros-megyei Gegesen (Ghinești) 1762-ben egy Kassai János nevű férfi egy mulatságba belépve „...küsködött, hatalmaskodott el akarván venni a Hegedúst a tánczó Inasoktól” (Kósa F. szerk. 2005: 880).

358 Magyar Zoltán gyűjteményében egy ördöngösfüzesi párhuzamról olvashatunk (Magyar 2012: 583–584).

*hoztuk a... kenyeret [...] A cigányok itt ettek... Bort, hogy gyúrjad [igyad]! Szilvapálinkát. Akko' három, vaj négy napig táncoltunk.*³⁵⁹

A téli időszakra szóló *cigányfogadás* a karácsonytól kezdődött. Az 1960-as évekig a karácsonyi ünnepekre általában három napos *táncot* (vasárnap, hétfő, kedd) rendeztek, amit a szervezők igyekeztek már előzőleg belefoglalni egy hosszabb periódusú zenészfogadásba. Általában azonban az ünnepi *táncokra* külön kellett megalkudni, főleg, ha az ünnep első napján színielőadással összekapcsolt *táncot* tartottak.³⁶⁰ Ilyenkor is igyekeztek az ünnep másod, illetve harmadnapjára is biztosítani a zenészt, mert az is be akarta biztosítani magát és könnyebben *elszegődött* olyan helyre, ahol hosszabb távra *fogadták be*. Ez azonban nem mindig sikerült, mert a *cigány megkérte az árát*. Ha nem volt színházi előadás, akkor a három napos karácsonyi *táncra* olcsóbban jött el a zenész.

A *kezesek* nem mindig lehettek biztosak abban, hogy befolyik a megfelelő pénzösszeg. Ez főleg második világháború alatti időkben és a tévesztés első szakaszában volt jellemző. Ilyenkor lemondtak a hosszú távú zenészfogadásról, az ünnep után csak a farsangi időszakra, három *vasárnapra állítottak cigányt*.

A böjti időszakban megritkultak a táncalkalmak. A románok nem jöttek a *táncra*, az ünnep előtti nagyhéten pedig már a reformátusok sem táncoltak, így jelentős bevételkieséssel kellett számolniuk a *kezeseknek*. Volt, hogy a magyarok a húshagyókeddi *táncot*, a rá következő szombat este tartották meg. Ilyenkor a böjt utáni időszakra igyekeztek egy tíz *vasárnapra* lefoglalni a zenészeket.³⁶¹ Itt természetesen a karácsonyhoz hasonlóan kérdés volt, hogy lesz-e bál, illetve, hogy meg tudták-e szervezni a három napos *táncot*, és hogy az beleszámít-e a *tíz vasárnapba*, vagy sikerül-e egy füst alatt kedvezményesen egy három plusz tíz alkalmas periódusban megalkudniuk. A visai táncszervezőknek – szemben például a magyarpalatkai *kezesekkel* – mindezt alaposabban kellett mérlegelniük, hiszen a jó zenészek nem a faluban laktak, Magyarpalátka pedig négy-öt órás járőföldre van Visától.

Egy tíz-tizenöt alkalomból álló periódusban a zenészek maximum két alkalmat engedélyeztek kimaradásra, ezeket akkor használta ki, ha lakodalomba hívták, vagy ha beteg volt.³⁶² Az elmaradt mulatságot más alkalommal pótolták. Késés esetén egyébként az éjfélnél tovább tartó táncmulatságot később fejezték be. A hétvégi *tánc* meghosszabbítására nem volt lehetőség, ilyenkor a *kezesek* levontak a *cigánypénzből*.

Ferivel, Lovással fogadtunk egy bált [...] Aratási bál. Befogadtuk őket, aszszem, hogy János, Ripa János is velünk vot. Azt mondtuk nekik: nézd meg, szombaton este [...] nekünk hat oráro légy a faluba! Még [muzsikálva] eme-

359 Elmondta Kiss Sándor Császár (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 25-én, Visában.

360 A visszaemlékezések erre vonatkozóan bizonytalanok. Néhányan bálnak, egykori *kezesek* viszont határozottan *táncnak* nevezték a színielőadáshoz kapcsolódó táncalkalmakat. Az 1960-as évektől már valószínűleg valóban belépős bálakat tartottak a színházi előadások után.

361 A böjt úrvacsoraosztásig tartott, de aznap vasárnap délutántól már táncolhattak.

362 Ez más mezőségi faluban is általános volt (Kós 2000 II.: 259).

gyünk a vacsorárok, nem 'tom mi [...] hogy tudja a fiatalság is, nézd meg, megjüttek a zenészek. Kilenc ora már el vot mulva, s még akko' jüttek, de aztá' még be is rugva, Marci [az egyik primás]. Na, most mi lesz? Semmi. Nem ettek vacsarát [...] Hát oan öt órakko' [reggel], má' jünnek, ho' adjam a pénzt. Mondom, kaptok pénzt! Csak nem most! E' kicsit később! Miért? Hány óráro votál fogadva? Hattól–hatig [mondta a zenész] Három orát kés-tél kérem, azt a három orát lemuzsikálok, akkor megkapod a pénzt. Addig 'e leit se! Megyünk [a zenészek el akartak menni]. Tessék, de máris tünjetek! Ha láttod vona te a cigányokat, de beszéltek cigányul! Összeveszett Béla Marcival, ók a két primás, mer' [nevet] Marci, bé vot rugva. Máskor álljátok meg, ne igyatok, miko' jüttek szógálotba! Utánno ugyis kaptok eleget! Aztá' hozzáfogtak ók muzsikálni. Aztá' hallottad vona azt, hogy hogy sírt a muzsika! [...] Úgy muzsikáltak, hogy! Na, aztá' miko lejártok. Lementünk még a kocsmához, vettünk bort, aztán nyírjad még! Pénzeket megkapták! Akko' má' ók füzettek! Persze tudod a cigány milyen bolond! Ha látja, hogy van kivel, akko' csináljo az eszit.³⁶³

A zenészfogadás előtt a kezesek otthon felmérték az igényeket és a lehetőségeket. A téli időszakban a fonókban, máskor a vasárnapi utcai bandázáskor gyűltek össze a legényekkel megbeszélni, hogy melyik zenészt, mennyiért és milyen hosszú időre fogadják meg.

Az előkészületek fontos része volt annak a kiszámítása, hogy várhatóan hányan tudnak majd részt venni a *táncokon*. A táncolni nem tudók mellett voltak *szegényebb rendűek*, akik más faluban, esetleg városon szolgáltak; ók általában a rövidebb időtartamú táncos periódus mellett voltak. A kezeseknek a konfirmáló korban lévő fiatalokra is figyelni kellett, hiszen közülük kerülhettek ki a *félfizetéses*-nek nevezett kezdők. Ók a *cigánypénz*, illetve a *házbér* felét fizették csak. A *táncosházat* biztosító gazda gyermekei csak akkor járultak hozzá a multság költségeihez, ha akartak. Hasonló volt a helyzet – ha a helyi parasztzenészeket fogadták meg – a zenészek gyermekeivel is. A katonaviselt legényekkel sem lehetett mindig számolni.

[A szolgálknak] sokszo' félbe kellett szakítani a táncrajárást, vagy betegség is közbe' jöhetett... Kimaradtak a táncról. A kezesnek nem vot mit tenni, le-számította a kihagyott vasárnapi pézt az összegből, vaj [...] aki nem vett részt az elejétől... Hagytok, hogy táncoljak félfizetéssel? Há' persze, hogy hattuk... [...] A leszeret legény az már annyit adott, amennyit akart.³⁶⁴

A kezesnek tehát pontos ismeretekkel kellett rendelkeznie a fiatalság létszámát és anyagi helyzetét illetően, hogy a fizető táncosok számát fel tudja mérni. A lelkiismeretesebbek füzetet vezettek, amibe az előzetes kalkulációt elvégezték, sőt sok

363 Elmondta Fodor Árpád *Denuk* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. február 12-én, Visában.

364 Elmondta Fodor János *Selyem*, (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 25-én, Visában.

esetben az egyes táncalkalmakról hiányzókat is vezették. A táncosok számának kiszámításánál általában plusz-mínusz öt fő *ráhagyást hagytak*, úgy, hogy magukat is beleszámolták. Ha lehetett – a biztonság kedvéért – a zenéssel megkötött alku során megállapított összegnél többet kértek a táncosoktól.

Az egykori *kezesek* visszaemlékezéseiből leszűrhető, hogy az ügyesebb táncszervezők törekedtek a saját magukra és a szeretőjükre eső összeg, valamint a *cigány-nak* szánt ital-, esetleg cigarettamennyiség kigazdálkodására is. Mindezt egyszerre azonban csak ritka esetben sikerült. Ha a táncosok drágállották a zenészt, természetesen igyekeztek kifejezni nemtetszésüket. Szóvá tették, zajongtak, végső esetben leültek és nem voltak hajlandóak táncolni, ily módon próbálták meg sakkban tartani a *kezeseket*. A helyi szokásoknak megfelelően ugyanis csak az fizetett, aki *belészökött a táncba*.

*Avval a Kiss Pistával állítottunk egysze' cigánt, egy ősszel. De drágáér' állítottuk bé. Palatkáruul jütt a cigány el. És beállítottuk három víka [kukorica]csüre egy leginnek'. Husz vosárnoprá. S a leányok két víkára [...] Egy vosárnop délután... Ült és nem táncolt senki, csak mük ketten a két kezes. Me' drágáták... Na, itt megette a nyavalya! De a cigány úgy húzta..., hogy rengett minden, ugy húzta. Csak forgolódtak a fiuk. Táncoltak vóna is, nem is. Me' drágo vót a cigány. Még péz is kellett [a kukorica mellé]! Node osztán öste mondtam a cigánnok... Húzzad, ho' menjen! Hagyj békit, me' táncolnak ük öste! Aztán adtunk nekije még pálinkát is, osztán öste felállott az egisz [fiatalság]. Na, osztán hajtatták, ho' menjen. Me' a nagy táncú [...] leginy, vaj leány nem tudja megtúrni, ho' ne táncoljan, ha ott a cigány... s húzza. Minha felemelte vóna a lábáruul... Ugy van az ember.*³⁶⁵

Ha a *kezesek* híresebb zenészt tudtak *állítani*, sokszor még a periódus közepén sem volt biztos, hogy a táncos közösség ki tudta fizetni őt. Emiatt előfordult, hogy a szervezők összevesztek a fiatalsággal. Ilyenkor az ügyetlenebb *kezesek bekároltak*: saját zsebből kellett kipótolniuk a hiányzó összeget, vagy le kellett mondaniuk a zenészeket, amikor is az előleg veszett oda. Őket a hátuk mögött gyakran *balkezeseknek* hívták.

A hosszú vagy rövidtávra szóló zenészfogadás a táncos közösség anyagi helyzetétől is függött. Ha a *kezesek* nem voltak biztosak abban, hogy elég pénzt tudnak összeszedni (a táncosok közül sokan bizonytalanodtak), vagy az előzetes elgondolásánál drágább volt a zenész, akkor még ősszel is csak 2-3 *vasárnapra*, legfeljebb egy hónapra fogadtak zenészt.

A zenészek *beállításánál*³⁶⁶ *kezesek* és primás mellett többen, a *kezesek* kísérői, más zenészek (a primás *segítségére*) sót családtagjai is jelen lehettek. Az esemény saját tapasztalataim és a visszaemlékezések szerint öt kisebb felvonásra osztható:

365 Elmondta Fodor József Öreg (1907). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. február 25-én, Visában.

366 A mezőségi zenészfogadásról lásd még: Faragó 1946: 40–41, Kós 2000 II.: 257–258, Kallós 1964:

I. A kezesek megérkeznek a zenészhez és elmondják jövetelük célját.

II. Ez után következik az alku, helyi kifejezéssel élve a *vásárkodás*. A zenészek általában szeretik, ha családtagjaik közül minél többen jelen vannak. Ilyenkor a jobb alkupozíció elérése érdekében a nagy létszámukkal és meglehetősen hangos, izgága, sokszor erőszakos viselkedésükkel megpróbálják nyomás alá helyezni az érkezőket. Ennek ellensúlyozásaként régebben a *cigányfogadók* sokszor kísérettel érkeztek, vagy igyekeztek *egyedül elcsípni* a primást és minél kisebb közönség előtt alkudni. A jól alkudni tudó *kezes* csak az *első muzsikással* tárgyal, a többieket igyekezett figyelmen kívül hagyni. A primás *segítsége* a táncosok szempontjából amúgy is másodrendű volt, nem tudunk arról, hogy a *kezesek* beleszóltak volna a banda összeállításába.³⁶⁷

[Zenészfogadásnál a primással beszélt?] *Hát a primással... ő vot a vezérük nekik. [Maga megmondta, hogy ki legyen a segítőség?] Az... rajta [a primáson] múltott, mer' mi nem is tudtuk, hogy ki az aki... tudott, vagy akart jönni, vagy aki tud is. Mer' mindig a primás, ő megválossza magának, me' nem akármelyikkel muzsikál. Mer' hogy ha csak úgy véletlenül összeszedi a csoportot, akkor nem vág a zene. S akkor nagyon... nagyon sűrűn megtörténik, hogy elromlik a zene tánc közbe.*³⁶⁸

A *kezesek* a létszámot is csak az 1960-as évektől határozzák meg, addig egyértelmű volt, hogy a zenekar a három főből áll. A *vásárkodáskor* általában a *kezes ígért* először, elmondva a tervezett alkalmak számát és a ráfordítandó összeget. Ezután a zenész következett az *igényével*. Kis különbség esetén a *kettő könnyen összefér*, nagyobb különbség esetén régebben hosszas, akár egy három-négy órás alkudozás is előfordulhatott, főleg bálszervezés esetén. A szokásos hétfégi táncok hosszát ugyanis a mindkét fél által ismert szokásjog határozta meg, így a zenélés időtartama csak a bálók esetén képezte alku tárgyát.

III. Megegyezés esetén az alkudozás fontos szimbolikus cselekménnyel ér véget: *elütik egymás kezét, mint a vásárban.*³⁶⁹

Ő kért, mi ígértünk. Aztán addig, ameddig már többet nem akart engedni, aztán má' többet nem vót merre, és akko' megütöttük a vásárt [...] A cigányokkal mikor megegyeztünk, akkor kezét fogtunk. Hát odaütöttük néki, s ez vót a kézfogás. Mindegyikkel kezét fogtunk, ha ott vótak a másíka. Ez vót az egyezés [...] Há vitatkoztunk. Sokszó' nem engedtek, s akko' mi

236–237, Novák 2000: 34–35, Pálffy 2001: 299–300.

367 A *segítség* megszervezése hagyományosan a primás dolga volt. Az 1990-es évektől kezdve a tánc házas látogatók – saját zenei igényeik érvényesítése miatt – mind gyakrabban szóltak bele a zenekar összeállításába.

368 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. február 11-én, Visában.

369 Mezőségen mind a mai napig szokásos, hogy vásári alkudozás közben felváltva egymás tenyerébe ütnek a cigányok.

számítottuk, hogy... Pláné, mikor szindarabra vót, aztán az igazgató bácsi megmondta, hogy hát körübelü' ennyit lehet adni. Többet nem. Aztá' vót, amikó' még meghaladtuk, mer' nem vállaták... [Akkor is kellett alkudozni, mikor csőre fogadták?] Mindig kellett alkudozni. A zenész persze kér. Pont úgy van, mint a vásár. Ő kér, mi ígértünk. Egész odáig, amég ő is engedett, mi még tettünk, s akko' így ameddig összefért.³⁷⁰

A kézfogás után a kezesek előleget – minden esetben pénzt – adtak a zenésznek. Ez általában a kialkudott pénzösszeg fele volt. Ritkán, régi, jó kapcsolat esetén (és ha a zenész nem küzdött anyagi gondokkal) előfordulhatott, hogy a zenész eltekingett az előlegtől. Ha a táncosok mondták fel az egyezséget, akkor az előleg elveszett, kivéve, ha időben jelezték az esemény(ek) elmaradását és sikerült egy másik alkalomra, vagy időszakra átütemezni az egyezséget. Ellenkező esetben (ha a zenész mulasztása miatt maradt el a táncmulatság) a vonatkozó szokásjog szerint a zenésznek elvileg az előleg kétszeresét kellett visszaadniuk. Gyakorlatban azonban távol eső falvak kezesei örültek, ha sikerült a kiadott összeget kicsikarni a zenésztől. A legtöbb esetben ilyenkor az előleg egy újabb tárgyalás alapját jelentette, amin a kezesek (főleg, ha helybéliek voltak) már bátrabban felléphettek és merészebben alkudhattak.

Mikor a... a legények bemennek a zenészek közé [...] ott már hírül van adva, hogy vannak legények... akinek kell zenész. Akko' mind gyűlnek ki az egyszén [...] Na, osztán mentünk be a házbo, [a zenészek] fogadtak be oda a lakásokbo, ott aztán alkudoztunk. Vot olyan eset, hogy megcsináltuk a vásárt [a zenészekkel], adtunk előleget is... Mikorá' hazajöttünk [...] visszamondták [a zenészek]. Mer' [...] elmentek mások, akik pénzesebbek votak, s adtak többet nekik [nevet]. Akko'... há' nem vot merre, visszavettük a... 'z előleget és... [...] Rá, mondjuk vaj e hétre, vagy elmentünk vissza hozzájuk [...] Ezeket a palatkaikat, ezeket a Marci, meg a... a Béla [akartuk fogadni.] Akko' eljöttek a báréiak és... többet adtak nekik. S akko' persze... a cigányember milyen? Hát az... az egyik, aki elment, hogy fogadja bé őket, az a Bodrognak vót a fia, aki ott Báréba [...] csinált oda malmot. Az ígért nekik egy zsák fehérlesztet a... fizetésen kívül, s akko' persze... oda mentek [nevet]. Há' visszadták az előleget, és elmentünk, és fogadtunk másikat [...] Nem jüttek ide, mer filtek, hogy jüjjenek, de üzentek, hogy [...] nem tudnak jönni [...] S osztán ki is derült, hogy há' be voltak fogadva Bárébo [...] De vot ennek a Bélának egy felesége [...], annál vot a lajstrom, na' ő tudatt mindent. Oda fel vót írva, hogy ki hol kell muzsikáljon, mikor, hányadikán... hova mennek, hol van lakodalom... minden [...] Aztá' mondam [az asszonymak], Hogy ha... mos' má' befogadjuk, s ük [a báréiak] is befogadták [...] És akko' hogy lesz? [...] Majd elintézem én! [Mondta] az asszony! [...] Körübelü' oan ötvenhatba' [történt ez].

370 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 25-én, Visában.

Ha a *kezesek* valamilyen szervezet, vagy intézmény megbízásában alkudtak (pl. iskola, termelőszövetkezet stb. számára szerveztek bált vagy *táncot*) akkor előfordult, hogy írásbeli nyoma is maradt a megállapodásnak. Ez az 1950-es évektől vált gyakorivá.

[Szerződést írtak?] *Nem igen. Írtunk, mos' hátrább egy-egy [...] ilyen kézi nyugtákat. Hogy például megfogadtuk ennyire, s ennyi előleget adtunk... Ők nem tudták aláírni, az vot a baj. Há' ezek mos' még írnak, lehet [...] Tudom, hogy annyi baj vot az igazgató úrral, miko' színdarabot csinátunk... [nevet]. Egy oan... szigorú ember vot, hogy ott minden bani legyen elkönyvelve. Aztán [...] egy fél orábo került, mire a cigányok aláírták. Írd alá! Írd oda! Írd oda! [mondta az igazgató]. Nem tudom! Tedd az ujjad! [nevet]. Aztán ott állandóan mázolta, hogy tudja tenni az ujját... hogy látszódjan. Vagy húzott egy keresztet [mondta a zenész]. Nem tudtak írni...³⁷¹*

Ha az alkudozás, a szolgáltatás és a kifizetés mindkét fél megelégedésére rendszerben alakult, és a mulatságok során jó emberi kapcsolatot tudtak kialakítani a zenészek a táncosokkal (elsősorban a *kezesekkel*), akkor a következő időszakra már könnyebben egyeztek meg. Ez volt az alapja egyes zenészek és falvak táncos közössége közötti, hosszabban tartó együttműködésnek.³⁷²

IV. A pénzügyek elintézése után következett az *áldomás*, amihez a pálinkát elvileg a vásári alkudozásokhoz hasonlóan a szolgáltatónak kellett volna biztosítani. Ebben az esetben azonban a legtöbbször a legények által vitt italt fogyasztották el.

V. A zenészfogadást az 1970-es, 1980-as években még általában multság követte, amin a helyi cigányok, a *kezesek* és kísérőik vettek részt, de többször előfordult, hogy magyarpalatkai vagy esetleg hasonló céllal érkező *másfalusi* legények is csatlakoztak. A zenészek étellel és zenével vendégelték meg a legényeket, sőt a családból táncos partnert is biztosítottak számukra. Az ilyen multság nagyon vonzó volt a fiatal legények számára, hiszen távol otthonuktól, a falu ellenőrzése alól kibújva mulathattak.

Ahányszor elmentünk zenészt állítani, akkor... nem tudtunk hazajönni azon a nap, mer' ott mindig van multság... Vot jobb, mind egy esküvőn. Oda gyűltek... [az emberek] amiko' má' látták, hogy mennek a legények aztán jöttek is körbe. Ott egy fészek van [...] Sokszo' annyi legény ment, nem tértek el a cigányoknál...³⁷³

371 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. február 11-én, Visában.

372 Ilyen állandósult kapcsolatrendszerek a visszaemlékezésekből könnyen nyomon követhetők: tudjuk például, hogy a két világháború között a vajdakamarásiaknak hosszú évekig az *Öreg Náci*, a mezőgyéresieknek pedig szinte kizárólag az *Öreg Gyurka* muzsikált.

373 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. augusztus 15-én, Visában.

A kollektivizálás előtti időszakban, a téli *táncokra* a pénzen kívül *gabonával* (terménnyel) fizették ki a zenészt,³⁷⁴ ami a szegényebb közösségek esetében szinte kizárólag a kevésbé értékes kukoricát jelentette. *Csúre fogadtuk a zenészt*, mondták erre Visában.³⁷⁵

A *vásárkodáskor* a *kezesek* általában azon voltak, hogy a kukorica minél nagyobb arányban szerepeljen a fizetésben, szemben a készpénzzel. A kukorica beszerzésénél ugyanis nagyobb „játékterük” maradt a táncosoknak: a szülők nehezen adtak pénzt, télen pedig nem tudtak napszámba menni a legények, ahol megkereshették volna a *cigánypénzt*. A szülők ugyanakkor ritka esetben ellenőrizték, hogy pontosan mekkora mennyiséget visz el a *gabonából* otthonról gyermekük. A zenét kedvelő, *cigánynak kedvezni* akaró fiatalok így könnyebben adtak a kiszabott mennyiségnél többet, mint esetleg pénzből borralalót. A két világháború közötti időszakban a lányok még ritkán fizettek pénzzel, gabonát viszont tőlük is lehetett kérni.

Be vót fogadva a zenészt mondjuk egy mennyiség pénzért, egy ezer lej, egy ötszázér. Akkor nagy pénz vót ötszáz lej is a mi korunkban! [Mennyi időre fogadták meg?] *Hát mondjuk egy estére, egy napra.* [Hosszabb időre?] *Nem, nem, csak egy szombat estére meg egy vosárnapra, úgy fogadtunk mindig. Hanem ősszel... régen úgy fogadtunk bé kukoricára, adtunk neki kukoricát. Aztán akkor is felszámítottuk: ennyi fiatalság van, ennyi kukorica jut egy személyre. Egy véka, úgy mondtuk rígen, úgy húsz kiló [...]* [A lányok is fizettek pénzt?] *A lányok is. De sokszor nem fizettek, meg inkább adtak vaesorát. Nemigen fizettek úk, télen nemigen, hanem mikor bé volt fogadva kukoricára, akkor már úk is fizettek. Mer akkor a zenész csak úgy állott be, ha mindenki ad kukoricát.*³⁷⁶

A zenészfogadásnál ez az alkupozíció azonban rejtett némi veszélyt magában. Más táncos közösség érdeklődése esetén ugyanis a zenészek azoknak a *kezeseknek kedveztek*, akik több pénzt ígértek, már csak azért is, mert a gabona összegyűjtésekor is zenélniük kellett, sőt aznap este ingyen *ki kellett muzsikáljanak egy táncot*.

Karácsony előtt, amit megfogadtam harminc vosárnapra [a zenészeket], akko' egy fél véka, vaj e' véka csú, attul a lánytul, aki táncol, akko' a leginyektü két véka, s ennyi pénz [...] *Na, miko' leszógálo a vosárnapot, azt a bizonyos mennyiséget, amennyit kellett, megadták neki a pénzt. S akko' hét-köznap [...]* *Na, szedjük ki a gabonáját. Ment a két kezes, a cigány velük... S egy loszekérrel, vagy bivalyszekérrel, vagy mivel. Mentek zsákokkal, ahaz a fiuhaz [...]* *Na, ennyi vot, ennyit számítottunk, tessék. Az mérte ki. Össze-*

374 Környékbeli párhuzamait lásd Kallós 1964: 237, Kós 2000 II.: 258, Novák 2000: 35, Pálfy 2001: 300–301.

375 Gazdagabb falvak esetében a kukorica helyett gyakran búzát adtak a zenészeknek.

376 Elmondta Chira Péter (1912). Gyűjtötte Ratkó Lujza, 1987 májusában, Visában.

szedték mindenünnen, akko' összegyűtették a kezeshez. Aztá' a kezes vagy fogadott a cigány mellé valakit, vagy a kezes hazavitte [...] De még mámo összeszedte a gabonát a zenész, akko' este táncot csinált, muzsikált ráadást. E' hétköznap este mentek ahoz a házhoz, ahol vot a tánc. Ott még egyet mu-lattak [...] Aszondja: Jól van! Aztán mindenki úgy fizetett, hogy vot pénzük, vagy kukoricájuk, azt mondta: Nesze, vegyé! Ha jól viselkedett a cigány, akko' jól fizették! [Lehetett úgy, hogy pénzt is terményt is adtak?] Lehetett. Mer' hát nekik is szükségük vot pénzre. Én gondolom, még a kukoricát is eladták. Mer' hát a cigányember nem is vot hova eltárolja. Csak hogy hát, ha má' nem vot annyi pénz, akko' átvette a kukoricát is.³⁷⁷

A nagyobb hírű zenészekre egészen a téjesítésig mindig nagy volt a kereslet, így ők még azt is megengedhették maguknak, hogy csak pénzre vonatkozó ajánlatot fogadjanak el a távoli falvak kezeseitől.

Az 1950-es, 1960-as évekig Mezőség-szerte általánosnak mondható, hogy a nyári táncmulatságokat aratókalákák megszervezésével igyekeztek biztosítani.³⁷⁸ A visszaemlékezésekből halványan kirajzolódik, hogy a két világháború között még a grófi birtokokon is voltak kalákák (szőlőkapáló és szüreti kaláka) aminek segítségével hosszabb távú zenészfogadást tudták biztosítani maguknak a visai fiatalok. A birtokstruktúra 20. század eleji változásai előtt ezek az alkalmak valószínűleg gyakrabban előfordulhattak. A gazdák földjein végzett kalákák megszervezését a falubeli munkaadók esetén a kezesek, *másfalusi* munkaadó esetén pedig általában a zenész kezdeményezte.³⁷⁹ A második világháború előtt még Visában előfordult, hogy a két helyi nagygazdánál, illetve a bírónál kalákáztak.

A háború után azonban ezek lehetőségek a faluban egyre csökkentek, végül teljesen megszűntek. A helyi gazdától általában a kezesek *vették fel a munkát*: tehát még a zenészfogadás előtt megegyeztek az illetővel, hogy mennyit és mennyiért dolgoznak majd neki. Ha a munkát terményben kapták meg (*kalangyára* arattak), akkor azt még pénzzé kellett tenni, így a megszerzhető összeg nagysága az eladás sikerétől függött. A szervezők számára kedvezőbb volt tehát, ha pénzt kaptak a munkáért, hiszen ez esetben már előre beoszthatták, hogy azt mire költik majd, és ennek tudatában alkudozhattak a zenésszel.

A helyi gazdáknál jóval módosabb birtokosok laktak a szomszédos Bárében, így a visai fiatalok legtöbbször nekik kalákáztak. A báréi kalákákat általában már a zenész kezdeményezte, miután megegyezett a kezesekkel. Ebben az esetben a gazdá-

377 Elmondta Fodor Árpád *Denuk* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 20-án, Visában.

378 Mezősegi párhuzamait lásd Faragó 1946: 33–34, Kallós 1964: 241, Kós 2000 II.: 259, Novák 2000: 44, Pálffy 2001: 300. Az 1970-es évek elején született széki adatközlőim elmondták, hogy elvétele még az 1980-as években is voltak kalákázni a zenészeknek. Ilyenkor a termelőszővetkezetnek kapáltak. Az elvégzett munkát a szövetkezet könyvelője munkaegységként jóváírta a zenészeknek, aki szintén téjes tag volt.

379 Vajdakamarás esetében Pálffy Gyula is utal erre – ha kissé homályosan is. Egy helyen azt írta, hogy a „cigány eladta a kalákát egy gazdának”, néhány sorral lejjebb pedig hogy „a kezesek alkudtak meg a gazdával” (Pálffy 2001: 294).

val történő alkudozás és a szervezés egy részének a gondja az ő vállát nyomta: helyi kifejezéssel élve a zenész eladta a munkanapot a gazdának.

[Első cigányfogadásnál izgult, hogy sikerül-e?] *Osztán egy kicsit igen, mer' mondjuk elég...* [nagy volt a tét.] [...] *Az első eset jó vót, mert ez... kalákával ment, s akkor osztán oan jó sokan összegyűltünk... hogy... az nagyon jól sikerült. Minden jól sikerült, úgy a kaláka... úgy a tánc. Úgyhogy mindenki, aki részt vett ott a kalákábo... meg nagyon sokan jöttek, aki nem táncolt. Jöttek segíteni. Szerették eztet na, a fiatalok... mondjuk egy-egy napot eltölteni úgy zenéssel a mezőn. Osztán persze este vot egy-egy... nem tudom milyen nagy multság, de úgy [nevet] mondjuk az egisznek egy liter pálinka, már a... a fiuknak, a legényeknek. [Hol volt a kaláka?] *Hát osztán előbbször Báréba' vót [...]* *Nem mi... szereztük [a kalákát], hanem... mi mondtuk a zenésznek, hogy né, hogy állunk. Nem igen birjuk megfizetni eztet a... mennyiséget. Asz' mondta, hogy akkor, ha keres ü munkát, akkor elmegyünk? S akko' úgy hogy a zenész... vette ki aztot a... báréi kalákát. Neki adták a pénzt [...]* *Hát ő [a Pujó nevű zenész] [...]* *mindenkit ismert Bárébo' is, má' Visábo' is. Úgy hogy ő tudta, hogy kivel csinálto a bótot, s akko', mikor a gazda megmondta, hogy, na, körülbelül meg van érve a buzája... akko' értesítette a zenészt, a zenész jött, értesített minket. S akko' ejöttek [a zenészek] Visába, s azon este minden fiatal, már aki ados vot [aki addig táncolt] értesítettünk. De hát osztán a zene hallszódot a falun végig, akko' mindenki már tudta, mirül van szo, s akkor azak is jöttek, akik [nevet] nem votak hívva [...]* *Hát a táncos[ok]... azak meg votak hívva. A másíak nem votak kötelesek, de jöttek ök is. Adós vot, ezér mer' ő táncolt, s nem adatt pézt, akkor a... ez a munka vot... [a fizetség.]³⁸⁰**

Ez esetben a *kezések* nem is találkoztak a munka ellenszolgáltatásával, a pénzt, ritkábban a terményt a gazda a zenésznek adta. A zenész tehát igyekezett a gazdától minél több pénzt kialkudni az adott mennyiségű munkára (pl. egy hektár búza learatása). Előfordult, hogy a kialakult munkán felül a gazdák lehetőséget hagytak többletmunkára is. A *kezéseknek* és a zenészeknek érdekében állt tehát, hogy minél több fiatal toborozzanak a kaláka előtti estén, a *kalákahajtón*. A munka közben és a munka végeztével, a gazda udvarára szervezett *kalákatánc*on a zenészek ingyen muzsikáltak. Ritka esetben, például rossz időjárás miatt megcsúszott betakarítás esetén fordult elő, hogy helyi gazda kezdeményezte a munkát és kereste meg a fiatalokat.³⁸¹ 1940 és 1945 között a visai magyar fiatalok több alkalommal kalákában arattak az ide helyezett leventeoktónak. Volt olyan kaláka, amely során és az azt követő *tánc*on híres (és drága) magyarpalatkai zenészek (pl. az *Öreg Náci* és *Lajika*) zenéltek, akiket egyébként általában csak esküvőkre tudták a visaiak megfogadni.

380 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. június 5-én, Visában.

381 Ilyen esetről Kós Károly is beszámol (Kós 2000 II.: 259).

Az aratókálákák az 1950-es évek közepén, a mezőgazdaság szocialista átszervezése során szűntek meg. Ezekre a táncért végzett és tánccal összekötött társasmunkákra szinte az összes megkérdezett jó emlékekkel tekint vissza, a korszak társadalmi feszültségei mégis kiolvashatók néhány visszaemlékezésből: *Arattunk. A cigányok hátul muzsikáltak, úgy arattunk a sarlóval a kulákoknak.*³⁸² A termelőszövetkezet megalakulása után az 1960-as években még többször előfordult, hogy kapálókálákat szerveztek a fiatalok egy-egy ünnepi táncalkalom megrendezéséért.

Az 1970-es években a *kaláka*, már csak mint a közösség szolidaritásának szép példája működött Visában: abban az esetben, ha a téesz munkásai közül valaki megbetegedett a rokonai, barátai összeálltak és megcsinálták az elmaradt normáját. Ez esetben is előfordult néhányszor, hogy a szervezők helyi zenészeket fogadtak a munkavégzés idejére, így könnyebb volt segítséget toborozni.

A helyi szokás szerint a zenésznek a fizetésén kívül más juttatások is jártak.³⁸³ A *kezesek* máig minden egyes népzenevel kísért táncalkalomra fél, maximum egy liter pálinkát visznek magukkal, amit ők és a zenészek fogyasztanak el. Ezen kívül a zenésznek étel is jár.

A zenész étkeztetését is a *kezesek* szervezték. Az 1960-as évekig a *táncra* járó lányok látták el a zenészeket. Füzetbe felírták, vagy észben tartották a *táncra* járó lányok nevét, és a falu *házrendjét* figyelembe véve a *táncon* már egy héttel korábban felszólították a soron következő lányt, hogy uzsonnát, vacsorát, esetleg késői vacsorát kell majd adni a zenésznek. Megbízhatatlannak gondolt lány esetén ezt gyakran hangosan ki is kiáltották. A helyi parasztzenészek gyermekei nem kellett fizessenek, illetve ételt adjanak a zenésznek, ezért cserébe a muzsikusok valamivel olcsóbban vállalták a szolgáltatást.

Az étkezés megszervezése is gonddal járt. Téli táncalkalmakon a szombat esti vacsorára el kellett kísérni a zenészeket a vacsorát adó lány családjához. A zenészek az úton végig zenéltek, így az egész falu tudta, hogy melyik lány a soros. Ez hírverés mutatta, hogy eladó lány van a háznál. Az ellátás minősége a lány és családjának társadalmi megítélése szempontjából volt fontos.

*Ez egy kicsit egy ilyen... dicsekedés vot, hogy mos' vot [nálunk] a kezes zeniszekkel...[ebédelni]! Mer' a lányom táncos és votak az ebéden! Hát ezek [az asszonyok] jobban ellátják a... [náluk vendégeskedő kezeseket] [...] ezért is, hogy osztán ne kerüljön vita belőle... Vagy, hogy pont kerüljen vita [az asszonyok között], hogy aztán [mondhassák], hogy nálunk hogy el votak látvo! Azér' csinálták ezeket.*³⁸⁴

Az egykor szegényebb családból származó visaiak máig emlegetik, hogy hány-szor és mit ettek náluk a zenészek, míg a téesz szervezés korszakában beszolgáltá-

382 Elmondta Chira (Nagy) Erzsébet *Bendi* (1912). Gyűjtötte Ratkó Lujza, 1987 májusában, Visában.

383 A zenészeknek járó juttatásokról lásd még: Kallós 1964: 237, Kós 2000 II.: 258, Pálffy 2001: 301.

384 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. június 5-én, Visában.

tással, adókkal nyomorgatott nagyobb gazdák gyermekei nem tudták őket rendesen ellátni.

[A nagytáncon már a lányoknak is kellett fizetni?] *Ott má' kellett [...]* Jaj, idesanyám szegény annyit adott a zenészeknek enni! Én is igaz annyit adtam, miko leányok votak Annusék. Csak jüttek a fiuk: Jaj, Amáli néni, nem akar adni senki ebidet! Mit főzett? Főz? Há' főzek, há' mi csináljak? [...] Asztán... [a kezesek] csak mentek édesanyámhoz, mondták... Néni! Ugyi ad husvétba' a cigányoknak [enni]! Másodnapján! Adak fiuk!... Soha-soha nem mondta, hogy nem ad. Pedig votak nagygazdák, s azak nem adtak. Sose felejtem el vot XY nénid. Az nem adott soha a zenészeknek, hogy egyenek [...] Én is a leányokér [a lányaiért, akik jártak a táncra], Juliskáér' és Annusér' is. Örökké adtam. Minden ünnepebe' kellett adjak [...] Nálunk vot a tánc ott a csűrbe, ahol laktunk a falu közepén. Olyan kalácsot hozott... XY nénid [...] De az olyan barna vot... hogy aztat csak ha nem a kenyértésztából csináták. És én nem láttam, hogy ki hozta, mer ugye a kezes vette el... a kalácsot. S asztán ük, a fiúk azt mondták, hogy szégyellik, hogy adják oda a cigánnak, milyen barna. Min mondták: Ki hozta? Te ki hozta? Há' az XY... Oan gyenge kalácsot hozott [...] Nagygazdák votak, persze... s a cigányoknak, hogy egyenek... nem igen adtak.³⁸⁵

A vacsora végeztével a háznál a szülők egy párt táncolhattak, majd a fiatalok zenélve indultak vissza a táncosházhoz. Télen, szombat estére még járt egy késői vacsora a muzsikusoknak, ezt általában tíz óraker, a táncon szolgálta fel a soron következő lány.

Vasárnap délben a kezesek ismét elvitték a zenészeket a táncra, ahová a következő lány elvitte a délit. Itt néhány pár muzsikálás után, négy óra körül ozsonnát kaptak a soron következő lánytól, este nyolc körül pedig egy másik vacsorát vitt nekik. Az 1960-as évektől egyre gyakrabban fordult elő, hogy a multság végén nem vitték el vacsorára a zenészt, hanem csak a helyszínre hozott hideg ételt adták oda nekik. Vasárnap nem járt késői vacsora a zenészek.

Hát meg vot beszélve mindig előre egy lánnyol, például egy lány, aki ad nekik ebédet, egy másik lány, aki ad nekik nyáron ozsonnát is. Cigányember az zsingás vot [...] A másikkal meg vot beszélve, hogy te adsz nekik vacsorát s akkor egy másik... a későbbi vacsorát. Akkor történt meg tizenkét oraker, mikor vége lett a táncnak, akkor hozott le... Ilyen hideg étel vot [...] Vot a két kezes, azok is ettek a cigányokkal, ez vot a szokás. Vot kenyér, hagyma, túró vagy szalonna, vagy ilyesmi. Ha vot pénzük, akko' ittak egy pohár pálinkát is, ha nem akko' kellett csak víz. Bor nem igen vot abba' az időbe'.³⁸⁶

385 Elmondta Nagy (Kiss) Amália (1918). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. április 18-án, Visában.

386 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2011. június 15-én, Visában

Nyári időszakban, mikor csak vasárnap délután volt *tánc, délit*, majd *uzsonnát* vittek a zenészek. Ünnepekkor rendezett, három napos táncalkalomra az utolsó estén minden lánynak kalácsot kellett vinni a táncra, amiből sokszor zsákszámmra jutott a zenészeknek is.

A *táncot* néhány szomszédos faluban (Marokházán például) hagyományosan a *hegyből kiáltották ki a kezesek*. Visában ezt a 2000-es években a helyi idős kántor magánszorgalomból, illetve csekély juttatás fejében tette. „Megjöttek a palatkai orvosok, hoztak a nyírettyűbe orvosságot, a gordonba kenőcsöt!” kiáltotta a *hírverő* 2009 őszén a szüreti bál előtt (Gatti 2011b). Korábban itt csak a színdarabot, és az azt követő *táncot* kiáltották ki, egyébként a hétfégi *tánc* híre informális úton terjedt. A *tánc indításáról* a *kezesek* beszéltek a barátaiknak, akik a fiatalság a hétköznapi délutáni-esti összejövetelein, a fonókban, illetve kisebb bandázások során terjesztették, hogy kik a *kezesek* és hogy elindultak zenészt fogadni. Hosszabb távú zenészfogadás esetén, a *kezesek* az első alkalommal, két-három *pár* után leállították a *cigányt* és *kikiáltották*, hogy mennyiért és hány alkalomra fogadták meg a zenészt. Fontos volt, hogy ezt *tánc* közben mondják el, mert azok, akik *beszöktek a táncba*, fizetni tartoztak.

Az első vasárnap akkor, ahogy járt a pár, beléálltok a fiatalok táncolni, ahogy járt a pár [ment egy táncciklus], akkor a kezes, amikor járt a pár, leállította a zenét. Akkor ott elkezdte mondani, hogy a zenész be van állítva tíz vasárnapra, vagy húsz vasárnapra. Akko' ennyiben van beállítva, s akkor nem tudta még megmondani pontosan, hogy ki mennyit fog fizetni, mer' nem mindenki vot beleszökve ebbe a táncba. Ha vót a vége, akko' ahányon táncotak, annyifele ki[osztotta] [...] Akkor utóvégre akko' aztán megmondta, hogy egy fiú fizet ennyit, mindig a fiúk többet fizettek, meg a lány fizet ennyit. [Ezt mindjárt az első vasárnap meg tudta mondani?] Nem tudta. Nem, mer' még votak, akik beleszöktek azután is [...] Há' mondjuk a harmadik vasárnap...³⁸⁷

A pénzt általában két részletben szedték össze: először amikor letelt a kialakított vasárnapok fele, majd az utolsó alkalommal. Ilyenkor az előzőhöz hasonlóan félbeszakították a *táncot* és *Ki a hibás?* kiáltással elkezdték összeszedni a fejenként kiszámolt összeget, ami a zenész és tánchely bérét tartalmazta.³⁸⁸ A *kezes* vérmérsékletétől függött, hogy az adós a *táncon* maradhatott-e, vagy sem. Általában egy hét haladékot adtak, utána azonban már nem engedték az illetőt a táncra, vagy zálogot vettek tőle.

[Mi volt a kezes dolga?] Ő ügyelt a cigányra... Aki nem fizet, le a gunyávo! Kabát, kalap, ami vot. Aztán nem adtuk oda nekik. Én elvettem egynek a kalapját, pont XY-nak. Elvettem. Mondam: mé' nem fizetsz? Most nincs

387 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. augusztus 12-én, Visában.

388 Erről Kós Károly is beszámol (Kós 2000 II.: 258).

*pénzem! Nem úgy van! Van pénzed! Ha annak, s annak is van pénze, neked is van pénzed! Ha nem adad meg, adjam meg én? Ott nem úgy vot! Én ki kellett tegyem a cigányoknak [mert ő azt mondta, hogy] én eljöttem muzsikálni, nekem adsz ennyi pénzt!*³⁸⁹

Külön elbírálás alá estek az ún. *félfizetések*. Ők voltak azok a legénykéek, akik a konfirmációjuk után még nem töltöttek le egy egész évet a *nagytánc*on. Ők a nagy legények által fizetett összeg felét fizették csak a *cigánypénzbe*, a *ház-*, illetve *csúrbérbe*. Emiatt azonban nem is voltak teljes jogú tagjai a táncos közösségnek, hírvivőként, futárként a lányok összeszedésére, italvásárlásra stb. gyakran használták őket az idősebbek, első sorban a *kezesek*. Ezen kívül csak táncter hátulsó részeit használhatták, nem volt szabad a zenész előtt táncolniuk.

A két világháború között a szokásjog szerint a házasemberek már csak vendégként, egy-két *pár tánc* erejéig maradhattak a *tánc*on. A későbbiekben ez kisebb falvakban, így Visában is változott: a fiatal házaspárok nagy része a legényekhez és lányokhoz hasonlóan járt a *táncra*, sőt az 1960-as évek elejéről a még tudunk olyan családos házaspárokról is, akik rendszeresen fizették a *cigánypénzt*.³⁹⁰

*Emlékszek [Timándi] Samu bácsi, hát nagyon szerette [multságot] [A házasemberek] a jöttek oda a tánchoz... Meg vót ez a Kifli János bácsi, Csicsás Józsi, Németi... Misi bácsi, Császár Sándor, Vilmos bácsi... Élvezték, miko' ilyeneket [szőkóst] húztak a zenészek. Tudtak is táncolni jobban, mind mik, a legények... Mer' má' régebbiek votak, s minél többet táncol, annál jobban táncol. Aztán megengedtük akkor, hogy legyen egy pár az övék, hogy táncolják ki magokat. S utánno... tudjanak táncolni akik fizetnek, me' ők [a házasemberek] nem azé' jöttek, hogy fizessenek, hanem meg vót engedve a házasembereknek egy pár tánc... [Maguk, mikor fiatal házások voltak rendszeren jártak a táncra, vagy nem?] Hát ö... jártunk a táncra, de... a házasemberek, ha akart fizetni fizetett, ha nem, nem. Már úgy se' lehetett, hogy aztá' állandóan táncol is... Há' én el szoktam menni, én mindig fizettem előre... a kezeseknek, a zenészeknek... Nem akartam azt, hogy valaki megszóljon. De vótak olyanok, hogy nem fizettek egyáltalán [nevet].*³⁹¹

A szokás kialakulása egybeesik a téveszesítéssel, amikor a megváltozott társadalmi helyzet felülírt korábbi szabályokat. A fizető táncosok számon tartása és a pénz

389 Elmondta Gáspár Albert (1925). Gyűjtötték: Horváth Csongor és Varga Sándor, 1998. január 28-án, Visában

390 Más, nagyobb belső-mezősségi falvakban ez a szabály tovább volt érvényben. Vajdakamarással kapcsolatban lásd Pálfi 2001: 305. Széken a hétvégi táncok megszűnéséig ez volt a gyakorlat. Itt a házasság előtt álló fiatal párnak szabályosan el kellett búcsúzni a *táncról*, az 1960-as években a vőfélye búcsúztatta veressel, korábban a legény saját maga szavalt (Novák 2000: 64–65). Szépkönyveszentmártonban a 20. század közepéig csak a karácsony másnapján rendezett *táncba* mehettek el házások (Kós 2000 II.: 243).

391 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. február 11-én, Visában.

kikövetelése is a *kezesek* dolga volt. Ez sokszor vitákhoz vezetett, néhány a *táncra* ellátogató házaspár a régi rendre hivatkozva kérte a neki járó *egy pár táncot*, amit a *kezes* sokszor csak akkor engedett, ha a fizettek érte. Ugyanakkor az egyre fogyatkozó táncos közösségnek szüksége volt az anyagi támogatásra.

Hasonlóan figyelni kellett a *kezeseknek* a nappali *táncra* látogató asszonyokra. A fiatalabb, *jótáncú* menyecskéket gyakran felkérték a legények táncolni, ami kiválthatta a fizető lányok elégedetlenkedését. Tudunk olyan esetekről az 1950-es évek végétől kezdve, hogy a már gyermekes asszonyok is fizettek – sokszor a férjük tudta nélkül – a *táncra*. Erre vonatkozó korábbi adatunk nincs. Ez a rend az 1960-as években bomlott meg, példákat ismerünk arról, hogy ünnep esti *táncra* csoportosan mentek mulatni az asszonyok.

Karácsony másodnap östéjin, mindig a tesvéremnél gyűltünk össze. Egyszer, mi csináltunk? [...] Vótunk vaj négyen, vaj ötön asszonyok... Meghaltottuk a cigányokat a kollektívánál, ho' muzsikátok. Gyertek, ne is szóljunk senkinek semmit, menjünk egész addig, lássuk kik vannak ott! E' csomó fiú [volt ott], s csak két-három léán'. Menyünk... Rózsi, Erzsi a Zsigucáé, Papp András Mari... vótunk vaj ötön, vaj hatan. Mikó' bémentünk, ahogy meglátottok a cigányok, úgy nekifogtak muzsikáni! Gyerünk! A fiúk mind hozzánk! Elvették táncóni az egész bandát! Egysze' csak látjuk, ho' jönnek Józsiék [a táncra látogató asszonyok férjei] is. Na, osztán... neki! [nevet] Kijüttek, me' látták, ho' nem még menyünk vissza és furcsa vót, hogy hol vagyunk [...] Eljüttek oda. Osztán a miénkek vótak a zenészek!³⁹²

A visszaemlékezések szerint az 1940-es évek előtt a lányok ritkán fizettek *cigánypénzt*, a petróleumra való pénzt viszont ők adták össze. Később a legények által fizetett összeg feléért, egyharmadáért táncolhattak. Ugyanígy kisebb összeget kellett fizetniük a ház-, vagy *csűrbérbe*, amibe az 1950-es évektől a korábbi *petróleumpénzt* is beleszámították. A táncos lányok a fizetést, illetve az étel adását is megtagadhatták, ha nem táncoltatták eleget őket, ezért a *kezesek* feladata volt, hogy *felvegyék* (felkérjék) őket. Az ügyesebb *kezesek* a körülöttük lebzselő fiatalabb legénykéket kérték meg erre a feladatra. Az esti *tánc* esetén ugyanígy a *kezes* feladata volt, hogy elhozzák a lányokat a *táncra*, vagy, hogy kísérőket szervezzenek melléjük, az 1970-es évekig ugyanis sötétedés után a lányoknak nem illett egyedül az utcán járni.

Téli periódusban, ha megszorultak a *kezesek*, a táncolni nem tudó *maradékoktól*³⁹³ is szedtek pénzt, hiszen ők is foglalták a helyet.

A tánchely, illetve a zenész kifizetésére szolgáló kaláka megszervezése és lebonyolítása is a *kezesek* dolga volt. A munkavégzés előtt este (általában szombaton)

392 Elmondta Papp Margit *Mercuk* (1940). Gyűjtötte: Varga Sándor, 2002. június 25-én, Visában.

393 Vajdakamaráson *heverőknek* nevezték őket (Pálfy 2001: 305). Csak legényekről van szó, este a táncolni nem tudó lányok nem voltak ott a *táncon*.

kalákahajtót rendeztek a faluban: a zenészek végig kísérték őket a falun, útközben minden ház kapujában megálltak, kihívták a fiatalokat, elmondták a másnapi munka menetét, majd egy nóta, vagy egy rövid tánc után tovább vonultak. Általában a táncolni nem tudókat is *megszólították*, arra számítva, hogy a kalákákra jellemző jó hangulat miatt őket is rá tudják venni a munkára. Másnap hajnalban az összegyűlt fiatalság a *kezesek* vezetésével, zenész kíséretében mentek kalákázni.

A termény összeszedése ugyanígy a *kezesek* faladata volt: télen szekérrel, vagy szánkóval, szintén zenészek kíséretében a *kalákahajtóhoz* hasonlóan körbejárták a falut, és mindenhol elkérték a kialakított kukorica mennyiséget, majd azt a zenészekhez szállították.

A palatkaiakkal béállottunk törökbúzáér'... a palatkaiakkal... akkor a [visai] román fiúknak béállottunk. S akko', hogy vigyék el a kukoricákat Palatkáro, haza az ökrekkel. Mentünk az egísszen. Én is kellett, ho' menjek, ha zenész votam, ho' ott is... [muzsikáljak], amikor vittük a kukoricát a falun keresztül... Mük a szánkán vótunk... Tél vot. A szán tetején húztuk, ho' menjen. Ittunk e' kicsit. Miko' jüttünk vissza... ezek a román fiuk aszongyák: te, nem menyünk haza csak üres kézt! Ott jöttünk az erdőn keresztül [...] Víttek fejszét magokkal. Vágunk egy szán fát! No, vágjatok csak. Egy-egy oan rud fát [...] hogy... rakjuk fel a szánt... fávol [...] Ezek eladták Báréba' a fát, nem 'tom mennyi pálinkáér'. Az erdész másnap elment a nyomon... aztán jütt, hogy tusakodjék [...] Ho' kik voltak a kezesek, hogy elvitték a kukoricát haza a zenészeknek. Aztán csak kiderült [...] Tudad... elig lett vóna két ökor, hogy vigyék el a kukoricát, me' nem vót, mit 'tom én mennyi kukorica, mit 'tom én hány víka. De mentek nígy ökerrel, hogy milyen gálántok,³⁹⁴ hogy mennek nígy ökörrel, viszik haza a kukoricát a zenészeknek! Aztá' nígy ökör után tettek biza fát! Még vágatok, me' vót egy kicsi a fejükbe', aztán kiforrósodtak s vágatok. Miko' má' eladták: na, most van pálinkánk! Űljetek a szánra, s [...] igyunk! Aztán akkor én nem ittam, mer' ügyeltem a hegedút. Én nem ittam, csak vagy egy nyelést ittam belüle. Itt a... miko' má' jüttünk a mük erdőnken lefelé, má' énekeltek, s itt a falun má' énekeltek. Úgy, hogy elárulták magokat, mer' a nyom a szánnok tudod, látszódatt, hogy huvá vitték. Nem felejttem el soha. Sokan menyen az ember keresztül, te Sanyi. Hej, az Istenit!³⁹⁵

Visai zenészek esetében a *gabona* hazaszállításáért aznap este ingyen *tánc* járt a fiataloknak. Tíz *vasárnapra* egy-egy fiúnak körülbelül egy kaszás napszámának megfelelő összeget kellett fizetni, ami zenészenként körülbelül egy szűk napszámnyi összeget jelentett.

A *cigánypénz* és a *házbér* előteremtése nagyobb részben a fiúkra rótt terhet, akik emellett még a multságokra némi pálinkát is kellett vegyenek. A *legénykedéshez*

394 Galant (román), jelentése: gáláns, itt: felvágós, magamutogató.

395 Elmondta Nagy Miklós *Bendi* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. december 5-én, Visában.

*kellett zseb is, mondták ezzel kapcsolatban a visszaemlékezők. A szükséges pénzt legtöbb esetben otthonról kérték, ami főleg a szegényebb családok, illetve több táncos korban lévő testvér esetén ütközött nehézségekbe. A szülők inkább elengedték legénygyermeküket napszámba dolgozni, hogy kikeressék a *táncra valót*. A mezősségi falvakban mindenhol előfordult, hogy a legények otthonról tulajdonítottak el terményt és azt eladva fizették ki a *cigánypénzt*, vagy közvetlenül a *cigánynak* adták. E fölött a szülők a legtöbb esetben szemet hunytak. A megkérdezett visaiak véleménye megoszlott erről a jelenségről. Volt, aki őszintén meglepődött a kérdés hallatán, sőt azon is, hogy egyesek bevallották, hogy saját maguk is csináltak ilyet legénykorukban. Néhányan etnikus sajátosságként igyekeztek beállítani a dolgot:*

*Votak románok, akik loptak otthonról, hogy legyen a zenésznek... és még vot néhány züllött magyar család... Másról nem tudak ilyet magyar családról egyáltalán. Hát szégyen vot az ilyen [...] Énnekem eszembe se' jutott ilyesmi [...] Kértem. És hogy ha nem vot, akkor megértettem, hogy nincs. Akkó' elmentem valamerre dógozni és pézt kerestem.*³⁹⁶

A gyűjtött adatok arra engednek következtetni, hogy az 1960-as évek elején–közepén legénykedő fiatalok már többször loptak otthonról. Ebben talán a megváltozott társadalmi és tulajdonviszonyok miatt bekövetkezett morális zavar is szerepet játszhatott.

A téli időszakban a lányok táncrendezéssel kapcsolatos terhei is nőttek. Az ételadásban a visszaemlékezések szerint a gyakori táncalkalmak miatt szinte minden negyedik-ötödik hétvégén sorra kerültek, ezen kívül gabonát is kellett adjanak, általában a fiúk által fizetett mennyiség harmadát vagy felét.

Az 1970-es évekig a tánchely megszervezése is kizárólag a *kezesek* feladata volt,³⁹⁷ akik még általában a *cigányfogadás* előtt igyekeztek helyet szerezni: nyárra egy csúrt, télre pedig egy nagyobb szobát. A tánchelyet illetően egy-egy szegényebb emberrel egyeztek meg, akinek szüksége volt a *házbérre*, vagy olyan nagycsaládos emberrel, akinek egyszerre több gyermeke is táncos korban volt, ami anyagilag megterhelte a családot.

*Az öreg Funduj Mihály házában volt sokszor tánc. Szegény család vot, sok gyerek... Azaknak [a gyerekeknek] akkor má' nem kellett házbírt, se' cigánypénzt fizetni. Abban a korba' az öregnek négy gyereke vot táncos. Asztá az öreg szerette a pálinkát, könnyű vót vele megegyezni. Szerette a mulatságot, vot amiko' elengedte a kimondott bér felét is...*³⁹⁸

396 Elmondta egy hatvannégy éves magyar férfi. Gyűjtötte Varga Sándor, 1996. május 5-én, Visában.

397 Mezősségi párhuzamokat lásd Kallós 1964: 236, Novák 2000: 35, Pálffy 2001: 298.

398 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. január 12-én, Visában.

A házigazda gyermekének másképp is kedveztek a *kezesek*: fiatalkora ellenére engedték a zenészek előtt táncolni.

A tánchelyért – főleg nyáron – sokszor kalákával fizettek a visai táncosok, egészen az 1950-es évek közepéig.³⁹⁹ Ilyenkor félnapos arató-, vagy kukoricakapáló kaláká is szóba jöhetett.

A téli tánchelység előkészítése – a szobabútorok kipakolása, padok felállítása a fal mellett, söprés – mivel ez házon belül történt, a házigazda dolga volt.

Nyaranta, a két világháború között még előfordult, hogy a románok az utcán is csináltak *táncot*, ilyenkor nem kellett csűrbert fizetniük, sőt a terepet sem kellett előkészíteniük.⁴⁰⁰ A magyarok ezt ebben az időszakban már *szégyen dolognak* tartották, és a visszaemlékezések tanúsága szerint már az első világháború környékén is inkább csűrben táncoltak. Külön *tánc* esetén a második világháború után már a románok is udvarokba, csűrökbe húzódtak be. A *táncos csűr* előkészítése, már a *kezesek*, és az általuk megkért fiatalok feladatának számított.

Meg kellett csinálni a csűr földjét. Egy-két szekér szivályt⁴⁰¹ feldolgoztunk sárnak. Egy oan rendet levértük a csűr földjire, jól ledöngeltük, utánno lehintettük agyaggal, oan lett, mint az aszfalt. Ahol nem vot megcsinávo rendesen, főleg a cigán' előtt ásódtatt egy göder, ott a lány nem tudatt kifordulni.⁴⁰²

A *táncosház*, illetve a csűr döngölt padlóját minden második-harmadik *pár* után megöntözték és kisépérték. Ez a lányok dolga volt.

A két világháború között a visai *kezesek* a faluba Magyarpalatka felől szombat este szürkületkor, a falu melletti dombról már zenélve leereszkedő zenészeket a falu keleti bejáratánál, a *Kapuskánál* várták, innen együtt mentek a táncmulatság helyszínére (lásd *Képmelléklet: 7*).

Az 1950-es évektől a zenészek már a kocsmához, vagy a szállásadójukhoz mentek és ott találkoztak a *kezesekkel*. A *tánc*, a kocsmá, illetve a vacsorát adó család háza között is állandóan kísért a zenészeket legalább az egyik *kezes*. Menet közben folyamatosan szólt a zene, a *kezesek* pedig gyakran *rikoltoztak*, így hirdették a táncot, illetve gyűjtötték össze az útba eső házakból a táncosokat. Ha volt idejük, útközben betértek a kocsmába. Sokszor előfordult, hogy a házas emberek már a kocsmá előtt várták a zenészeket és bevitték őket egy-egy pohár italra, amiért ők zenélni tartoztak. A *kezesek* ilyenkor könnyen kényes helyzetbe kerülhettek: a mulatásba *beleforrósdó* házasemberek közül nehéz volt *kivájni a cigányt*, és arra is ügyelniük kellett, hogy a zenészek józanul kerüljenek vissza a *táncra*.

399 Erre vonatkozóan Kós Károlynál is olvashatunk információkat (Kós 2000 II.: 261).

400 A Visánál polgárosultabb Pusztakamarással kapcsolatban említi Faragó József, hogy a „helybeli románok még az utcán is táncra kerekednek, legtöbbször a magyarok temploma melletti útke-reszteződésnél, a nagy fűzfa alatt, amely árnyával megvédi őket a délutáni nap hevétől. Ilyenkor a magyarok is odakeverednek, azonban ők az utcán táncot soha sem rendeznek. A tánchely (csűr, udvar), és a bál helye (iskola, csűr)...” (Faragó 1946: 32).

401 Szivály: sárga, ragacsos föld és a cséplésből maradt polyva (törek) keveréke.

402 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. december 12-én, Visában.

A zenélés megkezdésére a *kezes* utasította a muzsikust, utána azonban csak akkor szól bele a mulatság menetébe, ha ráadást akart kérni, vagy ha valami miatt nem tetszett neki a zene. A *kezes* azt is megengedhette magának, ha rosszul táncoló lányt kért fel, hogy a szokásosnál hamarabb leállítsa a zenét. Egy-egy *pár*, illetve tánc, esetleg dallam hosszát maguk a táncosok is befolyásolhatták. Az 1940-es években, mikor a *lassú cigánytánc* kezdett kikopni a használatból, többször előfordult, hogy a legények más, gyorsabb tánc muzsikálására utasították a zenészt.

Arra is a *kezesnek* kellett ügyelni, hogy a zenész két *pár* között ne pihenjen túl sokat. A *kezes* feladatai közé tartozott, hogy a táncok rendelését szabályozza. Általában, ha valaki a *páron* kívül egy táncot akart rendelni, azt szabadon megtehetette, ilyenkor illett zsebpénzt adni a zenésznek. Ha egyszerre többen kértek különböző táncokat a zenésztől, akkor ott a szervezőnek kellett döntenie. Határozatlan *kezesnél* ezekből gyakran veszekedés, verekedés is származhatott.

A *tánc* végeztével este a *kezesek levették a gondjukat a cigányról*. Az első világháború környékén még a belső-mezősegi falvakban jellemző volt, hogy a zenészek ilyenkor elmentek a kocsmába, ahol a házasemberek várták őket. Visában az 1950-es évektől a *másfalusi* zenészek az egyik helyi táncosnál húzták meg magukat.⁴⁰³ A szállásért és a reggeliért szintén muzsikálással fizettek.

Néhány Kis-Szamos menti település esetében (Kecsed, Girolt) tudunk arról, hogy *tánc* rendezői, az *újkirályok* egész évre visszamenően ítélkező és büntető funkcióval rendelkeztek a legénytársaik felett (Kós 2000 II: 257–258).⁴⁰⁴ Mindez az egész fiatalság vezetésével kapcsolatos funkciót sejtet. Ennek a Belső-Mezősegen csak halvány párhuzamait láthatjuk; itt a *kezesek* kizárólag a táncalkalmakon és azok megszervezésekor rendelkeznek az előbbiekhöz hasonló jellegű jogosultságokkal.

A hivatalos szervek (rendőrség, csendőrség, esetleg a faluvezetés) és a táncos közösség közötti közvetítő szerepet is a *kezesek* látták el. Ez a legtöbbször az engedély beszerzésére és az ezzel kapcsolatos felelősségvállalásra korlátozódott. Ilyenkor, baj (verekedés, tűzvész) esetén a *tánc* rendezőit kérték számon.⁴⁰⁵ Visában például 1943 pünkösdjén tűz ütött ki a *táncos csűrben*, ami átterjedt a szomszédos házra is. A szomszédok az anyagi kár megtérítését követelték, de végül perre nem került sor, a fiatalok ugyanis közös munkával, a *kezesek* által szervezett építőalkálákkal nagyjából helyreállították a kárt. Teljes mértékben nem tudták mégsem tudták kártalanítani az érintetteket, mivel a *táncra* a *kezesek* nem kértek engedélyt, így a biztosító nem fizetett.

403 Visában az 1950-es évektől többnyire az *Újfaluban* élő Chesăuan Indrei és családja szállásolta el a Magyarpalatkáról, vagy Bărăból érkező muzsikusokat.

404 A rendfenntartással és büntető rítussokkal kapcsolatban lásd Kallós 1964: 239, Novák 2000: 35, 62–63, Pálffy 2001: 306.

405 Székről tudjuk, hogy a csendőrség, később pedig a rendőrség, nyomozáshoz is igénybe vette a *kezesek* segítségét, a kommunista rendszerben a falu vezetése gyakran velük szerveztette meg a fiatalok közmunkáját (Novák 2000: 32–36).

Legtöbbit táncótak nálunk, me' vót a... csűr [...] S akko' [...] negyvenháromba', pünkösöd harmadnapján [...] Mihály, Nagy Miklóse, így mondtuk [...] Riasztópisztollya' [...] fellútt oda [a szalmatetőre], s akko' meggyútatta a pajtát. Szalmávó' vót befedve [...] Leégett teljesen [a csűr], még a szomszéd-ba' is min' leégett [...] Meg vótunk ijedve [...] Tettük a vizes lepedőket, aztá' megállt a láng. Nem ígett le [a házunk] [...] Fetettük a vizes lepedőt a nádron, s akko' [...] Há' közél vót a ház [...] A vizes lepedő, az kifogta, az nem engedte. Há' mind önteztük, állandojan. Akko' nem jüttek pompierek⁴⁰⁶, me' a falubu' votak az emberek. Akko' sok nép vot itt. Akko' máskeppen vot. Há' nem büntették meg... még bátyám vót a kezes, nem vót engedő [engedély], aztá' elmaradt úgy [nem kaptak kártérítést] [...] Valami százharminc forintat adtak, u' hogy kártérítést... azt átadto szomszédnok idesapám [...] Me' annak leígett mindene... Közél vótunk egymásho'.⁴⁰⁷

Visában a tánc megrendezését a két világháború utáni időszakokban (az 1920-as évek elején, az 1940-es évek közepén–végén), valamint a tévesztés ideje alatt kötötték engedélyhez a román hatóságok. Az 1941 és 1944 között kiépülő magyar közigazgatás alatt is engedélyköteles volt a táncrendezés, amit különösen a front közeledtével vettek szigorúan a csendőrök. Az engedélyért fizetett összeget a kezesek igyekeztek kigazdálkodni. A visszaemlékezések szerint a tévesztés alatt jóval könnyebb dolguk volt, mivel a zsuki, illetve kötelendi román rendőrök a pénz helyett elfogadtak pálinkát is, az 1960-as években pedig többször előfordult, hogy egyszerűen meghívták magukat a mulatságra, ahol az engedély helyszínén való kiadása, és ellenőrzés címén néhány óráig vendégeskedtek.

Ez a tolvaj milicia,⁴⁰⁸ ezek rendesen jüttek. Osztán ük benn a házbo' ettek, s ittak, s mük künn táncótunk. Na, osztán, miko' eljütt ki, felborzolva, hogy táncoljon, nekifogatt ü is táncolni, mer' a fiatalak búttak reá [...] Jütt oda, hogy a fiatalság őrizkedjen, s hogy egyék, s hogy igyék! [...] A tolvaj [...] Ritka bálunk vot, miko' nem jelentkeztek. Pedig mentem előre, me' akko' Kötelenden vót a néptanács. Mentem előre, s kértem engedét, s mondtam neki: né' szombat beste van bál, megengeded? Meg! Nesze! Adta a papírt. Há' mit füzetté... egy ötezer lei, vaj tízezer lei vót az engedé'? Miko' hogy [...] Adak e' kicsi engedét, de ügyelj! Te felesz! [Te vagy a felelős.] Én felelek. Te vagy a kezes? Igen. Írta föl a nevem. De monda, ho' jün [...] Aztá' csak jelentkeztek mind a ketten, fegyverrel, mindennel [...] Osztá' szitták meg magokat, mentek a faluba, ültek a csárdábo', egész ameddig bégyűlt a fiatalság, s osztán jüttek hazafelé. Osztá' mentek bé a fiatalak közé be a csűrbe. Sokszó vót, hogy nem is mert táncóni, mer' fílt, hogy valamelyik vaj e' fávol odab...sz neki.

406 Pompier (román), jelentése: tűzoltó.

407 Elmondta Kiss József *Harangozó* (1929). Gyűjtötték Pattantyús Gergely és Varga Sándor, 2011. június 4-én, Visában.

408 Miliția (román), jelentése: milícia, itt: rendőrség.

Ilyen eset is vót! Há' hogy gondolat! Ittas az ember nem törődik. S neki nem lett vona szabad, jüjjen a fegyverrel. Osztán megszátták magokat, s mentek a dógakra. Nem csáltok azé' soha semmit. Amelyik akadatt [kötozködött], megmondtuk [feljelentették] osztá' azt hitták másnop posztra [rendőrös], s megbüntették. Fegyelmzették, vaj adtak vaj két poffat nekik.⁴⁰⁹

A rendfenntartás, a veszekedő-verekező legények csitítása, a táncról való eltávolítása meglehetősen nehéz feladat volt, mivel a fiatalság táncos összejöveteleihez a legények testi erejének fitogtatása is (hangoskodás, birkózás, lökdösődés, verekedés) is hozzá tartozott. A siker általában a kezesek tekintélyén, testi erején múlt, illetve azon, hogy adott esetben hogyan tudták megszervezni a segítségüket.

[Volt valami baj a táncon, hogy magának mint kezesnek közbe kellett lépni?] *Hát olyasmi vót, olyasmi vót elég sok... Csak osztán én mindig a békességet... [kerestem]. Aki nem viselkedett rendesen, azt kitessékeltük. Egyszer... a [Nagy Bendí] Miklós bácsivol vot a bajunk. Há' bejött a táncbo loháton [...] Be a házbo! Nem is vették észre... Táncot mindenki, s egyszer Miklos bácsi a tánc közepin, loháton. Ej, a szentségit a Miklos bácsijának! Há' hogy jütt ide be? Ej, kezdett figurázni. Na! Kivittük onnét a loval... de aztá' nem... nem vertük meg, há' nem... Mit tudom én, már házas ember vot... szigyelltük. Há' nem tudom, hogy milyen esze vót, vagy bolond vót... Há' józan nem lehetett, me' józan ember nem csinát ilyet. De, hogy bejöjjen annyi fiatal nép közé! Egy loval együtt... [Hogy fért be?] Hát tudja a csuda! Nem nagy ló vót! Há'... egyszer' csak mindenki visigál, hogy Miklós bácsi benn van a loval... a tánc közepin. Oda Árpíékhoz jött be... Há' megverték vona... Talán karácsony vót, vagy nem 'tom mi. Nem engedték, ho' megverjék. Én mindig abba' jártom, ha lehet küszöböljük ki a bajt. Ne verekedjenek, me' az szégyen dolog vót...⁴¹⁰*

A fenti példa konszolidált korszakra vonatkozik. A világháborús időszakokban elszabaduló indulatokat, a téesz megalakulása környékén kiéleződő társadalmi elletétek miatti feszültséget már nehezebb volt kezelni. Ezekben az időkben, határozatlanabb kezesek alatt sok volt a verekedés. Veszekedésre sok minden adhatott okot: legtöbbször a térhasználati rend be nem tartása, vagy a zenésztől rendelt tánc, dallamon kaptak össze a legények.⁴¹¹

Emlékszem, itt nálunk is csürbe, sok ideig vot nálunk is a csürbe' a tánc [...] De elég sokszor összeverekedtek itt is. Például eljött a milicia ide, a csendőr. Kötelendröl. S itt vot egy kötelendi fiu. Az táncolt, s min' bujt a cigány eleji-

409 Elmondta Papp József *Malvin* (1941). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 21-én, Visában.

410 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. február 24-én, Visában.

411 A magyarpalatkai zenészek elmondása szerint volt néhány falu (Magyarpete, Mezőgyéres) ahová félve jártak zenélni, mert még az 1980-as években is napirenden voltak a verekedések.

be. Román vot, román világ vot, gondolta, hogy neki szabad. Erre a magyar fiuk megpofozták. Akkor, amikor ment haza, meglesték, úgy elagyabugyálták, hogy nem birt hazamenni, bevitték [itt Visába] egy romány házhoz. Megverték jól, de aztán a másnap ment innen egy román asszony, hogy értesítette a szüleit. Másnap aztán elvitték a magyar fiukat innen [a kötelendi milíciára] és úgy elverték, Sanyi, hogy a fejükkel a falba! Beengedték a kötelendi civileket hozzájuk [...] s azak elverték szeginyeket.⁴¹²

Belső-mezősségi adatok szerint különösen nehéz helyzetbe kerülhetett a kezes a kitáncoltatás esetén. A megszegyenítő rítussal, a felkérést visszautasító lányokat büntették a legények. Visában és más szegényebb faluban ez ritkán fordul elő, a visaiak egy része nem is ismerte ezt a jelenséget. *Gazdafalvakban* (Vajdakamaráson, Mezőkeszüben és főleg Széken), ahol a társadalmi különbségek nagyobbak voltak, gyakrabban fordult elő a kitáncoltatás. A gyűjtött adatok arról tanúskodnak, hogy a gazdagabb családból származó, esetleg egyke lányok merték megkockáztatni, hogy visszautasítják az őket felkérő legényt. A megsértett legény ilyenkor természetesen igyekezett valahogy bosszút állni. Visában az illető általában összebeszél a barátával, másokat lefizetett, hogy ne *vegyék a lányt táncolni*.

[Olyan volt-e, hogy hívták a leányt táncolni, de a leány nem ment el?] *Nem engedték táncolni, [a sértett legény] lefizette a fiúkat [...] Nem jártuk meg így azér', mer' én csak egy cigánfiúval nem akartam elmenni táncolni. Mindenkivel mentem, de avval nem akartam, avval a cigánnal. Azt mondtam: nem menyek! Mer' olyan... Mit tudom én... Nem tetszett nekem [...] Mind úgy ölelt magához ni. Meg akart puszilni, s én úgy haraguttam arra a cigánra. Gondoltam: olyan büdes vagy, én veled nem táncolok! [Azután] nem hagyott édesapám a táncba. Aszongya: nem táncolsz a cigánnyal, akkor ülj itthon! Ne csak a nagylegényekkel táncolj!⁴¹³*

Ez viszont keresztelte a kezes érdekeit, mivel a lány, ha nem táncolt általában nem is fizetett. Kitáncoltatás más faluban is csak akkor fordult elő, ha a legénynek *elég ereje volt* (fizikai értelemben, vagy társadalmi pozícióját tekintve), illetve sok barátja, akiket a lány udvarlója, fiútestvére, végső esetben pedig a *kezesek* ellen tudott fordítani. Ilyenkor a megsértett fiú barátja felkérte a lányt, és amikor a zenész előtt táncolt vele, leállította a zenészt, az érintett legény pedig azonnal *marsot* húzatott a zenészekkel. A készenlétben álló barátok seprűt adtak a lány kezébe, hogy azzal táncoljon, és igyekeztek kiszorítani a megszegyenített lányt a *táncról*. Az akciót alaposan meg kellett szervezni és gyorsan végre kellett hajtani, mielőtt a lány esetleges pártfogói, illetve a *kezesek* felocsúdtak volna. Ezek az esetek a legtöbb

412 Elmondta Kiss (Gáspár) Ágnes *Gáspár Pista Ágnes* (1923). Gyűjtötték Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

413 Elmondta Papp Sára *Palanyec* (1941). Gyűjtötte Virág Rita, 1998. január 23-án, Visában.

esetben (főleg széki adatok szerint) általában véres verekedésekkel, bicskázásokkal végződtek. Következésképpen pedig az volt, hogy a lány szegényében hetekig nem mert mutatkozni a fiatalok előtt, néha az érintett családok között harag is keletkezett, amiért nem egy esetben a *kezeseket* is felelősnek tartották.

A táncolni nem nagyon tudó *maradékok* felkérését viszont következmény nélkül visszautasíthatták a lányok.

Hasonló, a szakirodalomban korábban nem ismertetett jelenségről, legény *ki-muzsikálásáról* van tudomásom Visából. Ez a rendelkezésemre álló adatok szerint szintén ritkán fordult elő és mindig a *kezesek* kezdeményezték azon legények, ellen, akik többszöri figyelmeztetés ellenére sem fizették ki a *cigánypénzt*. Legtöbbször a két *kezes* egy óvatlan pillanatban, feltűnés nélkül igyekezett kitessékelni a táncról az adóst. Személyes ellentét esetén azonban előfordult, hogy megvárták, míg az illető a zenész elé ér, akkor *leállították a muzsikát*, majd megpróbálták a *hibást kilökn*i a táncról. Ez akkora sértésnek számított, hogy szinte minden esetben verekedéssel végződött.

Itt nállunk sok ideig vot tánc. Vot egy régi csürünk, nádfedeles vót... Az uram engedte, mer' ott az anyosoméknál is ott is sokat vot fonó is és táncmullat-ság is [...] Megtörtint... hogy nem fizetett... XY. Tudom, hogy pont éngem vett el táncolni. Én egisz nap táncoltam, pedig menyecske votam [...] Megvot a két fiam! De egisz nap táncoltam! Nagyon szerettem a táncot! És [XY] elvett táncolni, s azt mondta [a kezes]: nénika, ne menjen táncolni! Mer' leállítom a cigányt, mikor odakerülnek XY-al a cigány eleibe! Mondom: nekem te nem parancsolsz! De elmentem táncolni [XY-al], s miko' odakerültünk a cigány eleibe, leállították a cigányt! [Mert, hogy XY nem fizetett és akkor ne táncoljon?] Há'... csak azér'! De én ugy megszegyelltem magam! [...] Én tudtam, hogy nem miattam [történt], de hát én gondoltam, ha már én a házi vagyok, há' csak azt a szígyent nem csinálják meg! De... éppen, éppen velem történt meg! [...] Nem engedték, hogy muzsikáljon a cigány! Addig, amég ki nem jön a táncbol. De össze is verekedtek akkor!⁴¹⁴

Szintén a rendfenntartáshoz tartozott a *bámulók rendezése*. A napközben *táncra* ellátogató asszonyok, télen, a *táncosházban* a helyszűke miatt sokszor zavarták a táncot. Este ugyan mindig hazamentek, de a *kezesek* gyakran már korábban megpróbálták őket *útra tenni*, különböző praktikákkal kikergetni őket: például cigaret-tapapírba csomagolt erős paprikával kifüstölték őket.

A gondosabb *kezesek* a tánc körül sündörgő, még nem konfirmált gyerekeket is szemmel tartották. Az ügyesebb leányokat igyekeztek *felvenni* a táncba, növelve ezzel a fizető táncosok számát. Sok visszaemlékezés szól arról, hogy a szülő bort, pálinkát ígért a *kezeseknek*, ha a serdülő lányát elviszika a *táncra*. Más esetben (bár

414 Elmondta Kiss (Gáspár) Ágnes *Gáspár Pista Ágnes* (1923). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. február 13-án, Visában.

erről lényegesebben kevesebb adat szól) a szülő gyermekét féltve pontosan az ellenkezőjére igyekezett rábeszélni a *kezest*. Más, mezősségi falvakból származó adatok szintén kiemelik a *kezeseknek* párválasztásban játszott szerepét.

A rendelkezésre álló adatok arra engednek következtetni, hogy fiúgyermekek fegyelmezése a táncon nem tartozott a *kezesek* közvetlen feladatai közé. A *nappali táncon*, a táncos térhasználatban az idősek eleve a zenésztől távoli helyekre szorították a kisebbeket: télen a *táncosház* előszobájába, vagy a pitvarba, nyáron pedig a csűr nyitott oldalához. Sötétedéskor a nagyobb legények hazakergették a gyerekeket a *táncról*.

Másfalusi, ún. *idegen legény*⁴¹⁵ általában csak úgy mehetett be a *táncosház* telkére, ha volt rokona, vagy ismerőse a *táncon*.⁴¹⁶ Ellenkező esetben könnyen előfordult, hogy megverték, vagy kövekkel dobálva elkergették a helyi legények. Ezt elkerülendő a vendégnek ajánlatos volt azonnal a *kezeshez* fordulnia. A *kezes* ilyenkor általában bekísérte a csűrbe, vagy a *táncosházba* az illetőket. Ha barátságos volt a *kezes*, azonnal *felállította* a vendéget és behúzta a táncba. Az ezzel kapcsolatos lehető legudvariasabb gesztus az volt, hogy megkérdezte, kivel szeretne táncolni, majd a kiválasztott lányt odavitte a vendéghez és átadta neki. Előfordult az is, hogy tánc közben az üldögélő vendég előtt a *kezes* megforgatott, esetleg röviden megtáncoltatott egy lányt, és azt azután átadta neki. Rossz táncos lányt adni meglehetősen nagy sértés volt, amit a vendég meg is jegyzett magának és viszontlátogatáskor igyekezett valamiképpen bosszút állni.

Az *idegen legény* önmagától nem állhatott fel táncolni, és ha *fel* is *állították*, igyekezett a táncter félreeső sarkában, a helyieket nem zavarva táncolni. Külön kitüntetésnek, a barátkozási szándék kinyilvánításának számított, ha a zenész elé tolták. Ebből azonban, főleg feszültebb időszakokban (háború utáni időkben) még akkor is baj történhetett, ha a *kezes* pártfogolta a vendéget.

[Samu bácsi miért ment a kötelendi *tánchoz*?] *Elmentem, me' vot egy Danila... az, a Lancsáé. Jó barátaim vótak, tudja? Tudta, ho' jó táncolak, me' vót itt Visábo' a táncnál. Gyere Samu, aszondja, menjünk a tánchoz! Adok én e' leánt, e' jó táncos leánt, hogy táncolj vele [...] Aztá', milyen... az ember. E' vasárnap.... kicsit fel vótam ötözve, elmentem a tánchoz. Táncoltak ott, még az is aki megölte ennek az Ágnisnak a... bátyját, Kelemen Jánost [egy visai embert a háború után]. Az is táncolt... Az nem szerette a magyarokat [...] Amiko' elmentem oda előre [a zenekar elé], ő [Kelemen János gyilkosa] járt, hogy bújjon oda, hogy ő... üssen meg, tudod? De ingemet ezek a Lancsáék nyomtak a zenész elé. Az kezdett búnni oda a közelembe. Ecce' kiátott a Danila annak, hogy belébújjik [beleavatkozik], tudod? Mérgibe'. Én akkor kezdtem húzódni hátra. Idegen falu, nem... [mertem a zenész előtt maradni] Nem, nem nem! Ott táncolsz! aszondja Danila. Az [a támadó] férement. Egy menyecskeve' táncolt és férement és nézett onnét [nevet]. Aztá' táncoltam,*

415 *Megyünk idegen legénynek* mondták a visaiak, ha más faluba mentek táncolni. A románok hasonlóan mondták: *Merem la turení*, jelentése kb.: idegenbe megyünk.

416 A táncos vendéglátás szokásáról bővebben lásd Varga S. 2017a.

aztá' ajjajaj! Úgy táncoltattam a leányokat, hogy... [Aztán nem volt baj?] Nem. Há' ültem vaj három, négy pár táncnál ültem. Aztá' má' jüttek is a leányok: gyere Samu! aszondja, táncoltassál ingemet!⁴¹⁷

A *kezeshez* hasonlóan járhatott el bármelyik legény, ha barátja, vagy rokona volt az idegen legény. Ha senki nem állította fel az idegen legényt, akkor az egy rövid idő után eltávozott, sokáig *ülni a táncon* szégyen lett volna.

Sipas Pista báty és Pántya Grigor [két széki táncos]... elmentek Visábo [a táncra]. S osztán... Pista bácsi az nagyon jól tudta a járást, me járt Visábo e' lányhoz (...) Azt mondta Grigorinak, ho' gyere barát velem, me' ott jól táncalunk, mulatunk! S közbe csalódtak, me' nem állította fe' senki se üket. Struccból [dabcól] kijöttek, s benn járt a pár [táncoltak], s Grigor báty belépiszkolt [beszélgetett] a cseberbe.⁴¹⁸ S akkor, ha lejárt a pár, jöttek ki [a visai táncosok] elizadva... Aszitték falevél a vízbe'. Hajtották fére, s ittak..., s észrevették, hogy mi a helyzet. Osztán keresték üket [Pántya Grigorékat], de nem kapták, me' bébüttak a dísznóolba. Regge' miko' virradt, akko' búttak ki, s irány haza!⁴¹⁹

Jól sikerült látogatás után illet visszahívni a vendéglátókat, gyakran a haza is vitték őket.

Az *idegen legény* intézménye a helyi kislakosságú falvak esetében az endogám tendenciákat enyhítette. A szokásjoghhoz ugyanis hozzá tartozott, hogy a *kezes*, vagy a vendég barátja, rokona által felkért helyi lány *elvéallaja a legényt*. Ez azt jelentette, hogy a tánc után a legény hazakísérhette, beszélgethetett vele. Ha már ismerték egymást, nyáron az is előfordulhatott, hogy a legény ott hált a lányos ház szénapadlásán. Ez a vállalás együtt járt a táncsal; a leány nem igen utasíthatta vissza a *kezes* ilyen irányú kérését. A visai lányoknak csupán a második világháború utáni időszakban nem kellett hazavinniük magukhoz a román faluból (főleg Kötelendről) jött *idegen legényt*.

[Mit csináltak, ha jöttek idegen legények?] Kaptak táncolni... Miko eljütt, akko' felhuzták, s na: evvel a leánnyol menj!... Adtunk nekiek lányt, s ha románok votak, akko' adtunk nekiek e' román táncot. Táncoltak csak ük magokra. S aztán sokszor táncoltak többet is. S ha magyar leginyek votak, akkor táncoltak versent a többivel, s aztán este még elvitték a leányokhoz. Aztán még ha lehetett meg is verték. Na: melyik leányhoz akarsz menni? Akkor megmondta: ni, te, én ehhez elmennék. S akko' a barátja elvitte [...] De vót oan leány is, ho' nem fogadta el, s akko vitte máshoz, amelyik el fogadja [nevet]. Sokféle bajok votak ezekkel. Nem verték meg, [ha az is-

417 Elmondta Timándi Samu Gyéresi (1919). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. augusztus 14-én, Visában.

418 A *táncosház* bejáratánál általában ivóvizet tartottak egy veder alakú, egyfülű edényben, *cseberben*.

419 Elmondta Serestély Márton Hárász (1936). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. április 10-én, Visában.

merősei] *ügyeltek utánno, hogy ne bújjon reá [ne támadja meg] senki [...]* *A kezesek adtak nekik [az idegen legényeknek] lányt. Me' hát az [a kezes] rendelkezett a cigánnyal, s osztán... ű intézte, hogy ne legyen hiba, s panasza. Csakhogy nem igen jüttek. Innét Kötelendrül még jüttek románok, me' közél van. Aztán Báré az egy román község, ott vót cigány [zenész] mindig... osztán nem jüt senki sem [...]* *Idegen leginy nem vehetett [nem kérhetett fel] lányt! Ült addig, amíg kapott leánt. S ha nem, akkor nem táncolt. De hát adtak [...]* *hogy táncoljon! Nem kérdezték kivel akar. Adtak e' jó lánt, amelyik jól tud táncolni. Osztán vótak leányok, akik tudtak jól táncolni [...]* *Táncolhatott három párt is, nem kellett fizessen. Például votam Palatkán is egysze' a táncnál. Ott annyi vót a román, hogy magyar kevés vót. Vót tánc ott is... adtak táncolni nekünk, s öste elvittek a leányokhoz is. De vót barátunk, na, akit jól ösmertem, s vót nálunk. Má' én is leginy votam, s én is elvittem ütet [visai lányokhoz]. Ugy hogy csak úgy mehetett az ember, ha vót valakie üsmerőse, jó. Az ott ült a kapuba, addig, amíg én eljüttem a leántul, hogy nehogy valaki bójjjen, hogy meggallyazzon [megverjen], vaj kihúzzon!⁴²⁰ [Szokás volt, hogy kihúzzák?] Há' künn még meg is verték! A keszütek egysze' azt mondták, hogy mentek valami idegenyek, osztán elvitték [őket] a leányokhoz. S egyet megfogtak, s bétették egy olyan nagy tekenyőbe, melyik meszes vót. A hátával lefelé, s mind megfött mésszel!... S elment haza meszesen. Csufolkodtak sok helyen.⁴²¹*

Másfalusi táncra lányok csak akkor mehettek el, amikor betanult népszínművekkel „turnéztak” a környező falvakban (Beke 1993: 26), vagy ha egy odavaló rokonuk elkísérte őket. Az 1960-as évektől azonban ez a szokás is változott, példákat tudunk róla, hogy Bonchidán szolgáló visai lányok elmentek az ottani táncmulatságra, a *kicsitáncon* is előfordult, hogy a faluba rokonlátogatásra érkező *idegen legénykéék, leányok* jelentek meg.

Vendégnek számítottak azok a házasemberek is, akik nyáron a disznósorda behajtása után ellátogattak a táncra. Ilyenkor a *kezes adott nekik egy pár táncot*, amikor a házasemberek a számukra felkért lányokkal egyedül táncolhattak, a fiatalság ekkor nem táncolt.⁴²² A *kezesnek* kellett ilyenkor kezelnie azt a helyzetet is, ha az esetleg ittas vendég *beleforrosodott a mulatságba* és többet is akart táncolni. Ezt nyáron még elnézték neki, hiszen a csűrben volt elég hely, de a *táncosházban* már szűkösen fértek el. A határozottabb *kezes* ilyenkor kitessékelte a vendéget, vagy pedig pénzt kért tőle.

Visában a gyűjtött adatok szerint a *kezesek* a gyerekek táncitanításában csak közvetve vettek részt: a gondosabb táncszervezők bíztatták a fiatalabb legényeket, hogy ne szégyelljék magukat, kérjék fel a lányokat. A *táncon*, napközben egy-egy al-

420 A *kihúzás* azt jelenti, hogy az *idegen legény* haragosai elmennek ahhoz a lányhoz, aki fogadta az *idegent* és kihúzzák a telekről, majd megverik.

421 Elmondta Fodor József Öreg (1907). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. március 3-án, Visában.

422 Volt, aki ezt tréfásan a *disznók táncának* nevezte.

kalommal a *félfizetések*et a zenész közelébe engedték, ahol egy pár erejéig táncolhattak. Ritkán előfordult, hogy kivételes tehetségű kislegényeknek megengedték, hogy táncoljon a zenész előtt.

Éppen mos' beszéltük evvel az Erzsi nénivel, innét a szomszédból, hogy itt is a csűrbe' tánc szokott lenni és itt megin' szembe velünk, itten is tánc szokott lenni [...] És mondja [Erzsi néni], hogy hát osztán: te ezerkilencszáz-ötvennyolc-ba', akko' léptél be a nagytáncba. Volt egy Amáli néni, ott a csűrbe... 'tom jól, hogy én még oan... [kicsi voltam]. Tehát nállunk az vót a szokás... hát gatyábo jártunk és mezítláb voltam, s elmentem... Egy oan ládo volt, gabonásláda a csűrbe' és oda én felültem és én odanéztam, melyik hogy táncolt, ki hogy táncolt. S van itten egy Fodor Mihály, Ripa Mihály [...] s egysze' aszondja: ej, kicsi Császár, gyere ide le! Me látom, hogy ott játszódnak a láboid te! [...] Gyere ide le! S volt egy Puju nevezetű zenész. Na, Puju! Húzd a verbunkot! Én egy gatyábo' és mezítláb... Min' körbeálltok a leginyek. És ütöttem a lábomat, hogy pirosra ütöttem őket... de nem hagytam magamat! Így felemeltek és így dobtak fel a csűrbe né! Dobtak fel a csűrbe, hogy... Ez igen! Ne tanuljon ő tőlünk, hanem mi tanuljunk tőle! Odajött egy Pulyka Mihály nevű, kezes vot... nekem az unokatestvérem és aszondja: te! A bürkit! Te, te, te nagyon jól táncolsz, te fiú! Asztán má' én... kicsit oan szégyenlős votam... De má' más évbe'... Na, gyere fiú be a táncba! Ők engemet ingyen [hagytak táncolni].⁴²³

A *nagytánc* teljes jogú tagjává válásának folyamatát sok tényező befolyásolhatta. A téli időszakban kisebb volt a táncos közösség, amíg házaknál, szűk helyen táncoltak: ilyenkor hamarabb elzavarták a liminális korszakban lévő serdülőket. Nyári *táncokon* az ellenkezője volt jellemző: a jelenlévő szülők, rokon legények-lányok biztatgatták a kezdőket, és a *kezesek* is örültek a fizető táncosok számának gyarapodásának. A fiatalok ügyessége, tánc tudása, valamint a táncra használt tér nagysága mellett befolyásoló tényező lehetett a táncosok gazdasági helyzete, a *cigánypénz* és *házbér* nagysága, a táncos közösség létszáma, illetve a fiatalabbakat pártoló, vagy elutasító magatartása. Ez utóbbiban a *kezesek* fontos szerepet játszottak.

A keresztelő megszervezése

Az 1950-es évekig a keresztelőt csak szűk családi körben tartottak. A közösen elfogyasztott vacsora után általában énekeltek, de arról nincs adatunk, hogy táncoltak volna. Az 1960-as évektől a keresztelő presztízse fokozatosan nőtt, a meghívottak létszáma bővült, és az is egyre többször fordul elő, hogy egy szál zenész muzsikájára, vagy lemezjátszó, később magno zenéjére táncoltak.

423 Elmondta Kiss Zoltán *Császár* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. március 3-án, Visában.

Akkó' keresztetük Zolit, a Bufetesét. Vót Zoltinak e' tesvére, Sári, aki pont az iskola mellett lakik... Aztán avval is milyen táncot vertünk le ketten Sári néninél. Az is úgy verte a csizmáit, hogy csak na! Az anyja az ágybul nízte, me' beteg vót az öregasszon'... Jaj, Sári! Hogy én nem tudtalak tégedet fű-nak csinálni! [nevet] Erzsi, a Zsiguca felesége hátul a kicsi ablakon nézett bé, hogy mi' csinálunk, hogy táncolunk, hogy mulatunk. Me' ő nem vót a keresztelőn. Nem tudtam alunni! Aszondja: egisz újjel, ha hallottam, ho' milyen jól mullattok [nevet]. Erzsi néni, a Birdok András felesége lebontotta a kontyomat. Valami oan.... csikat vett el és felkötette a hajamba', s úgy táncoltunk [nevet]. Ki tudja miket csinátunk! Annyiszó' emlegeti Zolti, a koma is, Erzsi [a felesége] is, hogy fiatal korunkba' mennyit mulattunk.⁴²⁴

A 2000-es években, néhány, korábban a táncműveléssel kapcsolatban került fiatal szülő már szinte egy lakodalommal felérő keresztelőt tartott, amire magyarpalatkai zenészeket hozatott. A zenei szolgáltatás megszervezése ilyenkor általában a fiatal apára hárult.

A sorozás és bevonulás megszervezése⁴²⁵

A sor alá menésre Visában 1994-ig hagyományos módon cigányzenészeket fogadtak. A sor alatt lévő legények közül, az amúgy is kezeskedő legények vállalták a szervezést. Erre az alkalomra a zenészek általában drágábban jöttek el, mint egy hétvégi tánra, hiszen – a két világháború közötti időben – két napos táncot rendeztek ilyenkor. A sorozásra nem kísérték el a legényeket a zenészek, hanem a faluban maradtak. Ekkor az ellenőrzésüket átvette egy fiatalabb fiú, akit a kezes jelölt ki korábban. A besorozottak visszatérte után gyakran másnap délig tartott a mulatság. Az 1950-es évektől kezdve sorozáskor csak egy nap rendeztek táncot, ami másnap délelőttig tartott. A zenész ellátásáért ilyenkor a sor alatt lévők szülei voltak felelősök.

Miko vótam én sor alatt. Sanyi. Ajjaj! Amnyi cigány muzsikált ott Mikiéknél a házba, hogy... Hány vót? Vagy kilenc? Aztán fogadott az a román fiú is Nyerges... egyedül három cigányt. S nekünk öt! Az nyolc, s vót még egy purdé, kilencen vótak. Miko' nekifogtak muzsikálni ott Mikiéknél, há' aszítet, hogy az a nádfedeles ház elrepül! [...] Másnap oan kilenc órakkó' víge lett, s akko' mentünk végig a zenészekkel Árpádékhoz. Ismered eztet a Csüri Árpádot. Miko bementünk a házba az egész zenísszel oda, az apja egy hordó bort dugott ki. Aztá' nyírjad, hogy menjen! Érted? Az úgy vót [...] Mük, akik kellett menjünk katanának. Vótunk sor alatt [...] Vonattal a Zsuki álló-

424 Elmondta Papp Margit Mercuk (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 25-én, Visában.

425 A vajdakamarási sorozásról és bevonulásról, mint táncalkalmakról Pálffy Gyula tudósított (Pálffy 2001: 287–288).

másra, s onnét gyalog hazáig! Énekelve a Zsuki hegyből, énekelve hazafelé! Hogy a hegybe' vótak küdve a gyermekik, hogy miko jönnek a regruták, hogy menjenek elejbe a zenészekkel. Ki a hegybe [...] Miko?... jüttünk sor alól haza. Ako' jüttek elünkbe a fiúk, mindenki e' liter borral, s a zenészekkel... Na, mük laktunk ott legközelebb, ahogy lejüttünk, hozzánk mentünk bé leg-hamarább... ott vót a vacsora. Egy tötött káposzta, vagy tyúk vágva... Ef-félét vacsoráltunk mük a fiúk. A zenészek má' azelőtt má' ettek. Na, onnét asztán mindegyikhez mentünk a házhoz... zenészekkel vígig a falun. Úgy muzsikáltak! S énekszóval, lassan, nyugadtan. Oan énekeket, hogy Visa repül el... olyan nota vot. Hajjajaj! Na, azoknak a fiúknak a tesvérek, a rokonság mind gyüttek oda össze [...] Melyik napra, hogy kellett menni sor alá, azan a nap este be vót fogadva a zenész. Aztá' azon íjjel egísz reggelig ott mindenki táncolt. Aztat a regruták fizették. Másnap amíg bírtál mulatni múltattál, s aztán ott eldültél az asztalnál. Lefeküdté és ott aludtál. Ez vót a szokás. De szíp vót minden esetre...⁴²⁶

A rukkoláskor a bevonulást megelőző éjszaka táncot rendeztek a behívóparancsot kapott legények. Ez gyakran nagy terhet rótt rájuk, illetve a szüleikre, mert a két világháború közötti időszaktól kezdve nem mindig egyszerre történt a bevonulás, így tudunk olyan példáról, hogy valaki egyedül fogadott zenészt a rukkolására. A tánc utáni délelőtt a berukkoló fiatalok végigjárták a zenészekkel a falut, elköszöntek a rokonoktól, majd a fiatalság kikísérte őket a falun kívülre, a zsuki állomás irányába.

A lakodalom szervezése⁴²⁷

A lakodalom, mint táncalkalom megszervezése hagyományosan a vőlegény édesapjának és annak egy idősebb, általában tekintélyes, egykori kezes férfirokonának, az ún. *gazdának* volt a feladata. A második világháborúig a lakodalmi tisztségviselők munkáját pontos szereposztás szabályozta, a zenészekkel és a mulatság lebonyolításával a *gazda* foglalkozott, a rituálék és a vendéglátás pedig a két vőfély, illetve a násznagyok feladata volt. A téészesítés időszaka óta, a lakodalmak időtartama lényegesen lerövidült: a lakodalmak a korábbi három nap helyett (Kós 2000 II.: 287–295). szombat déltől vasárnap délelőttig tartanak. Az ingázók és a városi rokonok nagy száma miatt, azok időbeosztásához voltak kénytelenek ugyanis alkalmazkodni a szervezők. Ennek hatására a *gazda* feladatai megfogyatkoztak, ezeket az 1950-es évektől már a vőlegény édesapja is át tudta venni. Kivételt képez a menyasszonytánc alatti táncosztás, amit előbb a menyasszony násznagya,⁴²⁸ az

426 Elmondta Papp József *Malvin* (1941). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. február 8-án, Visában.

427 A mezősségi lakodalomról, mint táncalkalomról bővebben lásd Kallós 1964: 241, Kós 2000 II.: 276–278, Novák 2000: 47–50, Pálffy 2001: 289–293.

428 Egy bizonytalan adat szerint Ördöngösfüzesen a násznagyokat *kezesnek* is nevezték (Gergely

1980-as évektől pedig a vőfély bonyolított le. Ebben az időszakban a menyasszonytánc zenéje is megváltozott, a menyasszonykísérő szokós dallam helyett a keringő jött a divatba. A gazda, később a vőfélyek táncosztó feladatához tartozott az is, hogy a templomi esküvő alatt táncot biztosítson a lakodalomba nem hivatalos bábésműködőknek (lásd *Képmelléklet: 8.*), illetve, hogy a kibúcsúztatás után a menyasszonyt megforgatva adják át kérőinek

A lakodalmat megelőző szombaton *siratót* tartottak, ahol a menyasszony még utoljára leányként táncolhatott, mulathatott.⁴²⁹ A *kezességet* itt általában a fiútestvére, vagy közeli legény rokona vállalta el.

*Amikor vót nekem a lakodalmam... Aztán ... vótak régen azak a siratok [...] Akkó' nekem is vot szombaton öste siratom... Az egész fiataláságnak. Me' akko' régebben a lakodalom az öregeké vot. Nem vot a fiatalaké [...] Ezek az idesapám, idesanyám felöli unokatesvérek vettek még részt! [...] És... ő szombaton öste oda ment az egész fiataláság. Nem is kellett, hogy híjják, azt már tudták... hogy van a sirató, hogy muzsikálnok a cigányok, minden... Akkor mint az egész fiataláság. Még a románok is [...] Nekem pont a háború után vot, negyvenötbe [...] Aztán [Szőlősi] Miklós bácsi is eljött, ott táncolt. Elvett engem is, megtáncoltatott. Gyere, menyasszony, táncoltas-salak meg! Jaj, annyit rikatozott is az öreg, s milyen szépen táncolt.*⁴³⁰

Lakodalom helyett a szegényebb családok gyakran csak egy vacsorát szerveztek. Ezekre az esetekre ritkán, vagy csak rövid időre hívtak muzsikusokat. Volt, hogy a zenészeket a vőlegény valamelyik férfirokona szervezte be, meglepetésként.

*Mit tudom én mit mondjak, de megeshetik, hogy pont ők [Kodoba Márton és Béla palatkai zenészek] vótak nekünk akkor az esküvönken... Mer' akkor oan fiatalok vótak és... mondom, hogy a bátyám kiment... Itt vótak [a zenészek] Visába', s egyszer csak jön velük. Akko' vót valami ünnepély, s be vótak fogadva... Társulat... felszentelés. Vot a téesz, s aki nem akart bemenni a téesz-be, akkor azt mondták, meg vót engedve, hogy csináljanak társulatot. S akko' beleiratkoztak nagyon sokan abba'... románok. Ezek a Moldovánok, akik mondom, hogy ilyen vadabbak vótak, hogy... ők legyenek ottan a vezetők... és... akkor azt fel kellett szentelni. Meg vót szervezve, és akkor fogadtak zenészt is, hogy legyen multság. Akko' annak a multságágnak a végén, hogy itt vótak a zenészek, akko' ehozták őket ide, hozzánk [az esküvői vacsorára].*⁴³¹

2010: 4).

429 A szokás más mezősegi és Kis-Szamos völgyi faluban is ismert volt (Kallós 1964: 241, Pálffy 2001: 289). Örödongösfüzesen meglehetősen korán, valamikor a két világháború között kophatott ki a szokásból (Székely M. 2018: 50).

430 Elmondta Fodor (Szőlősi) Anna (1926). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 26-án, Visában.

431 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. február 8-án, Visában.

4. kép. A visaiak a lakodalmi multság végén a magyarpalatkai zenészek hangszereivel bolondoznak. Ismeretlen készítő, 1970-es évek. Ifj. Kiss Sándor Császár birtokában.

A zenés temetés és szervezése

Visában a visszaemlékezések szerint az 1950-es években még zenészt fogadtak a fiatalon elhunyt legény vagy lány temetésére, akit vőlegényként, illetve menyasszonyként búcsúztattak el.⁴³² Az 1940-es évekből még emlékeznek egy esetre, hogy a temetési menetben is muzsikáltak a zenészek, néhány asszony pedig szomorú szövegeket *rikoltozott*.

Zenével... ahogy temették ezt a Lovász Feri testvérét, a nagyobbikat. Olyan forma vot, vaj egy évvel vot kisebb, mind én [...] Hozták a zenészeket, és aztán még rikatoztunk is! Ugy, hogy ami odatalál [...] Bánat bánat de nehéz vagy, de kár hogy a szivemen vagy. Ha én téged birhatnálak, a világér' nem adnálak [...] Ugy szorítod a szivemet, elveszed a jokedvemet. Igy vo-

432 Kallós Zoltán megfigyelései szerint különösen az észak-mezősségi falvakban volt szokásos a temetés utáni tánc (Kallós 1978: 59–60). Kallós Visát az észak-mezősségi falvak közé sorolta. Tanulmányában részletesen leírta a fiatal halott lakodalmának szokását.

tak ugy kitalálva olyan rikatozások [...] Votak olyan idősebb leányok... má', akik akko' votak nagyleányok. Hogy ott táncoltak. De nem oda [a halottas házhoz] vitték vissza a zenészeket, a zenész csak kikisértte. Mind ilyen.. gyászos énekeket huzott. Szépen huzta. És ha visszajöttek a halottas házhoz, a szomszédba' mentek, nem a halottas háznál... táncoltak! Táncoltak [...] az nem vot vígság, mer' az gyász vot, a gyász szertartáshoz tartozott.⁴³³

A temetés után az 1940-es évek közepéig egy szomszédos házban rövid *táncot* rendeztek. A zenészeket ilyenkor a gyászoló család egyik idősebb férfitagja fogadta meg, ellátásuk a torban történt meg.⁴³⁴

A *fiatal halott lakodalmán* kívül, a visszaemlékezések szerint, zenés temetés csak egy alkalommal fordult elő a faluban: valamikor az 1930-as évek elején egy idős cigány férfit temettek a *palatkai banda* muzsikaszója mellett.

Vót egyszer egy elég idős cigány. Sánta János, úgy mondták. Na, azt is úgy temették el a... zenéssel. Akko eltemették, s ott a temetőn... [zenéltek]. Soha-se felejttem el, a magyar temetőbe' van temetve. Zenéltek, s akkor a cigánnek nekifogtak rikatozni... románul. Hogy: aj murit...⁴³⁵ meghaltál, s ithhattad a feleséged... Úgy rikatoztak. [És táncoltak is?] Ott nem, kint a temetőbe'... Asztán ugye mikó otthun vót a tor... ott má nem vótunk. De a temetésre... oda szaladtunk, ho' lássuk cigántemetést. Akko' nem vótam még tíz éves se'.⁴³⁶

Spontán táncalkalmak

A két világháború között, tavasztól–ősz végéig a visaiak hétfévente délután kijártak a falu melletti rétek egyikére játszani. A résztvevők köre teljesen felölelte a falu lakosságát: gyerekektől az idősekig mindenki mehetett, a visszaemlékezések szerint a sportjátékokban még a negyven-ötven éves korosztály férfiai is részt vettek (Virág R. 2011: 40). A magyar nyelvterület egyéb részeiről ismert *jáccóhoz* hasonlóan, itt is előfordult, hogy egy szál falubeli muzsikus zenéjére, vagy énekszóra néhányan táncolni kezdtek. Ez az alkalom spontán, önmagától szerveződött, engedély kiváltása, zenészfogadás stb. nélkül.⁴³⁷

Az 1920-as években még szokás volt, hogy a szombati *tánc* után a felszabadult zenészek a kocsmába mentek, ahol a házasemberek már várták őket. A kocsmai mulatság sokszor még másnap délelőtt is tartott. Délben a feleségeik díszes szötte-

433 Elmondta Kiss (Kiss) Erzsébet *Birdok* (1926). Gyűjtötte Békési Tímea, 1998. december 12-én, Visában.

434 A mezőségi zenés temetéshez lásd Kiss G. 2006: 50, Kós 2000 II.: 261, Pálffy 2001: 288–289, Kun 2010: 113, Dimény 2010: 125.

435 Ai murit (románul), jelentése: meghaltál.

436 Elmondta Nagy (Kiss) Amália (1918). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. április 18-án, Visában.

437 A mezőségi *jáccóról* bővebben lásd Kós 2000 II.: 260–261.

sekkel letakart edényben – hasonlóan, mint ha gyermekágyas asszonynak vinnék – hozták az ebédet mulató férjeiknek kocsmához.

Hasonlóan szervezés nélkül zajlottak az utcai táncok, amik a második világháború környékén szűntek meg.⁴³⁸

Visából ismerünk néhány példát arra is, hogy egy-egy jókedvű, mulató férfi, vagy asszony munkájában szünetet tartva táncolt egyet.

Tudom, hogy [Bika bácsi] ott a cigány előtt [táncolt], akko' mikor arrul vot szó, hogy in pontur⁴³⁹ aztán... úgy, hogy letette a két térgyit is a földre ottan, aztán felugrott. Aztán többféle figura vot ebbe' [...] Oan fiatal legényember votam és ott vot a földünk... ott mentek a zenészek keresztül az erdőn Palatkára. S ő is ott szántott két tehénnel. Pont oda összetalálkoztak [...] Akkor a zenészek ott... má' ismerték. Ott helybe' huztak neki egy táncot. Elhagyta az eke szarvát, a teheneket és ott járt egyet, ott az úton. Igen... [ő] olyan vot.⁴⁴⁰

Vasárnapi *bandázások* alkalmával, tavasszal-nyáron, egy-egy félreeső úton, kapaljban az összegyűlt barátok, szomszéd fiatalok, énekszóra, egy klarinétos (főleg a románok esetében), vagy hegedűs zenéjére táncoltak egy-egy rövid csárdást. Ezek a rövid táncalkalmak az 1950-es években beszorultak olyan családok udvarába, (telente a házba), ahol valamelyik fiatal tudott zenélni, illetve a szülők *közönsegesek* voltak (szerették a közösséget).⁴⁴¹

Asztá' jüttek nálunk [...] De meg se' monták idesapámnok, hogy ni... hogy van tánc mámo öste. Jüttek cigányostul, leányostul: Na, Sándor bácsi! Gyútsan lámpát, s... lesz tánc ma! Asztá' felköttünk... Még gyermek votam, felkeltünk az ágybo, Sáriverol [a testvérével] Leültünk a kemence mellé, az ágyot dobták ki... hánták ki a földre. Gyútották meg a lámpát, s táncoltak benn [...] Csak úgy jüttek... anékü, hogy szóljanak. Oda vótak szokva, me' nálunk mindég meg vót engedve, hogy... Idesapám mind engedte [...] Há' olyanko' hogy alu-gyál? Ültünk így [...] a kemence megett, ni, ni! [nevetés] [...] Úgy jütt a pára, mint a küd! A házbo'... miko' hideg vot künn, télen. [Fizettek házbért?] Há' egy-egy semmit! Ez pohár pálinkát az öregnek, s nem tudom, hogy egyeztek meg! Szerették ük is. Mi' csinálj vellük? Huvá még küdd öket? [...] Na, ott vót Mihály bácsid, Zsiga bácsid, Gubás Sándor, s ezek... Jüttek cigányostul, mindenestül. Csak halljuk, ho' cingájálnok az ajtoba'. Na, Sándor bácsi... a lámpát a sarokba!' ...hogy ne verjék le. Még füstös vót a gerenda ott fejjül [...] Ki az asztalt, ki az egyik ágyat... Vót e' hosszú pad. Ott csak a cigányok.

438 Spontán utcai tánc a Küküllő-mentén is ismert volt (Karsai–Martin 1989: 58).

439 *Românește în ponturi* (románul), jelentése kb.: román pontozó.

440 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötték Békési Tímea és Varga Sándor, 1997. június 14-én, Visában.

441 Házaknál spontán kialakuló szórakozási alkalmakról bővebben lásd Kós 2000 II.: 259–260.

Asztá' verték ott... vaj tizen! Ki tudja hunnan jüttek? [...] Összegyütették egymást [...] Negyvenes évekbe'.⁴⁴²

A spontán táncalkalmak közé sorolom a tánctanulásokat is. A kislányok az iskolában, otthon, vagy az utcán játék közben gyakran táncra perdültek.

[Édesapja, Rosuj Dani muzsikált?] Muzsikált! Verje meg a szerecsia! Az egisz nagy, magaroj'⁴⁴³ emberek, leginyek rigebben ükeminél tanultak. Jüttek ide... Dani bácsi! Na, mámo öste, csütörtek öste, vaj kedd öste... vaj szombaton öste... Jün muzsikáni? Menyek! Mennyiér'? Há' ott, ni... egy-egy semmi-ér! Muzsikált [...] Ott vergődtek a fjjúk. Ott tanultak meg [táncolni]! Én is! S a tesvérjeim is... Muzsikált. Na, idesapám! mondam egyik dilután... vegye a muzsikáját... s muzsikáljan! Gyere Ibolyka, s Bözsi... táncoljunk! [nevet] Tanultunk táncolni [...] Itt ni, ahogy muzsikát. Kettőt erre, kettőt arra fordultunk pe la szpátje.⁴⁴⁴ Ott ni, megtanútunk... csárdásokat.⁴⁴⁵

A tánc kíséret legtöbbször énekszó, illetve *rikoltozás* volt, de a visszaemlékezések szerint előfordult, hogy a négyest gyakran csendben, csak a forgás szédítő élményéért járták. A fiúcskák általában egyedül, sokszor valahol a közösség elől elhúzódva, vagy az állatok legeltetése közben csoportosan gyakorolták a táncfigurákat. Ezek szintén spontán táncalkalmak voltak.

A visszaemlékezések szerint házi mulatságok minden télen voltak Visában egészen az 1980-as évekig. Ezek egy-egy jobban sikerül névnap után, naptári ünnepeken fordulhatott elő, összegyűlt ismerősök között, vagy rokoni körben. Ilyenkor általában énekszóra, esetleg százmuzsikára táncolhattak, de a résztvevők kedvétől függően akár zenészt is hoztak a faluból. Még az 1970-es években is előfordult például, hogy a téesz helyi vezetői (elnök, brigádosok, könyvelő) összegyűltek és zenészt állítottak.

Akkor vot annak az [...] Iréknének egy nagybátyjo vót a könyvelő, még nem vót akko' megnősülve. S akkor vót itt az a... Jancsi, annak vót a... az édesapja vót a raktáros, az tuott muzsikáni is. S akkor vót az öreg Molnár is [...] Akkor az tudat kontrálni, s akkor Józsi meg tuott gordonalni, ez amelyiket mondtam, hogy vót könyvelő. S akkor osztán így ni ni, egy vosárnap este és szombaton östénkint mentünk arra [...] télenkint [...] Na, akko' ott is egy pohár pálinkávo, s na még vittem tésztát [...] Mentünk oda, aztán ott fogtunk neki táncolni. Kezdek neki ott muzsikálni, hogy jütt meg a kedvek, ott táncotak, aztá' ott is mondtam így ni egyet-egyet, még rikótoztam ott, ahogy

442 Elmondta Papp Ferenc *Karikás* (1933). Gyűjtötte Varga Sándor, 2005. március 19-én, Visában. Más falvakban is előfordultak késő esti spontán táncmulatságok: egy ördögösfüzési párhuzamot illetően lásd Magyar 2012: 583.

443 Mágároi (román). A mágár szó jelentése: számár. Itt kb: nagy számár.

444 Pe la spate (román) jelentése: A hát mögé. Táncfigura, amikor a férfi elveti a nőt a háta mögé.

445 Elmondta Kiss Anna *Császár Ankuca* (1918). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. február 4-én, Visában.

táncótunk [...] így ni az uramnak. Ne taszigálj kedvesem, gyenge vagyok, elesem. Gyenge vagyok, erőtelen, mint a pi...a meztelen! [nevet] [...] Aztán kacagták, gyűltek össze [...] De én nem is rikatoztam olyan sokat, hanem azután káptyi⁴⁴⁶ lettem, miután férhez mentem.⁴⁴⁷

A szervezés ilyen esetekben spontán valósult meg, a résztvevők összepótlak valamit a *cigánynak*, a helybeli paraszzenészek viszont általában ellátásért, csupán a multság kedvéért is szívesen muzsikáltak. A visszaemlékezések szerint Magyarpalatkán, Mezőgyéresen stb. a helybeli zenészeknek a fiatalok sokszor *minden mozdíthatót* (burgonya, baromfi, szalonna, tojás, kenyér, ital, feleslegesnek ítélt ruhánemű, bútordarabok stb.) elhordtak otthonról. A paraszzenészek esetében fizetésként ez utóbbiak nem jöhettek szóba.

Házi multságokra, spontán táncalkalomra gyakran hívtak alkalmi zenészt, esetleg az egész falubeli paraszbandát. Ezt nem szervezték meg előre, csak aznap este valaki *elment a faluba cigányér*. A házi multságokon az egyezkedés gyakran az esemény végén történt a zenész és a résztvevő férfiak között, így az egész közösség viselte az anyagi felelősséget, ilyenkor általában senki nem *kezeskedett*.⁴⁴⁸

A 2000-es években új jelenséggént tapasztaltam, hogy néhány fiatal, aki kapcsolatba került a tánc házmozgalommal, a faluban egyre nagyobb presztízsnak örvendő keresztelőkre igyekezett a magyarpalatkai bandát megfogadni. Ezen kívül két olyan esetről is tudunk, amikor születésnapra fogadtak zenészeket ugyanebben az időszakban: mindkét esetben a szervezők olyan személyek voltak, akik jó kapcsolatot ápolnak a magyarországi érdeklődőkkel, látogatókkal. A szervezés ilyenkor hasonlóan zajlott, mint egy bál alkalmával, a különbség annyi, hogy a házigazda fogadta a zenészeket, akit ilyenkor nem *kezesnek*, hanem *gazdának* mondanak.

A kicsitánc szervezése⁴⁴⁹

A konfirmált fiatalok rendszeres hétvégi táncalkalmához hasonló volt a *kicsitánc*, amit a gyermekek 12-13 éves koruktól látogathattak. Ez a táncalkalom nem csak a tánc formai elemeinek tanulására, gyakorlására szolgált, hanem a táncos szokások, viselkedési formák és a táncszervezéssel kapcsolatos tudás elsajátítására is jó volt.

446 Capti (románul), jelentése kb.: eszement, bolondos.

447 Elmondta Fodor (Szőlősi) Anna (1926). Gyűjtötték Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

448 Eddig csak Vajdakamarás táncéletével kapcsolatban foglalkoztak behatóbban a *kezeséggel*. Ott, a visai példához hasonlóan 2–4 személyről írnak, csakúgy, mint a Lozsárd-völgyi Felsőtőkön (Pálffy 2001: 296). Saját gyűjtéseim szerint Széken is hasonló volt a helyzet, bár a szakirodalomban csak két személyről olvashatunk (Novák 2000: 33–34). Katona, Magyarfráta, Magyarszovát, Mezőköbölkút, Szépenyerűszentmárton és Válaszút esetében szintén csak két legényről tesznek említést a kutatók (Aladics 2000: 18, 21, Almási 2009c: 161, Iosif 1995: 11, Kallós 1964: 236, Kós 2000 II.: 257, Tamás 1991: 36). A Kós Károly által vizsgált Girolt és Kecsed (Kis-Szamos völgyétől nyugatra eső falvak) esetében is valószínűleg csak két-két táncszervezőről beszélhetünk (Kós 2000 II.: 257–258).

449 Széki és vajdakamarási gyermekek táncalkalmainak leírását lásd Novák 2000: 50–56, Pálffy 2001: 286.

Az 1950-es évekig a *kicsitáncot* csak a nagy naptári ünnepeken szervezték meg, és ilyenkor általában három napos mulatságot rendeztek. A *tánc* szervezőit a fentiekhez hasonlóan ugyanúgy *kezeseknek* hívták. Feladataik és jogosultságaik hasonlóak voltak a nagytánc szervezőiéhez, annyi különbséggel, hogy ők csak helyi paraszzenészeket, vagy *gyenge cigányokat állítottak*, akiknek egy-egy alkalomra történő megfogadása és ellátása nem terhelte meg nagyon a szüleiket. Egyetlen alkalomról tudunk, amikor néhány az átlagosnál merészebb legényke más faluból hozott zenészt a faluba.

Há' vót elsőbben a kicsitánc, me'... úgy vót a dolog, hogy egy karácsonba' [...] egy barátom, nagyobb, mind én, egy évvel. Jártunk a juhokhoz, me' vótak juhaink és nem vót hó, s akko' jártok a juhok ki a mezőre. Te, azt mondja, én állítak cigánt, kicsitánc lesz karácsonba'. Te eljössz? Há', mondam, én elmennék, ha valaki ügyeli a juhokat. Hát... ü állított e' cigánt. Elment érte más faluba! Öreg cigán vót... Már eljűtt a karácsony, de kellett menni a juhokkal is! Én duzzogtam, hogy nem meek ma, me' nagy ünnep! Az apám nem engedett nekem. Aszondta, vedd a tarisznyád és induljád', me' eresztem a juhokat! Nem menyek ma! Hagyja itthon őket! Nem lehet! Adatt e' taslit ide a fejemre. Osztán este elmentem [a kicsitáncba], de má' nappa' nem mehettem. De hát olyan csepütánc vót, tetszik tudni?⁴⁵⁰

A téészesítésig a *kicsitánc* ugyanolyan zárt közösség volt, mint a *nagytánc*, nem nagyon fordult elő, hogy a nem oda tartozók (szülők, konfirmált legények, leányok stb.) megjelentek volna. A kereseti lehetőségek javulásával (téesz megalakulása, városi munkahely) anyagiakban a szülők többet tudtak gyermekeik szórakozására fordítani, így az 1950-es évek közepén-végén a *kicsitánc* valósággal felvirágozott: szinte minden hétvégén megrendezték, sőt sok esetben komplett háromtagú parasztsbandát fogadtak a *kezesek*. A tánc szervezői ekkor már nem mindig a kicsik közül kerültek ki, hanem olyan legények is megpróbálták, akiket – testi, esetleg szellemi fogyatékoságuk, túlságosan visszahúzódó természetük miatt – a *nagytánc* közössége nem fogadott be. Ez esetben még a hosszabb távú (egész télre szóló) zenészfogadásról is tudunk. Ilyenkor természetesen a zenészeket ugyanúgy el kellett látni, mint a nagytánc esetében; ezt a feladatot a *kezesek házrendjén* sorban következő lányokra osztották.

A kicsitánccon egy vasárnap én háromszó' adtam az öreg Jakabnak, Géza bácsinak, s még ki vót egy? Mónár [a zenészek]. Háromszó adtam, hogy egyenek. Adtam ebédet, ozsonnyát, vacsorát nekiök. A cigányoknak... Édesanyám ott út a kertbe, nézte, hogy táncolunk. Akko votunk a kicsitáncnál. A kezesek má' eljöttek szombaton hozzám, hogy én vasárnap délbe adjak

450 Elmondta Fodor József Öreg (1907). Gyűjtötték Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. augusztus 6-án, Visában.

a cigányoknak. Adtam, hogy egyenek. Na, озsonnyára nem akart senki adni. Kiátották idesanyámnak: Ágnes néni! Nem ad senki a cigányoknak enni! Nem baj, gyertek me' adok én! Akko' vacsarára újra. Megin' senki nem akart. Van, aszondja, déltül zódfuszulyka [zöldbab] leves, s pánkó [fánk]. Gyertek egyetek! [nevet] Sokáig táncoltunk abba' a csűrbe' Ferenc bácsinál.⁴⁵¹

A gyermekek táncalkalmain ebben az időszakban többször megjelentek az idősebbek is: arra is tudunk példát, hogy elmaradt a *nagytánc*, az idősebb legények ezért kizavarták a *kicsitáncról* a gyermekeket, vagy elvették a zenészeket tőlük. A *kicsitánc* rendezése ezzel együtt jóval kevesebb munkával és kisebb felelősséggel járt, mint a *nagy táncé*. A *kicsitánc* az 1950-es évek végén néhány évig szünetelt, ami szintén a szabályok megváltozásából következett: egyik nyári hétvégén a visai rokonaiknál vendégeskedő kötelendi leánykák elmentek a *kicsitáncra*, a visai fiúcskák felkérték őket táncolni, amiért a helyi lányok megsértődtek és csapatostul elmentek a *nagyok táncára*, ahol az akkor éppen anyagi gondokkal küszködő *kezesek* örömmel fogadta őket. Ezek a lányok attól kezdve a *nagy táncra* jártak.

Egy vasárnap jüttek Kötelendrül valami román leányok. Ezek a fiúk mind táncoltatták a román leányokat... a kicsitánccon... Má' persze akko' minket nem vettek annyit. Me' ha vették azokat, miük maradtunk le! Felbosszankodtunk, elvettük magunkat, lementünk a nagy táncához. A leányok... otthattuk az egisz fiúkat. Táncoltak itt... Lovász Ferivel szembe' ott Dani Mihály Erzsínél. Ott táncoltak a csűrbe'. János kezes vot, Selyem János. Menyünk, de úgy szégyelltük magunkat, hogy menyünk a nagy táncba. Meglátott János a kapuba, hogy állottunk: Na, gyertek csak ide jómadarak! [nevet] Rendre az egízzet elvett táncolni János. Akkor asztán bémentünk a nagy táncba. Gátá⁴⁵²! Többet nem még táncoltunk kicsitáncba'. Aztá' lejüttek a fiuk is mind. Otthatták... aztá' a zenészekke' mi lett osztán. Hazamentek, me' nem adott senki, hogy egyenek se'... Mind lejüttek ük is [a fiúk a kicsitáncról], s nekifogtak táncolni a nagy táncba'.⁴⁵³

A *kicsitánc* az 1960-as években újra indult, azután a modern, kultúrotthonban megrendezett táncalkalmak megjelenésével végleg megszűnt. Ettől a korszaktól kezdve a tánc tanulásnak nem maradt intézményes kerete, visszaszorult családi körbe.

451 Elmondta Papp Margit *Mercuk* (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. április 18-án, Visában.

452 Gata (román), jelentése: kész.

453 Elmondta Papp Margit *Mercuk* (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. április 18-án, Visában.

Tánc a fonóban⁴⁵⁴

A visai fonókban általában a farsang idején táncoltak a fiatalok. Arra vonatkozóan, hogy zenekart *fogadtak* volna, csak a két világháború közötti időszakokból van adatunk, később már inkább egy-egy zenélni tudó legény muzsikájára, illetve énekszóra táncoltak.⁴⁵⁵ Az asszonyok által szervezett fonókaláká (ami gyakran a farsangi időszakra esett) általában kiadós mulatsággal végződött (Kós 2000 II.: 265–266), ilyenkor az 1950-es években még előfordult, hogy a fonnivalót kiadó, vagy a fonósokat a házába hívó gazdasszony zenészeket *fogadott*. A visai asszonyok általában falubeli zenészeket *állítottak be* ilyen alkalmakra, de Báréból van adatunk arra, hogy az ottani nagygazda felesége Magyarpalatkáról hívott zenészeket.

Az 1940-es években, a Visával szomszédos Báréba helyezett magyar tanítók is szerveztek fonókalákákat a részükre kiosztott kender feldolgozása céljából. Volt olyan alkalom, ahová a visai magyar fiatalokat is elhívták, ami rendhagyó eseménynek számított, hiszen a fonók meglehetősen zárt közösségeknek számítottak.

*Hogy vótunk ott [Báréban] a kalákábo, ott... úgy is mondtuk, az öreg Lajika bácsi az muzsikált. Na, s osztán ott olyan szépen rikatoztak a leányok, az egisz leányok, úgy ahogy fontunk, úgy egy öste, ahogy fontunk. S ahogy a cigányok... muzsikáltak, oan szípen, úgy táncokat is muzsikáltak, s oanko' lehetett rikatozni [...] s osztán mit 'tom én, hogy milyen, hány oráig fontunk [...] tizenkét, egy oráig? S azután osztán vót tánc reggelig. Nem is nagyon akartak hagyni édesanyámék, hogy menjünk, de osztán azé' csak mentünk, me' jütt a bátyám [...] Ó nagyobb vót vagy két évvel, mind én. [És ott voltak odavalósi román lányok is?] Persze votak [...] Azér' nem vót probléma, táncoltunk mük is, a magyarak is, vettek jobban a román fiúk is táncolni, de oan szépen táncoltak azak a román fiúk, s oan szépen vittek. Minket is táncoltattak, de nem vot probléma. Innét vitték münket, mer' [...] akkor kellett járni ide leventére. Na, osztán itt vótak ók is [a báréiak]. S osztán úgy reggel jöttünk haza, amikor, hogy már megvirradatt. De aztán így ételt, olyasmit nem hoztak. Még azt se tudam, hogy a fiúknak adtak valami italt, vagy nem adtak.*⁴⁵⁶

A két világháború között még előfordult, hogy a gróf, a bíró, illetve a pap hívta fonókalákára, illetve tollfosztókalákára a visai asszonyokat.⁴⁵⁷ Ezek a visszaemlékezések szerint mindig táncsal végződtek, a zenészeket ilyenkor gyakran a fonnivalót kiosztó papné, grófné stb. valamelyik falubeli ismerőse, a meghívott asszonyok egyikének a férje *állította be*.

454 A fonóbéli táncokról lásd bővebben: Novák 2000: 45–47, Pálffy 2001: 294.

455 Az 1940-es években Mezőköbölkúton a zenész hibájából elmaradt táncalkalmakat gyakran a fonóbéli mulatsággal pótolták (Kós 2000 II.: 259). A fonóbéli zenéről és táncról bővebben lásd Kós 2000 II.: 273, Pálffy 2001: 294.

456 Elmondta Fodor (Szőlősi) Anna (1926). Gyűjtötték Békési Tíme és Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

457 A mezőségi fonókalákákról, mint táncalkamokról lásd Kós 2000 II.: 265.

Bálok szervezése⁴⁵⁸

A rendelkezésre álló adataim szerint a visaiak, valamikor a két világháború közötti időszakban ismerhették meg a bálozás szokását, ami az 1940–1944-es *magyar világhán* jöhetett divatba.⁴⁵⁹ Az újfajta táncalkalom viszonylag kései megjelenésére az is utal, hogy az adatközlők sokszor bizonytalanok voltak a *tánc* és a bál kifejezések használatával kapcsolatban.⁴⁶⁰

Visában bálakat télen, egy-egy szombat este rendezték meg. Általában a kezdeményezők és a lebonyolítók is a *táncon kezeskedő* legények voltak. A házasemberek báljainak szervezésekor az összeszövetkező házasok általában egykori, tapasztalt *kezeseket* kértek meg, hogy *állítsanak cigányt*.

A bál szervezésekor a szokásos feladatokon felül a *kezeseknek meg kellett szólítaniuk* a táncosokat, hiszen meghívás nélkül nem volt szokás részt venni a bálon. A meghívás egyben azt is jelentette, hogy *kosaras bál* lesz, amire a lányoknak enni-ivalóval, a fiúknak pedig innivalóval kell készülniük.

Az 1940-es évek elején a visai magyarok számára többször szerveztek bált a leventeoktatás helyszínéül szolgáló iskola épületében, ami egyébként nem volt szokásos.⁴⁶¹ A helyszínválasztással, a jó zenészek megfogadásával, valamint azzal, hogy csak a magyar lakosságot hívták meg a bálókra, a magyar hatóságok a jelenlétüket és az erejüket kívánták reprezentálni. A tánczenét szolgáltató zenészek repertoárja a hagyományos és máskor is megszokott táncdallamok mellett ezeken az alkalmon leginkább a *magyar csárdásokkal*, irredenta és világháborús katonanótákkal bővült. Visában, ebben az időszakban tiltották a románság táncos összejöveleit.

Az 1960-as évektől gyakran előfordult, hogy a fiatalság által betanult színdarabot szomszédos magyar falvakban is bemutatták. Ilyenkor általában a házigazda iskolaigazgató vagy *kultúrfelelős* bált rendezett. A bálokon a *kezesek* a résztvevő lányok közül valakit kiválasztottak, hogy hozzon vacsorát a zenésznek. Erre mindig akadt jelentkező, hiszen az ételadásnak nagy presztízse volt. Ezen kívül minden résztvevő lány bőségesen vitt süteményt a kosarában,⁴⁶² amiből jutott a zenésznek is.

Az 1990-es években, magyarországi táncbálozások által, vagy az ő közbenjárásukra szervezett bálokon csak akkor volt étel, ha a *kezes* helyi volt, vagy ha a külső szervezők először egyeztettek a helyiekkel, akik a szervezés ezen részét magukra vállalták. Az 1960-as évek óta az étkezési szokások gyökeresen megváltoztak Visában,

458 A mezőszégi bálók szervezéséhez lásd Kallós 1964: 239–240, Novák 2000: 41–45, Pályfi 2001: 287.

459 A Belső-Mezősnél valamivel polgárosultabb mezőszégi területeken már valamivel korábban megjelenhetett a bál, mint újfajta táncalkalom. Viski Károly a 20. század elején, a kelet-mezőszégi Mezőszilváson hallotta a következő kifejezést a helyi románoktól: *Á fáre gyin bálház, dá ke náj bilét = kifélé a bálházból, mert nincs jegyed* (Viski 1908: 220). Faragó szerint Pusztakamaráson már az 1940-es években már ismertették a bálozás szokását (Faragó 1946: 34–35), csakúgy, mint a Borsavölgyi Kide esetében (Járdányi 1943: 10).

460 Ez más mezőszégi faluban, például Magyarfrátán is előfordult (Magyar 2012: 464).

461 Ez más faluban, például Szentmátén is előfordult (Magyar 2012: 515–516).

462 Fontos volt, hogy egymást és a legényeket is megkínálják a saját maguk által készített *pánkóból* (fánk), vagy *csörögéből*, mert ebből derült ki, hogy milyen ügyes háziasszony lesz az illetőből. Meg is bírálták egymás süteményeit, ezért sokuk helyett az anyjuk, vagy nagyanyjuk készítette el azt.

többféle ünnepi ételt (süteményfélék, szendvicsek stb.) használnak mint korábban (Bedő 2011: 108). Ez a kosaras bálok megszervezését bonyolította, hiszen a meghívott házaspárokkal egyeztetni kellett arról, ki milyen ételt-italt hoz a mulatságba – az ételek és italok nyújtotta reprezentációs lehetőségek területén senki nem akart elmaradni a másik mögött. A magyarországi vendégek fogadásával kapcsolatban is tapasztalhatóak hasonló reprezentációs törekvések. A személyes, baráti kapcsolatok szorossága (baráti szívességtétel) mellett ezek is közrejátszottak abban, hogy az 1990-es évek közepén a táncmozgalomban érintett visai családok közül sokan önként vállalták a zenészek ellátását. Ilyenkor többször megkérték a szervezőket, hogy a korábbi hétvégi táncokhoz hasonlóan hangos zeneszóval vonuljanak a családhoz. A táncos korosztály kiüregedésével, illetve a magyarországi látogatások dömpingszerűvé válásával ezek a lehetőségek megszűntek.

Az 1980-as évek elején a faluban bálokat muzsikáló kolozsvári táncmuzsikusok, az őket meghívó visai ismerősek látták otthon vendégül. Ez esetben, városi vendégekről, sok esetben barátokról lévén szó, a vendéglátók szállást is biztosítottak a zenészeknek, csakúgy, mint az 1980-as években a faluba látogató kolozsvári beat, illetve rock zenekarok tagjainak.

A hagyományos népzenevel kísért táncos alkalmakon ma is a *kezesek* feladata a zenészek ellátása. A 2000-es évek elejétől ez a falu központjában található kocsmában (*bufet*), illetve egy helyi vállalkozó által rendbetett régi magtárban történik, a faluban lévő boltokból vásárolt élelmiszerekkel.

A mérési multság és megszervezése

Mezőség-szerte a 20. század elejétől a 2000-es évekig, körülbelül száz éven keresztül volt szokásban, a Szent-György napon, vagy ahhoz közeli hétvégén tartott *juh-mérés*, más néven az *összeadás*.⁴⁶³ Visában a juh-mérésnek nevezett, tavaszi gazdasági ünnepre az 1960-as évekig szinte minden alkalommal zenészt fogadtak a juhtartó esztenaközösségek (*turmák*).⁴⁶⁴ Ilyenkor előfordult, hogy egyidejűleg akár három *mérési multság* is volt a faluban.

Itt a szomszédba' Lovásznál vót egy mérés, akko' az alsó házná' vót egy mérés. Az alsó házná' mértünk mi, s a túlsóná' mértek a lapusiak, úgy mondtuk. Tehát közvetlen egymás mellett vót a két turma.⁴⁶⁵ És olyankor az ember iszik, egyik asztaltul, a másiktul... A nótábo... bele-belevág a másikéba, vagy magasabbra, hogy emelje ki magát. Aztá' az is, hogy abba' jártok,

463 Ez több faluban egybeesett Szent György napi táncalkalmakkal. Botházán (Boteni) például egészen a tévesztésig ilyenkor tartották a szabadban megrendezett magyar–román *innepi táncot* (Zsigmond 2018: 105).

464 A Borsa-völgyében már a két világháború között kezdett elmaradozni a zenéssel kísért mérési multság (Kovács L. 2008: 77–78).

465 Turmă (román), jelentése: nyáj.

hogy ellopták egyiktől a zenészt. Kihítták a zenészt, elcsalták át a másikhaz, aztán ment a vita [...] Az öreg Kis Pista [...] elment, hogy kicsalto, s elhozta a zenészeket a szomszéd turmától [...] Aztán persze, hogy már ebből jüttek a viták, a bajak, s aztá' csak vissza kellett menjen, hát ott vót befogadva a zenész. Onnan kapta a pénzt. Oan kis viccelés vot, csak a viccnek van aztán áro is, sokszo'.⁴⁶⁶

Az összeadás során megméri az egyes gazdák juhainak tejhozamát, ami alapján eldöntik, hogy a nyári legeltetés folyamán melyik gazda hány alkalommal mehet megfejni a közös nyájban legeltetett állatokat. A szokás gazdasági szempontból is kiemelkedő jelentőségű a közösség életében. A nap végén a tejmerést zenés-táncos multság követi. A táncalkalomra a zenészeket a juhtartó gazdák által kijelölt személy, általában egy régi kezes szervezte, a cigánypénzt a gazdák pótolták össze, a muzikusok ellátásáról pedig az első gazda felesége gondoskodott. Az este rendezett táncalkalmon olyanok nem vehettek részt, akik nem mértek. A multság sokszor „tréfás lakodalommal” ért véget, vőlegénynek és menyasszonynak maszkírozott férfit és nőt hordoztak végig a falun egy kiskocsin rikoltozás, zajongás közepette.⁴⁶⁷

Há' a míriskor rendeztük a lakadalmast. Rípa Ferinek az apja vót egyszer a vőleginy. S Ámáli, a Cire Feri felesége vót a menyasszony. Itt ni nálunk a telken [...] A menyasszont vittük a szekéren, ott egész a tyúkketrecig, vissza! [...] Akkó elköttették az utat! [...] Lejüttek a falubul, há lássák mi' csinálnok itt, me' úgy verték a fazekakat, s a rossz tekenyöket itt nálunk, hogy! Az asszonyok! Olyan dörömbözés vót! Jaj! S akkó' leültettük a vőlegént az asztal megé, hogy vegye át a menyasszonyát. Ki tudja miket csinátunk? Igazán bolondok vótunk.⁴⁶⁸

A téesz ideje alatt a juhmérésekre már nem fogadtak zenészt, eleinte lemezját szó, később magnetofon segítségével szolgáltaták a muzsikát. Ebben az időszakban a multságok sokszor másnap délig is eltartottak.

Egysze' anyósomná vót a mérés. Nem vót zene, semmi. Me' akko' régebben csak ilyen rádiók vótak. A pikáp ott rajta, s akko' tettük a lemezeket, s úgy [...] Azt mondja Árpád, a Hajtó Sándoré az a Csüri Árpád: én adom nektek a rádiót, hozzátok ide, múlassunk! De csak úgy, ha jün utánna hat asszony! Gyertek velem asszonyok! Hat asszony jüjjen velem! Na, kivállottunk, elmentünk hat asszony a rádió után. 'Ztán rendre hoztuk. Rendre vettük a vállunkra, s vittük. Egy-egy tíz lépist, tizenöt lépist, me' aztán vette át a másik, hogy mindegyiken vigyük, amíg odaírkeztünk anyósomhoz. Azt mond-

466 Elmondta Kiss Zoltán Kocsmáros (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. február 13-án, Visában.

467 Ennek párhuzama más mezősegi, illetve Borsa-völgyi faluban is megtalálható volt (Kovács L. 2008: 78).

468 Elmondta Papp Margit Mercuk (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. április 18-án, Visában.

*ja Rózsi, a Buba Miklósé mikó érkezünk oda anyósom felé, azt mondja: te, adjátok nekem, hogy én vigyem, ho' lássa Miklós, hogy én viszem a rádiót! [nevet]. Akko' táncolt az öreg Hajtó Sándor, Árpádnak az apja, kiestek a fogai. Lehajultam, hogy felkaptam... hama' bétette! Agyag vót lenn a földön, úgy felvette az öreg, s bé a szájába úgy agyagosan, s úgy táncolt! [nevet]*⁴⁶⁹

2003-tól kezdve többször előfordult, hogy a mérési mulatságra magyarországi táncházások fogadtak zenészt. Egy 2007-es terepmunka során megfigyelhettük, miként jön létre az esti mulatság külső szervezés eredményeként és hogy mennyire fontos a kezes irányító személye.

A 2007-es juhméréskor egy lelkes magyarországi érdeklődő volt az esti táncmulatság főszervezője, *kezes*. Ő fogadta meg a zenészeket, a juhos gazdák közössége az ő véleményét is figyelembe vette a juhmérés időpontját illetően. A hajnalig tartó mulatság során azonban kiderült, hogy a *kezes* a kellő hozzáértés és az előkészületek hiányában többször hibázott. Nem szervezte meg például a zenészek etetését, ami miatt a zenészek felháborodtak és nem akartak zenélni. A *kezes* helyi ismerősének kellett megmenteni a helyzetet, aránytalanul nagy részt vállalva a mulatság lebonyolításában. A magyarországi *kezes* nem ismerte a juhtartó közösséget, így nem tudta, ki jogosult részt venni a mulatságon és ki nem. Az egyre növekvő tömeg miatt táncolni nem tudó gazdák egy része hazament, majd másnap a táncházásokkal jó kapcsolatot ápoló gazdaktól visszakövetelte a mérés költségeire befizetett összeg részét (Varga S. 2014a: 119–120).

A juhtartó gazdák kiöregedése miatt a visai *turma* a 2010-es években szűnt meg, azóta a faluban nem tartanak mérési mulatságot.

Tánc a vásárban

A visaiak hagyományosan két vásárra jártak rendszeresen. Bonchidán minden hónap első keddjén volt vásár, míg Mócson, a hasonlóan heti rendszerességgel megtartott sokadalmon kívül évente egyszer, augusztusban rendezett *cseresznyei vásárt* látogatták. A mócsi vásárra az egész Mezőségről érkeztek fiatalok. A vásár az első világháború körül még leányvásárként funkcionált. Körülbelül az 1960-as évek közepéig szokás volt, hogy a különböző falvakból érkező fiatalság elhozta a saját zenészeit, akikkel a vásártér kijelölt pontjain letelepedtek és *táncot* rendeztek.

A muzikusokat ezekre az alkalmakra a *nagyítánc kezesei* fogadták meg, általában a hosszú távú zenészfogadástól függetlenül, mivel gyakran hosszán, délelőttől estig kellett muzsikálniuk a zenészeknek. A visszaemlékezések szerint előfordult, hogy a vásárban húsz *tánc* is működött egyszerre, amelyek között a legények szabadon járhattak, és bizonyos pénzüsszeg lefizetése ellenében bárhol táncolhattak *egy pár táncot*.

469 Elmondta Papp Margit *Mercuk* (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. április 18-án, Visában.

A cél a mulatságon kívül az ismerkedés, és kapcsolatok kötése volt: a környékbeli román falvak fiataljai közül sokan itt szereztek házastársat maguknak. A táncokon a jó táncos legények között sokszor versengés alakult ki.

Vót olyan is, hogy letett egy mosdótálat, s rajta táncolt!... Az én apámnak a bátyja [Fodor Zsigmond] [...] olyan nagy mosdótálat letett, s azon táncolt! Az nagy dolog vót, hogy nem esett le róla! Tudta ott verni a lábait a mosdón! És hogy facsarja... [a lábait] a magyar táncba'. Abba' a csúrdöngölőbe'. Letette a tálot a cigán' eleibe, s kezdett innét, s felszökett a tálra [...] S tudta verni a lábát [...] Má' az milyen figura lehet és egy könnyű ember, hogy meg tudja ű tartani magát azan... Az nagy szó vót [...] Mentek Mocsra a vásárba, asztán... gyűltek össze a cigányok, hogy muzsikáljanok a fiúknak [...] 'Sztán azt mondta egy ember nekem, hogy aszondja: szeginy Zsigmund, vót... leg-alább negyven-ötven leginy, hogy táncolt, de Zsigmondot nem tudta kivágni egy se'! Oan nagy táncu vót! Osztán haragudtak is reá, me' mér' táncol jobban, mind űk! Na, hogy ki tud jobban táncolni. Nem vágta le egy se űtet. Ū tudott a legjobban.⁴⁷⁰

A második világháború után a visai magyar fiatalok mócsi látogatásai a feszült etnikai helyzet, a sok verekedés miatt megritkultak, szinte teljesen megszűntek. Néhány bizonytalan adat szerint a bonchidai vásárban is volt *tánc*, de arra vonatkozóan nincs adatunk, hogy a visaiak ezen részt vettek volna.

A vásári táncalkalmak a zenészeknek is lehetőséget adtak tudásuk bemutatására, szolgáltatásuk reklámozására.

Vót vaj husz tánc. Mocsan. Mind falukrul jüttek [a legények] zenével. Aztán e' lei vót, ho' táncoljál. Mentél leánnyol ehez a tánchoz, táncoltál, fizettél e' leit. A zenésznek gyűtették. Vótak ott legények, akik gyűtették. De osztán vót vaj husz tánc. De osztán táncoltál itt, osztán mentél túl... Amikor [a palatkai] Gyurka a Lajasé nekiállott és nekikezdett muzsikáni... osztán a többiek mind klíng-klíng-klíng! A másíknak vaj a nyírentyűje szakadt el, vaj a húrja... Nem tartattak a húrak. Mer' Gyurka az ördegge' vót. [Az összes többi cigánynak elszakadt a húrja?] Aztá' má' nem mindegyiknek, de a jobbaknak. Vótak ott jó zenészek. Vótak... egy Ferike gye lá Császár!⁴⁷¹ [...] Aztá' vót egy muzsikás, de nyírentyűje nem vót ilyen rendes... Hanem csak úgy csinálvo, hogy még gyűrve vót így ni! [nevet] Akkorjábó' aszt mondták, hogy az muzsikál a legjobban. De mikor nekikezdett az öreg Gyurka muzsikáni, osztán odagyűlt az egisz piac, hogy annyi nép vót ott, hogy hajjajaj!⁴⁷²

470 Elmondta Fodor József Öreg (1907). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. március 3-án, Visában.

471 De la Ceasar (románul), jelentése: Császáriból.

472 Elmondta Timándi Samu Gyéresi (1919, Mezőgyéres). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 26-án, Visában.

Tánc városon

A Kolozsváron szolgáló székiekhez hasonlóan a belső-mezőségi falvak is igyekeztek a hétvégén táncmulatságot szervezni maguknak. Az 1950-es évek közepéig-végéig előfordult ezért, hogy több falu legényei társultak egymással és zenészt fogadtak a Magyarpalatkáról Kolozsvárra költözött cigányok közül. Ilyenkor három-négy kezes is volt, aszerint, hogy hány falu képviselői vettek részt a szervezésben. A tánc helyszíne általában egy vendéglő volt.

Csináltunk táncot Kolozsvárt. Vót a Széchenyi téren egy Mihály nevezetű [...] S aztán nálla csináltunk táncot, fogadtunk zenészt. Vót kocsmája is. Vót egy külön szoba... Annnyira meg vótunk má' üsmerkedve, adott nekünk hitelbe pálinkát, pénzt, mindent! Mük ketten [Timándi] Samuval... Aztá' a leányok is, mé' szógáltak Kolozsvárt kamarások, palatkaiak... keszüiek. S akko' tudták, ho' csinálunk táncot akkor jüttek, s megint. Ugyi vasárnap, ugyi mindenki... leány... vagy minden fiúnak vót kimenője. Ki a Hóstátbo szógált, ki a zsidonál szogált, ki másnál szogált... [Honnan szereztek zenészt?] Vót ismerős zenész. Palatkaiak. Ott Kolozsvárt laktak [...] Szoval, mük szedtük be a pénzt, nekie, annak a Mihálynok. Samuval ketten mi vótunk a kezesek, s vót még egy, Samunak tesvére Feri. Az nagyon nagy táncu vót. Az jobban táncolt, mind bárki. Az úgy táncolt, mintha drótra lipett vona, úgy táncot [...] Az járta a leginyest is, a kurázsit [...] Aztá' vót zenészünk, minden vasárnap el vót rendezve... Ez lehetett a harminchét-harminckilences éveke' [...] [Hogyan hirdették ki a táncot?] Hát ugyi mentünk ki sétálni minden vosárnap... ott. A Liliom utcai kocsmábo' vot a tánc. Sokan begyültek. Reggelig is mulattak, akiknek nem kellett menni szógálotro... Vót, amikó' összevaka-lódtunk [összeverekedtünk], de azé' aztán egyeztünk... A szíkiekkel verekedtünk egyszer, csak osztán elkaptak a rendőrek.⁴⁷³

Tánc a román nemzeti ünnepen

1945 és 1957 között minden év május 10-én, a román nemzeti ünnep⁴⁷⁴ alkalmából a Visával egy közigazgatási egységben lévő falvak számára ünnepséget szerveztek a román hatóságok, amit mindig a visai *Erdő alatt* tartottak meg. Az ünnepségre – melyet étel- és italárusítással kötöttek egybe – a szomszédos román falvak (Báré, Korpád, Kötelend) fiatalsága sokszor saját zenéssel érkezett, és a vásári szokásoknak megfelelően, külön-külön letáborozva *táncot* szervezett, amin némi készpénz ellenében bárki részt vehetett. Minden *táncnak* – a vásári táncalkalmakhoz hason-

473 Elmondta Papp Zsigmond *Karikás* (1921). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. január 28-án, Visában.

474 1877. május 10-én nyilvánította ki Románia parlamentje az állami függetlenséget (Szász 1988b: 1651).

lóan – külön *kezese* volt.⁴⁷⁵ A helybeli magyarokat a román hatóságok sokszor ki-vezényelték a helyszínre. Itt a szervezők által leitatott és feltűzelt románok sokszor verekedést provokáltak a kiszolgáltatott magyarokkal.

Táncalkalmak a téesz és a társulás szervezésében

1953-ban kolozsvári pártaktivisták az agitációs propaganda részeként színelőadást szerveztek Visában, ami bállal végződött. Arra nincs adatunk, hogy visai *kezese* részt vett volna ezek szervezésében. A táncmulatságon városi zenekar játszott; tangóharmonikával, dobbal és fúvós hangszerekkel *magyar csárdásokat* zenéltek. A visaiak ezt az alkalmat utólag tréfásan a *kollektív felszentelésének* nevezték el.

Felszentelték a kollektívot.⁴⁷⁶ És akkor asztán rendeztek egy bált. Kijött valamilyen zenekar [...] Pont akko' votam katana. Ez ötvenháromba' vót... Csak a felesígem mondta, hogy ez a XY néni akkor rikatozta, hogy: megérett a nyakas körte, a kulákot nyakon törte, érik már a rengő szilva virágzik a kollektíva! [...] Me' vót tánc, s bál... hogy mindenki lássa, hogy... hogy fog menni a kollektív gazdaság. Kijött valamilyen formáció⁴⁷⁷ Kolozsvárrul. Tudom, hogy ez a XY bácsi [azt rikoltozta, hogy] Szeretem a kollektívat, mind a disznó a csihánt. Csiha, csiha, csihaha! [nevet]. Így rikatozta.⁴⁷⁸

Később a téeszbe történő beszervezésnek ellenálló, *társulásba* tömörülő gazdák – egy másik bál keretében – szintén megtartották saját összejöveteleiket. Ezen a táncalkalmon magyarpalatkai zenészek muzsikáltak; ezzel a helyi gazdák a földhöz és a régi állapotokhoz való ragaszkodásukat is reprezentálták. Ezt az alkalmat egykor *kezeskedő* visai gazdák szervezték.

A kötelendi és a visai téesz összevonásakor, 1961 januárjában a szövetkezet vezetői bált rendeztek Visában. Ezt a téesz vezetősége rendezte, ők *fogadták be cigányokat* is.

A visai és a kötelendi téesz egyesülése (1963) után 1989-ig a kollektív vezetősége minden nyáron, a betakarítás végeztével táncot rendezett a kötelendi réten. Ez volt a betakarítás ünnepe (Ziua Recoltei). A visaiak a kötelendiekkel való rossz viszony miatt mindig félve mentek el a számukra szinte „kötelezően előírt” táncalkalomra. Ezeket szintén a téesz vezetősége szervezte.

475 A második világháború és a rendszerváltás közötti időszakban más faluban is előfordult, hogy a kommunista párt szabadtéri táncmulatságokat rendezett falun. Magyarborzácson például a március 8-i nőnapot ünnepelték ily módon. Ezt *chirmăș*-nak, mulatsággal egybekötött találkozónak nevezték (Poenar-Rus 2010: 143).

476 *Collectiv* (román), jelentése: termelőszövetkezet.

477 *Formație* (román), jelentése: formáció, zenekar.

478 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

A hétvégi tánc átalakulása

A hétvégi táncok már az 1960-as évek elején átkerültek a grófi udvarházból kialakított *kultúrba*, ahol a zenész szerepét a fent említett periódusban átvette a lemezjátszó. A táncalkalom neve még egy darabig *tánc* volt, később néhányan *pikapos mulatságnak* hívták, de az elnevezés nem terjedt el a közhasználatban, a hétvégi táncmulatságot ekkortól általában csak úgy emlegették, hogy *megyünk a kultúrba*. Itt a cigányzenészek által játszott zene helyett pedig a magyarnótás lemezekre és a magyar táncdalénekesek slágerreire táncoltak a visaiak.

A gyűjtött adatok szerint hagyományos vonószenével *kimuzsikált* rendszeres hétvégi táncalkalmak, valamint a falurészek szerint elkülönülő lányfonók az 1965-os, 1967-es évek valamelyik telén szűntek meg. A hosszabb ciklusokra történő zenészfogadás, ezzel együtt a zenészek terménnyel, kalákamunkával való kifizetésének szokása ezzel egy csapásra eltűnt.

A mezőgazdasági munkák ritmusához eleinte az újabb táncalkalmak a *pikapos mulatságok* is alkalmazkodtak. Télen, a korábbiakhoz hasonlóan szombat este, vasárnap délután és este volt táncmulatság, míg nyáron vasárnap délután. A városi munka és az ingázás elterjedésével a vasárnapról fokozatosan szombatra és egyre inkább szombat estére került a hangsúly. Új jelenség volt a nyári szünet időszakában a hétfő délutáni táncalkalom megjelenése, ami az 1970-es években volt jellemző.

A kezes, a kultúrfelelős, a főnökök és a báros

Az 1970-es évek elejétől már csak ünnepekben volt hagyományos, élőzenével kísért *tánc* a faluban, a *pikapos mulatságokra* viszont minden hétvégén sor került. Ezzel a folyamattal párhuzamosan a *kezeség* intézménye is változott. A kultúrotthon, a zsuki községi tanács vezetése és a helyi iskolaigazgató ellenőrzése alatt működött. Utóbbi felülről ellenőrizte, esetenként szervezte is a fiatalok szórakozási alkalmait. Az 1960-as évek közepétől az addig kezeskedő táncrendezők, a kultúrotthon táncalkalmait is megszervezték, de itt feladatuk már csak a belépődíj helyszínén történő beszédésére, a lemezjátszó kezelésére, és a rendfenntartásra korlátozódott, ezen kívül a helység műszaki állapotáért tartoztak felelősséggel, valamint télen a fűtésről gondoskodtak. Az 1970-es évektől a kultúrotthonban megszervezett hétvégi táncalkalmakon az iskolaigazgató által kijelölt *kultúrfelelős* rendezte a mulatságot, ő kezelte a lemezjátszót, az erősítőt és a hangfalakat. Az 1970-es évek elején még többször előfordult, hogy néhány későn megházasodó öreglegény, akik ünnepekkor még *kezeskedtek*, megegyeztek a *kultúrfelelőssel*, és ők rendezték a hétvégi mulatságot a kultúrházban.

Az 1970-es évek közepétől ezt a feladatot teljesen egyedül végezte a *kultúrfelelős*, aki a minden egyes alkalomkor beszédett belépődíjjal havonta elszámolt a zsuki tanácsnak. A községi vezetőség ennek egy részét visszautalta a helyi iskolának, a másik részét – papíron – a kultúrotthon fenntartására költötték. A visaiak

tulajdonképpen saját művelődési házukat bérelték ily módon a zsukiaktól. A zsuki tanács engedélyéhez kötött hétvégi táncszervezés, valamint az ezzel járó szolgáltatások, illetve anyagiak ekkor kikerültek a visai táncos közösség kezéből.

A változás már a megnevezésben is megmutatkozott: a tánc rendezőit ebben a korszakban már nem *kezesnek*, hanem *főnöknek*, szólították, ami a tevékenységi köreik átrendeződését is jelentette. A zenészfogadással és az ezzel kapcsolatos *kezesesség* vállalásával szemben – a megnövekedett alkoholfogyasztás, és az új gazdasági helyzetben sokszor kiélesedő társadalmi ellentétek miatt – a rendfenntartó szerep vált elsődlegessé. A faluban lakó, a helyi térszében dolgozó és így némileg még a hagyományos paraszti kulturális mintát követő fiatalokkal szemben fokozatosan megerősödött azok csoportja, akik a városban dolgoztak, vagy tanultak. A közép- és szakmai iskolákba elkerülő, ingázó, vagy bentlakó fiatalok, akik a társas érintkezés újabb szabályait, a divatos városi zene- és tánc kultúrát közvetítették a falu felé. A kulturális minták ellentétei a közös táncalkalmakon szembetűnően megjelentek és bár hosszú távon nem okoztak társadalmi törést a falu életében, mégis számtalan esetben torkolltak vitákba, ritkábban verekedésekbe. Ilyenkor a *főnököknek* kellett közbeavatkozni, akik egy idő után már a különböző zenei stílusokat egymás után felváltva játszották, így próbálva elejét venni a veszekedéseknek.

Ott má' ment a népzene mellett más is... Ott má' vót vita. [...] Tudod, akkor megkezdett az ingázás... Akko' persze a kolozsváriak, akik ott mentek oda tanulni, akkor, hogy hát csak könnyűzenét! Nem! [mondták a főnökök] Egy ilyen, egy olyan! Tetszik, jó, ha nem... nem! Ott azé' a főnökek mi vótunk!⁴⁷⁹

A beszedett pénz felett a zsuki tanács, illetve az iskolaigazgató rendelkezett, aki ezt általában a kultúrház karbantartására, rezsiköltségekre, tárgyi eszközök beszerzésére, valamint színdarabok rendezésére fordította. Ezen kívül a táncmulatság szervezői esetleg zsebpénzhez juthattak a bevételből, de ez már nem saját ügyességükön, hanem az igazgató jóindulatán múlt. A belépődíjat készpénzzel kellett megváltani, a terménnyel, illetve munkával történő fizetés lehetőségére is teljesen megszűnt ebben az időszakban.

Ebben a korszakban a hagyományos táncszervezés bár visszaszorulva, de tovább élt. A nagy ünnepek (karácsony, húsvét, pünkösöd), illetve a lakodalmak, a ritkábban előforduló bálók, valamint a házas emberek spontán táncalkalmi még cigány- illetve helyi paraszttzenészt kívántak. A zenészek megfogadásáról gondoskodó személyt, még ma is *kezesnek* hívják.

Má' nem mondták: kezes. Aszondták: ni, a főnökek. De, miko' a tánc vót, akko' a kezesek. Mikor zene vót, palatkai zenész vót, akko' kezesek. Kezes, fizess! Hát igen úgy vót.⁴⁸⁰

479 Elmondta Fodor Árpád *Denuk* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 20-án, Visában.

480 Elmondta Fodor Árpád *Denuk* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. június 20-án, Visában.

Az 1960-as évek zűrzavaros gazdasági-társadalmi helyzete miatt a korábbi szokások, íratlan szabályok is megkérdőjeleződni látszódtak. A zenészfogadással kapcsolatban is olyan problémákkal találkozott ekkor a *kezesek*, amelyek régebben ritkábban fordultak elő: több esetben előfordult, hogy a zenészek nem jöttek el a megállapodott időpontban, illetve, hogy olyan ittas állapotban érkeztek, hogy csak nehezen tudták a szolgáltatást elvégezni.

Az 1980-as évektől induló diszkó szervezője is a *kultúrfelelős*, később pedig a néhány magnó-tulajdonos volt. A tánc szervezésének korábbi presztízséhez hasonló megbecsültség párosult ezzel a szereppel, azzal a különbséggel, hogy a *kezesek* esetében ez az elvégzett szervezőmunka, a fiatalok összetartása, képvisellete és a rendtartás miatt jött létre, míg a diszkósok esetében az átlagnál jobb anyagi helyzetet, illetve ennek a közösségi célokra való felhasználását jutalmazta. A rendtartás és a bevétel megállapításának és beszédésének feladata ekkor teljesen a *kultúrfelelősre* maradt.

Az 1991-ben megnyílt bár teljesen új helyzetet hozott a táncmulatságok szervezésében is. A diszkót a bártulajdonos szervezte, ugyanazon a helyen, ahol italt és dohányárut is árult. Az élvezeti cikkek eladásából egy-egy este akkora bevétele volt (és van), hogy abból a bár fenntartási költségeit, valamint az 1990-es évek közepétől kolozsvári lemezlovasokat is meg tud fizetni. Ezeket eleinte egy-egy alkalomra *fizette meg*, a 2000-es évektől, a számítógéppel érkező lemezlovasokat azonban egyszerre több alkalomra, akár egy egész nyárra is leszerződtek.⁴⁸¹

Az első bár megnyitása óta máig négy bár is működött egymás után, többszöri tulajdonosváltással. A hétvégi diszkó és italárúsítás mellett egy idő után mindegyik kénytelen volt vegyesboltot is indítani és többen még így is belebuktak a vállalkozásukba. A fokozatosan fogyó fiatalság nem képes már eltartani a hétvégi diszkót. 2006-óta a téli időszakban megritkultak ezek a táncalkalmak, a visai diszkó a 2010-es években már leginkább csak nyáron működött. A rendfenntartás feladatát helybeli, idősebb fiúk látták el, akik a szolgálatukért ingyen italt kaptak. A zenei szolgáltatás minőségébe, a zenei program összeállításába a vendégeknek gyakorlatilag nem volt beleszólásuk, ritkán fordult elő, hogy a lemezlovasról valamilyen számot, esetleg zenei stílus lejátszását kérjék. A lemezlovas a zenei adókból ismert aktuális, populáris zenei divatoknak megfelelő repertoárból válogatott, a báros, mint a táncalkalom megszervezője ezt a munkát teljesen rábízta. A táncmulatság szervezését, a zenei ízlés alakulását tekintve a fiatalság ettől kezdve passzív fogyasztóvá vált – fizikai és kulturális értelemben egyaránt.

A 2000-es években a Kolozsvárról érkező lemezlovas utazását és helybeli ital-fogyasztását fizette a bártulajdonos, de étellel nem látta el, szállást sem biztosított számára.

Az *idegen legény* intézménye a hagyományos hétvégi *táncok* elmaradásával megszűnt. Jöttek ugyan a kultúrotthonba megrendezett hétvégi táncmulatságra, esetenként bálókra is *másfalusi* legények, ezek azonban, ha befizették az ajtónál a be-

481 A lemezlovasat már *megfizetik*, és nem *beállítják*, *megfogadják* stb.

lépődíjat, akkor elvileg ugyanúgy részt vehettek a táncmulatságon, mint a helyiek. Egyedül a térhasználatban volt megfigyelhető a korábbihoz hasonló jelenség: a visaiak a körben táncolt táncokba nem szívesen engedték be a *másfalusi* legényeket. Az 1990-es évek elején-közepén, Gheorghe Funar, a nyíltan nacionalista kolozsvári polgármester ideje alatt újból elmérgesedő nemzetiségi helyzet (főleg a kolozsvári magyar konzulátus megnyitásakor) sokszor verekedésekhez vezetett. A szomszédos zsuki, illetve kötelendi fiúk több alkalommal nagyobb számban jelentek meg a visai diszkóban, benyomultak a visaiak által alkotott körökbe így provokálva verekedést. A bártulajdonos ekkor szintén zsuki román volt, így általában le tudta csitítani a kedélyeket, nagyobb baj esetén viszont sokszor a rendőrséget hívta. Ebben az időszakban fordult elő először, hogy a rendőrség szinte mindig megjelent a visai diszkóban, egy rövid ellenőrzés erejéig. A *másfalusi* legények köre egyébként ebben a korszakban jelentősen beszűkült, első sorban a szomszédos román falvakból jöttek, például Zsukról is, ahonnan korábban szinte egyáltalán nem. A visaiak az 1970-es évektől az előbbihez hasonlóan lassan elmaradoztak a vajdakamarási, magyarpalatkai *táncokról*, ritka látogatásaik célja már a kötelendi, illetve a zsuki diszkó volt. A 2000-es évektől a szomszédos Szék addig merev különállása is lassan feloldódott, így a széki fiatalok látogatása is egyre gyakoribbá vált a visai diszkóban, a visai román fiatalság eltűnésével párhuzamosan a szomszédos románok látogatása megritkult. Ennek hatására a vegyesházasságok száma ebben a korszakban megnőtt. A posztmodern kor táncos alkalmaira egyébként a faluban, csakúgy, mint pl. Kolozsváron egyre kevésbé jellemző az etnikai szegregáció (Patakfalvi 2007: 80).

A kezeség intézményének továbbélése

A visai paraszti tánc hagyományok viszonylagos hosszú életéhez jelentős mértékben hozzájárult két olyan személyiség tevékenysége, akiknek habitusa, valamint a tánc és zene iránti elkötelezettsége sokszor még a falusi társadalom konvencióinál is erősebbnek bizonyultak. Fodor Árpád *Denuk* és Lovász Ferenc *Kuli* rendkívül hosszú ideig, az 1960-as évek közepétől az 1970-es évek közepéig *kezesként és főnökként* egyaránt fontos szervezői voltak a falu táncéletének (lásd *Képmelléklet: 9*). Kései nősülésük miatt sokáig hangadók maradtak a fiatalság körében, minden nagy ünnepre igyekeztek zenészt fogadni és a *pikapos táncokon* is sok esetben az ő zenei ízlésük érvényesült. A két szóban forgó férfi a házasságuk után is hosszú ideig rendeztek bálakat, sőt az 1990-es években még tánc tanítást is szerveztek a fiataloknak, azzal a céllal, hogy hagyományörző csoportot alakítsanak a faluban. Ez a tevékenységük, első sorban a falu idősebb lakosainak és a rokonok rosszállása miatt abbamaradt.

A *pikapos mulatságokon* felborult a könnyűzene-népzene aránya, ugyanis a szóban forgó *kezeseknél* öt-nyolc évvel fiatalabb táncosok is ebben az időszakban házasodtak meg, a következő generációban pedig már nem volt olyan határozott személyiség, aki a paraszti táncokat kedvelte volna. Az 1970-es évek közepétől az

1980-as évek elejéig – az említett két *kezes* kiválásától a magyarországi és kolozsvári táncművelés érdeklődés megjelenéséig – a hagyományos táncalkalmak erőteljesen megritkultak Visában. Többször előfordult, hogy nagyobb ünnepekkor is elmaradt a három napos *tánc*, sőt az is, hogy az ünnep első napjára szervezett színi előadás utáni táncot sem rendezték meg. Az 1970-es évek közepétől a visai fiatalok már nagy számban tanultak és dolgoztak Kolozsvárott. Idegen környezetbe kerülve természetesen igyekeztek összejárni, saját otthoni kapcsolatrendszerüket a városban is megtartani. Az ebben a korszakban induló kolozsvári táncművelés ideális találkozóhelynek bizonyult, itt ugyanis hozzájuk hasonlóan idekerült kalotaszegi és mezősegi falusi fiatalokkal, valamint a falusi kultúra iránt érdeklődő, és emiatt rendkívül befogadó városi értelmiséggel találkoztak. A Kallós Zoltán neve által fémjelzett táncművelés egyik hatása volt, hogy a városba kerülő fiatalok, akik sok esetben éppen szabadulni igyekeztek saját, maradinak tartott falusi kulturális jegyeiktől, más megvilágításban kezdték látni ezeket. Így a visai fiatalok közül számosan saját hagyományaik felé való fordultak, hangadóik között ott voltak azok a fiatalok, akik mintegy a családi hagyományaiknak megfelelően (a *Császár* család egyik leszármazottja, valamint a *Jakab* testvérek stb.) jó táncosok voltak. Ekkor ők váltak a faluban a „hagyományok letéteményeseivé”, Kallós Zoltán közreműködésével csoportot alakítottak és több alkalommal is képviselték Visát különböző fellépéseken, szocialista éra kultúrversenyein, nem mellesleg pedig ők folytatták a *kezeskedés* hagyományait.

Az itt említett személyek az 1990-es évektől a legfontosabb segítői voltak a faluba látogató magyarországi kutatóknak és táncművelésnek. Több alkalommal közreműködtek a helyi táncalkalmak megszervezésében, egy-egy alkalomra (néptáncfesztiválok stb.) tánccsoportot állítottak össze a falu jobb táncosaiból – azt lehet tehát mondani, hogy táncszervezési tevékenységüket revival formában folytatták tovább. Ennek, a folklorizmus által életben tartott folytonosságnak köszönhető, hogy a *kezeskedés* intézménye még ma sem szűnt meg, azokat a már nagy ritkán előforduló táncalkalmakat (juhmerés, bál) ahol még megfogadott zenészek szolgáltatják a tánczenét még ma is a *kezesek* irányítják.

Változások a visai tánckészletben

Könczei Csilla, más táncantropológusokhoz hasonlóan rámutatott arra, hogy sok népcsoport az euróamerikai felfogástól merőben különböző módon fogja fel saját mozgáskultúráját, a táncsal kapcsolatos énikus megnevezéseik nagyon változatosak, ezek nehezen sorolhatók be egy univerzális táncfogalom alá (Könczei Csilla 2014: 33). A visai tánckészlet kapcsán fontos megjegyezni, hogy az 1930-as évek előtt született visaiak spontán megnyilatkozásai során a tánc kifejezést legtöbbször a páros táncokra értették, a férfítáncokra sokszor más kifejezést (*berbunk*, *leginyes* stb.) használtak.⁴⁸² Csupán akkor bizonytalanodtak el, amikor az esetleges félreértéseket elkerülendő rákérdeztem, hogy a legényest miért nem tartják táncnak. Ez arra utalhat, hogy a mezőségi tradicionális kultúrában vélhetően fennmaradtak olyan régi fogalmak és osztályozási formák, amik a modernitásban már nem ismeretek. Tánc történeti adatok szerint például a tánc kifejezés Magyarországon csak a 16. század folyamán jelent meg, amikor a korábbi kör- és lánctáncok divatját elkezdték felülírni a reneszánsz hatásra terjedő új (páros) táncformák (Andrásfalvy 2007: 26).⁴⁸³ Ezeket is meg kell ismernünk és értenünk, ha történeti szempontból vizsgáljuk Mezőség tradicionális tánc kultúráját. A modernitás hozta új táncokat a tánc kategóriájába sorolják a helyiek. Nem feltétlenül sorolnak azonban a tánc kategóriájába minden, zenére történő ritmikus mozgást: például a nők *rikoltozás* közbeni mozgását, a zenehallgatás közbeni fejbillegetést stb. Ezekről az *Egyéb táncszerű mozdulatok* című alfejezetben számolok be, hangsúlyozva azt, hogy a zenére történő ritmikus mozdulatrendszerek osztályozását étikus kategóriák, a Martin György által kidolgozott tipológia alapján végzem, de ezek mellett, igyekszem felillantani a helyiek ide kapcsolódó énikus értelmezését is.

A 20. század során a különböző tánc történeti divatok hatására a belső-mezősségi falvak – köztük Visa – tánckészletében, valamint a táncaik formai megjelenésében jelentős változások következtek be, melyek a történeti anyag feltárásával és recens néprajzi gyűjtések segítségével érhetőek tetten. A különböző táncok megjelenése és eltűnése mögött bizonyíthatóan társadalmi-gazdasági okok állnak, az új divathullámok megjelenésében és elterjedésében a helyi interetnikus kapcsolatoknak is fontos szerepe volt. A hagyományos, mezősségi paraszti táncokkal kapcsolatos

482 A szomszédos Széken még az 1940-es években született korosztály is a fenti példához hasonlóan kategorizált. *A tudtam táncolni és tempózni* [legényest járnai] válasz gyakran hangzott el akkor, amikor egyes adatközlők tánc tudása iránt érdeklődtünk, és a pontosító kérdésre sokszor az volt a határozott válasz, hogy: *A tánc az tánc, a tempó az tempó!*

483 Fél Edit és Hofer Tamás megállapítását érdemes itt idézni, miszerint a modernizáció „meghasadt” módon valósult meg Magyarországon. Az 1849-es jobbágyfelszabadítás után a parasztság nem a modernitás képviselő városi elitet kezdte utánozni, kulturális mintáit sokkal inkább a lesüllyedő közép- és kisbirtokosoktól vette (Fél–Hofer 2001: 253). Mindez magyarázatul szolgálhat sok, a modernitás számára ismeretlen régi kultúrelem megmaradására.

változásvizsgálatban segítségemre voltak Martin György és munkatársai európai és Kárpát-medencei tánc történeti rétegekkel kapcsolatos kutatásai eredményei.⁴⁸⁴ A 19. és 20. század társastáncaival, illetve a modernitásban megjelenő táncokkal és tánczenékkel azonban nem, vagy csak érintőlegesen foglalkozott a magyar néptánc kutatás. A 19. és 20. század társastáncai csak az utóbbi néhány évben kerültek a magyar néptánc kutatók érdeklődési körébe (Dóka 2014, 2015), ezért ezek vizsgálatakor az elszórta rendelkezésre álló tánc történeti adatok mellett elsősorban adatközlőim visszaemlékezésére szorítkoztam.

Botos táncok rituális szerepben⁴⁸⁵

Kallós Zoltán 1964-es tanulmányában olvashatunk a válaszüti, két bottal előadott *kecsketáncról*, melynek során a férfiak sodrófákat (*laskanyújtókat*) vertek össze és forgattak a fejük felett (Kallós 1964: 245). Ennek vajdakamarási párhuzamáról számol be a *szarkák tánca* néven Pálfy Gyula (Pálfy 1988: 265), de a táncot említ belső-mezőségi területekről (Magyarpatka, Mezőkeszü) Andrásfalvy Bertalan is egy 1963-as gyűjtésében (Varga S. 2010b: III). Visában erre a táncra vonatkozó adatot nem találtam. Nem kizárt azonban, hogy a 19. században még itt is ismert lehetett a jelenség, a leírások alapján ugyanis kapcsolatot sejthetünk a *kecsketánc* és az 1970-es évekig Belső-Mezőség több falujában előforduló, turkajárás táncos jeleneteivel (Varga S. 2010b: III).⁴⁸⁶ A juhait kereső pásztor programzenéjét *juhok tánca* néven ismerte néhány visai adatközlőm, a kapcsolatos táncról azonban nincs adatom a faluból, sőt a Visával egy néprajzi csoportba tartozó településekről sem. A táncpantomim legpontosabb leírása a szomszédos Székről származik. A gyűjtő szerint a tánc a 19. században általánosan ismert volt az itteni pásztorok körében,⁴⁸⁷ ez alapján az egykori belső-mezőségi meglétét is feltételezhetjük.

Constantin Costea elemezte a botos férfítáncok két nagy csoportjának (kaluser és botos legényes) egymáshoz való viszonyát, véleménye szerint a világi, szórakozó-szórakoztató funkciójú botos legényesek csoportja a rituális kaluserből szakadt ki a 18. század végén (Costea 1993: 95). A kaluser tánc fokozatos eltűnése Erdély különböző területeiről, így például a Mezőségről csak az 1900-as évek elején következett

484 A magyar néptáncok tánc történeti rétegeivel kapcsolatosan lásd Martin 1998a. Itt mezőségi táncokról is olvashatunk, csakúgy, mint a következő írásokban: Martin 1973, 1978, 1980c, 1985; Pálfy 1987, 1988; Pesovár E. 1980a: 279–284.

485 A mezőségi eszközös táncok megjelenési formáit, földrajzi elterjedését és történetét korábbi tanulmányaimban (Varga S. 2010a, 2010b, 2020a, 2021a) részletesen vizsgáltam, így itt csak Visára és a közvetlen környékére vonatkozó adatokat sorolom fel.

486 A kecskealakoskodó játékok és a turka kapcsolatáról bővebben lásd Ujváry 1990: 313–318.

487 A leírásból a kanásztánc-botoló típus minden mozzanatát (botforgatás, botok összeütögetése, illetve a földhöz való ütögetése, bot láb alatt való átvétele, letámasztott bot átugrálása, valamint a földön keresztbe tett botok közötti tánc) felismerhetjük (Varga S. 2010b: III). A fenti adat közlője szerint Széken a botos pászortáncok a múlt század második felében általánosak voltak a csordások körében. A gyűjtő Elekes Dénes a táncot egy magyar pászortól látta. A tánc részletes leírását lásd Pesovár F. 1983: 74–76).

be (Costea 1993: 94–95).⁴⁸⁸ A kaluser hagyományokat vizsgálva Anca Giurchescu leírta, hogy Erdélyben a rítus előadásában a botos tánc rendkívül fontos szerepet töltött be – szemben Kárpátokon túli területekkel (Giurchescu 1992: 33, 40–42). Visai vonatkozású adatokat nem ismerünk a kaluserrel kapcsolatban, a legközelebbi adataink a Visától kb. negyven kilométerre keletre fekvő Nagysármásról (Sărmașu) és Báldról (Balda) a két világháború közötti időszakból származnak (Petruțiu 1971: 410).

Román ritka legényes bottal

A kaluser mellett a mezősi tánckészlet vélhetően legnagyobb múltra visszatekinthető, de a 20. század elején még ismert darabjai az egykori hajdútánc, illetve fegyvertáncok maradványait képező botos táncok voltak.⁴⁸⁹ A magyarpalatkai zenészek körzetéhez tartozó falvak mindegyikében találtam az aszimmetrikus lüktetésű, ritka legényes dallamokra járt botos táncra, a *rományeste in botăra* vonatkozó adatokat.⁴⁹⁰ A leírások a következő motívumokat említik: letámasztott bot körül félköríven való keringés, a bot *körülponozása*, figurázás a botra támaszkodva (lábkörök, csapások, dobbantások stb.), guggolás, felugrás, ollózó ugrás közben magas (gyakran a gerendát is érő) lendítések, a gerenda vagy plafon kézzel való megütése, bot egyik kézről a másikba történő átvétele a felemelt láb alatt, botforgatás, illetve a botnak az ujjak közötti forgatása.

[Mi az az in botă?] *Jaj, az egy... különös tánc. Az én bátyám [Timándi Feri] avval is tudatt táncolni [...] Vot nekijek egy botjak [...] Hogy van ez a páco, s aztán van egy kicsi... [hajlat] hogy attul fogja. Azak a pácákcol táncótak.*

488 Ezt támasztja alá Zamfir Dejeu véleménye is (Dejeu 2000: 174).

489 Martin György az erdélyi román hajdútáncokkal és eszközös pásztortáncokkal kapcsolatos vizsgálatok eredményeit 1980-ban foglalta össze. A szerző szerint a Maros–Küküllő menti román botos táncok a 18. század előtti kelet-európai pásztortáncok egyik, sajátos irányba fejlődött regionális-etnikus tánc típusát képviselik (Martin 1980b: 177, 180). A táncok motívumkincsét látványos, nehéz mozdulatok, például széles lábkörök, nagy ollós ugrások, guggoló, térdeplő mozdulatok stb. jellemzik. A tánc előadása közben a táncosok – általában jobb kézzel – botra, vagy táncpartnerük kezére támaszkodnak. Más botos páasztortáncal összehasonlítva a bothasználat egysíkú. Általában támasztékként a földre merőlegesen tartva használják azt, néha a földhöz ütik, esetleg megcserélik a kezükben, átveszik egyikből a másikba, vagy átvetik a lábuk alatt. Ritkán – elsősorban a Felső-Maros menti változatokban a földre fektetett bot felett is táncolnak (Martin 1980b: 171, 173, 176). Az erdélyi román hajdútánc (a Küküllő-menti *hăidau* és a Felső-Maros menti *in botă, pe botă, crucă*), a mozgásanyagát, motívumkincsét, valamint a kísérőzenéjét tekintve, szoros rokonságban áll az erdélyi legényesekkel. Tánc- és zenetörténeti szempontból átmeneti formát képviselnek a sűrű legényes és az új stílusú verbunk között (Martin 1980b: 177, 181) a mezősi lassú magyarhoz és ritka legényeshez hasonlóan (Martin 1998a: 561–565, Pálffy 1988: 265).

490 *Românește in botă* (román), jelentése kb.: románul bottal. Mezőségről nincs filmfelvételünk erről a táncról. A területünkhöz legközelebb a Maros-Torda megyei Erdőszakállon vették filmre (Martin 1980b: 178–179). A visszaemlékezések szerint a filmen látható tánc hasonlított a mezősi változathoz.

*Aztá' azakkal is csináták a figurát a botakkal, s aztá' szöktek magasra, ütették [a lábukkal] a gerendát!*⁴⁹¹

*Úgy mondták neki: romanyeste in botá. Úgy fogja a botot és... Az a Bika [Bonțidean Vasile] tudott olyan táncot. Az a diák [ortodox kántor]. Fogta a botot, s mind kereken... sétált, s aztá' mind bərbuncolt, s osztán a bottal is [figurázott]. Támaszkodott a botba. [Forgatta is a botot?] Igen. Igen-igen fáin vot [...] Az emberem [Tuluc Ioan] is tudta.*⁴⁹²

Visában a fentebb leírtak mellett további mozdulatokról is beszámolnak, így a bot földre fektetéséről és átugrásáról, két keresztbe fektetett bot fölötti táncról.⁴⁹³

*[Ennek a Bikának az apja is jó táncos volt?] Nukuj. Nagyon szerette a pálnikát. De nagy táncu vot. Azt mondták, hogy táncolt a bot mellett Táncolt a bot mellett, én nem tuom hogy. [Fogta a botot?] Fogta a botot is, de letette a földre, és [...] És ugy táncolt, ú járt, hogy egy köremmel nem érintette meg azt a tárgyat, ami le vót téve a földre. Köremmel! Köremmel nem érintette meg! Oan nagy táncu vot!*⁴⁹⁴

A táncosok bot aljába befúrt üregbe söréteket tettek, ami a bot rázásánál, földhöz való ütügetésekor zörögtek.⁴⁹⁵

*Olyan büszkeforma tánc vot. Csináltok figurákat a lábuk közt. A románságtól származik [...] [Milyen volt a bot?] Pálco vot. Olyan, mint a vőfipáco. Úgy mondták. Táncoltak kurázsit, a román táncot. A bot meg vót csinálvo cifráro, a végibe' vót serét, az zörgett. Aki tudta kezelni, zörgett benne. Mocsan, a vásárbo', aki bottal vot, már tudták, hogy nagy táncos!*⁴⁹⁶

A tánc a Maros–Küküllő menti *haidau*-hoz hasonlóan többféle változatban is élt: kötetlenebb egyéni, szabályozott csoportos, bot nélkül (lásd alább: *romanyeste in pontur*), illetve páros, nővel járt formáiról egyaránt rendelkezünk adatokkal. A nővel járt, újabb változatoknál a bot helyett már a női táncpartner kezére támaszkodva figuráztak a férfiak, a tánc a Maros–Küküllő menti haidáuhoz hasonlóan ennek kö-

491 Elmondta Timándi Samu *Gyéresi* (1919). Gyűjtötte Horváth Csongor és Varga Sándor, 1998. január 26-án, Visában.

492 Elmondta Tuluc (Lucaci) Susana (1913). Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 2001. április 19-én, Visában.

493 Ilyen a *crucea* (jelentése: kb. *keresztező*) nevű tánc néhány Felső-Maros menti faluban (Martin 1980b: 181).

494 Elmondta Papp Zsigmond *Karikás* (1921). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. január 28-án, Visában.

495 A Borsa-völgyében végzett kutatásai során K. Kovács László a pásztorok felszerelése között részletesen ismerteti a díszesen faragott, zörgő, láncos, valamint a kampós botot, illetve ezek használatát (Kovács L. 2008: 212–215).

496 Elmondta Timándi Samu *Gyéresi* (1919). Gyűjtötte Varga Sándor 2002. január 7-én, Visában.

szönhetően illeszkedhetett be a multságok táncrendjébe (Martin 1980b: 173). Tánccsoportokban használták a botot azok a táncosok is, akik ugyan a *(rományeste) in botát* már nem ismerték, de a legényes tanulása közben – az egyensúly megőrzése miatt – botra támaszkodtak (Varga S. 2010b: IV).

[Maga hány éves lehetett, mikor először járta ezt a kurázsit?] *Há' még gyerekkoromba' is, mondom, hogy jártam a juhokkal tavasszal, aztán sokszor fogóztam a bottal, csináltam, hogy menjen. Há' oan tizéves. Még nem is voltam. Huszonnyolcba', harmincbe', harmincegybe'. Rég vot az is.*⁴⁹⁷

A vélhetően az egykori hajdútáncokhoz kapcsolható botos formáját tehát ismerték a Belső-Mezőségen, sőt az 1800-as évek második harmadában még a magyarok is táncolták.⁴⁹⁸ A románység a botos táncokat az első világháborúig a saját táncaiként őrizte meg.

A visszaemlékezésekből halványan az sejlik fel, hogy *(rományeste) in botá* térhasználatára a két férfi által járt forma volt a leginkább jellemző, ilyenkor a táncosok egymás mellett és a zenéssel szemben álltak, illetve gyakori volt az egymással szemben való táncolás is. Ez utóbbi esetben vélhetően előfordulhatott a mozdulatok összehangolása is, de erre, valamint a táncfigurákat előre mutató, vezető táncosról nincs adatom, körben, illetve félkörben járt csoportos formákról sem szólnak a visszaemlékezések.⁴⁹⁹

Legényesek

A Martin György tipológiájában a régi táncréteghez sorolt erdélyi legényes és lassú legényes tánc típusok (Martin 1998a: 549) több fajtáját is táncolták a Belső-Mezőségen. Visában a legényes táncok összefoglaló neve a *kurázszi*, újabban a legényes volt.⁵⁰⁰ A románok összefoglaló névként a *pontur*, illetve *berbunk* elnevezést használták.⁵⁰¹

497 Elmondta Gáspár József (1917). Gyűjtötte Varga Sándor, 1997. május 8-án, Visában.

498 Néhány adatközlő szerint a magyarok is táncoltak bottal (Varga S. 2010a: 681, 2010b: IV).

499 Ezek a térformák a Maros–Küküllő menti haidaura is jellemzők voltak (Martin 1980b: 173–174).

500 Több mezősi faluban a *magyar tánc* kifejezést is használták összefoglaló névként a legényesekre (Kallós 1964: 242, Pálffy 1988: 263). Visában a *magyar tánc* megjelölés leginkább a ritka legényesre és a lassú magyarra vonatkozott, ritkábban a *négyesre* és a *lassú cigánytáncra* is alkalmazták. Visában elvéve a *csúrdöngölő*, *verőtánc*, *szökőtánc*, és a *berbunk* elnevezésekkel is találkozott a legényes tánc típusra vonatkozóan.

501 Ponturi (román), jelentése kb.: pontozó. A visaiak a *pont* kifejezést a táncsal kapcsolatban általában a motívum, egyesek kifejezeten a legényes bokázó zárómotívuma színönimájaként használják. Bãrbunc (román), jelentése: verbunk. A mezőszavai Oltean Juon (1928) szerint a legényesek különböző fajtái a következők voltak: *rományeste in pontur* (kb. román pontozó), *ungurestye in pontur* (*ungureste in ponturi* /román/, jelentése kb. magyar pontozó), *berbunk in pontur* (*bãrbunc in ponturi* /román/, jelentése kb. verbunkos pontozó) és a *rományeste in botá*. Ezzel szemben megkülönböztette a páros táncokat: *zsok rományesz* (joc românesc /román/, jelentése: román tánc. *Zsok unguresz* (joc unguresc /román/, jelentése magyar tánc). Gyűjtötte Varga Sándor, 2006. május 29-én, Mezőszaván.

A többi közép-erdélyi változatnál egyszerűbb motívumkincsű és szerkesztésű sűrű legényest⁵⁰² Visában az 1960-es évekig magyarok és a románok egyaránt használták. A tánc formakincsét tekintve az utolsó három évtizedben változás következett be: a lábfigurázó motívumok leegyszerűsödtek, arányuk fokozatosan csökkent, míg a csapásoló motívumoké megnőtt. A táncban a formai elszegényedés utolsó stádiumában a lábfigurák között eluralkodó dobbantások és *lábütések* mellett a környéken az 1950-es években elterjedő – *tirnává* motívumai (lásd alább), illetve a különböző bohóckodó, vulgáris-obszcén mozdulatok is megjelentek.

[Császá]r] *Vilmus bácsi megnyerte az első díjt, ott Mezőségen. Oly, ha hallatad vona, hogy hogy szollott annak a szájo miko' ütetta a száját és a seggit. Csak az ördög figuráját nem csinálto meg, más mindent. Oly nagy kurázsits vot. Űk [a románok] mentek zörgőkkel, itt ni a lábikon. Ott Mocsan... vot a... a cseresnyei vásár... Oszta' ott votak zenészek. Aztá' ott láttá' vona te táncot [...] Nagy táncosak votak... románok... Oly hogy járták azok a... kurázsit! Ugy verték...! Amiko' állott bé az öreg [Császá]r Vilmos], az ü izéjével, mintájával [...] Mind álltok tátott szájjol. Annak úgy jártok, úgy csavarodtak a láboi, érted... úgy elül, hátul... Sokszó' megütette a talpát is, te! A háta megett [...] Ott vot ű... ebbe' a kurázsiba'... ügyes ember vot, minden esetre... Táncbo' is... [...] Neki nem vot [...] ez a élménye így a tánc [páros tánc]. Na, hogy járjon e' lassut... vaj... [ilyesmi]. Űneki az vot [a szokása], hogy miko' vége vot a párnok, húzzanak neki egy kurázsit.*⁵⁰³

A sűrű legényest a két világháború között gyakorta még körben táncolták, a később a szólisztikus vagy a páros (két férfi által egymással szemben járt) formák váltak dominánssá. A párban és a körben járt változatoknál vannak arra vonatkozó adataink, hogy a táncosok igyekeztek motívumaikat összehangolni.

A lassú legényesek közül a ritka legényest a románok és a magyarok saját változatukban, (*rományeste*) *in pontur*, ritkábban (*rományeste*) *in botá*, illetve *magyar tánc*, elnevezéssel használták (vö. Pálffy 1988: 264–265). Visában és környéken a *magyar tánc* két fajtáját is ismerték, bár elnevezésben általában nem különböztették meg őket.⁵⁰⁴ Így beszélt erről az egyik visai adatközlőm:

A legidősebb korosztály, aki táncolta Papp József, a feleségem nagyapja. Hallottam, hogy senki nem tudta úgy megfacarni a lábát Visában, mind ő. Apósom Fodor János, Fodor András [...] Denuk űk taktusra táncoltak, éleeseben. Oda-odacsapták a lábukat a földhöz. Sokat figuráztok a labokkal. Aztán Gáspár Misi, Császá]r Sándor, Csicsás Józsi [...] Németi András, Kifli János, Császá]r Vilmos [...] Gáspár József... ezek már simábban táncoltak,

502 A mezőségi sűrű legényesről bővebben lásd Martin 1985, Pálffy 1987.

503 Elmondta Fodor Mihály *Jakab* (1938). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 21-én, Visában.

504 A magyarpalatkai zenészek a magyar ritka legényesre a fecsoreste rár (feciorește rar), a lassú magyarra az *ungurestye rár* (ungurește rar) kifejezéseket használták (Busai 2000: 14).

többet tapsoltak, s ütettek [...] Itten azt nézték, hogy ki milyen figurát, vagy hány figurát tud csinálni. Már ez a... ritka magyarba⁵⁰⁵ [...] az vot az érdekesebb, hogy ki milyen formán tudta megcsavarni... jobban a lábát [...] Ha nem ottan ebbe' a legényesbe' nem sok ilyen tapsolás vot régebben, inkább csak ez simább, ami nem ütötte a csizmáját, inkább csak a lábát tekerte. Ez vot örököelve. Aztán ez... hogy a csizmát is verik... ez inkább a tırnavával jött be. Mer' ebbe' aztán benne van ez a figura, a tapsolgatás. De a régi ritka... szoval ez a legényes, az a ritka magyar, abba' nem igen verték a lábukat. Inkább csak ezek a [...] figurák votak a... lábcsvarások.⁵⁰⁶

Martin György tipológiájában ezek a ritka legényes és a lassú magyar elnevezést kapták (Martin 1998a: 562–565). A ritka legényes gyorsdűvös kíséretű, kanásztánc dallamai kedveznek a pontszerkezet és a pontok végi zárlatoknak, így a táncfolyamat egyforma szakaszokra oszlik, míg a lassú magyar a ritka legényesnél oldottabb, egyénibb felépítésű tánc típus.

5. kép. Kiss Vilmos Császár ritka legényest jár a grófi épület teraszán megrendezett táncfilmzésen. Készítette Pesovár Ferenc, 1964 áprilisában.
Kiss Vilmos Császár családjának birtokában.

A lassú magyar kísérezőnéje augmentált, aszimmetria felé hajló, lassú dűvös kontrakíséretű hangszeres dallamokból áll,⁵⁰⁷ melynek sorszerkezetében gyakori a heteropódia, így ennél a táncnál a pontszerkezet kevésbé jellemző. Formai sajátosságai alapján a tánc típus átmenetet jelent az új stílusú verbunk felé (Martin 1998a: 561–565). A lassú magyar kísérezőnéje megegyezik a négyes kísérezőnéjével, bár néhány dallamot Visában kifejezetten a legényes változathoz kapcsolnak.

505 A ritka magyar elnevezést körülbelül az 1970-es évektől használják a visaiak. Elmondásuk szerint Kallós Zoltántól hallották.

506 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. október 3-án, Visában.

507 Az erdélyi falusi zenekarok táncritmuskíséretében a dűvő kontraritmus fontos szerepet játszott. Erről bővebben lásd Pávai 2012: 254–272.

A románok által táncolt aszimmetrikus lüktetésű, pontszerkezetekre tagolódo ritka legényest általában (*rományeste*) *in pontur* terminussal illeték, de *rományeste in botá* néven is emlegették, ami a fentebb leírt botos tánc egykori jelenlétére utal. A két tánc (a *pontur*, illetve a *botá*) kísérőzenéje a visszaemlékezések szerint ugyanaz volt.⁵⁰⁸ A kapcsolatot jelzi a *ponturban* a nő támasztékként való használata, valamint a magas, akár a szoba gerendáját érő láblendítések előfordulása is, amely mozdulatok egyébként a *rományeste in botára* voltak jellemzők.⁵⁰⁹

A lassú legényesek motívumkincse, funkciója és térhasználata a táncok használatának visszaszorulásával párhuzamosan változott. Az első világháború előtt a tánc egyszerűbb motívumait még sokan ismerték,⁵¹⁰ a visszaemlékezések szerint általában körben táncolták, esetleg egymással szemben párban (főleg a *pontur* esetében). A visszaemlékezők szinte mindegyike kiemeli, hogy ezekben az esetekben a táncosok törekedtek a mozdulataik összehangolására.

Azt magyarázom neked Sanyi, hogy ötvenhétbe [...] karácsony másnapján itt vot nálunk a tánc [...] Akkor láttom ezt, ahogy mondjátok, a ritka magyart [...] Hát kérem, aztat tudom, hogy egyik... vót János bácsi innejd ni, a szomszéd. Idesapám kettő. Vilmos bácsi is ott vót, me' szerette a táncot. Sándor bácsit ismerted, a [Vilmos] bátyját, Császár Sándort, me' így mondták nekik. És négyen táncolták, aztán... Oan táncot még nem láttom, oan legényest! Az a meghajlás Sanyi, így le térdeket egész a földig! De ott egyszerre ütett mindenki [...] Aztá a bakkancs vot akkor, s az a vászon harisnya. Ilyen posztonadrág... priccses! [...] Patko a bakkancs sarkán. Aztá' ütötték össze a patkot, ugy szollott, hogy csak na! De akko' egyszerre ütött mindenki, a térdet egyszerre hajtott mindenki! Aztán muzsikált a zenisz [...] mind palatkai származás vot, csak Kamaráson lakott: Puju [...] Amég bejött a fiatalság, addig [...] muzsikált itt az embereknek. Minden esetre... olyan táncot addig se', de azóta se' láttom! [nevet] Leginyest! Járják itt, még vót az öreg. A Nukujt ismered! Az apjo [az öreg Bika] járto, na... ő másképpen táncolt, de eztet a ritka magyart még úgy nem láttom!⁵¹¹

A rendelkezésünkre álló, kisszámú adat arra enged következtetni, hogy 1920-as évek előtt csak a jobb táncosok (és azok is csak ritkán) járták szülőbana a lassú legényeseket.⁵¹² Később az egyéni, ritkábban a páros forma vált uralkodóvá.

508 A két tánc kapcsolatáról lásd még: Pálfy 1988: 265–266.

509 Pálfy rámutat arra, hogy a táncra vonatkozó terminusok, a tánczene tempója és ritmusa, a fentebb már ismertetett Maros–Küküllő menti haidáu-típussal való rokonságra utalnak. „A haidáu és a románeste in botá közötti kapcsolat minden valószínűség szerint a ritka legényes és a lassú magyar közötti kapcsolat megfelelője, az utóbbiak már az új táncstílus küszöbét jelentik” (Pálfy 1988: 265).

510 Visai adatközlőim még tíz-tizenkét olyan, az 1900-as évek elején született férfire emlékeztek, akik tudták a *magyar táncot*.

511 Elmondta Fodor Árpád *Denuk* (1943). Gyűjtötték: Pattantyús Gergely és Varga Sándor, 2011. június 5-én, Visában.

512 A szóban forgó tánc típussal kapcsolatos térhasználatról és a motívumok összehangolásáról lásd Kallós 1964: 242.

A magyar táncot a szüleink szülei is táncolták. Ez vot az eredeti magyar tánc. Vot itten egy Pap Jóska nevezetű, a feleségemnek a nagyapja vot [...] hát asztat dícsérték, hogy az nagyon értette eztet a legényest [...] A nálamnál tíz-tizenöt évvel idősebbek is táncolták hárman-nígyen a zenész előtt. Mentek körbe és [...] amikor a lábukat is verjék, akkor még meg is álltak, akkor megin' mentek körbe. Aztán még rendre is [szólóban], amelyikek tudtak. Akkor beálltak egyszerre többen is [...] Hát mondhatom, hogy vot egy unokabátyám, Németi Andrásnak hitták [...] Aztat láttam legszebben táncolva, meg vot egy Gáspár Mihály, akkor ök sogorok votak ketten, és láttam tőlük többször is így kettősbe' is táncolva.⁵¹³

A tánc típus magyar és román változatait egyértelműen elkülönítették, etnikus specifikumként ismerték a helyiek. A visszaemlékezések szerint a jobb táncosok ismerték a másik nemzetiség lassú legényesét is, de például a második világháború alatti feszült etnikai helyzetben nem táncolták.

A fent említett táncok Visában a második világháború után koptak ki a használatból, amikor az 1910-es, 1920-as években született jó táncos generáció kioregedett. A gyermekeik már a ritka legényesek egy újabb típusát, a *tirnávát* tanulták meg, amit legényesként és páros táncként egyaránt ismerünk.⁵¹⁴

A *tirnává* kísérezőzenéjét visszaemlékezések szerint valamikor a második világháború körül ismerhették meg a visaiak. Az új zenére először a helyi páros, forgós-forgató táncok motívumait kezdték alkalmazni, ami a gyors tempó miatt rendkívül virtuózzá és látványossá vált. Martin György az 1960-as években tett megfigyeléseire támaszkodva azt írta, hogy a tánc lent- és fenthangsúlyos használata bizonytalan, ami a tánc újabb elterjedéséről tanúskodik (Martin 1990: 437). Belső-Mezőségen az 1970-es évektől a táncot már egyértelműen fenthangsúlyban táncolták, ami a helyi táncfolklórba való beilleszkedésére utal.

A tánc fokozatos, délkeletről-nyugatra való terjedésére az elnevezésén⁵¹⁵ kívül a szakirodalom, illetve a terepen gyűjtött adatok is utalnak: a *tirnává* a magyarpalatkai zenészek szerint a két világháború között már ismert volt. Vajdakamarást a tánc divatja csak az 1940-es években érte el (Pálfy 1988: 267), a válaszüti románok körében pedig csak az 1950-es évek végén vált ismertté (Kallós 1964: 245). A magyar

513 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. augusztus 21-én, Visában.

514 *Tárnaveana* (román), jelentése kb.: Küküllő-menti. Szakirodalomban előforduló névváltozatai: *tirnavă*, *tárnaveanca*, illetve *korcsos*, *korcsos tirnava* (Faragó 1946: 36–37, Kallós 1964: 245, Pálfy 1988: 264, 267–268, Martin 1990: 437). Kallós adata azért bizonytalan, mert tudjuk, hogy előszeretettel adományozott más vidékeken, falvakban használt terminusokat egy-egy tánc típusnak. A táncot Kallós nyomán a tánc házmozgásban is *korcsos* néven ismerik, vélhetően Martin is tőle vett át. Az elnevezést a Magyarországon gyakran muzsikáló palatkai zenekar a 2000-es évektől közvetíti otthon is, így ma már előfordul, hogy visaiak is így nevezik a táncot. A *korcsos* és a *tirnává* elnevezések keveredéséről bővebben lásd Varga S. 2020a: 48–55.

515 *Tárnava* (román), jelentése: Küküllő. A táncot vajdakamarásiai is a Küküllő-mentéről valónak tartják (Pálfy 1988: 267).

névváltozat hiánya arra utal, hogy a Mezőségen az átvétel közvetlenül a románoktól történt.⁵¹⁶

A 20. század elején született visai román férfiak némelyikéről tudjuk, hogy a helyi ritka legényes figuráit alkalmazta a *tirnává* zenéjére.⁵¹⁷ Valószínűleg a divatból ekkor kikopó lassú legényesek motívumkincse és kísérezeneje keveredhetett egymással. Vajdakamarásról ismerünk erre vonatkozó párhuzamot (Pálfy 1988: 264). A táncnak ez utóbbi változatát kevesen és ritkán használhatták, valószínűleg átmeneti forma volt.⁵¹⁸ A tánc dél-mezőségi (Magyarfráta, Mezőszopor) és Maros menti falvakból⁵¹⁹ ismert, kötött szerkezetű változatát Visában az 1950-es években ismerték meg. A tánc lábfigurázó, első szakaszát csekély motívumkészlet jellemzi, a második szakaszban oldalt történő sarokcsapásokat táncolnak ollózó zárlyattal (ezt Visában *átugrósnak* mondják), amit a harmadikban tizenhatodos tapsos csapások követnek.

Ez a tirnáva... ez egy román elnevezésű tánc, amit itt a Mezőségen használnak. Ez ritkább, mind a berbunk, valamivel [...] Küküllő környékéről származna ez a tánc. Azér' nevezték el tirnavá-nak [...] ez most jött be csak a háború után [...] A zenészek mentek idegeny falukba és akkor kifogták, hogy azok milyen formán táncolják. S akkor már, na... a nagyobb részt ők hozták be a faluba. De jöttek ide valami báréi legények, akkor azoktól láttuk hamarabb ezt a táncot [...] Ők is a zenészekül tanulták. Korpágyán Jozsif Serbán és Farkas Todor... velem egyidősek.⁵²⁰ Ez a kettő, ugy kettesbe' [...] tetszett nekem, hogy járják ezt a tirnavát. De a zenészek tanították meg. Azokat [a két román legényt] láttam hamarabb itt Visába'. Lehetséges, hogy Báréba' még azelőtt is táncolták volna [...] de én ezeket akkor láttam meg, még nem votam katona. Ezerkilencszázötvenegy-ötvenkettőbe [...] Már ez párosan elég sűrűnek jött ki, s aki birta, akkor aztán táncolt leánnyal.⁵²¹

Ez a meghatározott szerkezetű álló táncforma terjedt el aztán az egész Belső-Mezőségen, és vált szinte egyeduralgó legényes táncá az 1960-as évektől. A tánc vajdakamarási megjelenésére Pálfy Gyula tanulmányából következtethetünk.⁵²² Fontos megjegyezni, hogy ezt a táncformát az 1930-as évek előtt született, a lassú legényes tánc típus táncait (a lassú magyart, a ritka legényest és az *in ponturt*) ismer-

516 Ez még akkor is valószínű, ha tudjuk, hogy a tánc terjesztésében tevékenyen részt vevő magyarparlalkai zenész cigányok többsége nem tudott magyarul (vö. Pálfy 1988: 267).

517 Ennek párhuzama egy vajdakamarási táncfelvételen is látható: BTK ZTI Ft.685.12+ (Fügedi szerk. 2016).

518 Erre utal, hogy Válaszúton is csak a páros formájáról tesznek említést (Kallós 1964: 245).

519 Lásd a keménytelki ponturi nevű táncot: BTK ZTI Ft.662.3–5, 9–12 (Fügedi szerk. 2016).

520 Corpădean Iosif *Serban*, román személynév.

521 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. augusztus 21-én, Visában.

522 „Erre a férfitáncra fiatalabbak is vállalkoznak, esetükben a táncot csekély motívumkészlet és ritmikai aprózások jellemzik. Az öregebbek lábán előforduló, régiesebb, lábfigurákban gazdag előadásmód helyett a fiatalabbaknál virtuóz hatású csapásoló motívumsorokkal találkozunk” (Pálfy 1988: 264).

rő férfiak már nem sajátították el, csak az őket követő generáció. Visában a *tirnává* igazán kedvelt tánccá az 1940-es években született legények lábán vált. Hosszú népszerűségére jellemző, hogy még az 1980-as években születettek közül is megtanulta néhány legény.

6. kép. Kiss Zoltán Sziki tizenhatodos csapásolása a *tirnávában* egy juhmérésen. Készítette Boros Balázs, 2007. április 21-én.

A tánc térhasználatára a körben, párosan illetve szólóban járt formák egyaránt jellemzőek. A páros forma esetén a lábfigurákat általában egymással szemben táncolják, míg a csapásoló résznél (főleg a tizenhatodos tapsos csapásoknál) sokszor a zenész felé fordulnak. A motívumok összehangolására oly mértékben törekednek, hogy eltérés esetén gyakran meg is állnak és rövid szünetet tartva igyekeznek bekapcsolódni a másik(ak) által táncolt folyamatba.

Martin György a mezősi verbunkot a lassú dúvós, augmentált kísérezeneje alapján a lassú legényesek csoportjába sorolta (Martin 1998a: 561–563). A 18. században kialakuló magyar nemzeti tánc típus helyi változata első sorban a kelet mező-

ségi területen terjedt el, de a Belső-Mezőség néhány falujában ismerték a cigányok (Magyarpalatka) és a magyarok (Feketelak, Légen, Mezőkeszü). Visában a verbunk kísérőzenéjére páros táncot táncoltak általában, néhány bizonytalan adat utal csak arra, hogy az 1930-as években elvétve jártak a zenére legényest is.⁵²³ A tánc használatát övező bizonytalanságára utal az elnevezése is: *verbunk*, *lassú verbunk*, *lassabb verbunk*, *verbunk-féle*. Az egyik, volt visai zenész szerint Visában táncolták az 1940-es években az ún. *szováti verbunkot*, erről azonban nem derült ki, hogy valóban verbunk volt, vagy a sűrű legényes egy helyi változata.

A közeli Széken ismert volt a verbunk (Novák 2000: 73), Vajdakamarásról Pálffy Gyula nem hozott vonatkozó adatokat, az ottani tánckészletet összefoglaló táblázatában kérdőjellel szerepel a tánc elnevezése (Pálffy 1988: 269). A szomszédos román falvakban is csak a forgató páros tánc kísérőzenéjeként ismerték a verbunk dallamokat. A belső-mezőségi falvakban Feketelakon, Légenben, Magyarpalatkán, illetve Mezőkeszüben ismerte néhány férfi a táncot.⁵²⁴ A táncot – ha nagyritkán előfordult – Visában egyedül, szóló formában járták.

Mezőség a Kárpát-medence férfitáncokban egyik leggazdagabb tája, állapította meg Martin György (Martin 1990: 435–436). Ehhez hozzátehetjük, hogy Visára és a környékbeli falvakra ez fokozottan igaz: a 20. század első harmadában a három fő típus mellett (sűrű legényes, lassú legényesek, verbunk) további altípusokat is megkülönböztethetünk. E táncfajtákat az összes itt élő etnikum ismerte, néhányhoz határozott tulajdonképpent (magyar tánc – román tánc) kapcsolódik.

Ez a kurázi elnevezés onnan ered, hogy hát... csinált kurázst az embernek. Kurázs,⁵²⁵ ez románul van kiejtve [...] Magyarul azt mondja, hogy... merészkeedik, hogy ki a legelső, vagy ki merészkeedik eljárni ezt a táncot. Bátorság. Samu szerint kurázi a magyar tánc is, de nem! A [...] kurázi vot ez a tánc... ez a berbunk [sűrű legényes]. A magyar tánc, az magyar tánc. Vagy a tirnava az más tánc vot, az in botá az megin' más. Ez a négy vot, aki a legényes táncnak... kinevezve [...] A leglassabb vot a magyar és utánno jött az in botá. Utánno jött a tirnava, s a legsűrűbb a kurázi. Biztos, hogy így van... így vot is [...] Me' itt mondjuk a falusiak tettek neki egy nevet. Na, mos' húzzál egy magyar táncot... vagy húzzál egy tirnávát, vagy húzzál egy kurázst! Vagy a románoknál, mikor ő rendelte, hogy húzzál egy in botát. Mer' aztat inkább csak ők járták, a magyarok nem igen [...] A románok mind ezt a berbunkot [sűrű legényest] táncolták, csak ők többet táncolták a tirnávát, és akik nagyon jól tudtak... az in botát, csak azok táncolták aztot.⁵²⁶

523 A közép-erdélyi verbunkot a tánc virtuozitása miatt csak kevesen ismerték és járták (Martin 1998a: 563).

524 Magyarpalatkára a zenészek emlékezete szerint valamikor az 1950-es években kerülhetett, vélhetően Kolozsvárról hozták be. Erre utal a zenészek által használt elnevezés, a *berbunk studencilor* (bárbunc študentilor, jelentés: az egyetemisták verbunkja) is (Busai 2000: 14). A feketelaki változatról film is készült: BTK ZTI Ft.508.3 (Fügedi szerk. 2016).

525 Courage (román), jelentése: bátorság.

526 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. január 24-én, Visában.

A férfitáncok különböző típusait általában, egymással összefűzve használták, a ritka legényessel, vagy lassú magyarral kezdve és a sűrű legényessel befejezve a ciklust (Martin 1990: 436).

A legényeseket a 20. század elején még cikluskezdő, közösségi funkcióban táncolták, a két világháború között azonban már csak bemutató jelleggel, egyéni, kettes és csoportos formában járták (lásd *Képmelléklet: 10.*). A bemutató szerepkörhöz kapcsolódik, hogy sokszor látványos módon igyekeztek nehezíteni a tánc előadását: üveggel a szájukban, asztalra felmászva táncoltak stb.

Amikor vot Kötelenen [...] vot kontabilnak⁵²⁷ a leányo. Miko vot a lakadalmok ott Kötelenen. A Bika két fia [Bonțidean Juon és Vasile] fel [ugrott] az asztalra, mer' ugy táncoltak, az asztalon fenn. Ugy táncoltak, ugy elrakták a berbunkot. Az mindegyik nagy táncu vot.⁵²⁸

A térhasználat átalakulása a tánc szerkezetét is befolyásolhatta,⁵²⁹ mindemelt a tánc társadalmi szerepének változásaira is utal: a közösségi jelleg helyett a későbbi proxemikai forma már az egyéniséget emeli ki, olyannyira, hogy Visában a szólótánc végét nem megvárva *zavarkolódní, más legényesébe belemászni* súlyos sértésnek számított.

Új, a visszaemlékezések szerint először az 1940-es években előforduló jelenség volt az asszonyok legényese. Néhány ügyesebb mozgású lány megtanult néhány férfitánc motívumot és azt a fonókban, majd később a táncon is eljárták.

Magyar (négyes)

A Belső-Mezősség összes magyarlakta falujában ismerték a férfitáncokat kísérő női körtáncokat, valamint az azokból másodlagosan kialakuló, vegyes négyes, kis körben járt táncformát (Martin 1990: 436). A tánc zenekíséréte a lassú magyaréval azonos, az 1960-as évektől azonban a *tirnává* kísérődallamai is megjelentek benne. A táncot a legtöbb esetben négyen járták összekapaszkodva, kör formában, hol balra, hol jobbra forogva (Pálfy 1988: 265).

Visában a *négyes* többféle funkcióban fordult: elő: a legkorábbi, 20. század elejére vonatkozó adatok szerint mintegy a lassú magyar, ritka és sűrű legényes tánc kíséretéként csak lányok táncolták. A két világháború között a legényesek fokozatosan bemutató szerepkörbe kerültek, egyre kevesebben táncolták őket – ebben az időszakban a férfitáncokat nem ismerő legények is csatlakoztak a legényest kísérő

527 Contabil (román), jelentése: könyvelő.

528 Elmondta Fodor (Szőlősi) Anna (1926). Gyűjtötték: Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

529 A kalotaszegi legényes szóló, páros és csoportos formáit megvizsgálva Karácsony Zoltán megállapította, hogy „a kettes és csoportos előadásmód következtében a tánc formai-szerkezeti szintjei bővülnek, egyre bonyolultabbakká válnak” (Karácsony 2009: 360).

körtáncot járó lányokhoz. A tánc vegyes, férfiak és nők által járt formáját külön, a legényes táncoktól függetlenül is táncolták, de ilyenkor mindig a lassú magyar kísérezőzenéjének bizonyos dallamaira, a *magyar-négyes* zenére. Néhány visszaemlékezés szerint a tánc a négyes körbe való összekapaszkodás előtt nőt legyező jellegű iven történő táncoltatása és páros keringésre korlátozódó párostánccal kezdődött.

A Belső-Mezőségen a két világháború között még gyakorta táncolt *magyar*, vagy négyes elnevezésű körtáncot nehéz elhelyezni az európai tánc történeti divatok között. Martin György szerint a középkor uralkodó táncformája, a körtánc emléké a Kárpát-medencében a lánykörtáncok őrzik, ezeknek újabb és formailag fejlettebb rokonai a közép-erdélyi, hangszeres kíséretű, kis körökben járt táncok (Martin 1979c: 206–236). Visában (és a közeli Széken is) előfordult, hogy táncmulatság szüneteiben a lányok spontánul összeálltak és énekre forogtak, sőt arra is van adat, hogy ének nélkül, csak a forgás élménye miatt táncolták a négyest. Ritkábban többen, akár hatan-nyolcan is összekapaszkodtak és körtáncot jártak négyes és csárdás dallamokra.⁵³⁰ Mindez a tánc történeti korszakokon átívelő jelenlétére is utalhat. A mezőségi négyes a második világháború körül kopott ki a rendszeres használatból, az ötvenes években a visai *kicsitánc*on a leánygyermekek még használták. A táncval kapcsolatos térhasználat attól függött, hogy legényes kíséretként, vagy önmagában táncolták-e. Az előbbi esetben a zenészek előtt a figurázó legények táncoltak, mögöttük pedig két-három négyes forgott, az utóbbi esetben a négyesek az egész táncteret használhatták.

Tradicionális páros táncok

Az erdélyi Belső-Mezőség néhány falujában (pl. Magyarpalatka, Magyaraszóvát, Mezőkeszű, Vajdakamarás, Visa) a magyarok lassú páros tánca volt a *lassú* vagy *rikta cigánytánc*. Ugyanígy táncpárkezdő funkcióban táncolták a mezőségi románok a *zok rományeszok, rományeste (pe lung, gye a lungu)* szintén aszimmetrikus lüktetésű páros táncukat.⁵³¹ Az igen lassú tempójú *lassú cigánytáncot* főként 11, 16 szótagos, vokális változatban is élő régi stílusú, ún. jajnóta típusú dallamok kísérik. A magyar és a román változatok a középkor végi, vonulós táncokkal, illetve a reneszánsz forgós-forgatós táncokkal mutatnak rokonságot. A *lassú cigánytáncot* a 20. század első harmadáig a táncrend első táncaként, később már csak külön kérésre táncolták (lásd *Képmelléklet: 11.*).

Körülbelül ugyanebben az időszakban, az első világháború környékén szűnt meg az a régi stílusú közösségi éneklés, ami korábban jellemző volt a tánc közben.

530 A Kolozsváron szolgáló széki lányok hétvégi kimenőjükön énekszóra járták a *négyest*, saját elnevezésükön a *magyart*. Ezt a sajátos, énekes körtáncot a hangszeres kíséretű körtáncokhoz képest másodlagos formának tekintette Martin, a körcsárdást pedig kifejezetten új stílusúnak tartotta (Martin 1979c: 206–207, 240).

531 *Românește* (román), jelentése: románul. *Românește pe lung, de-a lungu* (román), jelentése kb.: románul hosszan (utalva a sortánc jellegére).

A román változtok gazdagabban díszítettek (páros keringés, átvető, a nő kiforgatása a férfi előtt vagy mögött, a nő kar alatti forgatása), míg a magyar változatok az 1900-as évek elején már csak összekapaszkodva járt lassú lépésekből és páros keringésből álltak (Varga S. 2014d).

Mentek szépen kereken, léptek csendesen, meg kifordította a lányt. Szépen megfogta így csinosan, s így megfogta a kezével, és akkor megin megfogta, és mentek szépen tovább. [Oda-vissza forgatás volt?] Vót [...] Én azt szerettem a legjobban, a lassú táncot [...] románul úgy mondták: trázse zsokul ungureszk!⁵³² Oszt azzal kezdték meg, a lassú tánccal. Ez a lassú tánc ez olyan, hogy úgy mentek csendesen, lassan körbe, rendesen kettősbe. Énekeltek is, amék tudott énekelni, nem vót farcs,⁵³³ énekel. A legén' énekel és rikatozott.⁵³⁴

A 20. század első évtizedeiben született magyaroknál még megfigyelhető volt, hogy a kísérődallamok sorvégeihez igyekeztek illeszteni a forgásváltásokat.

[Mikor a lassúba mennek körbe, mikor változtatják meg az irányt?] Hát... a zene. A zene a törvény. Mikor szaggat a zene, akkor úgy esik, hogy úgy pászolt. Akkó belelépi magát, belerázza magát... hogy térjen meg [forduljon meg] [...] Lehet akármikor eztet, nincs szó róla, de inkább [...] valahogy úgy adja magát, hogy mikor a zene szaggat, akkor lehet inkább fordulni.⁵³⁵

A páros forgásban ez a korosztály a lépések folyamatát megtartva, a lépések ritmikájával való játékkal érezte a zene aszimmetriáját (helyi elnevezéssel *simítva* járták), míg a fiatalabbak nagy része a lépésfolyamatot megszakítva a külső lábbal *akasztott*.⁵³⁶

A lassú táncban is simítanak, nem akasztanak. Van, aki akaszt. Megáll a lassú táncban, amikor megy kereken, és megvárja, míg a zenész pont kezdi. Ettől rázós lesz a tánc, ahogy a zene szaggat. De szerintem simábban, egyfolytában kell menni.⁵³⁷

532 Trage jocu unguresc (román), jelentése: Húzd a magyar táncot!

533 Falsch (német), jelentése: rossz, hamis.

534 Elmondta Chira (Nagy) Erzsébet *Bendi* (1912). Gyűjtötte Ratkó Lujza, 1987 májusában, Visában.

535 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. augusztus 25-én, Visában.

536 A táncra vonatkozó *akasztós* és a *butykos* elnevezés a visaiak szerint Kallós Zoltántól származik. A visaiak tőle vették át és a magyar táncutatókkal való beszélgetéseik során az 1980-as 1990-es évektől egyre többször használják. Kallós egyik közléséből tudjuk, hogy valamikor a Kis-Szamos völgyi falvakban is használták az aszimmetrikus párkezdő lassú táncot. A táncal kapcsolatban a hajnali, hajnalozó kifejezések is felmerültek (Kallós 1964: 243).

537 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. január 24-én, Visában.

A fenti megnevezések eredete bizonytalan, a mezősegi népi terminológia a legtöbb esetben a *lassú* (Szék esetében), *lassú tánc*, *cigánytánc*, *lassú* vagy *ritka cigánytánc*, *magyar lassú* kifejezéseket használja. A magyarok *ritka cigánytáncának* az 1980-as, 1990-es évekre már leegyszerűsödött változatait az ekkor felerősödő tánc házas érdeklődés tartotta életben. A tánc előadásához szorosan kapcsolódott a régi stílusú, visszafogott magatartásmód, az éneklés és *rikoltozás*, ez utóbbi főleg a román változatok esetében.

Az akasztós, az nem olyan egyszerű... Megtanulni, azt később tanultuk meg. Akkor a fiatal serdülő korban nem igen táncoltuk az akasztóst, hanem azután jöttünk rá, hogy [...] ez igazán szép tánc és próbálgatjuk. De a fiatalok mindig ellene votak. Mer' nem tudták és aztán azt mondták, hogy hát ez a tánc ez nagyon lassu és jobb lenne egy sürü. De hát ez én szerintem szép tánc. Csendes [...] Már az anyám úgy magyarázta nekem, hogy minden pár [...] az akasztóssal kezdődött [...] És aztán nem csak ez a két melódia vot, amit... mostan huz a zenész. Hanem nagyon sok vot [...] Több fajta. S abba' énekeltek... nagyon is sokat. Ez a korosztály [a saját korosztálya] már a mezőn se' nem nagyon énekelte...⁵³⁸

A tánchoz szabad, kötetlen térhasználat kapcsolódott, kivéve Magyarorszáton és Széken, ahol a 20. század elején a *lassú cigánytáncot* párosával összefogózza, körben állva táncolták (Varga S. 2014d). A visai és környékbeli románoknál (Báré, Marokháza) elvétve előfordult, hogy a tánc vonulós formáját vezető (a *gye a lungu* élén álló) táncos két nővel járta, lassan sétáltatva, és forgatva őket.

[Egy visai származású román nőről beszéltünk] *S akkor ü oan gyönyörűszip leány vot. Vitték Marokházára. Ahogy kihozták a kapun, aztán egísz, amíg ide lejüttek, hogy van a szövetkezet, addig mind úgy jüttek, a román táncot [táncolva], sorba' az után, s úgy táncolták a... egísz addig, s ott ültek fel a szekerekre. Egyszerre... csináták. Oan ügyesen jüttek. [Egyszerre is forogtak?] Nem egyszerre! Nem! Rendre! Miko melyik forgatta. Jüttek, s úgy forgatták, s akko újra jüttek. Mind ugy a zeniszek huzták ara... Emlíkszem, mind hogy ha ma lett vona... Egy gyönyörűszip leánt vitték Marokházára. Egíszen amíg ide kiírtek, addig min' táncolva jüttek. Lassan... lassan... A zeniszek jüttek senilve, s ük jüttek táncolva. Na, emlékszem jól, ott ültek fel a szekerekre.⁵³⁹*

A szomszédos román falvakban, lakodalmakkor még az 1990-es években is sokan járták a fent említett román *lassú* forgós-forgatós táncot (*zsok rományeszék*), rendkívül gazdagon díszítve, veretes előadásmódban. A visai románoknál a táncot

538 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. augusztus 23-án, Visában.

539 Elmondta Nagy (Kiss) Amália (1918). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. február 8-án, Visában.

az 1920-as években született korosztályban még általánosan ismerték, a későbbi generációból már csak a jobb táncosok.

A belső-mezősségi falvak magyar lakossága körében ismeretes néhány, általában a település legnépesebb, vélhetően legrégebb nemzetségről elnevezett, régi stílusú táncdallam. Visában a *lassú cigánytánc* egyik dallamát a Fodor nemzetség *táncának* nevezik.

Nemzeti tánc típusunkkal, a csárdással kapcsolatban a Mezőségen rendkívül vegyes képet találunk.⁵⁴⁰ A 19. század első harmadában kialakuló és később mindent elárasztó zenei divat vélhetően csak az 1800-as évek végén jutott el a Belső-Mezőség falvaiba,⁵⁴¹ de a rendelkezésekre álló adatok azt mutatják, hogy maga a tánc típus nem vált uralkodóvá, csupán az Erdőhát, a Szamos-mente és Észak-Mezőség magyar lakossága körében.⁵⁴² A csárdás tánczene újabb elterjedését bizonyítja, hogy a közeli, régies tánc kultúrájú Széken, csak az első világháború körül került be a táncrendbe (Martin 1981: 254), valamint, hogy a belső-mezősségi csárdás lassú dűvős, fokozatosan gyorsuló kísérőzenéjében még a régi stílusú dallamok is tetten érhetőek (Pálffy 1988: 267).

A csárdás alapvető mozdulatát a *kettőslépést* Visában és környékén is csak esetlegesen használják, helyette gyakran egyet jobbra, egyet balra lépnek. Az itt csárdásként ismert tánc formakincsében egyébként teljesen megegyezik a régiesebb forgós-forgatós tánc típus helyi változataival (lásd alább *szőkös*).⁵⁴³ Formakincsére még a nők hát mögé vetése, lepördítése, illetve egymástól külön táncoló-csalogató formulák, a nők kar alatti forgatása és a nők virtuóz forgástechnikája jellemző (lásd *Képmelléklet: 12*).

A belső-mezősségi páros táncok leggyorsabb tempójú típusa a *sűrű (gyesz, száricá)*.⁵⁴⁴ A gyorsabb, fokozódó tempójú, gazdag formakincsű táncra a lassú csárdásnál már tárgyalt fordulatok, motívumok jellemzőek. A tánc párelegendő, csalogató részére jellemző motívumkészlete, felfokozott hangulat esetén az 1970-es évektől kiegészülhet a párelegendő, egymással szemben táncolt figurázásokkal, amit cigánytáncnak vagy *csingerálásnak* neveznek (Martin 1990: 436–437). A csingerálást a magyarok és románok a cigányokra jellemző aprózó lábfigurák mellett leginkább a tréfás, groteszk sokszor obszcén mozdulatokkal tűzdelik meg. Ezt az extrovertált előadásmódot helyben *bolondozásnak* hívják, ezzel a lakodalmakban,

540 A csárdás történetéről bővebben lásd Pesovár E. 1997a: 56.

541 Pálffy Gyula adatai szerint Vajdakamarásra az 1910–1920-as években érkezett el a csárdás zenéje (Pálffy 1988: 267).

542 A tánc elterjedésében rendkívül nagy szerepet játszott az iskola, a városban szolgáló fiatalság, a katonaságot megjárt férfiak, valamint a falvakba ellátogató városiak kulturális közvetítő szerepe (Járdányi 1943: 35–44). Ez utóbbi helyeken, a kismemesi falvak, valamint a főutak, kereskedelmi központok közelsége okozhatta a csárdás – a korábbi forgós-forgatós tánc típus teljesen eltűntető – elterjedését. Mindezt alátámasztja az is, hogy a kérdéses területek román lakossága a régiesebb tánc formát őrizte meg.

543 Vajdakamarásra vonatkozóan írta Pálffy Gyula: „A dallamokkal ellentétben a tánc megőrizte régies karakterét” (Pálffy 1988: 267).

544 *Des* (román), jelentése kb.: gyakori, gyors. *Sărița* (román), jelentése kb.: ugrálás. Visai magyar névváltozata még a *szőkőtánc*.

mérési multságokban a hangulat tetőfokán szórakoztatják magukat és egymást (lásd *Képmelléklet: 13.*).

Az eszta ritmusú kísérőzenében a magyar népies műzene, a román és cigányos darabok nagy gyakorisággal fordulnak elő, de a régies tetrapódia azonban még itt is dominál (Pálffy 1988: 267). A visaiak a *sűrűben* megkülönböztetnek, és külön elnevezéssel illetnek néhány általuk kedvelt dallamot (*császu*, illetve *uszkátye muere*).⁵⁴⁵

*Szóval ez a szomszéd, ez a román ember, ennek vót egy tánca, azt mondták neki, úgy nevezték el, hogy a császu. Császu az a... olyan taktusra ment ez, aztán nagyon szerette, hogy akkor állandóan verte össze a sarkantyúját, hogy... azé' kellett neki, ez volt az ő tánca. [És ez gyors volt?] [...] Nem pont mind a tirnává, de gyors. A mostaniak közül Kuli Feri kedveli... látom.*⁵⁴⁶

A 19. század közepén keletkezett, új stílusú népdalokat a románság és magyarság egyaránt kedveli és használja a csárdás zenében. Ezt a tánczenét a magyarok a legtöbb helyen *ritka csárdásnak*, ritkábban *cigánytáncnak* hívják. A románok is használják mindkét elnevezést.⁵⁴⁷

Újabb tánczene a *magyar csárdás*, amely kizárólag 20. századi magyar népies műdalokat, nótákat tartalmaz.⁵⁴⁸ Ezek a második világháború után terjedtek el a környéken.

*Ezerkilencszáznegyvenben volt, ősszel [...] Onnan jüttek bé... [a magyar katonák] Pulyonbul [...] Van itt az az ipület Hivó Mariéknál. Odagyültek, ott pont főzték a szilvaizet [...] És akkor öste asztán odagyülekeztek sokan, így ni a falubul. S osztán úgy táncoltak! Egy nagy... nagy kört [alkottak] ott a katanák... Mindenki táncoltak ott. [Ezek a katonák tudtak táncolni?] Há' aztán ugy, mint Magyarországon. Nem ugy, mind nálunk! Vették így el a leányokat, s asztán mentek (...) S osztán táncoltak hol erre-hol arra [mutatja a kettős csárdáslépést]. S osztán ugy táncoltak, de nem forgatták ugy, mind itt... Itten nálunk hogy forgatják kétfelé. Itt nálunk má' így vót má' ez a tánc, a románok is így táncolnak.*⁵⁴⁹

545 Ceas (román), jelentése: óra, uscáte muire (román), jelentése: fáradj el asszony! Ez utóbbi dallamot az 1980-as évek végén vették át a román rádió adásaiból.

546 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

547 Ceardaş (román), jelentése: csárdás, țiganeşte (román), jelentése kb.: cigányos. A kérdést bonyolítja, hogy a korai csárdás zenét ma már egyik etnikum sem tartja magyarnak. A magyarok erre gyakran a *román csárdás*, vagy *cigány csárdás* kifejezéseket használják.

548 Az 1960–1980-as években még Magyarországon is közkedvelt dallamokról van szó, mint például: *Piros, piros, piros, háromszor is piros...*, *Befogom a lovam a zöldre festett kiskocsimba...*, *Meguntam az életemet, felmegyek Budapestre...* kezdetű nóták (Busai 2000: 11–12, Tamás 1991: 37).

549 Elmondta Fodor (Szőlősi) Anna (1926). Gyűjtötte Pattantyús Gergely és Varga Sándor, 2011. június 4-én, Visában.

A magyar nótákra járt tánc formája is megegyezik az előzőkével, azzal a különbséggel, hogy a *kettőslépést* következetesen használták benne, illetve a tánc elején. A románok ezt egyértelműen magyar táncnak tartják, a saját mulatságaikon nem kérték a zenésztől.⁵⁵⁰

A történeti forrásokban a 16. századtól nyomon követhető mérsékelt tempójú, forgós-forgató páros táncok közül a szökőst (gyakran *bátutának* emlegetve) táncolják az általunk vizsgált területen.⁵⁵¹ Kísérőzenéje 2/4-es ütemű, gyorsdűvő kontraktszerű (Pálffy 1988: 266–267), két kontra esetén az egyik esztam kíséretet biztosít. A csárdások mellett ez a tánc az, amit a táncmultságok nagyobb részében táncoltak és táncolnak ma is, még a mai, ötven év körüli korosztály – román és magyar egyaránt – ismeri. A szökős tánczene dallamai közül a néhány férfi a *vastaghúrost* kedveli, ha a zenészek elé kerülnek, a prímás igyekszik is nekik ezt elhúzni. A visszaemlékezések szerint ezeknek a dallamoknak nagy volt a presztízsük, csak a jó táncosokat illették meg. Az egyik ilyen dallamot néhány visai adatközlő az *öreg Náci táncaként* emlegette.⁵⁵²

A belső-mezőszégi forgós-forgató táncok egyik virtuóz, bemutató jellegű változata a *kettős* – mikor egy férfi egyszerre két nővel táncol (*lásd Képmelléklet: 14.*).⁵⁵³

Erre vonatkozóan a környékbeli románoknál is találtam utalást, bár előfordulása magyar falvakban gyakoribbnak tűnik. A szakirodalomban ezt a táncformát gyakran szászkának, illetve szászttáncnak írják (Pálffy 1988: 267).⁵⁵⁴ A szászka elnevezés Magyarországot és Magyarpalatka kivételével tudtommal nem ismert a belső-mezőszégi magyarság körében. Visában is csak halvány emlékei vannak a táncnak és még kevesebben ismerik a vonatkozó terminust (*szászka, szászok tánca*).⁵⁵⁵

Itt mullattak a kamarásiak. Me' kamarási vot a... a kollektív kontábilja... a rokonunk [...] Fére vot téve az asztal, má'... ott má' ki vótak jöve a csúrbül és oda vót téve a pálinka, a bor [...] [az Öreg] Náci még nem vót elmenve, még nem engedtem, menjen. Me' azt mondta az a kamarási, hogy utánnuk jön auto. El is jütt. S akko' még mindig nem engedtem, aszondtam: nem, me' amiko' mentek, akko' mentek az egészen, a kamarásiak egyszerre a zenészszel. A zenész bé vot fogadva tizenkettőig. Csak a legközelebb valo rokonok maradtak. S akko' itt muzsikát Náci... Mint akinek a szivit rántották ki....

550 Terepmunkám alatt többször tapasztaltam, hogy az interjúk során a magyarok és a románok egyaránt szívesen reprezentálják saját tánc és zenei kultúrájukat, kiemelve, hogy a másik etnikum táncait nem táncolják, tánczenéit nem használják, a táncalkalmakon történő résztvevő megfigyelés során azonban ez a kép rendszeresen hamisnak bizonyult. Több olyan román táncalkalmon vettem részt, ahol a zenészek csárdást muzsikálva, magyar nótákat is használtak. Meglepetésemre a román vendégek ezeket a dallamokat ismerték, sőt láthatóan kedvelték is. Magyar lakodalmakban is hasonló jelenségeket figyelhettem meg, román populáris zenével kapcsolatban.

551 *Bátută* (román), jelentése: kb. ütős, felrázott.

552 Visában más példát nem találtam a Mezőszégen egyébként gyakori személyneves táncnévadásra (Martin 1984: 159–162, Megyeri 2003: 36–38, 40).

553 Pálffy Gyula vajdakamarási dolgozatában hármas csárdásként említi (Pálffy 1988: 267).

554 Valószínűnek tartom, hogy az akasztóshoz és a ritka magyarhoz hasonlóan a szászka terminus is Kallós Zoltánnak köszönheti a széles körben való elterjedtségét.

555 Volt olyan visai adatközlő, akik *szerbek tánca* néven emlegette a szászkát.

[Szőlősi] Miklós bácsi elkezdte a lassutáncot énekelni. Me' nagyon szerette a lassutáncot... Énekelte, s akko' közbe' felszökett, s elvette Málvint, a Józsi anyját táncolni. Akko' rögtön meglátto a ... ángyom [...] és odaszökött, s [Szőlősi Miklós] megfogta, s hármon táncolták... a szászok táncát. Hát én addig nem láttom, de a lépés pontról pont... hajszára léptek... lépték ki hármon. Igen. Én addig se láttom, s azután se láttom többet. Mondam, hogy ez így vot.⁵⁵⁶

A táncra vonatkozó szakirodalmi említések, a visszaemlékezések, valamint a magyarpalatkai és magyarszováti filmfelvételek⁵⁵⁷ alapján úgy vélem, hogy a szászka egy kötött sorrendű és figurakincsű vonulós sortánc lehetett, melyhez meghatározott dallamú lassú csárdás és szökös kísérezene kapcsolódott. A tánc Visában valamikor a két világháború között kopott ki a használatból, korábban a visszaemlékezések szerint leginkább lakodalmakban fordult elő. A *kettőshöz* pusztán formai hasonlósága kapcsolja – ugyanúgy két nővel táncolják. Román falvakból a szászokra vonatkozóan nincs adatom.

A vizsgált területen a forgós-forgatós táncokat (csárdás, szökös, *sűrű*) a magyarok és a románok egyformán, egyaránt rendkívül virtuóz módon, sok motívummal (átvetők, fenthangsúlyos páros keringés, a nők hát mögé vetése, lepördítése, illetve egymástól külön táncoló-csalogató formulák, a nők kar alatti forgatása, illetve virtuóz külön forgása, a férfiak csapásoló motívumai stb.) táncolták.

7. kép. A tradicionális visai páros tánc különböző mozulatai a grófi épület teraszán megrendezett táncfilmezésen. Balról jobbra: kar alatti forgatás előkészítése, páros keringés, *kettőslépés*, a nő önálló forgása a hát mögé vetés után. Készítette Pesovár Ferenc, 1964 áprilisában. Németi Árpád családjának birtokában.

556 Elmondta Papp Zsigmond *Karikás* (1921). Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

557 A tánc magyarszováti változatának leírását lásd Tamás 1991: 37; a magyarpalatkaiét lásd Busai 2000: 11. A magyarpalatkai 1969-ben készült táncfilmen: BTK ZTI Ft.686.7a-b (Fügedi szerk. 2016) a kötött motívumkincsű vonulós sortáncot (a szászok táncát) táncolják, míg BTK ZTI Ft.686.6-os felvételen a *kettőst* (Fügedi szerk. 2016).

Visszaemlékezések a forgós-forgatós táncstílus régebbi rétegére is engednek következtetni: a belső-mezősségi magyarlakta falvakban a legidősebb korosztály még emlékezett arra, hogy a 19. század végén született felmenőik jóval egyszerűbben táncolták ezeket. Motívumkincsük sok páros keringésekből,⁵⁵⁸ átvetőkből (lásd *Képmelléklet: 15.*) és mindkét irányba történő gyakori hát mögé vetésekből és külön kar alatti forgatások és a férfi félig nyitott fogásban, nő vállára támaszkodva szabad kézzel való csapásolásai, figurázásai.

8. kép. Chesăuan Indrei egy táncfilmzésen figurázik, feleségére Chesăuan (Török) Zsuzsannára támaszkodva.
Készítette Kiss Nikolett, 2007. július 21-én.

558 A friss páros mérsékelt tempójú, hosszú, zárt forgásra korlátozódó régies típusa, a széki csárdás talán ezt a korai állapotot tükrözi (Martin 1982b: 254–255).

[Szeretett táncolni Samu bácsival?] *Én? Há' hogyne! Há' én táncoltam Samuval. Nagy táncu vot, ajjajaj! Olyan könnyen ment, mind a tollu [...] Táncoltam velle sokat [...] [Azt mesélje el, hogyan kapott tüdőgyulladást!] Jaj, akko' az rossz vot! Jaj, de rosszul votam! Drága, Kegyelmes, Jó Atyám! Aszítottam, hogy el... [fogok] pusztulni. Pusztuljak! Csak az ágybo votam. Aszondja idesanyám: na, látod, ha kellett neked annyi tánc! Na, mos' Samunak megmondtam, hogy hányjon pe la szpátye negyvenszer! Hú... Én is, [Gáspár Pista] Ágnis is [mondtuk neki]: Samu, nem tartasz jól münket táncol! Há' menj a bánotbo! [válaszolta Timánda Samu] Na, hagyjátok csak, gyertek csak ide! Gyere Ankuca, most veled egy párbo, s osztán a másikko veszlek Ágnis, tégedet! Aztán az a bolond, az megbolondult teljesen! Úgy hánt, mind e' dühüs kutya! B...ta vóna meg az apja! Ugy hánt, mind e' rablo. Mondom: b...on meg apád! S azé' én is táncoltam, ho' menjen! Gyurtam ne filj, me' én is... én is jó húsba' votam, nem hagyódtam! [...] Nem vót víz, hogy bár egy kicsi vizet nyeljük. De akko' nem szabad, még akko' se inni! Nem vót víz. Rossz! Na, hazaindultunk: Na, mondam, Ágnis, mehetünk a bánotbo! Jaj, Ankuca, meghalak reggere! [válaszolta Ágnes] Mondam: én is! Mít ír ez a keserüsíg tánc nekünk, egye meg a bánot! Nem jó a műk fejjük! Hazajüttem: Na, idesanyám én meg kell haljak! Há' mé? Ha táncoltam! Ne táncoltál vóna annyit! Mondom: Samunak mondtam... hányjon pe la szpátye negyvenszer! Juj! Kacagatt [az édesanyja] Te! Te meghasz reggere! [...] Valamit csájjon [csináljon] vellem! Há' mi' csájajok? [kérdezte az édesanyja] Tűz votam, mind a parázs. Ígtem. Az egisz testem, mindenem. Levett a kanapából e' na' fehéř lepedőt. Aztán votak rígebben csebrek. Aztán tóttett e' veder vizet, aztán bele aztat, aztán reám [...] Jaj Istenem mi vót, hogy valahogy, s valahogy elhaladtam. Minden pillanatba', minden pillanatba' a forró... Ugy száradatt meg a lepedő, mind a tűz! De ezt nem szabad, verje meg a bánot a táncot! Megverte vóna... a bánot a táncát! [És Ágnes néni?] Ű is! Na, mondom [Ágnesnek] há' hogy vót? Jaj, Ankuca! Idesanyám rakta a lepedőt rejám! Ű is szerette a táncot. De maj' meghóttunk. Na látod mit csinált Samu velünk? [kérdezte Ágnes] Hadd a bánotbo, ho' egye meg! Többet én nem fordulok úgy! Forduljon a keserű bánot!... Samu ű táncos vot... Hát a' hogyne! [...] Hadd az Isten áldásába! Táncoltunk!⁵⁵⁹*

Visában, néhány régiesen, visszafogott stílusban táncoló idős embernél még megfigyelhető volt, hogy a páros forgás közben (a férfiak) különböző ritmikájú dobogó (*tapató, tropotyáló*),⁵⁶⁰ *simító* motívumokat táncoltak, többfajta váltást használtak a keringés irányának megváltoztatására, ezen kívül a külön táncolt csalogató motívumok aránya is nagyobb volt a táncukban, mint például az 1930-as

559 Elmondta Kiss Anna Császár Ankuca (1918). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. február 4-én, Visában.

560 A tropăi román szóból. Jelentése: topog.

években születettekében. A legfontosabb, szinte mindenki által ismert és táncrendben leghosszabb ideig táncolt belső-mezősi tradicionális páros táncok motívumkincsüket tekintve hasonlítottak a Kis-Szamos völgyi, erdőháti és észak-mezősi magyarok páros táncaira. Az 1930-as években született korosztály esetében jóval többet forgatott kar alatt (lásd *Képmelléklet: 16.*), és többet is csapásolt félig nyitott fogásban, a nő vállára támaszkodva,⁵⁶¹ csakúgy, mint a Mezőség egész területén élő románság.

[Látták táncolva Fodor Zsiguca bácsit?] *Hajjaj. Az még becsukta a szemét! Persze. De milyen ügyesen hajgálto [dobta el a nőt], így ni! Még meghajlott így ni [mutatja előrehajolva derékból], hogy nehogy hogy megsértse a nőt, hogy... S olyan szípen dobta így ni-ni, a kezivel, s akko' osztán csált így [mutatja, hogy behunyt szemmel pattintgatott] megin' min' tapatot [topogott] az öreg, oan érdekesebb vot, hogy... De nehogy hozzáirt vona [a nőhöz]... külön ment [táncolt].⁵⁶²*

Jelen pillanatban úgy tűnik, hogy a Belső-Mezőségen a túlsúlyban lévő románság sajátosan gazdag, sok kar alatti forgatásból álló páros táncformáját legkésőbb az első világháború környékén átvette az elszigetelt magyar falvak lakossága. A kérdés pontos megválaszolásához még további, elsősorban történeti adatokra, illetve belső-mezősi román falvakban elvégzendő mélyfúrászerű kutatásokra lenne szükségünk.⁵⁶³

A helyi kisnemesség által képviselt kulturális minta a táncdivatok elterjedésében is bizonyára fontos szerepet játszott. Az új stílusú csárdás egyszerűbb motívumkincse (kétlépéses csárdás, páros forgás) valószínűleg az ő közvetítésükkel terjedhetett el a 19. század folyamán és vált egyeduralgódóvá a hozzájuk, illetve a főbb közlekedési utakhoz közelebb eső Kis-Szamos menti, erdőháti, valamint az észak-mezősi magyarok körében, ahol a csárdást máig így táncolják.

A visai forgós-forgató páros táncok motívumkincsében az 1950-es évek közepe-vege óta egy egyszerűsödési folyamatot tapasztalhatunk. Az 1920-as években és a 30-as évek elején a férfiak mindkét oldalukra a hátuk mögé vetették a táncospárjukat, az ebben az időszakban született asszonyok közül legtöbben mindkét irányba tudtak forogni a saját tengelyük körül.

561 Az 1962-ben, Feketelakon forgatott filmfelvétel legidősebb adatközlőjének, az akkor hetven éves Kiss Ferenc *Frici* „csárdás” párostánca csak kettes lépésekre és páros forgásra korlátozódott: BTK ZTI Ft.508.7 (Fügedi szerk. 2016). Érdekes megvizsgálni ebből a szempontból a Marosszék mezősi területét, ahol a magyarok forgós-forgató táncának jellege a szomszédos székely területek felé mutat, míg a románok a többi mezősi területhez hasonlóan táncolnak. A székely-mezősi ekként egyébként a Belső-Mezősi magyarok tradicionális páros táncait *románosnak* tartják.

562 Elmondta Papp Margit *Mercuk* (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. október 18-án, Visában.

563 Tamás Irén magyarszováti táncgyományokat bemutató rövid tanulmányában is külön kezeli a csárdás román változatát: „a legény a leányt nem csak maga előtt, de a háta mögött is megforgatja” (Tamás 1991: 37). Augustino De Gerando leírásában az erdélyi román tánc sajátosságaként mutatja be nekünk, hogy a férfiak a lányokat vállon ragadják és elpörgetik (De Gerando 2018: 217).

9. kép. Az egyik legrégebben táncoló visai pár. Fodor János Selyem szökőst táncol feleségével Fodor (Fodor) Erzsébettel. Készítette Pesovár Ferenc, 1964 áprilisában. Fodor János Selyem birtokában.

A fiatalabb, 1940-es években született és fiatalabb férfiak általában csak jobból balra alkalmazzák a mögévétós formát, ezért a nőknél a saját tengelyük körül történő balra forgás maradt általános.

Ha a lány tud táncolni, akká' melyik felire dobjad. Persze, melyik van a kezded ügyébe... Most má' nem az... me' van olyan lány, amelyiket eldobad a jobb felére, s visszafordul... Mer' nem tud kiforogni... Votak elég sokan, aki nem tudatt kiforogni. Me' nem mindenki dobja kétféle a lányt [...] De... a másik felire nem tud többször kifordulni. Egyszer kifordul, de ha kétszer-háromszor dobnak, nem fordul ki. Me' így vannak szokva, hogy mind csak

*egyik felekre. A legtöbb egyik... csak egyik felire is tud! Nem is tud kifordulni a másik felire.*⁵⁶⁴

Az 1940-es években született korosztály esetén már csak az óramutató forgásával megegyező irányú páros jobbra keringés jellemző. A *lábütések* és a különtáncoló-csalogató motívumok is ritkábban fordulnak elő a mostani hetvenéves, illetve annál fiatalabb korosztályok táncában. Az ötvenévesek és azoknál fiatalabbak hagyományos páros tánca már sok átvetőből, illetve az azokból indított egyszeri jobból balra alkalmazott hát mögé vetős figurából majd kiforgatásokból, illetve baloldalra történő, hangsúlyos negyedekre történő páros támasztékú páros keringésből áll. Általában elmondható, hogy mozgásuk jóval darabosabb az idősebb korosztályénál.

Visában és más belső-mezősegi faluban kialakult proxemikai szabályok szerint a táncoló tömegből kiszakadó két-három pár a zenekarral szemben állva, jobb oldalon megállt és kivárta, míg sorra kerül, helyi terminussal: *sort állt*.⁵⁶⁵ A *cigánypadon* (lásd *Képmelléklet: 17*) ülő zenekar előtt⁵⁶⁶ található hely kitüntetett jelentőségű volt, itt minden táncos pár egyszer-kétszer táncolhatott egy táncrendben.

A sorban állás (lásd *Képmelléklet: 18*) kényszere mindenkire érvényes volt, ha valaki ezt át akarta hágni, a táncos közösség tagjai akár fizikai erőszakot is alkalmazhattak vele szemben.⁵⁶⁷

A zenész előtti tér jelentősége abban áll, hogy itt zavartalanul táncolhat a sorra kerülő pár, sőt a zenész ilyenkor csak rájuk figyel, őket segíti a zene tempójának gyorsításával vagy mérséklésével (*lábuk alá muzsikál*), illetve jobb teljesítményre sarkallja őket a kedvenc dallamuk elmuzsikálásával. Ezen kívül a táncot *bámuló* asszonyok, és a sorban álló többi táncos figyelme is ide összpontosul, a zenész előtt táncolók tehát mindenképpen rákényszerülnek a pontos és szép előadásra, valamint arra, hogy a legjobb figuráit vegye elő. A tánc tér szabadsága ezt meg is engedi, a kar alatti forgatások, átbújások, külön táncolt csalogatások mellett, legnagyobb arányban itt fordul elő a páros keringés, illetve az, hogy a férfi a nő vállára téve egyik kezét a félig nyitott fogásban a szabad kezével csapásol. A *lábütéseket* és a figurázásokat (akár külön, akár a nőre támaszkodva – lásd *Képmelléklet: 19*) a megfigyeléseim és az elmondások szerint is leginkább ekkor használják: *Így jün ki jól. Ha a zenésszel szemben ütsz. Akkor má' ő is érzi a piritust*.⁵⁶⁸

564 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. december 14-én, Visában.

565 Néhány visai hagyományos páros tánc térhasználatára már egy korábbi tanulmányomban kitértem (Varga S. 2015c: 90–94).

566 A zenekar általában az ún. *cigánypadon*, egy fából készített emelvényen ült, hogy a felcsapódó szoknyák ne zavarják a muzsikások hangszerkezelését.

567 Egy 1998. augusztus 7-i bálón résztvevő megfigyelőként tapasztaltam, hogy egy, a sorban állók elé tolatkodó ittas férfi a fejére mért nagy ütéstől visszatántorodott, majd elhúzódott. Az eseményre a helyiek szinte egyáltalán nem reagáltak, később kérdéseimre elmondták, hogy ilyesmi régen sokszor megtörtént, volt, amikor verekedés lett belőle, máskor zavartalanul folyt tovább a mulatság, mint ebben az esetben is.

568 Elmondta Kiss Zoltán *Császár* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 1997. december 12-én, Visában.

A zenész előtt táncoló nőre is több figyelem irányul ilyenkor. A lányok régebben a zenész előtt *szípen* forogva (magukat egyenesen tartva, szinte egyhelyben pörögve, repkedő hajfonattal) táncoltak. A legény külön csapásolásánál fontos volt az is, hogy a lány folyamatosan forogjon mellette, illetve körülötte. Aki ilyenkor nem *fordult kereken*, a visszaemlékezések szerint lustának tartották. A táncfolyamat előadását ez nehezítette, hiszen a férfinak és a nőnek, akik külön, sokszor egymást szem elől tévesztve, a saját mozdulataikra koncentrálnak táncoltak egy darabig, megtorpanás nélkül kellett visszatérniük az összefogózott táncformához. A férfi, a nő alkalmazkodását megkönnyítendő a külön figurázása végeztével egyik karját felemelte, jelezve a nőnek, aki erre beforgott a férfi karja alá. A szóló végeztével kissé távolabb a zenekartól, a sorban állókkal szemközti oldalon megálltak és pihentek.

[Még beszélgettünk arról, hogy mikor voltak a táncon, elég szűkös helyen táncoltak.] *Mint ez a szoba! Elég sokszó' egymásbaütköztünk. Józan ember nem annyira... csak mikor valaki ittas volt. Csak hogy mutassa, ki vagyok én... beállt az ellenkező sorba. Ha volt egy sor, a rendesek... aki józan volt... mindig abba a sorba állt be.* [Mikor táncoltam itt a lakodalomban és láttam, mikor az asszonyokat kiforgatták, eldobták a hátuk mögé, láttam, hogy azok a könyökökkel csinálnak helyet.] *Bizony az megvolt. Má' a férfiak közt is megvot, aki buta volt. Ez a XY család is csinálta esztet, hogy csinál magának helyet... így a könyökével. Nagyan meg... tudja ütni, ha a másik gyorsan forog, táncol. Mindig úgy jártam, hogy csináljak magamnak helyet, de őrizkedve, hogy senkit ne sértsek meg. Két éve, miréskor... mikor [a gyerekei] itthon votak... Mondtam Menjünk le! Lementünk az egiszén. Volt zene [...] hát táncoltunk, elvittem a leányomat táncolni. Elmentünk a zenész elé, há' a XY ott táncolt... Valóba'... annyira nem figyeltem én, hogy... mennyit táncolt, s mit csinált. Se' nem volt semmi szó köztünk [nem veszekedtünk] Ő kiment... kint voltak a fiai, aszmondta nekik: menjetek táncolni, me' engem kilökött [az adatközlő]! [nevet] A fiam aszondta: ha tánconi akarnak, keressenek nagyobb termet... ne ilyen szűk teremben akarjanak táncolni! Nem mondom, ho'... nem csinálak helyet. Ha helyet akarok csinálni, elviszem az asszonyt, és őt védem... a hátammal csinállok helyet, de csak úgy... lépéssel. Körbe... lépéssel csinállok magamnak helyet, hogy tudjak tánconi.⁵⁶⁹*

A jobb táncosok, valamint a társadalmi ranglétrán előkelő helyen állók tapasztalatom szerint több időt tölthettek el a zenész előtt, míg a rosszabb táncosokat vagy a fizikálisan gyengébbeket egy-két perc után egyszerűen félrenyomták.

A táncosok térhasználatát átalakult a táncter közepén, amikor tömegben táncoltak. Ez általában a téli táncokon, illetve a lakodalmakban fordult elő, helyszűke

569 Elmondta egy hetvenhárom éves magyar férfi. Gyűjtötte Varga Sándor, 2005. március 19-én, Visában.

miatt. Ilyenkor a táncosoknak saját magukon kívül a körülöttük állókra is figyelniük kellett. A lányok itt gyakran a szájukba szorították hajfonatukat, hogy az forgás közben *ki ne szabja a másik szemét*. A nő hát mögé való eldobását ilyenkor nem csak a férfi kedve, illetve az egyéni, vagy páros táncalkotási elvek határozzák meg; a férfi csak akkor tudta *elhánni a nőt pe la szpátje*, ha elég hely volt arra, hogy ott a nő megforduljon. Ezért a férfinak állandóan figyelnie kellett a körülötte táncolókat.

A hát mögé történő elvetést gyakran a férfi elő is készítette, hátával-oldalával nekifeszült a közvetlen mögötte, mellette táncolónak, egy kicsit arrébb tolva azt. A nő is igyekezett védeni, illetve egyensúlyban tartani magát a kifordulás közben: könyökét általában kitett, a táncos párja, sőt a közelében lévők hátán, vállán megtámaszkodott és továbblökte magát. A páros keringést a tömegben táncolva kevesebbet alkalmazták, ilyenkor ugyanis a körülöttük lévők automatikusan közelebb kerültek hozzájuk, így táncterük beszűkül. Ugyanez volt igaz arra a fajta csapásolásra, amikor a férfi a másik kezével a nő vállán támaszkodott. A tömegben táncolva eleve szűk hely miatt a külön táncoló-csapásoló motívumok száma is kevesebb volt.

A nagytáncon jellemző térhasználatot, a szűk helyhez való igazodást a gyerekek már a *kicsitánc*on elkezdték megtanulni.

Vot egy leány. Nálunk vot a kicsitánc, ott ahol laktunk fenn. És ez [a férje] táncoltatta aztat a leánt. De az a leán is úgy ment, mint hogyha a padlásrul szökött vona le. Akkorákat lípelt, mind valami ló [...] [A férjem] egyszer miko kiforgatta, az úgy elment az ajtotul a másik falig. Aszondja ez [a férje]... kiáltja: hol az anyád pi...ba' vagy? [nevet] Ugy elment a leány, miko kifordította, mintha a szél vitte vona! Akko' még kicsitánc vot nálunk. Annyit táncoltunk akko' karácsonba'. Jaj Istenem! [...] Annyin votunk, hogy így mind az újjaim [mutatja összeszorítva a kezét] olyan sűrűn votunk ott a kicsitáncba'. Tudja a Isten, hunnét gyűlt össze annyi ember, annyi fiatal. Mindenki táncolt! Alig tudtunk fordulni.⁵⁷⁰

Visában a lekérés nem volt szokásban, de tánc közbeni párcseréről, párjától kiforduló nő „ellopásáról” több adatunk is van.

Misi a férjem ú táncolt, amit táncolt. S miko' kifordut a másik lány, vagy valami, azt fogta meg, s akivel táncolt [eredetileg, azt] hatta el. De sokszo' ebbül jött baj is! Me' neki ilyen vót a szokása. Vót, amelyik lány fère is szaladatt! De vót amelyik fogatt a másikkal táncolni, nem haragudt meg. 'tán kivált lakodalomkor, mikor egy kicsi vot a fejibe', asztán még három-négy asszonnyal is táncolt egy párbo! Egyszer Vironyikáér' a Gyurkuca feleségier'... [történt majdnem baj].⁵⁷¹ Mikor elvette Vironyikát, hogy valakivel táncolt... Ott majdnem, hogy kapatt. Csak odabúttak többen. [Vironyika]

570 Elmondta Papp (Fodor) Margit Mercuk (1940). Gyűjtötte Varga Sándor, 2001. április 18-án, Visában.

571 Mácsingó (Pop) Veronikáról bővebben lásd Varga S. 2016b: Melléklet/24a9f.

*e' zsuikival táncolt, s a zsuikitól elvette, miko' kifordult. S má' Vironyika nem akart a zsuikival menni, me' inkább, aszondja Misivel táncol. Akko' ez má' ittas vót a zsuki, s ráment. S akko' odamentek több visaiak, máskípp kapatt vona! S ott vót a fiam, Levente má' nagy legény vót már. S aszondja, ho': idesapám, kednek nincsen esze? E' cigánnéer' verekedik?*⁵⁷²

Komplex szociotípusú táncok

Közép-Erdélyben főleg a régi stílusú táncok esetében gyakori, hogy ugyanarra a kísérőzenére férfi, illetve páros táncot járnak. Martin ezzel kapcsolatban komplex szociotípusú táncok kevert műfajú, polimorf kategóriájáról beszélt (Martin 1979c: 207). Ezt a jelenséget Visából és környékéről is ismerjük, a *tirnává* nevű táncnál már részletesen is szóltunk róla. A lassú magyar, illetve ritka legényes esetében is láttuk, hogy négyes, vagy páros táncot is járhattak a kísérőzenéjükre. A sűrű legényes kísérőzenéjére több olyan férfi szokott páros táncot táncolni, aki nem tud legényest. Az egyik kiváló táncos szerint: *olyan, mind e' ritka szökös. Amibe' legényest is lehetett táncolni, abba' is táncoltak leánnyal.*⁵⁷³

A románoknál is ismert ez a jelenség. A lassú, forgató páros táncuk után következő *in ponturt* csak a jobb táncosok tudták járni. Amíg ők a legényest járták, a többiek sok esetben kicsit felgyorsítva folytatták az aszimmetrikus páros táncukat. Páros táncok közben is előfordul, hogy a férfi elengedi a nőt és a külön tánca közben figurázik. A visaiak erre is használják a *kurázsizik*, *legényezik* és *figurázik* terminusokat.

Egyéb táncszerű mozdulatok

A csingerálás közben előforduló *bolondozás* mellett ismerünk a Belső-Mezőségről olyan, a zenére történő mozgásokat, test-geztusokat, amivel a magyar táncfolklorisztikai szakirodalom eddig nem ismertetett. Ilyen például a mulatás közben a zene ütemére történő fej-ingatás, a másik pedig a kézben tartott üveg, máskor csupán a felemelt kar (esetleg kitért tenyérrel, illetve felemelt mutatóujjal) ritmikus mozdulata. A ritmikus fej-ingatásra először 1999 tavaszán, egy juhmérés során figyeltem fel. A dél körül a faluba érkező zenészeket a kocsmába vitték, ahol a várakozó idős embereknek muzsikáltak. A muzsikusokat körbevevő férfiak nyugodtan, hátratett kézzel, szenttelen arccal, csendben hallgatták a zenét. A primás időnként az egyikhez, majd a másikhoz fordult és az illető kedvenc hallgatóját, keservesét, vagy táncdallamát muzsikálta. Az akció közben a zenész és az éppen soron következő férfi mindig keresték a szemkontaktust egymással, és tetszésüket fejük oldal-

572 Elmondta Fodor Ilona *Binzár* (1941). Gyűjtötte Varga Sándor 1999. március 19-én, Visában.

573 Elmondta Fodor Kiss Mihály *Pulyka* (1937). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. február 9-én, Visában.

irányba való billegtetésével fejezték ki.⁵⁷⁴ Furcsa kontrasztként hatott viselkedésük megváltozása, amikor egy körülbelül fél óra múlva megjelent egy magyarországi forgatócsoport. A zenészek és a mulató idős emberek magatartása hirtelen más lett: több férfi hátralepett a körből, néhányan leültek, a magyarországi tánc házasokkal jó kapcsolatot ápoló néhány férfi pedig azonnal elkezdett extrovertált módon „mulatni”: ettől kezdve mutatóujjukat felemelve, széles kargesztusokkal, megelevenedett, mosolygó arccal énekeltek.⁵⁷⁵ Utólagos kérdéseimre kiderült, hogy mindkét magatartásmódot használták régen is; az első inkább az öregeknek illett, míg a második a fiatalság táncalkalmain fordult elő, többek között ezzel keltették fel magukra a lányok figyelmét.

A multságok, éneklés során megjelenő extrovertált viselkedésformák közé tartozott a nők *rikoltozása*, amelynek során a felemelt karjukat, illetve a kezükben tartott üveget, és ezzel együtt felsőtestüket is a zene ütemére ringatták, *asszonyosan mulattak*.⁵⁷⁶

10. kép. Elöl Papp Samu és Lovász (Méhesi) Ágnes táncol, hátul Kiss (Kiss) Erzsébet *Birdok rikoltozik*, bal oldalon Kallós Zoltán néprajzkutató. Muzsikál a Kodoba Márton vezette magyarpalatkai banda. Ismeretlen készítő. 1980-as évek. Papp Samu birtokában.

574 Ezt a gesztust ritkán tánc közben is meg lehetett figyelni. Példa erre egy 1973-ban forgatott bárói táncfelvétel lassú párostánca: BTK ZTI Ft.843.5–6 (Fügedi szerk. 2016). Andrásfalvy Bertalan az ilyen, visszafogott, introvertált jellegű magatartást egy tanulmányában régi stílusúnak nevezte (Andrásfalvy 1999: 215–216).

575 Andrásfalvy ezt új stílusú, extrovertált magatartásnak nevezte (Andrásfalvy 1999: 219).

576 Ezeket a gesztusokat a visaiak nem sorolják a táncok közé, ugyanakkor mivel szervesen kapcsolódnak az itteni emberek test-technikáihoz, úgy gondolom érdemes a vizsgálni őket. Marcel Mauss test technikának nevezi az egyes kultúrákra sajátosságosan jellemző, hagyományos és hatékony cselekvéseket, amelyek akár lehetnek szimbolikusak is (Mauss 2000: 431).

A visai románok három rítusát is ismerjük, melyet ők táncnak neveztek: a *zsokul gainit*,⁵⁷⁷ a *zsokul turcsii*⁵⁷⁸ és a *zsokul sztyegáruľujt*.⁵⁷⁹ A termékenységvarázsló rituálé, a *zsokul gaini* esetében a lakodalom estéjén a vőlegény násznagyasszonya egy megfőtt tyúkot adott át zenére *rikoltozva* a menyasszony násznagyasszonyának, aki ezt szintén *rikoltozva* fogadja. A tálcán elhelyezett tyúkot a zene ütemére ringatva viszi, „táncoltatja” a násznagyasszony. A *zsokul gaini* a városon rendezett lakodalmakban még manapság is előfordul (lásd *Képmelléklet: 20*).

A másik, állatalakoskodó, téli ünnepkörhöz kapcsolódó szokást, a turkát a Belső-Mezőségen román eredetűnek tartják, bár éppen Visából, az 1960-as évekből még vannak adataim a magyarok részvételére.⁵⁸⁰ Az elmúlást, a tisztátalan lélektől való megszabadulást szimbolizáló, adománygyűjtő szokás (Ujváry 1973: 394, 396) mezőségi változatairól legkorábban tudósító Semayer Vilibáld szerint a turka „táncoltatója legény legyen a gáton” (Semayer 1902: 104). Semayer 1901–1902-es megfigyeléseiből kiderül, hogy a hogy a kecske ugrásainak szüntelen imitálása meglehetősen nehéz fizikai teljesítmény (Semayer 1902: 104), a turka táncoltatója a rituálé közben a botra is támaszkodik, aminek segítségével hatalmasakat ugrik (Semayer 1902: 104, Ujváry 1973: 395). A mezőségi „turkás eszeveszett tánca” (Semayer 1902: 100) akkor éri el csúcspontját, amikor a turkás, a lába közé szorított bottal együtt a földre veti magát, hogy ott két térdén előredőlve a mellével a botra támaszkodva egyensúlyoz. Közben a két kezét támaszkodásra nem használhatja, hiszen azokkal a botvégre erősített kecskefej állkapcsait mozgatja egy zsineg segítségével, így próbálja meg felcsippenteni a földre dobott adományokat, pl. aprópénzt (Semayer 1902: 104). A turkát Visában az 1980-as évek elejétől már csak énekszóra táncoltatták, az évtized végére aztán teljesen megszűnt a szokás. Egy szomszédos román faluban szolgáló visai magyar férfi így emlékezett vissza:

577 *Jocul ǵainii* (román), jelentése kb.: a tyúk tánca. A magyarok úgy emlegetik a rítust, hogy: *a románok viszik a tyúkot*.

578 *Jocul turcii* (román), jelentése: a turks tánca. A turkajárásról olvasható alapos értekezést lásd Ujváry 1973.

579 *Jocul stegarului* (román), jelentése kb.: a vőfélybot tánca. A *stegar* szó szerinti jelentése zászlós, Visában *chemător*-nak is ismerik.

580 Semayer a szokást magyardécei, bálványosváraljai és szamosújvári magyarokhoz, illetve örményekhez köti, aki húshagyókedden jártak a turkával (Semayer 1902: 97–98, 102). Kós szerint a román turkások Miklós napkor, valamint karácsony szombatján jártak (Kós 2000 II.: 241, 245–246). Ujváry Zoltán jelzi, hogy a szokás húshagyókeddre való eltolódása protestáns vidékeken következett be (Ujváry 1973: 393). Semayer szerint a turkajárás magyardécei magyaroknál már csak töredékes formában volt meg 1901-ben (Semayer 1902: 97), de a szamosújvári változatról is elmondta, hogy „pusztulófélben lévő népszokás” (Semayer 1902: 10). Kós Károly bálványosváraljai és magyardécei magyar, valamint gyulatelki, katonai, mezőköbölkúti és vasaszentgyédyi román turkajárásról szóló, 1946 és 1958 között végzett gyűjtései (Kós 2000 I.: 12–13) ugyanakkor azt mutatják, hogy a turkajárás hagyománya szívósan továbbélt. Más adatokkal összevetve elképzelhető, hogy a mezőségi területek közül a belső-mezőségi románoknál tartotta magát a legtovább. Andrásfalvy még az 1960-as évekből hoz a turkajárás meglétére utaló feketelaki adatokat (Andrásfalvy 1963), a szokás ekkor még általános lehetett ezen a területen. Egy kötelendi adatközlőm visszaemlékezése alapján, az 1990-es végén még járták turkások a falut, de nem kizárt, hogy ez már egy, a román tanítók által felújított szokás volt (Elmondta az 1932-es születésű Fodor Mihály Bálindé (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. február 9-én, Kötelenden).

Három-négy [báréi] kolléga elhívott, me' tudtam furulyálni, hogy járjunk karácsonkor a turkával. Elmentem... na. Akkor nagy sár vot. Összejártuk az egész falut Báréba'. Akkor a gazdám aszondta, te nem votál a turkával! [...] Hogy nem, há' itt is vótunk! Nem, me' nem vagy sáros! Én nem votam sáros, me' vót egy kis elemlámpám... kikerütem azokat a dógokat. Aztá' [...] én szedtem a pénzt! Me' adtak pénzt. A turka fel kellett szedje a pénzt az asztrul. Hazamentem... akko' nagy pénz vót hetvenöt lej... Úgy asztán megdícsért a gazdám, hogy nem vagyok sáros.⁵⁸¹

A harmadik tánc, a *zsokul sztyegáruľuj*. A *sztárosztye* mellett szolgáló *sztyegár* hasonló jogkörrel és feladatokkal rendelkező lakodalmi tisztségviselő, mint a magyaroknál a kisvőfély.⁵⁸² A *sztyegár* kezében tartott vőfélybotra zörgőket erősítettek és emellett olyan sok szalaggal volt feldíszítve, hogy szinte zászlóként hatott. A *zsokul sztyegáruľuj* a „zászlós táncaként”, illetve a „vőfélybot táncaként” is értelmezhető. A *sztyegár* a lakodalmas menetben haladva, illetve a *vendégség* helyszínén is több alkalommal a botját ütemesen rázta a zene ütemére, illetve a földhöz ütögette, *táncoltatta*, aminek hatására a rá erősített csörgők hangosan zörögtek.

11. kép. Román lakodalom Visában. A *sztárosztye* mögött jobbról a *sztyegár* a vőfélybotot rázza a zene ütemére. Ismeretlen készítő. 1970-es évek. Pop Nicolae *Monuj* (a kép jobb oldalán áll) családjának a tulajdonában. Muzsikál Mácsingó Ignác *Fényesfogú*.

581 Elmondta László Sándor *Sabi* (1944). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. február 8-án, Visában.

582 Staroste (román), jelentése itt: vőfély.

A szokás az 1950-es évek végén már kezdett elmaradozni. Az utolsó román lakodalom, ahol a *sztyegár szogált*, a visszaemlékezések szerint valamikor az 1970-es években volt a faluban.⁵⁸³

Népies mőtáncok és a 19. századi polgári társastáncok

A mezőségi tánckészletben a 20. század közepéig a polgári és modern kori társastáncok, illetve a népies mőtáncok szerepe csekély.⁵⁸⁴ Ezek nagy része szervesen, asszimilált formában illeszkedett a régebbi, hagyományos táncok közé, kisebb részük csak egyes korszakokban, alkalmi, bemutató funkcióban kerültek elő (Martin 1990: 437).

A nemzeti romantika korában táncmesterek által összeállított magyar kettóst Visában, az 1950-es években néhány magyar származású tanító megismertette a gyerekekkel,⁵⁸⁵ de a helyi tánckészletbe ez nem került be.⁵⁸⁶ Visai, illetve a környékbeli románoknál erre vonatkozó adatot nem találtam.

A párválasztó *párnástáncot* (*pernyică*) az összes környékbeli faluban ismerték, románok és magyarok egyaránt.⁵⁸⁷ Visszaemlékezések szerint a két világháború között Visában még a fonóban is előfordult, az 1970-es évekbe viszont már a bálí és lakodalmi repertoárból is kiszorult. A tánc, a történeti források szerint a 17–19 században egész Európában ismert volt (Pesovár–Maác 1981).

583 K. Kovács László az 1940-es években a kolozstótfalusi románoknál egy érdekes lakodalmi szokást figyelt meg, ami arra enged következtetni, hogy a *jocul stegarului*, valamikor valóban rituális tánc lehetett: „A lakodalmi zászló [...] kb. 60 x 60 cm nagyságú, a nyele 80 cm. hosszú lehet, A zászló maga valamilyen szövétből készül, de kék, sárga, rózsaszínű és zöld szalagokkal van televarrva. A négy sarkába és a közepébe egy-egy kerek tükör van erősítve. A nyelére pedig sűrűn egymás mellé, a zászló csúcsától a markolatig, huszonegy rézcsörgő van felszerelve. Ennek a zászlónak a rendeltetése, hogy a lakodalom napján ezzel hívogatnak. Az esketés alatt pedig a legények kint maradnak a templom előtt, kört formálnak, a vőfély a kör közepére áll a zászlóval és szilaj – csürdüngölőre emlékeztető – táncba kezd, miközben a zászlót a tánc ütemére rázza. Csakhamar táncba kezdenek a körülálló legények is, akik előbb még csak a vőfély táncához dűnnyögték, fűtyülték és tapsolták a dallamot. Ezt a szerepüket most sem hagyják abba. Táncuk valamivel csendesebb, mint a zászlóval táncolóé. A legények eme táncoló csoportját kíváncsiskodó lányok, menyecskék, öregek és gyerekek gyűrűje veszi körül, de ezek a bámészkodáson kívül egyébbel nem vesznek részt a dologban. Az esketési szertartás egy óránál is tovább tart. Kisebb szünetektől elteltintve, a tánc is szakadatlanul folyik. – Úgy véljük, ennek a zászlós táncnak gonoszszelűző, illetve az esketéstől távoltartó szerepe van. Tehát a szellemek kártékony befolyását igyekszik megszüntetni [...]” (Kovács L. 1944: 294).

584 Martin György jövevény táncoknak nevezte a magyar népies mőtáncokat, a közép-európai szabályozott szerkezetű páros táncokat és a nyugati eredetű táncos társasjátékokat (Martin 1998a: 547).

585 Az iskolában is folyt táncoktatás. Gáspár Béla tanító és feleség az 1940-es évektől kezdve egészen az 1980-as évek közepéig sok gyermeknek tanítottak be színdarabokat, melyben a *magyar csárdás* mindig helyet kapott. A mezőségi falusi értelmiség hagyományteremtő szándékára több helyről vannak adataink (Kós 2000 II.: 251).

586 Visában a táncra már csak töredékes formájában emlékeztek. A terminológiai bizonytalanság miatt a Kallós Zoltán leírásában szereplő válaszüti sormagyar (Kallós 1964: 245), vagy a Tamás Irén által Magyarorszátról ismertetett *magyar csárdás* is ugyanez a tánc lehet (Tamás 1991: 37). A magyar kettős mezőségi vonatkozásait lásd még: Faragó 1946: 38. A táncról bővebben lásd Pesovár E. 1980b.

587 Perniță (románul), jelentése: párnácska.

Miko vot a párnák tánca egymást húzták be az emberek a körbe. Lehúzta a férfit az asszonyt, vagy fordítva. Tette le a zsebkendőit, térdeltek reá... s aztán csókolta meg, amelyiket behúzta...[nevet]. Mikor csókolódtak, a zenész vékonyan huzta, cincogott a hegedűjével.⁵⁸⁸

A polgári kor két jellemző páros tánca a bajor-osztrák ländler (*landaris*) és a német eredetű sortánc, a hétlépés a 20. század elején került be a belső-mezősegi falvak tánc kincsébe, de szervesen nem épült be a táncrendbe.⁵⁸⁹ Az újabb táncok a folklorizáció kezdeti fázisában megrekedtek, nem színezték át őket az alapvetően reneszánsz jellegű paraszti tánc kultúra. Megmaradt a zárt kör alakú térforma és a motívumok egyöntetű sorrendje, csak néhány kivételes tehetségű táncos esetében fordulnak elő improvizatív lábfigurák, esetleg csapásolás. A két világháború között a belső-mezősegi falvak iskoláiban is oktatták a román nemzeti táncnak számító *szirbát*, ami sajátos módon épült be a belső-mezősegi falvak organikusan használt tánc kincsébe: a hétlépés felgyorsított változatát *szirbán valcernek* hívják.⁵⁹⁰

Jött a muzsikás egy vosárnap. Akkor egy... egy pár cigántánc vót. Las-sutánc vót. Aztat muzsikálto s... egy valcert, e' hétlépést, e' szirbán valcert. Azokat nem tudad! Ajjajj! Isten őrizz meg, oan dühüs táncokat! Muszáj fáj-jonok a láboim! Muszáj fájjonok a láboi, me'... Az ördög táncot is, jaj hogy táncoltam! [...] Há' kemény száru csizmáim vótak, mikorrá hazajöttünk éfé-re... tizenkét óráro. Jaj, Istenem! Nem lehet lehúzni, itt bele van dededve a csizmábo a lábom... mi lesz? Nem lehetett. Kinlódtak a fiuk, huzzák le... nem lehetett. Osztán egysze'... kivágták. [Levágták a csizmát?] Igen. Há' muszáj vót... A varrásnál kivágták.⁵⁹¹

A beépülés kezdetleges fokát jelzik a terminológiai bizonytalanságok is, Visában például a ländlert is *szirbán valcernek* hívják,⁵⁹² a *landaris* kifejezést pedig más értelemben használják.⁵⁹³ Ezeket a táncokat az 1990-es évek elején, a lakodal-makban elvétve még táncolta az idősebb korosztály, de a rövid kb. harminc-negyven

588 Elmondta Fodor (Fodor) Erzsébet *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. augusztus 23-án, Visában.

589 A hétlépés egyedül a széki táncrendbe épült be szervesen (Novák 2000: 66, 71–72). A táncokról bővebben lásd Faragó 1946: 38; Martin 1979b; Pálffy 1988: 268, 1997c; Tamás 1991: 37; Busai 2000: 13.

590 Sárba'n valter (román), jelentése kb.: szirba a keringőben (vö. Busai 2000: 13). A tánc elnevezésében vélhetően szerepet játszhatott az, hogy a hétlépés forgó része hasonlít a párosan járt, szintén forgó jellegű szirbához. A szirba mezősegi használatáról lásd Faragó 1946: 38. A hétlépés gyorsabb változatára Széken a legtöbben nem használnak külön terminust, néhányan bizonytalanul *előre* névvel illetik. Ez utóbbi táncforma Széken az 1960-as években kezdett kialakulni, az 1930-as években született korosztály a lakodal-makban tanulta meg a fiatalabbaktól. Mindez arra utalhat, hogy a szomszédos, belső-mezősegi falvakban is későbbi jelenség a *szirbán valcer*.

591 Elmondta Kiss Anna Császár *Ankuca* (1918). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. február 4-én, Visában.

592 Erre Magyarpalatkáról is vannak adataink (Busai 2000: 13).

593 Visában a nyughatatlan emberre mondják, hogy járja a lándárist.

éves virágkoruk a hatvanas évek elején megszűnt. Érdekes, hogy a ländlert a román közösségekben nem táncolták, a hétlépést viszont igen.

A magyar nyelvterületen már a 18. század végén ismert keringő, helyi elnevezéssel *valcer (válc)*⁵⁹⁴ a Belső-Mezőségre a két világháború között jutott el.⁵⁹⁵ Visában sokszor sajátos bokázó-topogó motívumokkal díszítve táncolják.⁵⁹⁶ Ez az egyetlen tánc, amit máig minden etnikum – és minden korosztály – jár Visában, a lakodal-makban és a ritkábban előforduló bálokon egyaránt.

A kötött szerkezetű páros sortánc, a gólya (lásd *Képmelléklet: 21.*) bizonytalan adatok szerint már a két világháború között ismert volt.⁵⁹⁷ Néhány visai visszaemlékezés szerint a hóstátiak kedvenc tánca volt, onnan terjedt el a Mezősége.⁵⁹⁸

A második világháború alatt már biztosan használták a hétvégi táncmulatságokon is, de rövid divatja gyorsan kifulladás, a tánc az 1950-es évekre a gyermekek használatába került. A körben táncolt golyát az 1990-es évek lakodalmaiban ismét felfedezték, vélhetően magyarszováti, talán széki vendégek kedveltették meg a tánctól újra a visaiakkal (vö. Novák 2000: 72–73, Martin 1990: 437).

Emlékszem, miko' Józsi bácsid... Ez a Dzsoni [...] Sziki Józsi... Miko' megnősült, az esküvőjén emlékszem... szikiek... Akkor gyalag jártok. Ott oan sár vót! Járták a [helységnév]táblánál körbe' a... golyát! [nevet] A tolvaj sziki... vicceltek. Elment a másíknak a feleségihez, s így ni hátulról feléhúzta a fersingjét... Ott vót bugyi, vaj nem vót bugyi? [nevetés] Asztá' kiszökött [a táncból] a másík. Héj Márton, aszondja, mit akarsz az én asszonyomtól? Semmit, csak lássuk, aszondja, hogy hunnét jün az üstökös! [nevetés] Nem felejem el soha, ott a táblánál [...] A gólyamadár... Azt táncolták. Érdekesek vótak azak a szikiek. Azak jó' mulattak, te! Mulatságos [mulatós] emberek [...] Ott... ott az esküvön is... legtöbb helyen [...] kicsi üvegbe' adták a szilvapálinkát. Huppra! Ho' ha nem ügyetél, mingyár ott bé a kopódba' [fejedbe] ment!⁵⁹⁹

Adataim szerint a polgári eredetű táncokat Visában leggyakrabban a helyi zsidó család táncolta. Rajtuk kívül a Teleki családtól is láthatták ezeket. Bár erre Visából konkrét adatom nincs, de a memoáriradalomból tudjuk, hogy a mezőségi nemesség rendkívül tánckedvelő volt, több esetben rendeztek olyan táncalkalmakat (például Zsukon is), amin rajtuk kívül parasztek is részt vettek. A keringő (és a magyar

594 Valț (román), jelentése: keringő. A német walzer szóból.

595 A tánctól az 1940-es években már ismerték Pusztakamaráson (Faragó 1946: 38). A táncról bővebben lásd Pesovár E. 1997c.

596 A feketelaki változatokhoz hasonlóan (Martin 1990: 437).

597 A kérdést Pusztakamarást illetően Faragó alaposabban tárgyalja. Itt a földbirtokos Ugron család egy nőtagja tanított az iskolában az 1920-as években. Ezt a szomszédos báldiak megtanulták, felkapták, majd kb. 15 év elteltével a tánc, mint báldi szokás került át (ismét) Pusztakamarásra (Faragó 1946: 38). A táncról bővebben lásd Martin 1979a.

598 Hasonló lehet a magyar ruha mezőségi elterjedése, amit a hóstáti bálokból szinte kötelező viselet volt a fiatalok számára (Egri 1978: 72).

599 Elmondta Papp József Malvin (1941). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. július 27-én, Visában.

csárdás) divatja helyben a második világháború idején erősödött meg: a bevonuló magyar hadsereg katonáival a visaiak az egyszerű, kétlépéses csárdás mellett a keringőt tudták együtt táncolni. A háború végén itt elszállásolt német katonákkal szintén keringőt táncoltak.

Na, de mikor ük mentek [Bendi] Miklósék katonánok, üket elkísértük egészen Zsúkiig. S a cigányokkal. Vót az Öreg Náci [...] az muzsikált [...] Mikor átmentünk a Szamosan, ott, ahogy van Zsúkon az a rossz malom... ott van a Szamosan keresztül a híd. Ott [...] a magyar világkor vót egy... oan büféforma. Nem vót étkező, hanem ilyen ital vót. És oda mentünk bé. Ott vótak a német katonák [...] Ott vótak benn ezek a tiszték, ezek a német tiszték. Oan finom kalácsot adtak... Mindenkinék egy-egy jó karé' kalácsot, úgy a leányoknak is, a fiúknak is [...] Ott asztán elkezdtek a cigányok muzsikáni, mer' tudja az az Öreg Náci sokat muzsikát Kolozsvárt a kávéházokbo [...] S akko' ekezdett oan szíp hangokat, oan szépen muzsikáni. Aztá' evettek azak a nímek katanák [táncolni]. Hát aztán milyen szípen vittek, milyen szípen táncótak. Oan szépen vittek, mint ha... mint a csónak a vizen, hogy himbálózik, oan szípen. Na, aztán ott táncoltunk valcert.⁶⁰⁰

A tánc helységben körben járt polgári társastáncok (ländler, hétlépés, szirbán valcer, gólya) közben a párok az óramutató járásával ellentétes irányba forognak, a zenekar előtt megállnak, ott, a tradicionális páros táncokhoz hasonlóan rövid ideig figurálnak (legtöbbször előrehajolva topognak, illetve a gólyában a férfi a nő háta mögött álló felugrik, és dupla légbokázót csinál), majd továbbhaladnak. A szökőshöz és a csárdáshoz hasonló térhasználati rend jelzi a tánc folklorizálódásának kezdeti fázisát.

A 20. század elejének társastáncai Visában

Az 1900-as évek elején Amerikából Európába átkerülő tangó az 1940-es években már eljutott a Mezőszégre.⁶⁰¹ Visában, az 1950-es években már előfordult a hétvégi táncmulatság repertoárjában, de nem vált általánosan használt táncná, az 1970–1980-as években már csak elvétve használták lakodalmakban.⁶⁰²

Az 1960-as években a rádió, majd a lemezjátszó (pikáp) megjelenésével a belső-mezőszégi falvak megismerkedtek a magyarországi táncdalénekesek zenéjével. A városba ingázó fiatalok az ezekre járt táncokkal is megismerkedtek.⁶⁰³

600 Elmondta Fodor (Szőlősi) Anna (1926). Gyűjtötte Varga Sándor, 2000. augusztus 17-én, Visában.

601 Legkorábbi adatunk Pusztakamarásról származik (Faragó 1946: 38). A tánc mezőszégi használatához lásd még: Busai 2000: 13.

602 A táncról bővebben lásd Dóka 2015.

603 A helybeliek a következő nevekre emlékeznek vissza: Aradszki László, Harangozó Teri, Koós János, Kovács Apollónia (vö. Molnár P. 2011: 57).

Én megyek akármilyen ritmusra. És má' még a könnyűzenét is... azt is megtanultam. Mer' ezerkilencszáz... hatvanötbe'... elmentem én Kolozsvárra [...] Jártunk a Vasas klubba [...] Ott inkább több magyarság vot. És ezekhez mentünk. Aztán a dzsessz zenét... Volt egy szíki barátom, Csűrös Mártonnak hívták... Ű tanított. Mikor szabad időnk volt... Itthon, a csűrbe'. Te! Nízd meg, aszondja, hogy kell, aszondja. ...s a lányt... s így, s...így! A dzsesszre! Híj, a kutya mindenit! S tuom, hogy táncoltuk megint a medizont. Hát oan jó... [volt] Majdnem, majdnem, hogy adjam át a népzzenét. Me' oan jól éreztem én magamat! De aztán mikor hazajöttem, s hallottam, ho' húzzák a palatkaiak! Akkor nem vot ottan se dzsessz, semmi nem... Én már ugortam, én már táncoltam [...] Hát úgy én ebbe' éltem... Ez vot az én élményem. Ebbe' nőttem fel. És mondjuk a szüleim is.⁶⁰⁴

A legtöbbet emlegetett zenék ebből a korszakból a *foksztró* (foxtrott), a *dzsessz* és a *tvísz*t voltak.⁶⁰⁵ A gyakorlatban mindenféle könnyűzenei stílus (főleg a magyarnóta, magyar és román táncdalok, ritkábban a jazz-swing, madison) keveredett ebben az időben. Ennek megfelelően az ezekre járt táncok formailag nagyjából megegyeznek egymással: keringőfogással, jobbra-balra lépegetve, néha forogva táncoltak.⁶⁰⁶ Konkrét helyi terminus sem vonatkozik erre: az adatközlők szerint *tangószérűséget*, illetve *könnyűzenét táncoltak*. A fox és a New York-i eredetű twist kísézőzenéjének néhány dallama a nyolcvanas években bekerült a sűrű csárdás kísézőzenéjébe. A tánczenei divatok helyi elterjedésének lassúságát és esetlegességét mutatja, hogy *foksztró* és a *boszton* az 1940-es években már ismert volt Pusztakamaráson (Fáragó 1946: 38).⁶⁰⁷ Visában a *foksztrót* többen táncolták: *Nem valami foksz, amit tanítottak nekünk, hanem... láttuk a televizion és lemásoltuk itthon*.⁶⁰⁸ A bostoni táncot Visában csak hallomásból ismerik.⁶⁰⁹ A modernkori táncok térhasználatára vonatkozó kevés adat szerint a párok elszórtan helyezkedtek el a táncteremben, mindenféle koreológiai rend nélkül. A zenész előtti figurázás ezekben a táncokban nem fordul elő.

604 Elmondta Kiss Zoltán *Császár* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. március 3-án, Visában.

605 Foxtrot a ragtime-ból és a one step-ből az 1910-es években kialakuló gyors, 4/4-es társastánc (Pálfy 1997b, Dóka 2015). A twist az 1960-as évek Amerikájának, jellegzetes lépés nélküli, csak a térdék, csípő és a felsőtest csavargatásából álló tánca (Pálfy 1997d). Madison: csoporttánc. Madison (USA) városából az 1950-es évek közepén induló táncforma (http://www.columbusmusichistory.com/html/madison_1.html).

606 Mindez mutatja, hogy egy tánc típus bizonyos koreológiai jellegzeteségei megmaradhatnak a tánc típus után is.

607 A 19. század végén feltűnt modern társastánc a boston, a keringő lassú, amerikai változata (Pálfy 1997a).

608 Elmondta Fodor János *Ino* (1968). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. január 25-én, Visában.

609 Kiss (Gáspár) Ágnes *Gáspár Pista Ágnes* (1923) emlékei szerint a televízióban hallotta a *bosztonvalcer* kifejezést. Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. január 25-én, Visában. A *posztóvalcert* Pálfy Gyula említette Vajdakamarás táncaival kapcsolatban (Pálfy 1988: 268).

Zenék és táncok az 1970-es évektől⁶¹⁰

Az 1970-es évektől megjelenő, elsősorban Magyarországról importált beat, majd countryzenére⁶¹¹ a rock and roll (nő kivezetése, eldobása, kipörgetése stb.)⁶¹² mellett leginkább az előbb említett a táncformát járták, de ekkor már az is előfordult, hogy egy körbe összekapaszkodtak, ritmusosan előre-hátra lengették lábaikat (*rugdosódtak*) illetve körbe forogtak. A kör közepén gyakran egy-két pár táncolt összefogóztatva, a fent leírt módon.

A Magyarországról behozott bakelitlemezek mellett az 1970-es években megjelentek az erdélyi kiadású táncmuzika lemezek, amelyeken a táncmuzika egyik kedvenc táncrendje, a mezőszégi zene is megszólalt.⁶¹³ A revival zenére járt tradicionális tánc, valamint a könnyűzenére táncolt kötetlen páros- és körtáncok párhuzamosan éltek ekkor a fiatalok tánckészletében. Ebben a korszakban a lakodalmak és a bálók repertoárjában ez utóbbi a táncok még nem terjedtek el.

A nyolcvanas években megjelenő újabb technikai eszköz, az orsós, később a kazettás magnetofonon hallgatott könnyű- és rockzenei⁶¹⁴ stílus kezdte a helyi fiatalok zenei ízlését irányítani. Ennek a folyamatnak eredménye egy újabb táncforma: a párok már összefogóztatás nélkül, teljesen szabadon mozogtak egymással szemben állva.

Én, amikor elmentem a fiamnak a szülőértekezletre, Kolozsvárra, s miko láttam, hogy hogy táncolnak [valamilyen modern táncot], s hogy csinálnak a kezekkel... [fúrásán mozgatják a kezeiket] Hát én úgy kacagtam, mind a paraszt! S kérdeztem, hogy mit jelent ez? Nem mondtak semmit...⁶¹⁵

Ugyanígy egyesével, párosával a táncteremben elszórtan elhelyezkedve, vagy laza körformákban táncolták a diszkót is. A tradicionális zene és tánc ebben az időszakban kezdett el kiszorulni a hétféle táncrepertoárból.

Vot a szalagra felvéve népzene. A diszkó tartott két-három órát, egy óra népzene vot. De a népzénét nem annyira táncolták [...] Néztük, szerettük volna, de valahogy szégyelljük is. Kicsik is votunk, s akkor fogjál neki ott

610 Itt az 1950-es évektől, első sorban az USA-ban kialakuló zenei stílusokat, mint a blues, country, rock'n'roll, diszkó, később a kemény rock, punk, rap, house stb. stílusokat tárgyalom.

611 Illés, Koncz Zsuzsa, Omega, illetve a külföldiek közül a Beatles és a Rolling Stones zenéjét kedvelték ebben az időszakban (vö. Molnár P. 2011: 56). Beatzene és mozgalom kialakulásáról bővebben lásd Jávorszky–Sebők 2005: 100–102.

612 A rock and roll zenéről és táncról bővebben lásd Jávorszky–Sebők 2005: 103–111.

613 Az első táncmuzika kislemez 1974-ben jelent meg Magyarországon (Sebő Együttes. 1974), Erdélyben 1977-ben (Demény szerk. 1977).

614 A nyolcvanas évek divatos magyar zenekarai: Dolly Roll, Neoton, Edda, Piramis, a külföldiek közül az Abba, Bee Gees, Boney-M (Molnár P. 2011: 56).

615 Elmondta Kiss (Gáspár) Ágnes *Gáspár Pista Ágnes* (1923). Gyűjtötte Békési Tímea és Varga Sándor, 1999. január 25-én, Visában.

*táncolni? Nem tudtál úgy táncolni, mind a másik, s akko miko' láttod magad, észrevetted magad, hogy milyen... fíremész, vagy nem tudod azt csináni. Akkor aszmondtuk, hogy kész! Nem táncolunk tovább! [nevet] Inkább megvárjuk a könnyűzenét, mer' ott az még könnyebb dolog.*⁶¹⁶

A Visával szomszédos román többségű falvak populáris zenei- és tánc kultúrájára ezekben az években a nyugati eredetű, gyakran Magyarország érintésével Erdélybe kerülő beat- rock- és könnyűzenei divat nem hatott olyan erőteljesen, mint a magyarok esetében. Náluk a román médiák által támogatott, folklorizált, színpadon megjelenő népzenei és néptáncstílus, valamint a magyar lakodalmas rockhoz hasonlító, könnyűzenei és balkánias népzenei elemeket ötvöző populáris-stílus vált kedvelté.⁶¹⁷ Ezekre a zenékre a mezőségi román fiatalság az idősebb generációktól örökölt tradicionális táncformákat használta, gyakran stilizált, színpadias stílusban. Ennek köszönhető, hogy a belső-mezőségi román falvak lakodalmaiban ma is rendkívül közkedvelt a reneszánsz eredetű, páros, forgós-forgató táncforma.

Az 1980-as évek végétől a román fiatalok is a kultúrházakban és a bárókban megrendezett diszkóban szórakoztak, de az általuk kedvelt tánczene még ezekben az években is népies jellegű volt. Ők ugyanis szinte csak az otthoni médiák és lemezboltok főleg komolyzene és folk kínálatából válogathattak, míg a magyarok a Szabad Európa Rádió műsorai révén megismerhették az újabb nyugati zenei stílusokat, illetve turistaútjaik során hazacsempészhatték a Hungaroton lemezkiaadó hanghordozóit (vö. Patakfalvi 2007: 78–79).

Romániában az 1970-es évektől elterjedő újabb szórakozási forma, a házibuli Visában az 1980-as években jelent meg. A korai diszkó- és popzene mellett,⁶¹⁸ itt a 90-es évek elejétől egyre inkább a magyar rockzene (például a Beatrice és a Bikini együttesek) került előtérbe, amire a fiatalok a rock and roll stílusnál már említett módon, összekapaszkodva táncoltak, a páros táncforma, az összekapaszkodás és a lányok kiforgatása azonban már elmaradt. Ezután néhány, a kolozsvári gyárakban dolgozó fiatal fiúnak köszönhetően a magyar és angol nyelvű kemény rockzene is bekerült a helyi zenei repertoárba, az erdélyi magyar közösségekben dívó, akkori zenei trendeknek megfelelően (vö. Patakfalvi 2007: 79).⁶¹⁹ Az erre jellemző táncolási mód az egy helyben állva ugrálás, a „headbang”-elés (a zene ütemére való fejrázás) és a gitározás imitálása volt (vö. Szapu 2002: 267, Szőnyi 2010: 9). Ez a zenei és táncstílus rövid ideig, az 1990-es évek közepéig-végéig élt Visában. A gyors térvesztés oka vélhetően az, hogy a heavy-metal zene a közeli városok, elsősorban Kolozsvár zenei piacáról is gyorsan kiszorult, illetve, hogy a nagyvárosi szubkultu-

616 Elmondta Fodor János *Ino* (1968). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. január 25-én, Visában.

617 Muzică populară (román), jelentése: kb. népies zene. Körülbelül a nálunk ötven éve még divatos magyarnóta stílusnak felel meg.

618 Visában ebből a korszakból a Gombay Dance Band és a Modern Talking, illetve az Első Emelet, R-Go együttesekre emlékeznek (vö. Molnár P. 2011: 56–57).

619 A kemény rock esetében a magyar Pokolgép és Ossian, valamint a külföldi AC/DC, Iron Maiden és Metallica (vö. Molnár P. 2011: 56–57).

rális határok meggyengülésével a stílusok közötti átjárások elfogadottá váltak (vö. Patakfalvi 2007: 87).

A rendszerváltás után, a 90-es évek közepére a tömegkommunikációs eszközök hatására a legújabb zenei- és tánctípusok már közvetlen úton jutottak el a Belső-Mezőség falvaiba. Az új elektronikus zenei- és tánctípusok Erdélybe kerülését az 1990-es évek elejétől megfigyelhető nyugatra irányuló tömeges munkamigráció is erősítette. Az amerikai MTV (Music Television) kábel-adásainak népszerűségét Erdélyben gyorsan elsöpörték a 2000-es években induló román zenei csatornák (például a Taraf). Ennek köszönhetően a 4/4-es lökötésű diszkó, rap és a későbbi house stílusok mellett fokozatosan felerősödött a Balkán felől érkező népies- és modern elemeket egyaránt magába foglaló, aszimmetrikus zenék és táncok hatása.⁶²⁰ A magyar dallamos rockzene (például a Republic együttes) egyre kisebb mértékben képviseltette magát; a házibulikban, illetve elsősorban a diszkókban egyre inkább a román etnikus jellegű, páratlan lökötésű mahala, illetve manele vált uralkodóvá.⁶²¹ Az erre járt táncos mozdulatok között a diszkó-tánc motívumok mellett egyre gyakrabban jelennek meg orientális elemek is, mint például a hastánc, vagy annak imitációja.

A posztmodern táncok elterjedését vizsgálva elmondhatjuk, hogy Erdélyben az elektronikus zene a megjelenésekor nem volt populáris jellegű, a popularizálódása egy, az információs társadalom mércéjével mérten hosszú folyamat eredménye volt: a fiatalság táncalkalmain Visában még az 1990-es években is relatíve sok, egymástól eltérő (nyugaton már rég nem divatos) zenei stílus képviseltette magát (vö. Patakfalvi 2007: 79).

Az itt tárgyalt táncok térhasználatára a laza csoportosulás jellemző: a táncterem különböző baráti társaságok táncolnak kisebb körökben, a nemek alapján történő elkülönülés is megfigyelhető, főleg a táncalkalom elején. A csoportok mellett táncoló párok elszórta helyezkednek el a táncteremben, mindenféle koreológiai rend nélkül (vö. Molnár P. 2011: 49).

620 Pozsony Ferenc tanulmánya szerint a 2000-es években a pusztakamarási magyar fiatalok is már az Erdélyben népszerű, román nyelvű populáris köz kultúrával éltek, a folklórnak kevés szerepe volt etnikai identitásuk felépítésében, reprezentációjában (Pozsony 2010: 101).

621 A house Nagy Britanniában, illetve az USA-ban (New York-i és Chicago-i klubokban) kialakult elektronikus zene. Jellemzője a 4/4-es, folyamatos és változatlan lökötésű, erőteljes és egyszerű basszus és dob ütem. Műfajilag a diszkó, a rap, és a funk zenék leszármazottja. Művelői és egyben szerzői („keverői”) számítógépes lemezlovasok, akik ezt a műfajt az 1980-as évek közepétől választják külön a diszkótól (Bidder 1999: VII–IX). A manele és mahala az előzőnél jóval dallamosabb, általában páratlan ütemű, közel-keleti jellegű populáris diszkózenék. Történeti gyökereit az etnomuzikológusok az ottomán kori janicsárzenéig vezetik vissza (Beissinger 2007: 99, Ilntchi 2007: 216). Jelenlegi formájuk török és balkáni népzenei, valamint diszkózene elemek keveredésével létrejött műfaj. Az 1990-es évektől hódítanak Romániában, legkorábban cigány közösségek vették át, emiatt Romániában általában cigány etnikumhoz kötik őket (Beissinger 2007: 123). A kolozsvári és környékbeli (például a visai) diszkóban az 1990-es végén jelent meg. A manele szó a román manea többes száma. Eredeti jelentése: melankólikus szerelmi dal. A mahala a Bukarest környéki gettók szlengben használt elnevezése volt (Beissinger 2007: 100). A manele visai vonatkozása az is, hogy a stílus egyik legjelesebb romániai képviselője, Nicolae Guța két videoklipjét is a faluban forgatta: az *E belea vecina* (<https://www.youtube.com/watch?v=xNdl7QHPwbQ>) és a *Las sa jur* címűt (https://www.youtube.com/watch?v=Ir4M-KFQ9_o)

Tradicionális táncok a színpadon: a revival

A hagyományos paraszti táncművelés iránt megnyilvánuló érdeklődés és az ebből sarjadó táncművelés revival-mozgalom befolyásának köszönhetően indultak el Visában (is) az egyes hagyományelemek tudatos megőrzésére tett kísérletek. A rendelkezésre álló adatok szerint Visa és a folklorizmus kapcsolatában jelentős szerepet játszott Kallós Zoltán. Ő volt, aki rokoni kapcsolatai és korábbi folklorgyűjtései közben szerzett ismerősi kapcsolatai révén a Kolozsvárra került táncművelés visai fiatalokból táncszerepet szervezett az 1980-as évek elején (Molnár P. 2011: 67–68).⁶²² A csoport tagjai több ízben megjárták Románia nagy folklorfesztiváljait (Kelemen Ferenc 1982).

A csoportban előadott műsorhoz az 1960-as években született fiatal táncosok Kallós útmutatásai alapján visszatartották az általuk mulatságokban már nem használt *lassú cigánytáncot*, valamint az általuk még csak nem is ismert négyest, ami addigra már a lakodalmak táncműveléséből is kikopott.

Az 1970-es évektől a városi táncművelésbe járó fiatalok a táncművelés tekintetében kiemelkedtek a korosztályukból. A társaik által használt mozdulatokat (átvető, forgás, egyszeri eldobás és kar alatti forgatás) ők is ugyanolyan – az idősebb generációhoz képest sokszor elnagyoltan, esetlen – módon táncolták, mellette azonban sok olyan motívumot (például csapásoló figurákat) alkalmaznak, amit csak a korábbi generációk ismernek, sőt a táncművelésben új, addig Visában nem használt motívumokat (pl. a kétkezes forgatást) is elhoztak a faluba.

Az 1990-es évektől, különböző magyarországi fellépésre utaztatott hagyományőrök közül is tudunk néhány táncosról, aki a különböző fesztiválokon látott, számára addig ismeretlen motívumokat is beépített a táncába, sőt akár új táncművelés megismerésével is próbálkozott.

Az 1980-as években működő visai táncszerepet tagjai a legényesek közül a faluban ekkor még virágkorát élő *tirnávát* táncolták. A sűrű legényest, táncművelés nehézségei miatt nem tanulták vissza. A táncfolklorisztikai és táncművelés kánon által nem tradicionálisnak tartott polgári táncművelést egyáltalán nem táncolták sem színpadon, sem pedig az otthon általuk szervezett bálakon. A tradicionális táncművelést, valamint a különböző táncművelést a visaiak a 2000-es években már egyre ritkábban megrendezett lakodalmakon, illetve a magyarországi és erdélyi táncművelés által megszervezett bálakon, táncgyűjtéseken táncoltak.⁶²³ Ez utóbbiak táncművelésében a megrendelők a legtöbb esetben nem szóltak bele, így a táncművelés a fent említett lakodalmi táncműveléshez hasonlított, annyi különbséggel, hogy a visaiak – ismerve a táncművelés vendégek érdeklődési irányait – a legidősebb korosztály által

622 Mezőség más területein az intézményesült táncos hagyományörzés régebbi múltra tekint vissza. Magyarországon például 1863-ban alakult egy daloskör, valamivel később már táncára is volt a falunak. Ezek a csoportok 1994-ben még működtek (Gábor 1994: 41). Feketelakon az első világháború után működött egy magyar táncszerepet a Wass család szervezésében, ahol „összejöttek minden kéthetenként a magyarok és életben tartották a magyar táncokat, a magyar népművelést (Wass 2002: 119). Mezőkeszűn 1957-től volt néptáncszerepet (Szalma 2010: 191).

623 A zenei- és táncművelésben a hetvenes évektől napjainkig lejátszódó változásokat visai példák alapján Molnár Péter is tárgyalta (Molnár P. 2011).

még ismert, de a lakodalmakban már nem használt – *lassú cigánytáncot* egy este többször is eltáncolták, a polgári társastáncokat pedig kevésbé alkalmazták.

Változások a táncrendben

A táncrend a helyi tánckészlet darabjaiból álló szvitszerű táncfüzér, amelyben az egyes táncok – nagyjából – meghatározott sorrendben követik egymást.⁶²⁴ A szünettől szünetig, egyfolytában, párcsere nélkül táncolt fél, akár egy órás táncciklust helyben *egy párnak*, *egy pár táncnak*, ritkábban *egy rendnek*, vagy *egy rend táncnak*, esetleg *egy táncnak* nevezték a magyarok. A románok – ez utóbbi terminusnak megfelelő – *o zsook*⁶²⁵ megnevezést használják.

[*Mit jelentett az, hogy egy pár tánc?*] Az [...] itt nem vót oan rendszeres, azé' nagyjából mégis megközelítette a szikít. Ott az a... egy pár tánc osztán ment vágig [...] Azé' nagyjából vót itt is oan képződése a táncnok, hogy megkezdték ilyenne'... lassúva' és akko' aztán tovább. Főleg, mikó' vótak a hítlipések [...] az nem minden egyes táncbo' vót! Csak lehet minden második, harmadik párbo. Me' úgy mondták, hogy egy pár tánc. Az az egy pár tánc, az tartatt esetleg egy óra hosszat, vagy tovább⁶²⁶

Tánc történeti adatok alapján – hipotetikusán – rekonstruálható legkorábbi magyar *pár* a következő lehetett: sűrű legényes – *lassú cigánytánc* – szökös. A verbunkos zene elterjedését megelőző időszakban kapcsolódhatott a ritka legényes, majd a lassú magyar a cikluskezdő gyors férfitánchoz, a későbbi adatok szerint megelőzve azt.⁶²⁷ Így alakulhatott ki a ritka legényes és/vagy lassú magyar – sűrű legényes – *lassú cigánytánc* – szökös sorozat. Ehhez a következő lépésben a férfitáncokat kísérő női körtáncokból fokozatosan kialakuló négyes kapcsolódhatott. Széki párhuzam alapján ez kerülhetett a ritka legényessel együtt a táncrend elejére, néhány bizonytalan adat alapján, akár a táncrend végére is (Martin 1990: 437).⁶²⁸

[*Hogy hívták, mikor négyen táncoltak körben?*] Az a magyar tánc. [Mikor húzták?] Aztat amikor vége vót már a táncnok, osztán két legény vagy három azt monda, hogy huzzál nekünk egy berbunkot, vagy egy csárdást, akkor osztán húzta a cigány tovább, s akkor fogták a két lány s a két legény... mentek körbe.⁶²⁹

624 Martin György szerint a Mezőségen voltak megtalálhatók a tánc ciklus, a *pár* legépebb formái (Martin 1990: 437).

625 O joc (román), jelentése: egy tánc.

626 Elmondta Szőlősi András (1929). Gyűjtötte Varga Sándor, 2002. április 27-én, Visában.

627 Széken a ritka tempót a sűrű után táncolják. Ennek nem találtam párhuzamát Visában.

628 Kallós Zoltán 1964/65-ös gyűjtéseikor az 1927-es születésű Radák Béla primás teljes *párt* muzsikálva a négyest mindig a pár végére hagyta (Kallós szerk. 2001: 3-as és 11-es track).

629 Elmondta Chira (Nagy) Erzsébet *Bendi* (1912) Gyűjtötte Ratkó Lujza, 1985 májusában, Visában.

Az 1920-as években a csárdás is bekerült a *párba*, és a következő rend alakult ki: lassú magyar és / vagy ritka legényes + négyes – sűrű legényes – *lassú cigánytánc* – csárdás – szökös – *sűrű* vagy négyes. Az első világháború után a legényesek fokozatosan bemutató funkcióba kerülnek, az állandó *pár* ekkortól a *lassú cigánytánc* – csárdás – szökös – *sűrű* vagy négyes táncszvit lett.⁶³⁰

A két világháború között a négyes is fokozatosan kikerült a divatból, alkalmi táncként bekerült a tánckészletbe a *valcer* és a *hétlépés*. Ez utóbbiak a táncrend végére kerültek, általában külön rendelésre zenélték a zenészek.

*Itt nem parancsolt a zenésznek, hogy mit húzzál, csak amikor akart változtatni. Máskor azt mondta, hogy kezd meg a párt, akkor ü kezdte meg, aztán olyan zenéket húzott [...] Előbbször vót a lassútánc. Vót a legtöbb, aki nem nagyon ismerte, nem tudta eztet jól táncolni, a lassút. S akkor azt mondta: rázd össze! Akko' átfordította a zenész erre a bátutá-ra, amit az előbb mondtam, hogy a cigányok komponáltak maguknak ezt a [zenét]. S akkor utánno még megváltozott... Nem mind az a zene ment! Legalább három féle zene is ment egy párbo. A zenész húzta egy darabig, akkor átváztoztatta más zenére, akkor azt is húzta egy darabig, s akko' megint átváztoztatta más zenére, úgy hogy a legsűrűbbel végezte be... Megkezdődött [...] az akasztóssal, utána jött egy ilyen lassú [...] csárdás, bátutá, utána meg sűrű csárdás, akkor jött egy keringő, utána a hétlépés, a hétlépés utánc a szirbán valcer, ahogy mondták nálunk, s akkor evvel befogyott a pár. S akkor utánno, hogy ha a legények azt mondták, hogy: na, húzz nekem egy... verbungot, akkor, aki tudta eztet járni... akko' odaállottak egymás mellé. A többi leányok, fiúk körbe ott nézték, s akko' ők táncolták eztet a verbunkat, vagy a tirnavá-t. Ez már a páron kívül vót.*⁶³¹

A második világháború környékén a *lassú cigánytánc* is kezdett elmaradozni.

*Én a nagyok közt a táncon tanutam meg a lassút. Szerettem, de nem húzta sokat a cigány. Hama' fordította a csárdásro. Aki nem szerette, az kiáltott a cigánra, hogy húzza össze.*⁶³²

Az 1950-es években csárdás – szökös – *sűrű* volt a megszokott rend, ehhez alkalomadtán a *valcer* és a *hétlépés* kapcsolódott, ritkábban a *valcer* előtt tangót, a *hétlépés* előtt pedig ländlert is táncoltak. A *lassú cigánytáncot* ekkor már csak a hétvégi *táncra* ellátogató idősebb házasemberek kérték, csakúgy, mint a lassú legényeseket. A sűrű legényest már csak táncszünetekben, bemutató funkcióban táncolták a legények.

630 Párhuzamként lásd a vajdakamarási táncciklust (Pálfy 1988: 271).

631 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1998. január 24-én, Visában.

632 Elmondta Fodor (Szőlősi) Regina *Drótos* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. október 28-án, Visában.

Az 1950-es évek végén a csárdás – szökös – sűrű *rend* végére a páros *tirnává* került. A paraszti táncélet integráló erejét mutatja, hogy ez utóbbi tánc szinte állandó része lett a *párnak*. A legényes *tirnávát* sokszor a páros formát követően járták, utána pedig továbbra is bemutató funkcióban a sűrű legényest. A hagyományos táncélet megszűnésével, az 1960-as évek közepétől a lakodalmak és az egyre ritkábban előforduló bálók táncrendjében az alábbi *pár* merevedett meg tulajdonképpen a 2000-es évekig: csárdás – szökös – sűrű, kiegészülve a *tirnávával*, ritkábban tangóval, *valcerrel* és hétléppel (vö. Pálffy 1988: 271). Ezekon kívül a szökös – sűrű *rend* is többször előfordult.⁶³³ A Martin György által Székről ismertetett, két félpárból álló táncrendhez⁶³⁴ hasonlóra Visában és környékén nem találtam párhuzamokat.⁶³⁵

A fent említett negyven évben, a hagyományos táncrendben csak apróbb módosulások történtek: az 1990-es évek elejére a tangó teljesen kikerült a táncszletből, valamikor a hatvanas években megjelent viszont a hétlépés gyors változata a *szirbán valcer*. A *valcer* – hétlépés – *szirbán valcer* hármas kompakt része volt a táncrendnek, az 1990-es évek lakodalmaiban egy este alatt két-három alkalommal is előkerültek ezek a táncok. Ilyenkor a zenészek külön kérés nélkül, mindig ebben a hármas egységben muzsikálták őket egy-egy *pár* végén.

*Egy lakodalamba láttam táncolva édesapámat édesanyámmal, negyvenbe vagy kettőbe. A valcert járták. Keveset láttam táncolva, mert miük a fiatalak egy más házba táncoltunk, az öregek külön a menyasszonyas házba, miük a szomszédba. Átmentem a menyasszonyas házba, akkor járták a valcert édesapám édesanyámmal. Nagyon szépen táncolták a valcert [...] A valcert mindig a pár táncnak a vigin táncolták. Amikor kezdődött a tánc régebben, a lassu táncsal kezdtek, utána a ritkást, azután a sűrűket, aztán a vigin a valcereket és a hétlépet.*⁶³⁶

A visai és környékbeli románok táncrendje a következőképpen alakulhatott: a legkorábban *berbunk – gye a lungu / zsok rományszok – bátuá* sorrendben használhatták a táncokat. A *rományeste in pontur* nevű ritka legényesük nem a pár elejére került, hanem a lassú forgatós táncukhoz kapcsolódott, mégpedig oly módon, hogy a páros forgatós lassútáncot megszakította a ritka legényes, majd utána ismét visszatértek a lassútánchoz: *berbunk – gye a lungu – zsok rományszok – rományszok in pontur – zsok rományszok – bátuá*.

633 Pálffy Gyula az 1960-as évekre vonatkozóan a táncok összekapcsolódásának több lehetőségére is felhívta a figyelmet, ezt azonban kizárólag zenei gyűjtemények alapján tette, amelyeknek nagy része nem funkcionális felvétel volt (vö. Pálffy 1988: 272–273).

634 Martin György a széki táncrenddel kapcsolatban írta le, hogy a széki táncciklusban a táncok sorrendje meghatározott. A táncciklus, a *pár* az 1940-es évek előtt két félpárra oszlott, az egyikben a férfitáncokat és a négyes *magyart* táncolták, míg a másikkban lassút és csárdást (Martin 1982b: 249–250).

635 Pálffy Gyula a vajdakamarási táncélettel kapcsolatban feltételezte a két félpár egykori meglétét, de konkrét adatokkal nem tudta alátámasztani (Pálffy 1988: 271–272).

636 Részlet Fodor (Szőlősi) Anna (1926) táncos önéletrajzából.

Húzták [...] a román lassút... És táncolt a lánnyal, nem csak egy.. de hát mondjuk, vót egy jó táncos vagy kettő is. S akkor, ahogy táncolt a lánnyal, mikor odakerült a zenész elé, mondjuk az a kettő úgy szervezték meg, hogy mind a kettő egyszerre odakerüljön közelebb, s akkor rászólt a zenészre, hogy fordítsa oda, azt mondta neki, hogy rupe! A rupe!... az azt jelenti, hogy törje át [váltottassa meg] a zenét. És akkor aztán kezdte ezt az in botát. És akkor táncoltak csak ők maguk, a lányok addig álltak [...] mer' ez is olyan formán van, akkor táncolt a leánnyal és akkor elhagyta a lányt, mikor esetleg rászólt a zenészre, hogy fordítsa rá. S akkor elhatta a lányt... s akkor táncolt az öreg Bika. Én nem tudom hogy, de nagyon könnyen mozgott, hogy letette a térdeit a földre is, úgy ahogy táncolt. Felugrott... [...] A lányok addig álltak, amíg táncoltak. Akkor amikor befogyott, akkor megint valamennyit húzott abból a legényesből a ritka románt, s akkor újból rákezdte a lassú románt, ami lánnyal együtt... Hát olyan formán jön ki, pont, mint a magyar, csak miük, a magyarok nem szakítják, hogy táncoljanak eztet a ritka magyart, a lassúba, s akkor újból a lánnyal.⁶³⁷

A csárdás elterjedésével a sűrű került be legkorábban a táncrendbe az 1900-as évek elején, a vonulós sortánc *gye a lungu* viszont fokozatosan eltűnt a lassú forgató tánc elől, így alakult ki a *berbunk – zok rományesz – rományeste in pontur – zok rományesz – bátutá – des rend*. A lassú csárdás, *cigányeste* néven, szintén az 1900-as évek elején kerül be a tánckészletükbe, de nem állandó elemként. Ha táncolják, akkor a magyarokéhoz hasonlóan a lassú táncuk után, mintegy előkészítve a szökőst: *berbunk – zok rományesz – rományeste in pontur – zok rományesz – (cigányeste) – bátutá – des*.

A két világháború között Visában a románoknál már a sűrű legényes, később a lassú forgató páros és a román ritka legényes is már csak bemutató jelleggel kerültek elő. Az 1950-es években egy teljes román pár általában a következőképpen nézett ki: *zok rományesz – rományeste in pontur – bátutá – des*. Ez esetben előfordult, hogy a ritka legényes után egy sűrű legényest is jártak, majd úgy kezdték el a szökőst, ritkábban a lassú csárdást.

A leggyakoribb táncpár a szökős – sűrű táncfüzérből állott, ami néha kiegészült *valcerrel* és *hétlépéssel*. Az 1960-as évek végétől megszűntek a külön román táncalkalmak, a táncrendjük ettől kezdve teljes egészében megegyezett a magyarokéval, azzal a különbséggel, hogy egy-egy idősebb, jó táncosnak ritkán még elhúzták a forgató lassút, vagy a ritka legényest.

Az 1960-as évek végén induló lemezjátszós mulatságokkor a táncok sorrendjét alapvetően már a hanglemezeken található zenék sorrendje határozta meg, megmevedett táncszvitek nem alakultak ki. A táncosok igénye is csak közvetett módon jelent meg: ha a modern tánczenék közben keringőt, vagy tangót akartak járni, azt a lemezjátszó kezelésével megbízott *kultúrfelelősökkel* kellett megbeszélni. Opti-

637 Elmondta Fodor János *Selyem* (1932). Gyűjtötte Varga Sándor, 1999. augusztus 5-én, Visában.

mális esetben ők is figyelték a táncoló közönség összetételét, ha a bámuló szülők közül is akart táncolni valaki, akkor annak általában *valcert*, vagy magyarnótás lemezt *raktak fel*, amin csárdások is voltak. Az 1970-es években megjelenő tánc-házias lemezek bekerülésével egy újabb táncrend kezdett kialakulni: általában *egy rend népzene*t (egy tánc házias lemezt) *egy rend könnyűzene* követett (vö. Molnár P. 2011: 57).

[A táncdalénekesekre is összekapaszkodva táncoltatok?] *Hát igen. Nem úgy külön. Hát vót egy-egy jó keringő, lehetett táncolni [...] Hát táncoltak ott... 'sztá azzal kezdődött, hogy szökdécseltek rájo. Mi ültünk ki. Akko' mentünk dógunkra. Mentünk a kocsmábo, ittunk egy-egy pohár bort. Amég ti táncoltak, mi menyünk. De mikorrá jüvünk vissza, akkorrá cserélünk! Teszünk népzene*t!⁶³⁸

Ez a körülbelül 50-50%-os arány az 1980-as években kezdett eltolódni a könnyűzene irányába. Visszaemlékezések szerint azonban még ekkor is többször előfordult, hogy a beatzenére is a helyi forgós-forgatós táncokat táncolták néhányan. Ez a szokás elvértve még a 2000-es években is előfordult (Molnár P. 2011: 49).

Az 1980-as évek végén induló diszkóban a magyar nyelvű beatzene, az angol nyelvű diszkó (Abba, Boney M.) mellett megjelentek a szintén magyar nyelvű rock zenék, ez utóbbiak azonban általában csak külön kérésre. Az 1990-es évektől az angol, ritkábban spanyol nyelvű diszkó és house zenék mellett egyre nagyobb arányban vannak jelen a román nyelvű manele és mahala stílusok. Ez utóbbiak az utolsó öt-hat évben szinte teljesen kiszorították a magyar nyelvű könnyű- és rockzenét a diszkó repertoárjából. Az itt játszott zenék sorrendjében következetes logikát nem lehet megállapítani. Néha a lemezlovas előzetes zeneválogatása szolgál alapul, ilyenkor egy- másfél órányi gyorsabb tánczene után egy-egy *lassúság* következik, amire összebújva lehet táncolni – mindez azonban inkább az ő hangulatát tükrözi vissza, és kevésbé a helyiek esetleges kulturális szokásait. A legtöbb esetben azonban lemezlovas a számítógép zenei programján a „véletlen sorrendű lejátszás” funkciót választja.

638 Elmondta Fodor Árpád *Denuk* (1943). Gyűjtötte Varga Sándor, 1996. augusztus 5-én, Visában.

Változó kontextusok – változó tánc kultúra

„A táj egyik legállandóbb elemének, a fának állapota, jelenléte, vagy hiánya történelemtől, az ember-és táj viszonyáról, így az ember humánumáról és erkölcsiségéről is árulkodik” (Oroszi 2005: 5).

Kós Károlyhoz hasonlóan azt gondolom, hogy a népi műveltség, vagy egyes jelenségeinek változását nem lehet a történelmi és gazdasági folyamatok megismerése nélkül felvázolni (Kós 2000 I: 137). Könyvem kiindulási pontjává ezért a Mezőség, illetve Visa történelmének és gazdaságának alakulását választottam.⁶³⁹

A középkori Mezőség virágzó mezőgazdasági kultúrájának a 17–18. század járványai és háborús pusztításai vetettek véget. A dolgozat elő részében olvasható összefoglalóból kitűnik, hogy az itt élő magyar, majd később magyar, szász népesség (sőt az 1700-as évek közepétől a Mezőség egyes vidékein a román népesség is) több alkalommal is szinte genocídiumszerűen pusztult. A több évszázadig tartó folyamatos újratelepítések, népességmozgás miatt a 19. századra szinte teljesen kicseréldött a terület lakossága.

Ez alapján úgy gondolom, hogy a 17. századi hatalmas társadalmi és gazdasági változások kulturális értelemben is egy teljesen új helyzetet teremtettek Mezőségen. Bethlen Gábor idején, az 1620-as évek erdélyi aranykorban bekövetkezett béke és kulturális fellendülés a mezőszégi magyarságot már szigetszerű diaszpórákban találta, a társadalom többségét ekkor részben még vándorló balkáni néptömegek tették ki, de jelentős lehetett az országon belüli migráció is. Azok a nyugati műveltségi hatások tehát, amelyeket az erdélyi reneszánsz és a barokk hozott el a területre, már nem csak az itt élő magyarok és szászok kultúráját termékenyíthette meg, hathatott az időközben idekerült, főleg balkáni származású népességre is (Varga S. 2013b: 473). Ugyanakkor ez utóbbiak vélhetően erőteljesen konzervatív, bizánci jellegű műveltsége is hatással lehetett az összképre, csakúgy, mint az Erdélyen belül mozgó, vagy éppen Magyarországról érkező népelemek kultúrája. A magyar nyelvterületet nyugatról érő műveltségbeli hatások bekerültek a magyar táncfolklorisztikai kutatás fókuszába, ugyanakkor a keleti kulturális hatásokkal mindeddig nem foglalkoztunk alaposabban (Varga S. 2020c: 86).

Az aranykort követő újabb háborús pusztítások, politikai és közigazgatási bizonytalanságok, a folyamatosan romló gazdasági és ökológiai helyzet miatt a 18. századi élet kísérőjelensége – Jakó Zsigmond szavaival élve – minden tekintetben a szegénység lett (Jakó 1944b: 107). Infrastrukturális fejlesztések hiányában törvényszerű, hogy mindez a terület társadalmi-kulturális bezárkózásához vezetett.

639 Nagy Ödön is írt arról, hogy a mezőszégi magyar szórványok és műveltségi elemeik megmaradása szorosan összefügg a mezőgazdasági termeléssel (Nagy Ö. 1938: 155).

A „Holttengeren” belül a szórványhelyzetbe került magyar csoportok is egyre inkább elszigetelődtek egymástól és a külvilágtól.⁶⁴⁰ Ezt a világot egészen a modern tömegkommunikációs eszközök megjelenéséig rendkívül lassú információáramlás jellemezte.⁶⁴¹ A 18 század végétől elkezdődő konszolidáció során az itt élő népességre már megváltozott gazdálkodási formák és stratégiák, az ökológiai környezetbe való újszerű viszonyulás voltak jellemzők. Ebben az időszakban a gazdasági elmaradottság, infrastrukturális, társadalmi és kulturális bezárkózottság már alapvető jellemzője volt a mezőségi létnek. Mindennek a fényében érthető, hogy a területre kívülről érkező értelmiséginek hasonló benyomása lehetett, mint Kőváry Lászlónak, aki a 19. század közepén a következőket gondolta Mezőségről: „Az itteni nép egész világa a legközelebbi városig, minden tudománya az eke szarváig, minden művészete a furulyáig terjed. A polgárosodással mit sem gondoltak, útjuk csak a falukat kötötte egybe, a városokat csak gabonapiacul tekintették” (Kőváry 1984: 203). A helyhez kötött népesség ekkor már relatíve biztonságos jogi, közigazgatási és gazdasági keretekben élt, és ha szegényesen is, de megélt a mezőgazdaságból. Véleményem szerint ez gazdasági értelemben nagyon behatárolt helyzetben megtörtént konszolidáció teremthetett megfelelő környezetet egy sajátos kulturális, társadalmi arculat kialakulásához, amit ma a magyar néprajz mezőségi népi kultúrájának tart. A néprajzkutatók által többször megfogalmazott etnikumközi kulturális egymásrahatások ebben az időben alakíthattak ki egy nagyon is vitális kultúrát. Az együtt táncoló magyarok, románok, cigányok és szászok, a meglehetősen nagy területen muzsikáló cigányzenészek a saját kulturális izlésvilágukkal mind hozzájárultak az itteni zenei- és tánc kultúra diverzitásához. Az észak-mezőségi területeken ezen kívül a szászok kulturális hatásával kell számolnunk, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szintén korán polgárosodó zsidó és örmény népességet sem. Mindent színezte a nemzeti romantika eszményét, kis mértékben pedig a polgári kultúra elemeit is terjesztő kis- és köznemesség műveltsége (Varga S. 2013b: 474–477).

Véleményem szerint a mezőségi népi kultúra életképessége, színes mivolta sokkal inkább magyarázható az ide érkezők telepesei mentalitásával, letelepedés és az együttélés során kialakuló etnikai és kulturális sokszínűséggel, semmint a diaszpórába szorult magyarság hagyományörzésével. Szociálintropológiai vizsgálatok frontier hipotézise nyújt párhuzamot a jelenség megértéséhez. Ezek szerint ebben a korszakban falusi környezetből kiszakadó telepesei általában gyorsan homogén, új falusi miliót építenek ki maguknak, amire önálló, ugyanakkor régies kultúra jellemző (Hofer 2009: 73). Hofer Tamás erre párhuzamként a 16–17. század során székely vidékekről kiszakadó, erdőirtással maguknak életteret szerző gyimesi csángók, illetve a török utáni újratelepülés alföldi példáit hozza (Hofer 2009: 75). A gyimesiek „gátlások nélkül egy új, önálló, de jellegében nagyon is régies kultúrát”

640 Ez az olyan kis falvak, mint Visa esetében is egyértelmű lokális endogám tendenciák érvényesüléséhez vezetett.

641 A történelem legnagyobb földrengésének tartott 1755-ös lisszaboni katasztrófa híre például csak 1759-ben jutott el Rettegi György mezőségi nemeshez, aki arról egy latin nyelvű röplapot olvasva értesült (Rettegi 1970: 82, 445).

alkottak, tehát egy korábbi jól felépített kommunikációs és kulturális rendszerükből kiszakadva, új hazájukban idegenekkel összekeveredve gyorsan új, egyöntetű társadalmi és kulturális berendezkedést hoztak létre (Hofer 2009: 74–75). A rendelkezésre álló történeti, gazdasági és kulturális adatok alapján hasonló helyzetet látok a 18–19 századi Mezőséggel kapcsolatban. Az itt vázolt kulturális állapotot valóban megtalálható számtalan régies, reneszánsz és barokk művelési elem, de ezek mellett a 19–20. századi tánc- és zenei divatok is megjelentek, amelyek megkésve, de elkezdtek beépülni a tradicionális tánc- és zenei kultúrába (Martin 1990: 430, 434–435). Véleményem szerint a mezősi tánc- és zenei kultúrára jellemző archaizmusok mai megléte nem csak a gazdasági elmaradottság és infrastrukturális bezártság következménye, hanem a kultúra önnön sokszínűségéből fakadó rendkívüli életképességnek is. A Mezőség rossz ökológiai helyzetével összefüggő gazdasági és infrastrukturális elmaradottsága a modernitás megjelenéséig konzerválón hatottak erre a kulturális egységre.

A 1800-as évek konszolidációs időszakának a század végi arányosítási és tagosítási törvényei vetettek véget, teljesen megváltoztatva a körülbelül száz-százötven év alatt kialakult gazdasági és társadalmi rendet, megszokásokat, ennek nyomán a mindennapi életmód és kultúra is átalakult. Mint azt egy korábbi tanulmányomban megállapítottam, a Mezőségen a 19. században egy meglehetősen gazdag, változatos formakincsű eszközös táncműveléssel kell számolnunk (Varga S. 2010b, 2021a: 278). Ezek közül a botos táncok az ekkor még meglehetősen mobilis pásztorréteghez kapcsolódhattak, ami a jellemző migrációja során távolabbi (például alföldi, Felső-Tisza vidéki) területekkel is kapcsolatot tartott.⁶⁴² A 19. századi arányosítás és tagosítás a külterjes állattartást, így az addig rendkívül jelentős juhászatot is korlátozta, illetve helyhez kötötte (Varga S. 2021a: 282). A 20. század elején létrejövő eszterházi közösségekben végzett állattartás már helybeli juhászokat igényelt,⁶⁴³ akik első sorban a románság köréből kerültek ki (Kovács L. 1947: 196, 2008: 229, 233–234). A fokozatosan háttérbe szoruló külterjes állattartás miatt a botos táncokat vélhetően leginkább ismerő pásztorréteg pedig jelentősen megcsappant, illetve a legelőkről kiszorulva beköltözött a falvakba (Varga S. 2021a: 282). A Kárpát-medence más területein tapasztaltakhoz hasonló funkcionális és formai változások mehetnek végbe tehát a mezősi táncművelésben, amikor is a pásztorművelés bizonyos elemei – például a botos táncok – bekerültek a falvakba, ahol korábbi küzdő

642 K. Kovács László az 1940-es években a Borsa-völgyi juhászatot vizsgálva ír arról, hogy az 1800-as években a környékbeli pásztorok távol eső területekre is elvándoroltak (Kovács L. 2008: 227–228), illetve, hogy az 1850-es évektől, az ugartartó gazdálkodás megszűnése miatt sok magatartó juhász érkezett az Alföldről Erdélybe (Kovács L. 2008: 36, 229).

643 A belső-mezősi falvak legtöbbszörében emberemlékezet óta csak helybeli, vagy környékbeli pásztorokat alkalmaznak. A visszaemlékezések szerint Visában 1940 és 1970 között sok esetben helyi, szegény magyar gazdálkodók is vállalták a juhászatot. K. Kovács László 1947-es, Bálványosváralja juhászatáról szóló tanulmányában leírta, hogy a rengeteg rá háruló feladat miatt a pásztor csak falubeli lehet (Kovács L. 1947: 196). Hasonló volt a helyzet a Borsa-völgyében is (Kovács L. 2008: 233–234).

jellegüket levetkőzve, a kapcsolódó bothasználatot passzívva szelídítve, a románok gyakorlatába kerülve épültek be a helyi tánc kultúrába.⁶⁴⁴

Az erdélyi eszközös táncokról szóló írásomban utaltam rá, hogy a pásztortáncok rituális jellege (kaluser) a 20. század elején megkopott, több esetben (lásd a fonóbeli *kecsketáncot*) bemutató, illetve szórakoztató jellegűvé vált, majd az első világháború környékén lassan kikerült a használatból (Varga S. 2010b: V). A korábbi, mindenkit „élni hagyo” (Kós 2000 I.: 176) gazdasági és társadalmi rendszer az arányosítás és a tagosítások hatására gyökeresen megváltozott. A régi falusi rendtartás előírásai, megkötései eltűntek (Kós 2000 I.: 88) a régi „tempós” (értsd nyugodt) parasztember helyett megjelent az újításra törekvő, sok esetben spekuláns falusi gazdálkodó (Kós 2000 I.: 88–89). Csupán racionális gazdasági értelemben előrelépésként értékelhető változások (Kós 2000 II.: 334) mellett megnövekedtek a társadalmi egyenlőtlenségek, ezekkel párhuzamosan pedig megváltozott a mezősi ember értékrendje, gondolkodása (Kós 2000 I.:140). Mindez „magával hozta a korábbi pezsgő községi élet, közügyintézés meggyengülését is” (Kós 2000 II.: 334).⁶⁴⁵ Korábban a faluközösség által irányított termelés és az ezzel kapcsolatos közösségi egyeztetés szabályozta a falusi életet (Makkai G. 2003: 49–52). Az elkülönített, tagosított birtokon gazdálkodó parasztemberek K. Kovács László megfigyelése szerint a közösségi élet hagyományait lassan elhagyták, életszemléletük megváltozott. „A tagosítás olyan határkővé vált, amelynél otffejlesztette a bálványosváraíjai nép régi szokásai nagy részét, dalai javát, táncai régi módját...” – írta a szerző (Kovács L. 1947: 47). A K. Kovács László által megfigyelt bálványosváraíjai és a Borsa-völgyi folyamatokhoz, valamint a Kós Károly által leírt széki, katonai változásokhoz hasonlóak az egész Mezőségeen lejátszódtak, melyek kitapinthatóak a tánc- és a zenei kultúra 20. század eleji változásaiban is.⁶⁴⁶

Visában és környékén a 20. század elején a táncalkalmak szervezésében megjelenő társadalmi feszültségek (külön *gazdatánc*, külön *szegénytánc*) egyértelműen az arányosításhoz köthetők. A földbirtok jelentőségének növekedésével megjelent a 20. század jellegzetes paraszti földéhség tünete, ami a paraszti társadalmak szociális egységét, kulturális szokásrendjét sok helyütt végzetesen megbontotta (Kós 2000 II.: 334). A „hány holdas gazda” az 1900-as évektől vált meghatározó fogalom má (Kós 2000 I.: 62). A mezősi házassági kapcsolatok bizonyos körét meghatározó „föld megy a földhöz” elv is ebben a korszakban erősödött meg Visában. Ezt mutatja a tiltott kapcsolatok, a menyasszonyszöktetések gyakorivá válása ebben a korban,

644 A dél-dunántúli területekhez hasonlóan (Martin 1990: 405), a pásztorkultúra bizonyos elemei (például a botos táncok) vélhetően így kerülhettek be a mezősi falvakba, ahol a legtovább – nem véletlenül – éppen a románok gyakorlatában (*rományeste in botá*) maradt fenn egészen az I. világháborúig.

645 Elszórt adatok, megjegyzések alapján feltételezhetjük, hogy ötven évvel korábban a feudális költősségek megszűnésére is nagyfokú érzékenységgel reagáltak az erdélyi falvak (Makkai G. 2003: 49). A faluközösség egy termelő szerkezetet működtető társadalmi szerveződés volt. Az általa szabályozott élet, a közösségi egyeztetés, szabályozás irányítja az életet (Makkai G. 2003: 49–52).

646 A székiek 1908-ig pereskedtek az arányosítás ellen (Kós 2000 II.: 332–333), Kidén 1912-ben fejeződött be az arányosítás utáni tagosítás (Kovács L. 2008: 31).

aminek következtében nem rendeztek táncmulatsággal járó lakodalmakat, legfeljebb egy kis vacsorát.⁶⁴⁷

A falvak, illetve falurészek szerint megrendezett közösségi események, például az utcánként, szegenként elkülönülő táncmulatságok vélhetően szintén, egy, tagosítás előtti földközösségi rendszer maradványai.⁶⁴⁸ A különböző társas munkák (arató-, hántókaláka, cimboraságban való szántás, kölcsönbe aratás stb.) gyökerei szintén ebbe a korszakba nyúlnak vissza (Kós 2000 I.: 153, 172–173, 183, 189) csakúgy, mint a napszám, ami a jobbágykorszak robot- és terményszolgáltatásainak kései maradványa lehetett (Kós 2000 I.: 138).⁶⁴⁹

Visa soha nem tartozott a palatkai tánckörzet gazdag falvai közé, ugyanakkor az adatokból arra lehet következtetni, hogy a 20. század elején-közepén a helyi földesúr, a bíró és a helyi és környékbeli nagygazdák támogatásának (kalákák rendezése), a kiszámítható gazdasági helyzetnek és a zenészek viszonylagos túlkínálatának köszönhetően a rendszeres hétfégi *táncokon* többször muzsikáltak jó zenészek, mint a későbbi időszakokban.

A belső-mezőségi falvak zenei- és táncművelésében a változások a terület elzártsága, kevésbé polgárosult mivolta miatt meglehetősen lassan zajlottak le. Ennek köszönhető, hogy a visszaemlékezésekből még megismerhetők olyan táncos szokások, térhasználati formák és régies táncstílus, amelyek az arányosítás előtti korban gyökerezhetnek. A legényesek térhasználati változásai figyelemre méltóak ebből a szempontból. A közösséget szimbolizáló körforma, amikor is a férfiak körben állva, mozdulataikat egymáshoz hangolva táncolnak leginkább az első világháború előtt volt divatban. Ebből az időszakból már vannak adataink ennek felbomlására és a szövegszerű formák megjelenésére. Ugyanez igaz a négyes táncra, ami a két világháború között kezdett kimenni a divatból. A mezőségi magyarok lassú aszimmetrikus lüketetésű párkezdő táncának, a *lassú cigánytáncnak* változásai is figyelemre méltóak. A lassút kísérő jaj-nóták közösségi éneklése az első világháború környékén ment ki a divatból Visában. A legidősebb adatközlőknél még megfigyelhetők voltak például az aszimmetrikus zenéhez való sokszínű alkalmazkodás különböző lépéskombinációk, simítások, amiket aztán a második világháború után felváltott az egyöntetű *akasztás*. A forgós-forgató páros táncok motívumkészletében a korábban már ismertett régies mozzanatok, szintén valamikor a két világháború között kezdtek el kikopni a használatból, bár nyomaikban még a 2000-es években is felfe-

647 A lakodalmak elmaradása, (a menyasszonyt csak átvitték a hegyen) az első és a második világháború, illetve a tévesz-szervezés utáni *szegény világban* volt még jellemző, ahogy azt a visai visszaemlékezések egyértelműen mutatják.

648 Magyarországot esetében a négyes tánc előadásmódjában is észlelünk területi különbséget két része. A korábban különálló református többségű Alsószovátton (a mai Alszege) és a többségében unitárius Felsőszovát (a mai Felszege) élők még 20. század közepén is igyekeztek a táncművelés egyes jegyei alapján megkülönböztetni magukat egymástól. A négyesben a keringés közben a felszegeiek külső, az alszegeiek pedig belső lábbal léptek a zenei főhangsúlyra.

649 Az általunk vizsgált korszakban a visai fiatalok gyakran napszámba mentek, hogy előteremtsek a mulatságra való költségeket. A földet kiadó nagygazdák tulajdonképpen az e célból végzett kalákamunkák értékét is napszámban mérték.

dezhetőek voltak az 1930-as években születettek táncában. Gyűjtött adatok szerint ugyanígy változhatott a tánc és a mulatság közbeni magatartás is az introvertáltból az extrovertált viselkedés irányába.

A Mezőség északi és nyugati területein a régi, a modernizáció időszakában fokozatosan lesüllyedő, az egykori jobbágyivadékokkal együtt élő közép- és kisbirtokos réteg is érezte kulturális hatását. Az új nemzeti tánc típus, a csárdás 19. század végi elterjedése köszönhető nekik.⁶⁵⁰ A vizsgált területünkhöz képest modernebb marosszéki tánc kultúra hatása vélhetően a verbunk belső-mezősi területen való szórványos megjelenésében mérhető le. Visát és környékét a kismemesi hatások kevéssé érintették, amit a forгатós-forgós táncok motívumkincsének és dallamkísérének régi, szinte érintetlen vonásai is mutatnak.

A két világháború és az ezzel járó társadalmi változások is hatással voltak Visa és környékének kultúrájára.⁶⁵¹ Itt elsősorban a nemzetiségi ellentétek kiéleződésére gondolok, ami Visa táncalkalmainak szervezésének változásaiban tetten érhető. Az első világháború kulturális elemek intenzív cseréjét hozta, felerősítve a hétköznapi műveltség bizonyos fokú homogenizációját.⁶⁵² Egyes vizsgálatok ugyanakkor azt is mutatják, hogy a háborús krízishelyzetek után egyfajta kulturális, társadalmi visszarendeződés volt tapasztalható, a falusiak érthető módon igyekeztek visszatérni a korábbi, biztonságot jelentő társadalmi keretekhez, életformához.⁶⁵³

A trianoni elszakadás után mérséklődött a magyarországi, azon keresztül pedig a nyugati (városi) hatások intenzitása (vö. Pávai 2005a: 21). A táncok közül a magyar táncoknak tartott négyes és a lassú legényesek használata ekkor szűnik meg. A románok *gye a lungu* nevű vonulós páros tánca, és a magyarok *lassú cigánytánca* körülbelül ugyanebben az időszakban kezd kimenni a divatból. Ez utóbbi a továbbélését az 1960-as években induló, Kallós Zoltán nevével fémjelzett néprajzi érdeklődésnek és az 1970-es években induló tánc házmozgalomnak köszönheti.

A második világháború és a visszacsatolás négy éve újból a nemzeti eszme (népies műdalok, irredenta- és katonanóták formájában) elterjedését hozta, de intézményes kereteken belül (iskolai oktatás során tanult magyar kettős stb.) is érkezett egységesítő hatás az anyaországból (vö. Pávai 2005a: 21). A hagyományos spontán és a rendszeres hétvégi táncalkalmak mellé ebben az időszakban sorakozott fel a bál, ami a táncszervezők feladatainak körét tovább bővítette.

650 A magyar parasztság kulturális mintáit, anyagi gyarapodása ellenére, a kis- és középnemesség bomló feudális rétegétől kapta, és nem a modernizációt jelentő városi elitől. A 19. század parasztkultúrája a régi nemesi életvitel számos elemét átvette. Ez a mintakövetés a parasztokat és a feudális örökséget hordozó dzsentri réteg kliens-patrónus viszonyából következhetett (Fél–Hofer 2001: 253–254).

651 A kapcsolódó társadalomnéprajzi kutatások jól mutatják a világháborúk okozta krízishelyzeteket a mezősi kisközösségekben. Mezősámsondon mindkét világháború alatt megugrott például a törvénytelen gyermekek és az öngyilkosságok száma (Szikszai 2010: 289, 291).

652 Járdányi a kidei dallamkéslet eredetét vizsgálva mutatta ki a katonáskodás erőteljes hatását (Járdányi 1943: 40).

653 Szikszai Katalin mezőisámsondi vizsgálatai egyértelműen alátámasztják ezt. Mezősámsond házasodási közege kitért a világháborúk alatt (Szikszai 2010: 296), majd a háborúk elmúltával a sámsondiak visszatértek a korábbi házassági körzet látogatásához (Szikszai 2010: 298).

Az infrastruktúrális, társadalmi zártság, gazdasági elmaradottság miatt az élelem-, a termelőeszközök-, és a ruházat előállításával mellett, a kulturális élet területén is meglehetősen nagyfokú önállóság jellemezte Mezőséget még a 20. század közepén is. Az erősen hierarchizált falusi társadalom még a 19. századi közösségi magatartás- és életmódbeli formákat tovább őrizte ebben a korszakban (Szász 1988c: 1739, 1743). Ennek köszönhetően az 1930-as, 1940-es években a belső-mezői falvak paraszti táncművészei erős integrációs készséget mutat. Több tánc is ekkor kerül be a visai táncművészetbe, amelyek közül a *tirnává* páros és szóló formája szinte teljes mértékben beépül a helyi táncművészetbe, de más táncok is, mint például a *valcer* és a *hétlépés* is elindulnak a folklorizáció útján. Motívumkincsük dobogó-bokázó mozdulatokkal egészül ki, térhasználatukban pedig megjelenik a hagyományos, páros táncokra jellemző, zenés előtti figurálás. A legtöbbet használt páros táncok (csárdás, szökös) formakincsük expresszív elemekkel bővül (egyre több kar alatti forgatás, nehéz csapcsoló motívumok) táncművészetében új dallamok (*magyar csárdás*) jelennek meg.

Úgy vélem, hogy a visai paraszti táncok formái szempontból ekkor, az 1940-es években, illetve az 1950-es évek elején érték el a motívumai gazdagságuk csúcspontját. A tánc formái fejlődésével ugyanakkor óhatatlanul együtt járt a specializált tudás megjelenésével (ezt mutatja a legényesek szölkös jellegének megerősödése is), ami a tánc közösségi kohézióját gyengítette, hiszen kizárta kevésbé ügyes, felkészült táncosokat. Véleményem szerint ez előkészítette a táncművészet későbbi gyökeres megváltozását.⁶⁵⁴

A második világháború utáni és a tévesz-szervezés alatti nehéz időszakban a visaiak kevesebbet tudtak áldozni zenés multságokra. Ennek következtében legtöbbször gyengébb, Palatkáról elszármazott zenészspezialisták zenéltek még a lakodalmak nagy részén is. Mindezt alátámasztja a helyi „amatőr” zenészek számának növekedése, és egyre gyakoribb részvétele a felnőtt táncművészeikben. A visai paraszttáncok korábban csak a házi multságokat, és a gyerekek táncművészeit szolgálták ki.

A mezősi lakosság életkörülményei – a nagy többséget tekintve – a szocialista iparosodással és a városiasodással valamelyest javultak (vö. Szász 1988c: 1762–1766). Ugyanakkor a tévesz megszervezése szétverte a faluközösséget és annak intézményeit: az 1960-as évektől fokozatosan szűntek meg a táncos *kalákák*, gyökeres változások álltak be a táncművészetben és táncrendezésben. A legtöbbet használt táncok (csárdás, szökös) máig tartó formai egyszerűsödése is ebben az időszakban kezdődött el.

A pénzforgalom is a kollektivizálás alatt vált jelentőssé a mezősi falvakban (Kós 2000 I.: 138). A szülők többet tudtak áldozni a gyerekekre, Visában ezért váltak gyakoribbá átmenetileg a gyermekek táncművészei. Az 1950-es évek végétől lassan stabilizálódó gazdasági helyzet a zenészfogadás lehetőségeiben is megmutatik: a visaiaknak egyre jobb zenészeket sikerült fogadni a rendszeres *táncokra*, jelesek

654 Mindez összecseng Fél Edit megállapításával, aki szerint kulturális változás előtt a „régie” kulturális jelenségek éppen a váltás időszakában válnak a legteljesebbé, kontúrjuk ekkor erősödik fel (Fél 1952: 409).

alkalmakra (gyakran a téesz, illetve az iskolaigazgató segítségével) pedig már a legjobbakat is elhívhatták. Mindezek ellenére az elzártabb falvakban konzerválódott a régi élet sok eleme (vö. Szász 1988c: 1762–1766), a napszámmal és a terménnyel való fizetés Visában például általános maradt (vö. Kós 2000 I.: 138).

Az 1960-as évek közepén faluba vezetett villamos áram a zenészfogadásban jelentős változást hozott. A hétvégi táncalkalmakról fokozatosan kiszorultak a vonószeszek, helyüket a lemezjátszó, később a magnetofon, majd a számítógép vette át.

A visszaemlékezések szerint a téesz közel harminc éve alatt a faluközösség fokozatos gyengülésével a korábbi erkölcsi előírások lassan háttérbe szorultak, egyre gyakoribbá vált a lopás, az ügyeskedés (vö. Peti 2006: 30–31), a táncmulatságra fordított költségeket például a legények gyakran saját családjuk megkárosításával teremtették elő. Mindez a korábban egységesebbnek tűnő faluközösség társadalmi kötelékeinek lassú lazulására utal.

A téesz szervezése körüli időszak társadalmi feszültségei a táncalkalmak rendezésében beálló változások (a nagygazdáknak történő kalákamunka elmaradása például) is tükrözik.⁶⁵⁵

Az 1970-es évektől általános jelenséggé vált az ingázás (*návetázás*), ami egyrészt szintén a régi közösségek felbomlását siettetette, másrészt hozzájárult az életmód bizonyos mértékű korszerűsítéséhez (vö. Szász 1988c: 1762–1766). A városba irányuló migráció megjelenésével és a villany bevezetése következtében a falvak fokozatosan megnyíltak az ingázók és a média által közvetített tömegkultúra előtt.⁶⁵⁶ Ennek köszönhetően kerültek be a faluba dömpingszerűen az eddigről gyökeresen eltérő, új zenei- és táncdivatok, amelyek a korábbi tánc kultúrát teljesen megváltoztatták. Legkorábban a 20. század folyamán bekerült elemek tűnnek el: polgári táncok legtöbbször például a hatvanas évekig használták, jelentőségük ezután fokozatosan csökkent. Kivételt képez ez alól a keringő, amely a lakodalmak szertartásos mozzanataként (menyasszonytánc) ma is jellemző.

Ebben a korszakban kezdődik az a folyamat, melynek során a falu társadalma a szórakozás, és önkifejezés formáit tekintve kettészakad: az öregek válnak a hagyományok birtokosává, a fiatalok pedig a modern kultúra ismerőivé. A táncfolklorisztikai kutatások, valamint a tánccházak érdeklődés formái értelemben konzervál néhány műveltségi elemet, ugyanakkor az idősebb korosztályra való fókuszálás miatt hozzájárult a kulturális szakadék elmélyítéséhez.

Az 1960-as évektől a táncélet szervezése fokozatosan intézmények (kulturális ház, zsuki tanács), később vállalkozók kezébe ment át, a visai fiatalság már a kulturális önellátás és alkotás helyett a kulturális javak fogyasztására váltott. A táncok ko-reológiai változásai is ezt támasztják alá: a hagyományos paraszti tánc kultúrában több, egymástól gyakran eltérő formájú (legényesek és páros táncok) tánc típusok, ezek organikus egysége, illetve formai sokszínűségük mára eltűnt, a mostani, po-

655 Társadalmi problémákra utal a táncszók használatának megváltozása is, amire Békési Tímeával egy korábbi tanulmányunkban már rámutattunk (Békési–Varga [2010]: 93–95).

656 Visában 1967-ben vezették be az áramot.

puláris tánc- és zenei kultúra jóval homogénebb és egyszerűbb, formai-strukturális tekintetben egyaránt. Mindez a funkcionális változásokat is jelenti: a bonyolult szerkezetű, veretes motívumokból álló mozdulatsorokat hosszú évekig is kellett gyakorolni, mire azt a táncot az illető használni tudta. Ez a ma divatos táncokra már nem igaz. A tanulásba befektetett munka mennyiségét és minőségét, a mozdulatok kimunkáltságát, esztétikáját tekintve az 1950-es évektől egyértelmű szegényedési folyamatról beszélhetünk, ami az önkifejezés és kulturális alkotás területén a lehetőségek beszűkülését is jelzi. Ugyanakkor a modern táncok és zenék ismerete, alkalmazása a visai fiatalokat is bekapcsolta a világon mindenhol ismert nemzetközi aktuális divatokba.

A modern táncok elterjedésével a tánc közbeni magatartásmód is megváltozott. Az idősebb korosztály még rendkívül méltóságteljesen, komolyan, introvertált módon táncolta a táncokat. A fiatalabbaknál a hagyományos táncok előadásakor is egyre többször figyelhető meg a tánc közbeni extrovertált viselkedésmód (hangos kiáltások, élénk gesztusok stb.)

A szocializmus a gazdasági és társadalmi háttér erőteljes átrendezésével, gyökeres kulturális változásokat idézett elő, ugyanakkor a szigorú rendszer tiltásai, a kisebb társadalmi mobilitás, anyagi lehetőségek szűkössége és a kisebbségek kulturális bezárkózását elősegítő intézményesített nacionalizmus miatt a magyarországihoz képest sokkal lassabban és kisebb mértékben változott a hétköznapi kultúra, főleg az infrastrukturális, gazdasági értelemben elmaradott tájak falvaiban. Az 1960-as évek újabb könnyűzenei és divat irányzatai (beat) a magyarországihoz képest kb. tíz év késéssel és jóval kisebb mértékben jutottak el az erdélyi falvakba, a kommunista rezsim hatékony információ-szűrésének köszönhetően. A korszak gazdasági recessziója is a kulturális önellátás hagyományos formáit tartotta életben (vö. Pávai 2005a: 21).

A lakodalmakon, ünnepi táncalkalmakon a fokozatosan javuló gazdasági körülményeknek köszönhetően egyre jobban reprezentálhattak a visaiak, ebbe beletartozott az is, hogy a legjobb palatkai zenészeket, az 1980-as évektől öt, az 1990-es években néha hat-héttagú bandát is meg tudtak fogadni.

Az 1995-re kialakult romániai mikrogazdasági válság Visában is éreztette hatását, a „visszaparasztosodást” jelentősebb tőke nélkül megpróbáló családok a korszak vesztesei lettek (Peti 2006: 38). Emiatt az 1990-es évek eleji felbuzdulás csalódásba fordult, ami az élet minden területére (tanulás, egyéni érvényesülés, közösségi, kulturális élet stb.) negatív hatást gyakorolt,⁶⁵⁷ a faluközösség megtartó

657 „A gazdaság instabilitása, a növekvő munkanélküliség, a falu felnőtt társadalmának apatikus küzdelme [...] a visszakapott földekkel, a sok munkával - mindez befolyásolja a mai gyermekek iskolai teljesítményét, tanuláshoz való viszonyulását. Az egyre apadó létszámú osztályokban (legáltalában 4 gyerek) alig van [...] versenyszellem, a gyermekek jó része folyamatosan képessége alatt teljesít [...] A belső hajtóerők, a teljesítményvágy, az önmegvalósítás vágya [...] szinte teljesen hiányoznak. Ha meg-megcsillan is az intellektuális kíváncsiság, ha a tanórákon ki is alakul a pozitív magatartás, mivel alacsony az igény szint és alacsony az énbetetés foka, mivel teljesen rendszertelen az otthoni, önálló, iskolához kapcsolódó intellektuális tevékenység, az iskolai teljesítmény szintje alacsony (kivételesen kb. 15–20%-a)” (Virág M. 1995b: 3).

ereje fokozatosan gyengült, ezzel párhuzamosan a csökkent a közösségi események, így a táncalkalmak, lakodalmak száma.

Visa lakosságának száma az 1970-es években kezdett csökkenni, ez jelentősen felgyorsult az 1990-es évektől. Valószínűleg a közösség kicsi (és folyamatosan fogyó) lélekszámának tudható be, hogy a közeli Kolozsváron az 1990-es évektől tetten érhető kulturális szegregáció, különböző zenei irányzatok „fősodra” mentén létrejövő szubkulturális csoportok (Patakfalvi 2007: 75, 78) jelenléte Visában kevésbé éreztette hatását.

A vizsgált kulturális jelenségek irányát tekintve elmondhatjuk, hogy a 20. század végéig a különböző történeti korszakok tánc- és zenei divatjai Nyugat-Európából kiindulva Magyarország érintésével jutnak el Közép-Erdélybe, azon belül is az általunk vizsgált belső-mezőszégi területre. Ez a folyamat az 1990-es években változott meg gyökeresen, amikor is a média által közvetített új, nyugati zenei- és táncstílusok már Magyarország közvetítő szerepe nélkül hatnak. Érdekes jelenség a keletről érkező mahala és manele-zének, valamint a kapcsolódó törökös jellegű hastáncformák egyre nagyobb térnyerése, ami a vizsgált terület és feltehetően egész Erdély populáris kultúrájának „balkániasodását” jelzi.

A korábbi, társadalmi, és műveltségbeli különbségeket jól szimbolizáló térhasználati rend is fokozatosan megváltozott, leegyszerűsödött. Ma már csak etnikai és nemi alapon különülnek el egymástól különböző csoportok a tánchelységeiben, azok is csak a táncalkalom kezdeti fázisában.

Az idegen legény intézményének átalakulásával, a vásári *táncok* eltűnésével a belső-mezőszégi falvak társadalmi viszonyrendszere is megváltozott: a palatkai tánckörzet elvesztette jelentőségét, a 2000-es években már néhány, korábban más kulturális egységbe tartozó szomszédos falu (Zsuk, Szék) fiataljai is mejelentek a hétvégi táncalkalmakon. A falu kulturális-társadalmi különállásának megszűnését a *másfalusi* legények fogadásával kapcsolatos szokásrend eltűnése is jelzi.

Homogenizáció mutatkozik a tánc kultúra egyes elemeinek etnikus jellegében is. Az 1960-as évek előtt egyes táncokhoz kapcsolódó tulajdonképpent a mai táncoknál-zenéknél már csak halványan van jelen, a nemzetiségek által külön rendezett táncalkalmak megszűntek.

Az 1970-es évek *pikapos* mulatságai, és a későbbi diszkók bizonyos értelemben a korábbi rendszeres hétvégi táncalkalmak utódjai, de csak a hétvégi szórakozás funkcióját tekintve töltik be ugyanazt a szerepet (vö. Molnár P. 2011: 66). A diszkó a társadalmi struktúrában betöltött szerepére vonatkozóan elmondhatjuk, hogy a résztvevők köre jelentősen leszűkült: a tánc- és zenei ízlés változása és a kései kezdés miatt az idősebb korosztály teljesen kiszorult a hétvégi táncalkalmakról, ennek következtében a diszkóban szokásos viselkedési és érintkezési szabályokat is kevésbé ismeri, mint korábban. Mindez a tánc korábbi közösségteremtő és összetartó (lásd házasemberek a táncon) funkciójának gyengülését mutatja.

12. kép. Pihenő táncosok egy szüreti bál szünetében.
Készítette Varga Sándor, 2012. október 15-én, Visában.

Epilógus

Könyvemben nem vállalkoztam a vizsgált táncok pontos formai-strukturális vizsgálatára. A motívumkészlet átalakulásának pontos feltérképezéséhez, a tánc társadalmi kapcsolatainak jobb megértéséhez, és ezeken keresztül a változásvizsgálat pontosításához és elmélyítéséhez ezt a munkát a közeljövőben el kell végezni.

A térhasználatra vonatkozó megfigyeléseket is pontosítani kell a rendelkezésekre álló filmek segítségével. Ennek során, a reményeim szerint kimutathatóvá válik, hogy az egyes táncos egyéniségek táncalkotása mennyiben változik meg különböző proxemikai helyzetekben, illetve az, hogy a közösségben táncolók mozgása hogyan idomul egymáshoz.

A változások nem csak egy társadalmi eseménnyel állnak kapcsolatban, és nem minden esetben jelentkeztek azonnal. A szekeres lakodalom eltűnését például előkészítette az extenzív állattartás jelentőségének folyamatos csökkenése, ami miatt a szekér elé befogott fehér ökrök státusz-értéke nagymértékben csökkent. Visában az utolsó szekeres lakodalmat ugyanakkor 1960-ban, a téesz-szervezés időszakában tartották; a termelőszövetkezethez az utolsók között csatlakozó nagygazda, mintegy az ellenállását reprezentálva vitte végig a falun a lánya kelengyéjét. Egyes táncok formakincsének átalakulása, bizonyos tánc típusok megjelenése és eltűnése mögött is többféle, egymásra rétegesen ráakódott társadalmi-kulturális változásfolyamat húzódhat. Ezek pontos feltérképezése is a jövőbeli feladatok közé tartozik.

A különböző társadalmi csoportok kulturális kapcsolatrendszerének jellemzőit írásomban csak felvillantani tudtam. Az itt felsoroltak mellett a táncos szokásokra és táncillemre vonatkozó, jelentős mennyiségű gyűjtött anyagom feldolgozását is tervezem.

Szakirodalom és források

Ablonczy Bálint – Korniss Péter

2013 *A Mezőségtől Moldváig. Kallós Zoltán útjai*. Helikon, Budapest.

Aladics László

2000 *A szépenyerűszentmártoni magyarság táncélete*. Szakdolgozat. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged.

Aldobolyi Nagy Miklós

1943 Magyarok a Kis-Szamos mellékén. *Hitel* 8. (5) 346–357.

Almási István

1968 Repertoriul de cîntece populare românești la maghiarii din Braniștea. *Revista de Etnografie și Folclor* 13. (2) 171–179.

2009a Kodály és az erdélyi magyar népzene kutatás. In: Uő: *A népzene jegyében. Válogatott írások*. Európai Tanulmányok Alapítvány, Kolozsvár, 41–57. Javított kiadás. (Első megjelenés: In: László Ferenc (szerk.): *Utunk Kodályhoz*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984, 38–51.)

2009b Lajtha László mezőszéki kutatásainak példaértéke. In: Uő: *A népzene jegyében. Válogatott írások*. Európai Tanulmányok Alapítvány, Kolozsvár, 81–86. Javított kiadás. (Első megjelenés: *Magyar Zene* 34. (2) 1993, 207–211.)

2009c Kocsis Lajos népzene gyűjtése a XX. század elején. In: Uő: *A népzene jegyében. Válogatott írások*. Európai Tanulmányok Alapítvány, Kolozsvár, 154–182. Javított kiadás. (Első megjelenés: Kocsis Lajos századeleji népzene gyűjtése. In: Benkő András (szerk.): *Zenetudományi Írások*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980, 271–297.)

2009d Néhai Csoma Ferenc, esztényi primás. In: Uő: *A népzene jegyében. Válogatott írások*. Európai Tanulmányok Alapítvány, Kolozsvár, 183–191. Javított kiadás. (Első megjelenés: In: Bónis Ferenc (szerk.): *Erkel Ferencről, Kodály Zoltánról és korukról*. Püski, Budapest, 2001, 265–275.)

2014 Jagamas János emlékezete. In: Pávai István – Zakariás Erzsébet (szerk.): *Jagamas János népzenei gyűjteménye*. Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” – MTA BTK Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza, Cluj-Napoca–Budapest, 56–64.

Andor Mihály – Kuczi Tibor

1997 Halvány körvonalak. A magyar mezőgazdaság átalakulása szemmagasságból. *Kritika* 26. (3) 19–23.

Andrásfalvy Bertalan

1963 *Interjú a feketelaki Balla családdal*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Néptánc Archívum, Kézirattár, Akt.1493, Budapest.

- 1978 A táji munkamegosztás néprajzi vizsgálata. *Ethnographia* 89. (2) 231–243.
- 1999 A magyar nép magatartása éneklésben, táncban és a népszokásokban. In: Pozsgai Péter (szerk.): *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére*. Táton Kiadó, Budapest, 211–226.
- 2004 Hagyomány és környezet. In: Andrásfalvy Bertalan – Domokos Mária – Nagy Ilona (szerk.): *Az idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*. III. L'Harmattan, Budapest, 117–138.
- 2007 Gondolatok a táncról és tánckedvről. In: Barna Gábor – Csonka-Takács Eszter – Varga Sándor (szerk.): *Tánc hagyomány – átadás és átvétel. Tanulmányok Felföldi László köszöntésére*. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 25–31.
- 2008 *A magyarságkép torzulásai a világban és bennünk*. Szent György Kiadó, Budapest.
- [2010a] Népművészet és természeti környezet. In: Felföldi László – Müller Anita (szerk.): *Hagyomány és korszerűség a néptánc kutatásban. Pesovár Ernő emlékezete*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 13–21.
- 2010b Víz és társadalom a magyar történelemben. In: Bartha Elek – Keményfi Róbert – Lajos Veronika (szerk.): *A víz kultúrája*. (Studia Folcloristica et Ethnographica, 55.) KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen, 13–38.
- Antal Áron – Delbó Krisztina
- 2004 *A Magyarpalatka környéki páros táncokról*. Dolgozat a Népművészet Ifjú Mestere pályázatra. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Néptánc Archívum, Kézirattár, Akt.1644, Budapest.
- Árendás Péter
- 1992 *A magyarpalatkai banda. Tanulmány egy mezősségi falusi bandáról*. Szakdolgozat. ELTE Tanárképző Kar, Ének-Zene-Karvezetés Szak, Budapest.
- Áron Péter
- 1981 Erdély történelmi tájneveinek adattára és népeinek tájzsemlélete. In: Kálmán Béla – Sebestyén Árpád (szerk.): *Magyar nyelvjárások*. (KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Évkönyve 24.) Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 101–132.
- Babbie, Earl R.
- 2008 *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Balassa Iván
- 2003 *A szomszédos országok magyarjainak néprajza*. Planétás Kiadó, Budapest.
- Balás Gábor – Domokos Andrea
- 1991 *Erdély rövid jogtörténete 1947-ig*. A Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest.
- Balázs Éva
- 1939 *Kolozs megye kialakulása*. (Település és népességtörténeti értekezések, 3.) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

Balla Tamás

1996 Magyardecsei farsang. In: Barabás László – Pozsony Ferenc – Zakariás Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Erdélyi és partiumi farsangok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 241–243.

Balogh Béni, L.

2011 *The Second Vienna Award and the Hungarian-Romanian Relations 1940–1944*. Atlantic Research and Publications, Inc., Highland Lakes, New Jersey.

Balogh Ildikó

1996 *Melegföldvár táncélete és táncai*. Szakdolgozat. Magyar Táncművészeti Főiskola, Néptáncpedagógus Szak, Budapest.

Balogné Vatai Barbara

2005 *A tánc szerepe egy visai házaspár életében*. Szakdolgozat. Magyar Táncművészeti Főiskola Táncpedagógus Szak Néptánc Szakirány, Budapest.

Barabás Endre

1910 *Kolozs vármegye közgazdasági leírása*. Különnyomat a Közgazdasági Szemle 1910. évi július–augusztus havi füzetéből. Pesti Könyvnyomda-Rt., Budapest.

Barabás László

2009 *Akiket fog a figura. Farsangi dramatikus szokások, népi színjátékok Marosszéken*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

2010 A Mezőség néprajzi körvonalai és belső tagolódásának kérdései. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 53–61.

Barta Gábor

1988 Az erdélyi fejedelemség első korszaka: 1526–1606. In: Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története*. I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 409–541.

Bartók Béla

1997 Bartók levele Ziegler Mártának Marosvásárhelyre (1914). In: Sebő Ferenc (szerk.): *Népzenei olvasókönyv*. Planétás Kiadó, Budapest, 163–168.

Bálint Zoltán, dr.

1943 Egy mezőségi nemes udvarház. *Nép és Nyelv* 3. 61–63.

Bárth János

1982 vlachjogú falu szócikk. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 5. Akadémiai Kiadó, Budapest, 587.

Bedő Valér

2011 XXI. századi pillanatfelvétel egy erdélyi, mezőségi falu táplálkozási szokásairól. In: Varga Sándor (szerk.): *Belvedere Meridionale* 23. (1) *A visai Kőrís alatt... Tanulmányok egy erdélyi, mezőségi falu népi kultúrájáról*. Belvedere Meridionale Alapítvány, Szeged, 100–102.

Beissinger, Margaret H.

2007 Muzică Orientală. Identity and Popular Culture in Postcommunist Romania. In: Buchanan, Donna A. (ed.): *Balkan Popular Culture and the Ottoman Ecumene. Music, Image, and Regional Political Discourse*. (Europea. Ethnomusicologies and Modernities 6.) The Scarecrow Press Inc., Maryland–Toronto–Plymouth, 95–142.

Beke György

1993 Az erdélyi Versailles romjainál. Beszélgetés Bálint-Pataki Józseffel. *Honismeret* 21. (1) 21–29.

Belényesy Márta

1958 *Kultúra és tánc a bukovinai székelyeknél*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Berecz Ágoston

2013 *The Politics of Early Language Teaching. Hungarian in the Primary Schools of the Late Dual Monarchy*. Central European University, Budapest.

Bereczky János – Domokos Mária – Paksa Katalin

1982 Magyar–román dallamkapcsolatok Bartók román gyűjteményében: Rumanian Folk Music II. kötet. In: Vargyas Lajos (szerk.): *Népzene és zenetörténet IV*. Editio Musica, Budapest, 5–109.

Berekméri Mária Erzsébet

2010 Városodás - városiasítás a Mezőségen. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 103–111.

Berlász Jenő

2010 A Mária Terézia-kori erdélyi kivándorlások szociális háttere. In: Uő: *Erdélyi jobbágyság – magyar gazdaság. Válogatott tanulmányok*. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek, 5.) Argumentum, Budapest, 11–43.

Békési Tímea – Varga Sándor

2006 Táncszók használata egy mezősegi faluban. In: Ekler Andrea – Mikos Éva – Vargyas Gábor (szerk.): *Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére*. L'Harmattan, Budapest, 291–310.

2008 Kiáltott rigmusok és használatuk Visában. *Folkszemle* 2008. június. (Elérhetőség: https://archivum.folkradio.hu/folkszemle/varga_tancszok/index.php)

[2010] Kiáltott rigmusok egy erdélyi, mezősegi faluban. In: Felföldi László – Müller Anita (szerk.): *Hagyomány és korszerűség a néptánc kutatásban. Pesovár Ferenc emlékezete*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 81–101.

Bidder, Sean

1999 *The Rough Guide to House Music*. Rough Guides Ltd., London.

Bíró Viola

2018 A román népzene „székelyes-magyaros” dialektusa. Bartók mezőségi gyűjtéseiről. In: Pávai István – Sófalvi Emese (szerk.): *Székely Népzene és Néptánc*. (Énlaka Konferenciák, 5.) Hagyományok Háza – Pécsi Tudományegyetem – Pro Énlaka Alapítvány, Budapest–Pécs–Énlaka, 113–125.

Borbély Bartis Éva

1996 Farsangolás Beresztelkén. In: Barabás László – Pozsony Ferenc – Zakariás Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Erdélyi és partiumi farsangok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 190–198.

Borbély Sándor

1891 Az aranyosszékiek tánca. *Ethnographia* 2. (6) 243–246.

Both József

2020 *Válaszút. A falu táncai és táncélete az 1950-es évektől napjainkig*. MA szakdolgozat. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged.

2023 *Válaszút. Egy Kis-Szamos menti falu és táncai*. Szakdolgozat. MTE Néptánc Szakirány, Táncos- és Próbavezető Szak, Budapest.

Both Zsuzsanna

2006 *A játék szerepe egy hagyományos közösségben. Széki népi játékok*. Szakdolgozat. Universitatea „Babeş-Bolyai”, Facultatea de litere, Specializarea etnologie maghiară – engleză, Cluj-Napoca.

Bödör András

2000 *Székről indultam. Önéletrajzi vallomás*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely.

Brednich, Rolf Wilhelm

2001 Quellen und Methoden. In: Uó (hrsg.): *Grundriß der Volkskunde. Einführung in die Forschungsfelder der Europäischen Ethnologie*. Dietrich Reimer Verlag, Berlin, 77–100.

Buckland, Theresa

1999 Reconstructing Meanings: The Dance Ethnographer as Keeper of the Truth. In: Uó (ed.): *Dance in the Field: Theory, Methods and Issues in Dance Ethnography*. Macmillan, London, 196–207.

Bucşan, Andrei

1977 A román néptánc sajátosságai. In: Kaposi Edit – Pesovár Ernő (szerk.): *Tánc-tudományi Tanulmányok 1976–1977*. A Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 314–339.

Bunea, Augustin

1900 *Din istoria românilor*. Episcopul Ioan Inocenţiu Klein, Blaş.

Busai Norbert

2000 *A magyarpalatkai zenészekről. Kodoba Béla emlékére.* Szakdolgozat. Magyar Táncművészeti Főiskola Néptáncpedagógus Szak, Budapest. (BTK, Zene-tudományi Intézet, Néptánc Archívum, Akt.1510.)

Cîmpeanu, Mircea, dr.

2016a Zona folclorică Câmpia Transilvaniei. In: Uő (coord.): *Cultura tradițională din județul Cluj. I. Câmpia Transilvaniei.* Editura Tradiții Clujene, Cluj-Napoca, 5.

2016b Muzicanții de pe Câmpie. In: Uő (coord.): *Cultura tradițională din județul Cluj. I. Câmpia Transilvaniei.* Editura Tradiții Clujene, Cluj-Napoca, 107–149.

Cîmpeanu, Mircea, dr. (coord.)

2016 *Cultura tradițională din județul Cluj. I. Câmpia Transilvaniei.* Editura Tradiții Clujene, Cluj-Napoca.

Claessen, Henri J. M.

2002 Anti-evolutionist interlude. In: Barnard, Alan – Spencer, Jonathan (ed.): *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology.* Routledge, London–New York, 327.

Costea, Constantin

1961 *Jocuri feciorești din Ardeal: Structura și tehnica mișcării.* Editura Muzicala a Uniunii Compozitorilor din Republica Populară Română, București.

1993 Az erdélyi román botostáncok. In: Felföldi László (szerk.): *Martin György emlékezete. Visszaemlékezések és tanulmányok születésének hatvanadik évfordulójára.* Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 93–97.

Csánki Dezső

1913 *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában.* 5. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Csorba János

2001 *Bár emlékezete maradjon meg...* Magyar Könyvklub, Budapest.

Csorba Judit – Farkas Károly – Galambos Zoltán – Kovács Emese – Tari János (szerk.)

1995 *Néprajzi filmkatalógus.* Néprajzi Filmstúdió, Budapest.

Csuri Szandra

2016 *Egy borsavölgyi falu tánckultúrája és társadalmi kapcsolatai a XX. században.* MA szakdolgozat. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged.

Czegei Wass György

1896 Diarium, avagy mindennapi lótt dolgokról való írás... In: Nagy Gyula (szerk.): *Magyar Történelmi Emlékek. Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból.* III. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Davies, Charlotte Aull

2002 *Reflexive Ethnography. A guide to researching selves and others*. Routledge, London–New York.

De Gerando, Auguste

2018 *Erdély és az erdélyiek*. Fordította és gondozta Gajda Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár. (Eredeti megjelenés: *La Transylvanie et ses habitants*, 1845.)

Dejeu, Zamfir

2000 *Dansuri tradiționale din Transilvania*. Clusium, Cluj-Napoca.

2001 Cultural Connections Regarding Traditional Music and Dance in Transylvania. In: Andó György – Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András (szerk.): *A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón. Esélyek, lehetőségek, kihívások*. Magyar Néprajzi Társaság, Békéscsaba–Budapest, 605–632.

Dejeu, Zamfir (coord.)

1984 *Taraful Soporul de Câmpie*. Nagylemez. Electrecord, București.

Delgado, Ángel Acuña

2005 Dance as an Analytic Model for Social and Cultural Interpretation: a Case Study. In: Dunin, Elsie Ivancich – Bibra Wharton, Anne von – Felföldi, László (ed.): *Dance and Society. Dance as a Cultural Performer*. Akadémiai Kiadó – Európai Folklór Intézet, Budapest, 65–71.

Demény Piroska

1998 *Aranyosszék népzeneje*. Sajtó alá rendezte Pávai István. Néprajzi Múzeum, Budapest.

Demény Piroska (szerk.)

1977 *Mezőségi hangszeres népzene / Muzică populară maghiară din Cîmpia Transilvaniei*. Kislemez. Electrecord, Kolozsvár.

Dimény Erika

2010 Társadalmi kapcsolatok a magyarszováti temetkezési szokásokban. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 118–140.

Dóka Krisztina

2007 Paraszti táncterminológia – táncos tudat. In: Barna Gábor – Csonka-Takács Eszter – Varga Sándor (szerk.): *Táncmagomány – átadás és átvétel. Tanulmányok Felföldi László köszöntésére*. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 53–82.

2011 Gondolatok a magyar táncfolklór akkulturációjáról. In: Bolvári-Takács Gábor – Fügedi János – Major Rita – Mizerák Katalin – Németh András (szerk.): *Perspektívák az új évezredben a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban*. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 102–113.

2014 19. századi társastáncok a magyar paraszti tánc kultúrában. *Tánc tudományi Közlemények* 6. (2) 49–66.

2015 A 20. század elejének társastáncai a magyar paraszti tánc kultúrában. *Tánc-tudományi Közlemények* 7. (2) 69–80.

Domby, Emeric

1967 *Dansuri populare din regiunea Cluj*. I. Casa Regională A Creației Populare, Cluj.

Dunăre, Nicolae

1978 Román–magyar–szász etnikulturális kapcsolatok. In: Herédi Gusztáv – Aradi József – Bustya Endre (szerk.): *Korunk Évkönyv 1979. Romániai magyar népismeret. Orbán Balázs születésének 150. évfordulójára*. [Intreprinderea Poligrafică], Kolozsvár-Napoca, 75–80.

Echim, Darius

2022 Binecuvântarea capelei mortuare și a căminului cultural din Vișea. *Radio Renașterea* 2022. november 11.

Egri László

1978 Kik a hóstátiak? In: Herédi Gusztáv – Aradi József – Bustya Endre (szerk.): *Korunk Évkönyv 1979. Romániai magyar népismeret. Orbán Balázs születésének 150. évfordulójára*. [Intreprinderea Poligrafică], Kolozsvár-Napoca, 67–74.

Egyed Ákos

1968 Székely vándorlás a századfordulón. *Korunk* 27. (5) 743–749.

2002 *Falu, város, civilizáció. Fejezetek Erdély gazdaság és társadalomtörténetéből 1848–1914*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.

Entz Géza

1996 *Erdély építészete a 14–16. században*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.

Esterberg, Kristin G.

2002 *Qualitative Methods in Social Research*. McGraw-Hill, Boston.

Faragó József

1946 *A tánc a mezősségi Pusztakamaráson*. (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, 7) Bolyai Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Kolozsvár.

Feischmidt Margit

1994 Etnicitás és helyi intézmények. Jegyzetek egy mezősségi faluról. *Regio. Kisebbségi Szemle* 5. (3) 119–128.

2007 Az antropológiai terepmunka módszerei. In: Kovács Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 223–233.

Feischmidt Margit – Szuhay Péter

2007 A sűrű leírás. In: Kovács Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 243–259.

Fél Edit

1952 Újabb szempontok a viselet kutatásához. *Ethnographia* 63. (3–4) 408–415.

Fél Edit – Hofer Tamás

2001 Tanyakertek, patrónus-kliens kapcsolatok Átányon. In: Hofer Tamás (szerk.): *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*. Kalligram, Pozsony, 237–255.

Felföldi László

1997 A funkció vizsgálata a magyar néptáncutatásban. In: Kóvágó Zsuzsa (szerk.): *Tánc tudományi Tanulmányok 1996–1997*. Magyar Tánc tudományi Társaság, Budapest, 100–108.

2002 Authenticity and Culture. In: Felföldi, László – Buckland, Theresa J. (ed.): *Authenticity: Whose Tradition?* Európai Folklor Intézet, Budapest, 110–129

2007 A kognitív szemlélet a táncutatásban. In: Sz. Farkas Márta (szerk.): *Zen tudományi Dolgozatok 2006–2007*. MTA Zen tudományi Intézet, Budapest, 237–242.

2008 A strukturális szemlélet a magyar néptáncutatásban. *Ethnographia* 119. (1) 1–22.

Földes László

1980 kosarazás szócikk. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. Akadémiai Kiadó, Budapest, 281.

1982 vlachok szócikk. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 5. Akadémiai Kiadó, Budapest, 587.

Fletcher, Margaret

1892 *Sketches of Life and Character in Hungary*. Swan Sonnenschein & Co. – Macmillan & Co., London–New York.

Flick, Uwe – Kardoff, Ernst von – Steinke, Ines

2004 Was ist qualitative Forschung? Einleitung und Überblick. In: Uők (hrsg.): *Qualitative Forschung. Ein Handbuch*. Rohwolt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg, 13–29.

Friss Hírek

1932 Az alsózsuki gróf eladta egy vagon búzáért a reformátusok templomát. *Friss Hírek* 1932. május 26. 3.

Fügedi János

2005 Táncszerkezet és motívumhasználat Jakab József pontozóiban. In: Sz. Farkas Márta (szerk.): *Zen tudományi Dolgozatok 2004–2005*. MTA Zen tudományi Intézet, Budapest, 259–318.

2018 Egyidejű mozdulatesemények, párhuzamos témák, térbeli ellentétek: a néptánc összehasonlító tartalmi elemzése. *Ethnographia* 129. (1) 69–101.

Fügedi János (szerk.)

2016 *Néptánc Tudástár*. MTA BTK Zen tudományi Intézet, Budapest. (Elérhetőség: <https://neptanctudastar.abtk.hu/hu>)

Fügedi János – Varga Sándor

2014 *Régi tánc kultúra egy baranyai faluban*. L'Harmattan – MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest.

Fülöp Mónika

2010 A bálványosváraljai falukutatás. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 62–77.

Galát Péter – Sztanó Hédi – Varga Sándor

2019a Az Utolsó Óra Program Erdélyi Táncgyűjtéseiről. In: Sztanó Hédi (szerk.): *Új Pátria. Az Utolsó Óra Program Erdélyi Táncgyűjtéseiből*. DVD melléklettel. Hagyományok Háza, Budapest, 9–23.

2019b Selections from the Final Hour Project's Transylvanian Dance Collection. In: Sztanó Hédi (ed.) *The New Patria. Selections from the Final Hour Project's Transylvanian Dance Collection*. DVD melléklettel. Hagyományok Háza, Budapest, 27–45.

Gatti Beáta

2009 *A vallás és a népi hitvilág kapcsolata egy mezősi faluban. A rontás hiedelemköre*. Szakdolgozat. SZTE Vallástudományi Tanszék, Szeged.

2011a „...aki hisz abba, az látja csak...” A rontás hiedelemköre Visában. In: Varga Sándor (szerk.): *Belvedere Meridionale* 23. (1) *A visai Kőrös alatt... Tanulmányok egy erdélyi, mezősi falu népi kultúrájáról*. Belvedere Meridionale Alapítvány, Szeged, 77–99.

2011b „Minden ember, aki hallja...” A dobolás, a kikiáltás szokása Visában. *Művelődés* 64. (12) 14.

2013 Mezősi önélet-rajz. (Ön)reprezentációk egy visai festő alkotásaiban. *Korunk* 24. (12) 74–81.

Gábor Anna

1956 Társadalmi jelenségek a néptánc kultúrában. *Táncművészet* 6. (8) 366–370.

Gábel András

1994 Magyarok a Nagy-Szamos völgyében. *Honismeret* 22. (6) 38–43.

Gergely Zoltán

2010 *Az Észak-mezősi lakodalom*. 13. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia. Dolgozat. Kolozsvár.

2019 Szenik Ilona népzenei gyűjtései a Román Akadémia Kolozsvári Folklór Archívumában. In: Pávai István – Gergely Zoltán (szerk.): *Szenik Ilona népzenei gyűjteménye*. Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” – MTA BTK Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza, Cluj-Napoca – Budapest, 51–58.

Gilyén Nándor

2005 *Az erdélyi Mezőség népi építészete*. Terc Kft., Budapest.

Giurchescu, Anca

1959 Despre ciclurile de joc din Ardeal. *Revista de Folclor* 4. (1–2) 261–278.

1992 A Comparative Analysis between the 'Căluș' of the Danube Plain and 'Călușerul' of Transylvania (Romania). *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 34. (1–2) 31–44.

Giurchescu, Anca – Torp, Lisbet

1991 Theory and Methods in Dance Research: A European Approach to the Holistic Study of Dance. *Yearbook for Traditional Music* 23. 1–10.

Gráfik Imre – Turbéky Dénes – Széki Soós János

2014 *Széki lakodalom*. Hagyományok Háza, Budapest.

Gunda Béla

1941 A román pásztorkodás magyar kapcsolata. *Nép és Nyelv* 1. 313–320.

1943 Magyar hatás az erdélyi román népi műveltségre. *Néprajzi Értesítő* 35. (1) 1–32.

Gyáni Gábor

1997 Kontextus és kontextualizáció a történetírásban. In: *Uő: Relatív történelem*. Typotex, Budapest, 49–65.

Györffy György

1987 *Az Árpád-kori Magyarország Történeti Földrajza*. 3. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Györffy István

1925 Kolozs vármegye néprajzi térképe a Hunyadiak korában. *Föld és ember* 5. (3–4) 103–107.

Győri Klára

1975 *Kiszáradt az én örömem zöld fája*. Emlékezés. Sajtó alá rendezte Nagy Olga. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Halmos Béla (szerk.)

1985 *Észak-mezőségi magyar népzene*. *Bonchida és Válaszút, Buza, Ördögösfüzes, Magyarszovát*. Gyűjtötte: Kallós Zoltán – Martin György – Halmos Béla. 4 nagylemez. Hungaroton Kiadó, Budapest.

Henics Tamás

2005 *Juhmérés Visában*. *Szent György-napi örökségünk*. Etnofon, Budapest.

Hints Miklós – Janitsek Jenő

1990 Magyarpalatka és Visa helynevei. *Nyelv – és Irodalomtudományi Közlemények* 34. (2) 182–188.

Hofer Tamás

1975 Három szakasz a magyar népi kultúra XIX–XX. századi történetében. *Ethnographia* 86. (2–3) 398–413.

- 1993 A magyar népi kultúra történeti rétegei és európai helyzete Martin György tánc kutatásainak fényében. In: Felföldi László (szerk.): *Martin György emlékezete*. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 11–22.
- 2009 A gyimesi csángó népcsoport kialakulása. In: Uő: *Antropológia és/vagy néprajz: Tanulmányok a két kutatási terület vitatott határvidékéről*. MTA Néprajzi Kutatóintézet – PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék – L' Harmattan, Budapest–Pécs, 66–77.
- Hofer Tamás – Fél Edit
1994 *Magyar népművészet*. Corvina, Budapest.
- Hoffmann Siglinda
2010 Vajdakamarás monográfiája. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 78–86.
- Hooker, Lynn
2007 Controlling the Liminal Power of Performance: Hungarian Scholars and Romani Musicians in the Hungarian Folk Revival. *Twentieth-Century Music* 3. (1) 51–72.
- Horsa István – Hanusz Zoltán (szerk.)
2015 *Annus néni daloskönyve. Az ördögösfüzesi Hideg Anna élete és dalai*. Őseink Nyomában Közhasznú Alapítvány, Komárom.
- Hortobágyi Ivett
2011 *Egy bálványoscsabai házaspár páros táncai*. Szakdolgozat. PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs.
- Horváth-May Dániel
2020a *Egy kiemelkedő széki táncos egyéniség tánca és az abban rejlő rögtönzési lehetőségek*. MA szakdolgozat. MTE Tánctanár Néptánc Szakirány, Budapest.
2020b *Tamás Márton „Kántor” férfitánca a 21. század néptánc-szemléletében*. BA szakdolgozat. ELTE Néprajzi Intézet, Budapest.
- Huszthyné Ocskay Rita
2014 *Egy Kis-Szamos menti falu zenekultúrája és amit eddig nem tudtunk róla. A Bonchidai Hírek, Bánffy Miklós regénytrilógiája és a bonchidai öregek emlékei alapján*. Szakdolgozat. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Zene-tanári MA – Népi vonós szakirány, Budapest.
- Ignác Rózsa
1990 *Anyanyelve magyar*. Kelenföld – Püski Kiadó, Budapest.
- Ilntichi, Gabriela
2007 Ottoman Echoes, Byzantine Frescoes, and Musical Instruments in the Balkans. In: Buchanan, Donna A. (ed.): *Balkan Popular Culture and the Ottoman Ecumene. Music, Image, and Regional Political Discourse*. (Europea. Ethnomusicologies and Modernities 6.) The Scarecrow Press Inc., Maryland–Toronto–Plymouth, 193–224.

Iordachi, Constantin

2017 *A fasiszta Vasgárda Romániában 1927–1941. Karizma, politika, erőszak.* L'Harmattan, Budapest.

Iosif, Corina

1995 *Interviews with Vasile Soporan, Frata, Transylvania.* Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Néptánc Archívum, Akt.1452.

Jagamas János

1977 Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez. In: Szabó Csaba (szerk.): *Zenetudományi Írások 1977.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 25–51.

Jagamas János – Faragó József

1974 *Romániai magyar népdalok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Jakó Zsigmond

1944a *A gyalui vártartomány urbáriumi.* Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.

1944b Belső-Szolnok és Doboka magyarsága az újkorban. In: Szabó T. Attila (szerk.): *Szolnok-Doboka magyarsága.* Minerva Nyomda Rt., Dés–Kolozsvár, 71–130.

1990 *A Kolozsmonostori Konvent jegyzőkönyvei. 1289–1556.* I-II. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 17.) Akadémiai Kiadó, Budapest.

Jankó János

1868 *Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány.* Athenaeum, Budapest.

Járdányi Pál

1943 *A kidei magyarság világi zenéje.* Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.

Jávorszky Béla Szilárd – Sebők János

2005 *A rock története.* I. Glória Kiadó, Budapest.

Juhász Dezső

1988 *A magyar tájnévadás.* (Nyelvtudományi Értekezések, 126.) Akadémiai Kiadó, Budapest.

2001 Nyelvjárási régiók. In: Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia.* Osiris Kiadó, Budapest, 263–316.

Juhos Márton

1985 Szék húsz esztendeje. *Korunk* 44. (8) 623–627.

Kádár József

1903 *Szolnok-Doboka vármegye monographiája.* VI. Szolnok-Dobokavármegye közönsége, Deés.

Kaepler, Adrienne L.

1991 American Approaches to the Study of Dance. *Yearbook for Traditional Music* 23. 11–21.

- 1999 The Mysique of Fieldwork. In: Buckland, Theresa J. (ed.): *Dance in the Field: Theory, Methods and Issues in Dance Ethnography*.: Macmillan – St Martin's Press, Basingstoke–Hampshire–New York, 13–25.

Kallós Zoltán

- 1964 Táncgyománnyok egy mezősegi faluban. In: Dienes Gedeon (szerk.): *Tánc-tudományi Tanulmányok 1963–1964*. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, Budapest, 235–252.
- 1970 *Balladák könyve*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- 1972 Tánc- és lakodalmi kiáltások. In: Létay Lajos (szerk.): *Utunk évkönyv 1973*. [Intreprinderea Poligrafică], Cluj, 106–121.
- 1978 Mezősegi temetés. *Forrás* 10. (7–8) 59–62.
- 1979 Adalékok az észak-mezősegi magyarság néprajzához. *Művelődés* 32. (1) 33–34.
- 1993 Észak-mezősegi magyar népzene. Tóvidék, Cege – Feketelak – Vasasszent-gothárd. *Kísérőszöveg a Kallós Archivum 3 audiókazettájához*. Válaszút Népművészeti Egyesület, Budapest.
- 1996 *Ez az utazólevelem. Balladák új könyve*. Magnókazetta melléklettel. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kallós Zoltán (szerk.)

- 2001 *Észak-mezősegi magyar népzene*. Visa. CD. (Kallós Archivum, 5.) Fonó Records Ltd., Budapest.

Kallós Zoltán – Martin György

- 1970 A gyimesi csángók táncalkalmái és táncai. In: Dienes Gedeon – Maác László (szerk.): *Tánc-tudományi Tanulmányok 1969–1970*. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 195–254.

Kaposi Edit

- 1947 A néptánc kutatás újabb feladatai. *Ethnographia* 58. (3–4) 242–246.
- 1999 *Bodrogköz táncai és táncélete: 1946–1948*. Planétás Kiadó, Budapest.

Karácsony Zoltán

- 2000 A tánc és a zene kapcsolata egy györgyfalvi férfi legényes táncaiban. In: Virágvölgyi Márta – Pávai István (szerk.): *A magyar népi tánczene*. Planétás Kiadó, Budapest, 95–141.
- 2009 A kalotaszegi legényes műfaji-funkcionális változatai. In: Kiss Gábor (szerk.): *Zenetudományi Dolgozatok 2009*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 341–371.

Karsai Zsigmond – Martin György

- 1989 *Lőrincréve táncélete és táncai*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest.

Kaschuba, Wolfgang

- 2004 *Bevezetés az európai etnológiába*. Csokonai Kiadó, Debrecen.

Kavecsánszki Máté

- 2014 Tánc és politika: Szempontok a tánc kultúra és a politikai akaratképzés közötti kapcsolat értelmezéséhez. *Híd*. (3) 74–89.
- 2015 *Tánc és közösség. A társastáncok és a paraszti tánc kultúra kapcsolatának elmélete bihari kutatások alapján.* (Studia Folkloristica et Ethnographica, 59.) Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék – Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- 2018 A köröstárkányi „porondtól” Rákosi szalonjáig: a népi tánc kultúra antropológiai vizsgálatának módszertanához és elméleti hátteréhez. In: Kavecsánszki Máté – Marinka Melinda (szerk.): *Táj és kultúra 1.* MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport, Debrecen, 46–72.

Kelemen Ferenc

- 1982 Néptáncaink szépsége, ereje. *Új Élet* 25. (2) 13–13.

Kelemen Lajos

- 1977 *Művészettörténeti tanulmányok.* I. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Kelemen László

- 2010 A kelet-mezőségi „válogatott”. In: Agócs Gergely – Árendás Péter – Kelemen László – Pávai István (szerk.): *Kelet-mezőségi népzene. Mezőörményes.* (Új Pátria: Jövők öröksége, 15/50.) CD kísérfüzet. Fonó Records Ltd., Budapest, 15–19.

Kelemen Zsófia

- 2010 Decentralizáció és közösségi fejlesztések Kolozsváron. In: Réti Tamás (szerk.): *Kincses Kolozsvár – ma. Tanulmánykötet.* Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 45–95.

Keltai Gábor

- 2000 *A visai sűrű magyar. Pap Samu tánca.* Szakdolgozat. Magyar Táncművészeti Főiskola Táncpedagógus Szak Néptánc Szakirány, Budapest.

Kemény János

- 1959 *Önéletírása és válogatott levelei.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Keszeg Vilmos

- 1996 Emlékek az aranyosszéki farsangról. In: Barabás László – Pozsony Ferenc – Zakariás Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Erdélyi és partiumi farsangok.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 234–237.
- 1999 *Mezőségi hiedelmek.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- 2001 Az írás és a beszéd konfliktusa: egy írástudó asszony „pere”. *Néprajzi Látóhatár* 10. (1–4) 135–148.
- 2009 Tanulmányok az erdélyi Mezőségről. *Művelődés* 63. (3) 3–3.
- 2010 Az erdélyi Mezőség néprajzi irodalma. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom.* Művelődés, Kolozsvár, 7–52.

2011 *A történetmondás antropológiája. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 7.) Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.)

2010 *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom.* Művelődés, Kolozsvár, 7–52.

Kézdi Gábor – Kertesi Gábor

1999 *A cigány népesség Magyarországon.* Socio-typo, Budapest.

Kiss Géza

2006 *Visai fényképes krónika. Híradás egy mezősi faluról.* Magánkiadás, Kolozsvár.

2010 *Háborús és békés szilánkok. Helyzetek, sorsok, emberek.* Magánkiadás, Kolozsvár.

Kiss Géza – Molnár Péter – Varga Sándor

2011 *A terep bemutatása: Mezőség és Visa.* In: Varga Sándor (szerk.): *Belvedere Meridionale* 23. (1) *A visai Kőrös alatt... Tanulmányok egy erdélyi, mezősi falu népi kultúrájáról.* Belvedere Meridionale Alapítvány, Szeged, 6–9.

Kiss István

1998 *Vizek sodrásában.* Pallas-Akadémia, Csíkszereda.

Kiss Jenő

2001 *A nyelvjárások szerepkörei.* In: Uő (szerk.): *Magyar dialektológia,* Osiris Kiadó, Budapest, 47–56.

Kiss Lajos

1988 *Földrajzi nevek etimológiai szótára.* II. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kocsis Rózsi

1988 *Megszépült szegénység.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1997 *Remények és kétségek között.* Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely.

2003 *Nyitott könyv a lelkem.* L'Harmattan, Budapest.

Komáromi Tünde

2021 *Sóvárgás és rettegés: szenvedélybetegek esküje a Mezőségen.* In: Bárh Dániel (szerk.): *Papok a 18–20. századi lokális közösségekben. Történetek találkozására.* (Folcloristica historica, 4.) MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport, Budapest, 457–475.

Kompár-Rómer Judit

2014 *A magyarpalatkai cigányzenészek örökítő munkája.* *Parlando.* (6) 1–24.

2015 *Hagyományok és hagyományozódás átalakulása Magyarpalatkán.* *Folk szemle* 2015. április. (Elérhetőség: <https://folkradio.hu/folk szemle/cikk/4/hagyomanyok-es-hagyomanyozodas-atalakulasa-magyarpalatkan>)

- 2017a The roma Musicians of Magyarpalatka as Preservers of Traditions. *Studia Universitatis Babeş–Bolyai Musica* 62. (1) 155–183.
- 2017b A magyarpalatkai zenészek társadalmi kapcsolatrendszerének változása a 20. században. *Ethnographia* 128. (4) 689–709.
- 2017c *A magyarpalatkai cigányzenész közösség alkalmazkodása. Adaptációs folyamatok egy makrotársadalmi környezetben.* Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Néprajz Doktori Program, Debrecen.
- Koncz Gergely
2014 A palatkai bögözésről. *Folkmagazin* 21. (1) 3–5.
- Kornis Gabriella
1997 *...őrizz, és én őrizlek téged...* Képzőművészeti Kiadó, Budapest.
2013 Turkajárás Szamosújváron. *Honismeret* 41. (1) 49.
- Kovács András, W.
2005 Kiegészítés a „Wass Albert-dosszié”-hoz. *Korunk* 16. (7) 98–101.
- Kovács Dóra
2014 „Női szemmel”: a páros táncok elemzése és értelmezése az erdélyi Magyarórdon. In: Vajda Zoltán (szerk.): *Tehetségek a tudomány horizontján. Válogatás a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara hallgatóinak tudományos munkáiból.* SZTE BTK, Szeged, 245–257.
2016 A társadalmi nemi szerepek kutatásának módszertani dilemmáiról. In: Bolvári-Takács Gábor – Németh András – Perger Gábor (szerk.): *Tánc és társadalom.* Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 113–118.
- Kovács Éva
2007 Interjú módszerek és technikák. In: Uó (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 269–277.
- Kovács Szabolcs
2021 *A nagysármási zsidók meggyilkolása (1944. szeptember 16–17.). Magyarok, románok és zsidók a magyar katonai megszállás időszakában.* (Clio Kötetek, 4.) Clio Intézet, Budapest.
- Kovács László, K.
1944 *A kolozsvári hóstátiaik temetkezése.* Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár.
1947 Adatok a bálványosváraljai fejős juhászathoz I–II. *Ethnographia* 58. (1–2) 45–55, (3–4) 191–210.
1956 Ethnographische Filmaufnahmen in Ungarn. *Néprajzi Értesítő* 38. 314–326.
2008 *A Borsa-völgyi juhászat.* Gondolat – Európai Folklór Intézet, Budapest.

Kósa Ferenc (szerk.)

2005 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. XII. Anyagát gyűjtötte Szabó T. Attila. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Akadémiai Kiadó, Kolozsvár–Budapest.

Kósa László

1977 Borsai völgye szócikk. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 1. Akadémiai Kiadó, Budapest, 340–340.

1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon. 1880–1920*. Planétás Kiadó, Budapest.

Kós Károly

1976 Vásárok és vidékek. In: Uő: *Falvak, tájak, hagyományok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 346–351.

1979 Régi munkaszervezési formák. In: Uő: *Eszköz, munka, néphagyomány. Dolgozatok a munka néprajza köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 366–387.

2000 *A Mezőség néprajza*. I-II. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Könczei Ádám

2004 Magyarpalatkai táncgyógyományok. In: Könczei Ádám – Könczei Csongor: *Táncház. Írások az erdélyi táncház vonzaskörzetéből*. (Krizsa Könyvek, 24.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 49–53.

Könczei Csilla

2009a Tánc és jelentés: Miről szólnak az absztrakt táncok. In: Uő: *Táncelméleti írások, 1987–2004 / Writings in Dance Theory, 1987–2004*. Editura Fundației pentru Studii Europene, Kolozsvár–Cluj, 39–45.

2009b A tánc mint multimediális poétikai kommunikáció. In: Uő: *Táncelméleti írások, 1987–2004 / Writings in Dance Theory, 1987–2004*. Editura Fundației pentru Studii Europene, Kolozsvár–Cluj, 47–51.

2009c Ötletek a tánc textológiai elemzéséhez. In: Uő: *Táncelméleti írások, 1987–2004 / Writings in Dance Theory, 1987–2004*. Editura Fundației pentru Studii Europene, Kolozsvár–Cluj, 53–67.

2009d A nemverbális rítusok verbális értelmezhetőségéről. In: Uő: *Táncelméleti írások, 1987–2004 / Writings in Dance Theory, 1987–2004*. Editura Fundației pentru Studii Europene, Kolozsvár–Cluj, 69–85.

2009e *Rituális identitás, rítus és reprezentáció a Brassó megyei Háromfaluban. A borica*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

2014 Egy táncelméleti modell felé. Gondolatok a tánc és a nyelv közötti analógiákról és különbségekről.” In: Könczei Csongor (szerk.): *Az erdélyi magyar táncművészet és táncstudomány az ezredfordulón*. II. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 33–56.

2020 Létezett-e valaha strukturalizmus a tánckutatásban? Nyelvészeti modellek, nyelvi analógiák és a szerkezet fogalma Martin György táncelmelésében. *Ethnographia* 131. (2) 254–269.

Könczei Csongor

- 2002 A regionális identitástudat határ(talanság) képzetei: Az átmeneti vidék fogalmának körülírhatatlanságáról. In: Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 12.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 7–28.
- 2004 Amikor a nép táncol, akkor néptáncol? In: Könczei Ádám – Könczei Csongor: *Táncház. Írások az erdélyi táncház vonzókörzetéből*. (Kriza Könyvek, 24.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 86–92.
- 2005 Az aranyosszéki tánc kultúráról, mint egy lehetséges táncdialektusról. *Művelődés* 58. (10) 13–16.
- 2009 *Hogyan lett a Kodobákból Codoba? Másodlagos identitásváltások a mezőségi cigánymuzsikus családnál*. (Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről, 25) Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca – Kolozsvár.

Kőváry László

- 1984 *Tájképek utazási rajzokban*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Kövesdi Kiss Ferenc

- 2006 *Riadóra szól a harang. A Mezőség településeinek helyzetképe (1891–1991)*. Kráter Kiadó, Pomáz.

Kukár Barnabás Manó

- 2012 *Sűrű leírás a magyar néptánc kutatásban. Esettanulmány egy dél-mezőségi lakodalomról*. BA szakdolgozat. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged.

Kun Árpád

- 2010 Temetkezési szokások Mezőkeszűben. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 112–117.

Kürti László

- 1995 Antropológiai gondolatok a táncról. In: Zakariás Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 3. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 137–153.

Kvale, Steinar

- 2005 *Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. József Műhely, Budapest.

Lajtha László

- 1954a *Széknyerűszentmártoni gyűjtés*. (Népzenei Monográfiák, 1.) Zeneműkiadó, Budapest.
- 1954b *Széki gyűjtés*. (Népzenei Monográfiák, 2.) Zeneműkiadó, Budapest.

Lehota József

2001 Az interjú típusok. In: Uő (szerk.): Marketing kutatás az agrárgazdaságban. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 36–39.

Magyar Zoltán

2007 *Tetűbőr belezna. Ördögösfüzesi népmesék és egyéb történetek.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

2011 *Felföld, Erdély, Moldova.* (A magyar népi kultúra régiói, 2.) Mérték Kiadó, Budapest.

2012 *Mezősegi népmondák.* (Magyar Népköltészet Tára, XIII.) Balassi Kiadó, Budapest.

Makkai Endre – Nagy Ödön (összeáll.)

1993 *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény, Új folyam, 20.) Szerkesztette és sajtó alá rendezte Barna Gábor. Második, bővített kiadás. Magyar Néprajzi Társaság – MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.

Makkai Gergely

2003 *Az erdélyi Mezőség tájékológiája.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Makkai Gergely – Fazekas Csaba – Kovrig Zoltán

2004 Az erdő szerepe az erdélyi-mezőség tájékológiái egyensúlyvesztésében. II. *Magyar Földrajzi Konferencia*, Szeged, 2004. szeptember 2–4. (Elérhetőség: http://www.geography.hu/mfk2004/mfk2004/cikkek/makkai_fazakas_kovrig.pdf.)

Makkai László

1942 *Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulása a XVII. sz. elején.* Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.

1944a *Erdély története.* Renaissance Könyvkiadóvállalat, Budapest.

1944b Belső-Szolnok és Doboka megye a középkorban. In: Szabó T. Attila (szerk.): *Szolnok-Doboka magyarsága.* Minerva Nyomda Rt., Dés–Kolozsvár, 45–70.

1988 Erdély a középkori magyar királyságban: 896–1526. In: Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története I.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 235–408.

Makkai Sándor

1936 *Holttenger.* Révai, Budapest.

Martin György

1955 *Bag táncai és táncélete.* (Néptáncosok kiskönyvtára, 16–18.) Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest.

1965 Beszámoló a Népművészeti- és Népművelési Intézetben végzett tánckutató munka eredményeiről. *Ethnographia* 76. (2) 251–259.

1973 Legényes, verbunk, lassú magyar: Szempontok az erdélyi férfítáncok összehasonlító vizsgálatához. In: Ortutay Gyula (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom VII.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 251–290.

- 1978 A táncciklus: A néptánc legnagyobb formai egysége. *Magyar Zene* 19. (2) 197–217.
- 1979a gólya, gólyás címszó. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 288–288.
- 1979b hétlépés, hétlépetű címszó. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 536–536.
- 1979c *A magyar körtánc és európai rokonsága*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- 1980a Az erdélyi táncagyomány földrajzi tagolódása. In: Lelkes Lajos (szerk.): *Magyar néptáncagyományok*. Zeneműkiadó, Budapest, 37–44.
- 1980b Fegyvertánc, mutatványos szólótánc, hajdútánc. In: Lelkes Lajos (szerk.): *Magyar néptáncagyományok*. Zeneműkiadó, Budapest, 107–183.
- 1980c A mezősegi férfitáncok régi és újabb típusai. In: Lelkes Lajos (szerk.): *Magyar néptáncagyományok*. Zeneműkiadó, Budapest, 188–229.
- 1980d Rögtönzés és szabályozódás a magyar néptáncokban. In: Ortutay Gyula (szerk.): *Népi kultúra – Népi társadalom XI–XII*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 411–449.
- 1981 Szék felfedezése és táncagyományai. In: Béres András – Szentpál Mária (szerk.): *Táncstudományi Tanulmányok 1980–1981*. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 239–277.
- 1982a A Maros–Küküllő vidéki magyar táncdialektus. In: Berlász Melinda – Domokos Mária (szerk.): *Zenetudományi Dolgozatok 1982*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 183–204.
- 1982b A széki hagyományok felfedezése és szerepe a magyarországi folklorizmusban. *Ethnographia* 93. (1) 73–83.
- 1984 Tánc és társadalom: Történeti táncnévadás-típusok itthon és Európában. In: Hofer Tamás (szerk.): *Történeti antropológia. Az 1983. április 18–19-én tartott tudományos ülészek előadásai*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 152–164.
- 1985 *A mezősegi sűrű legényes*. Népművelési Intézet, Budapest.
- 1990 Magyar táncdialektusok. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar Néprajz* VI. *Népzene, néptánc, népi játék*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 390–451.
- 1995 *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. Planétás Kiadó, Budapest.
- 1998a A magyar tánckincs történeti rétegei. In: Voigt Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. Osiris Kiadó, Budapest, 547–590.
- 1998b Táncrögzítés, tánclejegyzés. In: Voigt Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. Osiris Kiadó, Budapest, 590–598.
- Martin György – Németh István – Pesovár Ernő (szerk.)
- 1985 *Magyar Népzenei Antológia 1. Tánczene*. Nagylemez. Hungaroton, Budapest.
- Mauss, Marcel
- 2000 A test technikái. In: Uó: *Szociológia és antropológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 423–446.

Márkus Dezső (szerk.)

1900 *Magyar Törvénytár 1000–1895*. Franklin Társulat – Révay Testvérek Irodalmi Intézet Rt., Budapest.

Megyeri István

2003 *Bagacsáné, Székelyes, Gyulatelki: Földrajzi és személynévvel ellátott széki férfitáncok*. Magyar Táncművészeti Főiskola Táncpedagógus Szak Néptánc Szakirány, Budapest. (BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívum, Akt.1611).

Mikos Éva

2016 Paradigmaváltások a folklorisztikai terepmunka történetében a 19–20. század fordulóján és a 20. század első felében. In: Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán (szerk.): *Ethno-Lore XXXIII*. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 259–280.

Mikó Imre

1932 *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. (Az Erdélyi Fiatalok Falu füzetei, 4.) Erdélyi Fiatalok, Cluj-Kolozsvár.

Miskolczi Ambrus

1988 Erdély a reformkorban: 1830–1848. In: Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története*. III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1193–1345.

Mohay Tamás

1998 Arányok, erények és irányok. *BUKSZ* 10. (3) 309–311.

Molnár Anna

2003 *Visa gyermekvilága*. Szakdolgozat. Magyar Táncművészeti Főiskola Táncpedagógus Szak Néptánc Szakirány, Budapest.

Molnár Péter

2005 A táncház mítosza és valósága: amit a 21. század néprajzosa Széken talál. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Erdély-(de)konstrukciók*. (Tabula könyvek, 7.) Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 123–142.

2008 *Módszertani támpontok a mezősségi sűrű magyar oktatásához*. Szakdolgozat. Magyar Táncművészeti Főiskola Táncpedagógus Szak Néptánc Szakirány, Budapest.

2011 „...a néptáncot átalakították...” Hagyomány és modernizáció egy erdélyi falu tánckultúrájában. In: Varga Sándor (szerk.): *Belvedere Meridionale* 23. (1) *A visai Kőrös alatt... Tanulmányok egy erdélyi, mezősségi falu népi kultúrájáról*. Belvedere Meridionale Alapítvány, Szeged, 48–76.

Molter Péter

1941 Falukutatás Bálványosváralján. *Hitel* 1940–41/3–4. Különnyomat. Kolozsvár.

Monori Csenge

2021 *A táncosok és zenészek közötti nonverbális kommunikációs kapcsolat az erdélyi Mezőségben*. BA szakdolgozat. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged.

Morvay Péter – Pesovár Ernő (szerk.)

1954 *Somogyi táncok*. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest.

Móricz Miklós

1932 *Az erdélyi föld sorsa. Az 1921. évi földreform*. Erdélyi Férfiak Egyesülete, Budapest

Nachi, Stela – Rădulescu, Speranța (ed.)

1985 *The Traditional Folk Music Band of Romania. 5. Transylvania (The Plain)*. Nagylemez. Electrecord, București.

Nagy Bálint Zsolt, dr. – Szász Levente

2010 III. Kolozsvári metropoliszövezet vállalati szférájának jövedelmezőségi mutatói. In: Réti Tamás (szerk.): *Kincses Kolozsvár – ma. Tanulmánykötet*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 97–155.

Nagy Olga

1977 *Paraszt dekameron. Válogatás széki tréfákból és elbeszélésekből*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.

1994 Változó magyar–román lakodalmas szokások Árpástón. In: Barabás László – Pozsony Ferenc – Zakariás Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Erdélyi és partiumi farsangok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 59–80.

Nagy Ödön

1938 Szórvány és beolvadás. *Hitel* 3. (4) 257–276.

Nagy Zoltán

2017 Konfliktus és terepmunka. In: Balogh Balázs (főszerk.): *Ethno-lore: a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve 34*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 129–145.

Nastasă, Lucian – Varga Andrea (coord.)

2001 *MînorităȚi Etnoculturale Mărturi Documentare Țiganiilor din România: 1919–1944*. Centrul de Resurse Pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj.

Novák Ferenc

2000 Szék táncai és táncélete a XX. század első felében. In: Virágvölgyi Márta – Felföldi László (szerk.): *A széki hangszeres népzene. Tanulmányok*. Planétás Kiadó, Budapest, 29–78. (Kéziratként: *A tánc szerepe Szék társadalmi életében*. Szakdolgozat. ELTE Folklore Tanszék, Budapest, 1966.)

Orbán Balázs

1871 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból.* V. Tettey Nándor és Társa Bizottmánya, Pest.

Orosz Endre

1912 Újévi népszokások Apahidán. *Erdély* 21. (2) 27–29.

Oroszi Sándor

2005 *A erdélyi Mezőség fásítása és egyéb közérdekű erdőtelepítések kérdése.* (Erdészettörténeti közlemények, 67.) Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztály, Budapest.

Ozsváth Imola

2010 „Engemet ez tartott életbe...” Egy mezősegi szövőasszony élettörténetének vizsgálata. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom.* Művelődés, Kolozsvár, 222–250.

Pálfy Gyula

1983 A zenészfogadás egy módja Vajdakamaráson. In: Nagy Judit (összeáll.): *Zene, tánc. Zene- és Táncosztály módszertani kiadványa 1982.* Népművelési Intézet, Budapest, 81–96.

1987 Négy vajdakamarási sűrű legényes. *Ethnographia* 98. (2–4) 304–349.

1988 Egy mezősegi falu tánckészlete. In: Felföldi László – Lázár Katalin (szerk.): *Zenatudományi Dolgozatok 1988,* szerkesztette, Budapest: MTA Zenatudományi Intézet, 263–275.

1997a boston címszó. In: Uő (szerk.): *Néptánc Kislexikon,* Planétás Kiadó, Budapest, 22–22.

1997b foxtrott címszó. In: Uő (szerk.): *Néptánc Kislexikon,* Planétás Kiadó, Budapest, 52–52.

1997c ländler címszó. In: Uő (szerk.): *Néptánc Kislexikon,* Planétás Kiadó, Budapest, 90–90.

1997d twist címszó. In: Uő (szerk.): *Néptánc Kislexikon,* Planétás Kiadó, Budapest, 172–172.

2001 Vajdakamarás táncélete. *Néprajzi Látóhatár* 10. (1–4) 279–312. (Első, rövidebb változata: Egy mezősegi falu táncélete. In: Fuchs Livia – Pesovár Ernő (szerk.): *Tánc tudományi Tanulmányok 1986–1987.* Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest, 1987, 261–287.)

2010 Egy vegyes lakosságú falu – Gerendkeresztúr – táncai. In: Könczei Csongor (szerk.): *Az erdélyi magyar táncművészet és tánc tudomány az ezredfordulón.* Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 93–96.

Papp János

2010 *Visszanézés az elmúlt évekre.* Magánkiadás, Visa.

Patakfalvi Czirják Ágnes

2007 Going under. A kolozsvári drum and bass színtér bemutatása. In: Jakab Albert Zsolt – Keszeg Vilmos (szerk.): *Csoportok és kultúrák. Tanulmányok szubkultúrákról.* (Kriza Könyvek, 29.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 75–99.

Pál-Kovács Dóra

2017 A tánc az egyéni idő tükrében. In: Bene Sándor – Dobos István (szerk.): *Az idő alakzatai és időtapasztalat a magyarságtudományokban.* Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Budapest, 54–64.

2019 Gazdasszonytánc Magyarózd. In: Frauhammer Krisztina – Pajor Katalin (szerk.): *Emlékek, szövegek, történetek. Női folklór szövegek.* Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 219–235.

2021 The Csárdás of Magyarózd Village as an Example of Transgressing Social Norms: Touching. In: Apjok Vivien – Povedák Kinga – Szőnyi Vivien – Varga Sándor (ed.): *Dance, Age and Politics.* Magyar Etnokoreológiai Társaság – BTK Zenetudományi Intézet – SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Budapest–Szeged, 147–152.

Pávai István

1998 Budatelke – Szászszentgyörgy. In: Kelemen László – Pávai István (szerk.): *Északkelet-mezőségi népzene: Budatelke – Szászszentgyörgy.* (Új Pátria: Jövők Öröksége, 2.) CD kísérfüzet. Fonó Records Ltd., Budapest, 8–17.

2005a Az erdélyi nagytáj a néprajz-, népzene és néptánc kutatás szemléletében. In: Keszeg Vilmos – Tötszegi Tekla (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 13. Tanulmányok Gazda Klára 60. születésnapjára.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 15–47.

2005b Kalotaszeg és a bogártelki zenészek. In: Uő (szerk.): *A bogártelki Czilikabanda: Kalotaszegi népzene.* CD kísérfüzet. Hagyományok Háza, Budapest.

2012 *Az erdélyi magyar népi tánczene.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

2014 Jagamas János népzenei gyűjteményének közreadásáról. In: Pávai István – Zakariás Erzsébet (szerk.): *Jagamas János népzenei gyűjteménye.* Intitutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” – MTA BTK Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza, Cluj-Napoca–Budapest, 37–46.

2019 Szenik Ilona zenetudományi munkássága adatok és emlékek tükrében. In: Pávai István – Gergely Zoltán (szerk.): *Szenik Ilona népzenei gyűjteménye.* Intitutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” – MTA BTK Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza, Cluj-Napoca – Budapest, 31–50.

Pávai István – Abonyi György

2020 *A Magyar nyelvterület fontosabb néprajzi tájai.* Térkép. (Elérhetőség: <http://pavai.hu/neprajzi-terkep/>)

Pávai István – Gergely Zoltán (szerk.)

2019 *Szenik Iona népzenei gyűjteménye*. Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” – MTA BTK Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza, Cluj-Napoca – Budapest.

Pávai István – Zakariás Erzsébet (szerk.)

2014 *Jagamas János népzenei gyűjteménye*. Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” – MTA BTK Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza, Cluj-Napoca–Budapest.

Pesovár Ernő

1980 a Páros táncok. In: Lelkes Lajos (szerk.): *Magyar néptánc hagyományok*. Zeneműkiadó, Budapest, 265–339.

1980b magyar kettős címszó. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 3. Akadémiai Kiadó, Budapest, 489–489.

1997a *A magyar páros táncok*. Planétás Kiadó, Budapest.

1997b kaluser, călușer szócikk. In: Pálffy Gyula (szerk.): *Néptánc Kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 74.

1997c keringő, valcer szócikk. In: Pálffy Gyula (szerk.): *Néptánc Kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 80–81.

1997d szirba, sírba szócikk. In: Pálffy Gyula (szerk.): *Néptánc Kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest, 146.

Pesovár Ferenc

1954 Tyukod táncai és táncélete. In: Sz. Szentpál Mária (összeáll.): *Szatmári táncok*. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 5–18.

1983 A juhait kereső pásztor tánca. In: Uő: *A Juhait kereső pásztor. Fejér megyei néptáncok*. (Az István király Múzeum Közleményei, A sorozat 26.) István Király Múzeum, Székesfehérvár, 67–97.

1990 Táncélet és táncos szokások. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar Néprajz* VI. *Népzene, néptánc, népi játék*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 195–250. (Első megjelenés: [1978] *A magyar nép táncélete: Tánctanulás, táncalkalmak, táncrendezés*. (Néptáncpedagógusok Kiskönyvtára.) Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.)

Pesovár Ferenc – Maác László

1981 párnás tánc, párnatánc, vánkostánc címszó. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 194–195.

Petac, Silvestru

2016 Jocul satului în comuna Mociu. Note pe marginea unui interviu etno-coreologic. In: Cîmpeanu, Mircea (coord.): *Cultura tradițională din județul Cluj. I. Câmpia Transilvaniei*. Editura Tradiții Clujene, Cluj-Napoca, 167–188.

Petelei István

1970 Mezőségi út: Részlet Petelei István naplójából. In: Egyed Ákos (szerk.): *A megindult falu. Tallózás a régi erdélyi faluirodalomból. 1849–1914.* (Téka sorozat.) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 63–79.

Peti Lehel

2006 Rendszerváltozás utáni agrárszerkezeti és társadalmi változások Héderfáján. In: Peti Lehel – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Agrárörökség és specializáció a Kis-Küküllő mentén.* (Krizsa Munkák.) Nis Kiadó, Kolozsvár, 17–61.

Peti Lehel – Szabó Á. Töhötöm

2006 Az átmenet válságtünetei: individuális és közösségi társadalmak. In: Uők (szerk.): *Agrárörökség és specializáció a Kis-Küküllő mentén.* (Krizsa Munkák.) Nis Kiadó, Kolozsvár, 7–16.

Petruțiu, Emil

1971 O ceată de calușeri din Câmpia Transilvaniei. In: *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1968–1970.* Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Cluj, 409–417.

Péter Katalin

1988 A fejedelemség virágkora. 1606–1660. In: Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története.* II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 617–783.

Poenar-Rus Éva

2004 A magyarborzási „összemérés”. Egy tavaszi népszokás szimbólumai. In: Tánkos Vilmos (szerk.): *Képek a folklórban. Tanulmányok az archetipikus szimbolizáció köréből.* (Krizsa Könyvek, 22.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 103–108.

2010 Magyarborzási népszokások stratégiái. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom.* Művelődés, Kolozsvár, 141–146.

Pop, Lâcrâmioara Florentina

2016 Jocul în sat: jocul în uliță. In: Cîmpeanu, Mircea (coord.): *Cultura tradițională din județul Cluj. I. Câmpia Transilvaniei.* Editura Tradiții Clujene, Cluj-Napoca, 189–197.

Pozsony Ferenc

2009 *Erdély népei. Szászok, örmények, székely szombatosok, cigányok.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 6.) Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

2010 Etno-demográfiai folyamatok Pusztakamaráson. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom.* Művelődés, Kolozsvár, 87–102.

2021 *Dolgozatok az erdélyi magyar falvak változó társadalmáról.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 10.) Kriza János Néprajzi Társaság – Néprajzi Múzeum – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár.

Quigley, Colin

2008 Nationalism and Scholarship in Transylvanian Ethnochoreology. In: Shay, Anthony (ed.): *Balkan Dance: Essays on Characteristics, Performance and Teaching.* McFarland & Company, Jefferson (North Carolina) – London 116–129.

2016 Confronting Legacies of ethnic-national Discourse in Scholarship and Practice: Traditional Music and Dance in Central Transylvania. *Journal of Folklore Research* 53. (3) 137–165.

Quigley, Colin – Varga Sándor

2020 Peasant Dancers and Gypsy Musicians. Social Hierarchy and Choreomusical Interactions. *The World of Music (new series)* 9. (1) 117–137. (Choreomusicology 1: Corporeality, Social Relations.)

2021 Táncoló parasztok, muzsikus cigányok. Társadalmi hierarchia és koreomuzikális interakció. In: Lipták Dániel – Richter Pál – Salamon Soma (szerk.): *Amerre én járok. Tanulmányok a 70 éves Pávai István tiszteletére.* BTK Zenetudományi Intézet, Budapest, 493–526.

Radu, Măriuca – Tamás Sándor

2017 Erdély Sebastian Münster műveiben. In: Tóth-Bartos András (főszerk.): *Acta Siculica 2015–2017.* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 101–124.

Radulescu, Speranta

2016 Improvisation and One of its Motifs: Comments on a Romanian Case. In: Mellish, Liz – Green, Nick – Zakić, Mirjana (ed.): *Music and Dance in Southeastern Europe. New Scopes of Research and Action.* ICTM Study Group on Music and Dance in Southeastern Europe – University of Arts, Belgrade, Faculty of Music, Belgrade, 69–73.

Ratkó Lujza

1996 „Nem úgy van most, mint vót régen...” A tánc mint tradíció a nyírségi paraszti kultúrában. Sóstói Múzeumfalv Baráti Köre, Nyíregyháza–Sóstófürdő.

2002 A néptánc tartalmi elemzése. In: Almássy Katalin – Istvánovits Eszter (szerk.): *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 44. Jósza András Múzeum, Nyíregyháza, 257–265.

2007 „Azért jöttem ide karikázni...” A nagybőjti karikázó tartalmi elemzése. In: Barna Gábor – Csonka-Takács Eszter – Varga Sándor (szerk.): *Tánchagyomány: átadás és átvétel. Tanulmányok Felföldi László köszöntésére.* SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 43–52.

Reteganul, Gheorghe

1938 Jocul de răciun al tinerilor la Căianul Mic. *Sociologia Românească* 3. 545–548.

Rettegi György

1970 *Emlékezetre méltó dolgok. 1718–1784.* Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Jakó Zsigmond. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Sas Péter

2010 A mezőségi tórendszer, mint az egykori határvédelmi rendszer, a gyepű része. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom.* Művelődés, Kolozsvár, 398–407.

Sárosi Bálint

1996 A hangszeres magyar népzene. Püski Kiadó, Budapest.

Sebő Együttes

1974 *Táncház.* Kislemez. Hungaroton, Budapest.

Semayer Vilibáld

1902 Turkajárás Szolnok-Dobokában. *Ethnographia* 3. (6) 97–109.

Siemers Ilona

1999 *Wass-kor.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Stein Kata

2010 A „folkurizmus” és ennek társadalmi hatásai egy erdélyi faluban. Szakdolgozat. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged.

Sütő András

1972 *Anyám könnyű álmot ígér. Naplójegyzetek.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Szabó Annamária

2004 A bátonyi ökörhordozás. Egy mezőségi népszokás archetipikus jelképei. In: Tánkos Vilmos (szerk.): *Képek a folklórban. Tanulmányok az archetipikus szimbolizáció köréből.* (Kriza Könyvek, 22.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 109–118.

Szabó Márton, dr.

2008 *Égig érő jegenye.* Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.

2010 *Szék község monográfiája. Néprajz és néphagyomány.* Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár.

Szabó Miklós

1995 Ember és táj az erdélyi Mezőségen a XVIII–XIX. században. *Valóság* 38. (9) 30–43.

Szabó T. Attila

1942 A románok újabbkori erdélyi betelepülése. *Hitel* 4. (3) 133–143.

Szabó T. Attila (szerk.)

1978 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.* II. Akadémiai Kiadó – Kriterion Könyvkiadó, Budapest–Bukarest.

Szabó Zsolt (szerk.)

2007 *Az erdélyi Mezőség. Művelődés* 60. (6–9, tematikus lapszám)

2009 *Művelődés* 62. (3, tematikus lapszám)

Szalma Anna Mária

2010 Horváth Erzsébet – fényképei tükrében. Egy mezőkeszűi asszony privát fényképkorpuszának elemzése. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 190–221.

Szapu Magda

2002 *A zúrkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák*. Századvég, Századvég.

Szász Zoltán

1988a Az abszolutizmus kora Erdélyben. 1849–1867. In: Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története*. III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1425–1507.

1988b Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában. 1867–1918. In: Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története*. III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1624–1700.

1988c Forradalmak és nemzeti mozgalmak a monarchia összeomlása után. 1918–1919. In: Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története*. III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1701–1784.

Székely Anna

2015 Az autentikusság és hitelesség kérdésének vizsgálata három magyarországi néptáncverseny kapcsán. In: Simon András (szerk.): *DiákKörKép 2. Tudományos diákköri írások a néprajz szegedi műhelyéből*. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 26–46.

2016 Az „adatközlők” szerepe az erdélyi népzene- és néptánc táborokban. In: Bolvári-Takács Gábor – Németh András – Perger Gábor (szerk.): *Tánc és társadalom*. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 181–189.

2017 Erdélyi táncos-zenész adatközlők „testközelből”. In: Glässer Norbert – Takács Gergely (szerk.): *DiákKörKép 3. Tudományos diákköri írások a néprajz szegedi műhelyéből*. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 51–74.

2019 A visszacsatoló interjú módszere a tánckutatásban. *Ethnographia* 130. (3) 486–497.

2020 Bonchidai román férfitáncok egy néptáncversenyen. In: Pál-Kovács Dóra – Szőnyi Vivien (szerk.): *A mozgás misztériuma. Tanulmányok Fügedi János tiszteletére*. L'Harmattan, Budapest, 134–151.

Székely Csaba

2019 S-a inaugurat Jucu Arena și un teren nou de fotbal la Vișea. *Gherla INFO*. 2019 december 2.

Székely Melinda

2018 *A magyar lakodalom változása Ördögösfüzesen. 1930–2017.* Kriza János Néprajzi Társaság – Téka Alapítvány, Kolozsvár.

2019 Az újszülött beavatása Feketelakon. In: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel (szerk.): *Aranymadár. Tanulmányok Tánzos Vilmos tiszteletére.* Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológiai Intézet – Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 331–338.

Szikszai Katalin

2010 Mezősámsond társadalmi változása a 20. században. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom.* Művelődés, Kolozsvár, 282–301.

Szilády Zoltán

1936 Erdély magyar népe. In: Asztalos Miklós (szerk.): *A történeti Erdély.* Erdélyi Férfiak Egyesülete, Budapest, 361–415.

Szőnyi Vivien

2010 *Pogó – egy posztmodern tánc.* OTDK dolgozat. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged.

2019 A funkcionális szemléletű tánc kutatás elméleti és módszertani alapjai. *Tánc tudományi Közlemények* 11. (1) 38–47.

2020 The Significance of György Martin's Historical and Comparative Studies in Hungarian and International Ethnochoreology. In: Fügedi, János – Quigley, Colin – Szőnyi, Vivien – Varga, Sándor (ed.): *Foundations of Hungarian Ethnochoreology: Selected Papers of György Martin.* Research Centre for the Humanities, Institute for Musicology – Hungarian Heritage House, Budapest, 101–118.

2021 „Falusai táncok.” *Egy moldvai magyar közösség tánc kultúrájának antropológiai vizsgálata.* Disszertáció. SZTE Történelemtudományi Doktori Iskola, Szeged.

Sztanó Hédi (szerk.)

2019 *Új Pátria. Az Utolsó Óra Program Erdélyi Táncgyűjtéseiből.* DVD melléklettel. Hagyományok Háza, Budapest.

Tagányi Károly – Dr. Réthy László – Pokoly József

1901 *Szolnok-Doboka vármegye monographiája.* I. Szolnok-Dobokavármegye közönsége, Dés.

Tamás Irén

1991 Szováti tánc hagyományok. *Művelődés* 40. (7–8) 36–38.

Tari Lujza

1985 Recens szlovák népzenei hatás és a líd kvart használata a Mezőség hangszeres zenéjében. *Ethnographia* 96. (1) 93–105.

Tasnády Erika

2015 Rítusjátékok a széki gyermekvilágban. *Korunk* 26. (12) 68–77.

Tatár Erzsébet Tímea

2007 A rikoitozás társadalmi funkciói két mezősségi faluban. *Művelődés* 60. (6–9) 106–110.

Taylor, Mary N.

2021 *Movement of the People. Hungarian Populism, Folk Dance, and Citizenship*. Indiana University Press, Bloomington.

Tárkány-Szücs Ernő

1944 *A juhartartás népi jogszabályai Bálványosvárán*. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 149.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Tonk Sándor

1994 Táj és ember az erdélyi Mezőségen a középkorban. *Korunk* 5. (9) 23–32.

Tófalvi Zoltán

1998 Az erdélyi Mezőség „nagy romlása”. *Honismeret* 26. (5) 53–58.

Tőkés Béla

1935 A mezősségi magyar viselet. *Néprajzi Értesítő* 27. (1–4) 68–76.

1938 Magyarpalatkai viselet. *Ethnographia* 49. (1–2) 192–198.

Turcsány Péter

2006 Mezőség magyar öröksége. Esszé. *Mezőség esélyei civil összefogással* című etnokulturális tanácskozás. Marosvásárhely. (Elérhetőség: <http://tp.krater.hu/kepek2/0/0/i3pzB7.pdf>)

Ujváry Zoltán

1973 Turkajárás az erdélyi és a magyarországi románok körében. In: Ortutay Gyula (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom VII*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 391–413.

1990 Állatmaszkos játékok. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar Néprajz VII. Folklor 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 310–322.

Vajkai Aurél

1943 *Népi orvoslás a Borsavölgyében*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.

Varga E. Árpád

2001 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. IV. Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között*. Teleki László Alapítvány – Pro-Print Könyvkiadó, Budapest–Csíkszereda.

2022 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011*. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatsorai. (Elérhetőség: <https://nepszamlalas.adatbank.ro/>)

Varga Sándor

- 1997 *Térhasználat egy mezőségi lakodalomban*. Szemináriumi dolgozat. JPTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs.
- 1999a *Visa tãncaira és tãnc let re vonatkozó adatok néhány „igaz történetben”*. Szemináriumi dolgozat. JPTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs.
- 1999b *Táncosok és zenészek közötti kapcsolat. Az erdélyi Mezőségen gyűjtött anyag alapján*. Szemináriumi dolgozat. JPTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs.
- 1999c *Bibliográfia Visa t nc let hez*. Szemináriumi dolgozat. JPTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs.
- 2003 *Visai táncélet. A táncos és a zenész kapcsolata*. Szakdolgozat. JPTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs.
- 2007a Táncosok és zenészek közötti kapcsolat a Mezőségen. In: Barna Gábor – Csonka-Takács Eszter – Varga Sándor (szerk.): *T ncshagyom ny –  tad s és átvétel. Tanulmányok Felföldi László köszöntésére*. SZTE Néprajzi  s Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 83–99.
- 2007b Gondolatok a dualizmus kori székelyföldi arányosítás és kivándorlás t m k r ben. *Korunk* 18. (6) 70–76.
- 2008a Néptánc kutatás az erdélyi Mezőségen. In: U  (szerk.): *Kései virágkor. Tanulmányok az erdélyi Mezőség tánc kult rj r l*. *Folkszemle* 2008. november. (Elérhetőség: https://archivum.folkradio.hu/folkszemle/varga_mezoseg/index.php)
- 2009a Tánc történeti divatok hatása a belső-mezőségi települések tánc készletére. *Művelődés* 62. (3) 25–29.
- 2009b Gondolatok a tánc tanulás hagyományos és intézményesített formáiról. In: Varga Sándor (szerk.): *Globalizáció vagy hagyomány ápolás? Táncos hagyományok kutatása és továbbél(tet) se. Tanulmányok a magyar néptánc kultúra tudományos és művészeti bemutatásának lehetőségeiről és annak társadalmi hatásairól*. *Folkszemle* 2009. december. (Elérhetőség: https://archivum.folkradio.hu/folkszemle/varga_tanctanulas/index.php)
- 2010a Botos táncok az erdélyi Mezőségen. In: M d László – Simon András (szerk.): *Olvasó. Tanulmányok a 60 esztend s Barna Gábor tiszteletére*. Gál Ferenc Hittudományi Főiskola – SZTE Néprajzi  s Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 678–687.
- 2010b Eszközös táncok Közép-Erdélyben. In: U  (szerk.): *Kései virágkor. Tanulmányok az erdélyi Mezőség tánc kult rj r l*. *Folkszemle* 2010. október. (Elérhetőség: https://archivum.folkradio.hu/folkszemle/varga_eszkozos/index.php)
- 2010c Belső-mezőségi példák a táncosok és zenészek közötti kapcsolatra. In: U  (szerk.): *Kései virágkor. Tanulmányok az erdélyi Mezőség tánc kult rj r l*. *Folkszemle* 2010. október. (Elérhetőség: https://archivum.folkradio.hu/folkszemle/varga_tancoszeneszkapcsolat/index.php)

- 2010d Tánctörténeti divatok hatása a belső-mezősegi települések tánckészletére. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 147–158.
- 2011a Az erdélyi Mezőség a középkortól napjainkig. In: Uő (szerk.): *Belvedere Meridionale* 23. (1) *A visai Köris alatt... Tanulmányok egy erdélyi, mezősegi falu népi kultúrájáról*. Belvedere Meridionale Alapítvány, Szeged, 10–31.
- 2011b A tánctanulás és annak társadalmi háttere egy mezősegi faluban. In: Vargyas Gábor (szerk.): *Párbeszéd a hagyománnyal. A néprajzi kutatás múltja és jelene*. (Studia Ethnologica Hungarica, 13.) L'Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest–Pécs, 201–213.
- 2011c *Változások egy mezősegi falu XX. századi tánc kultúrájában*. Disszertáció. ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola, Néprajz – Európai Etnológia Doktori Program, Budapest.
- 2013a Formai változások az erdélyi Belső-Mezőség tánckészletében a 20. század folyamán. In: Bolvári-Takács Gábor – Fügedi János – Mizerák Katalin – Németh András (szerk.): *Kultúra – érték – változás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánc kutatásban*. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 212–227.
- 2013b A nemesi kultúra hatásai a mezősegi paraszti műveltségre táncban és zenében. *Ethnographia* 124. (4) 471–484.
- 2014a A tánc házas turizmus hatása egy erdélyi falu társadalmi kapcsolataira és hagyományaihoz való viszonyára. In: Könczei Csongor (szerk.): *Az erdélyi magyar táncművészet és tánc tudomány az ezredfordulón*. II. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 105–128.
- 2014b Bevezető. Szociokulturális változások egy erdélyi faluban. In: Gráfik Imre – Turbéky Dénes – Széki Soós János: *Széki lakodalom*. Hagyományok Háza, Budapest, 7–12.
- 2014c Szék község honismereti bibliográfiája. In: Gráfik Imre – Turbéky Dénes – Széki Soós János: *Széki lakodalom*. Hagyományok Háza, Budapest, 173–231.
- 2014d ritka cigánytánc szócikk. In: Fügedi János – Kukár Barnabás Manó (szerk.) *Néptánc Tudástár*. Online adatbázis. MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest. (Elérhetőség: <https://neptanctudastar.abtk.hu/hu/keyword/447>)
- 2015a A tánc házas turizmus hatása egy erdélyi falu társadalmi kapcsolataira és hagyományaihoz való viszonyára. In: Barna Gábor – Keszeg Vilmos (szerk.): *Patrimónium és társadalom a 20. században. A 7. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai*. Nemzetközi Magyarorságtudományi Társaság – Kriza János Néprajzi Társaság, Budapest–Kolozsvár, 311–328.
- 2015b Influența turismului asociat cu fenomenul *táncház* asupra legăturilor sociale și raportarea la tradițiile ale unui sat transilvănean. In: Könczei Csongor (ed.): *Coregrafia și etnocoreologia maghiară din Transilvania în mileniul trei*. II. Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 109–134.

- 2015c Térhasználat a mezőszégi táncos házban. In: Bereczki Ibolya – Cseri Miklós – Sári Zsolt (szerk.): *Ház és ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve* 27. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 87–100.
- 2016a Zenészfogadás az erdélyi Mezőségen. In: Kiss Gábor (szerk.): *Zenetudományi Dolgozatok 2013–2014*. MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest, 251–287.
- 2016b A tánczenei szolgáltatás Visában és környékén az 1900-as évek elejétől az 1970-es évekig. *Folkszemle*. 2016. augusztus. Elérhetőség: https://archivum.folkradio.hu/folkszemle/varga_tanczenei_szolgáltatás_visaban/index.php
- 2016c The Influence of Dance-House Tourism on the Social Relationships and Traditions of a Village in Transylvania. Translated by Valér Bedő (with Colin Quigley). In: Wolf, Richard K. (ed.): *Ethnomusicology Translations* 4. The Society for Ethnomusicology, Bloomington, 1–17.
- 2016d Táncszervező kezesek az erdélyi Mezőségen. In: Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás*. I. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 355–376.
- 2017a A táncos vendéglátás szokásai az erdélyi Mezőségen. *Ethnographia* 128. (2) 287–301.
- 2017b Use of Space in the *Dance-House* in the *Mezőség* Region. In: Stepputat, Kendra (ed.): *Dance and the Senses. Dancing and Dance Cultures in Urban Contexts*. ICTM Study Group on Ethnochoreology – Institute of Ethnomusicology – University of Music and Performing Arts Graz, Graz, 104–112.
- 2019 The Necessity of Contextual Economic, Social, and Political Analysis in Folk Dance Research: On the Lessons of Research Conducted in Hosszúhetény, Kapuvár and Végvár. In: Ambrózová, Jana – Garaj, Bernard (ed.): *Traditional Music and Dance in Contemporary Culture(s)*. Constantine the Philosopher University, Nitra, 192–205.
- 2020a Two Traditional Central Transylvanian Dances and Their Economic and Cultural/Political Background. *Acta Ethnographica* 65. (1) 39–64.
- 2020b A gazdasági, társadalmi és politikai kontextuselemzés szükségessége a néptáncutatásban: A belső-mezőszégi, hosszúhetényi, kapuvári és a végvári vizsgálatok tanulságairól. In: Pál-Kovács Dóra – Szőnyi Vivien (szerk.): *A mozgás misztériuma. Tanulmányok Fügedi János tiszteletére*. L'Harmattan, Budapest, 173–188.
- 2020c Scientific Legacy of György Martin. In: Fügedi, János – Quigley, Colin – Szőnyi, Vivien – Varga, Sándor (ed.): *Foundations of Hungarian Ethnochoreology. Selected Papers of György Martin*. Research Centre for the Humanities, Institute for Musicology – Hungarian Heritage House, Budapest, 86–97.
- 2020d Reassessing Conclusions in György Martin's Case Studies. In: Fügedi, János – Quigley, Colin – Szőnyi, Vivien – Varga, Sándor (ed.): *Foundations of Hungarian Ethnochoreology. Selected Papers of György Martin*. Research Centre for the Humanities, Institute for Musicology – Hungarian Heritage House, Budapest, 587–597.

2021a Közép-erdélyi botos táncok 20. századi változásai. In: Fuchs Livia – Fügedi János – Péter Petra (szerk.): *Tánc tudományi Tanulmányok 2020–2021*. Magyar Táncművészeti Egyetem – Magyar Tánc tudományi Társaság, Budapest, 275–288.

2021b Geographical Distribution of the Traditional Dance Culture in Mezőség. *Hungarian Studies Yearbook* 3. 163–182.

Varga Sándor (szerk.)

2011 *Belvedere Meridionale* 23. (1) *A visai Kőrös alatt... Tanulmányok egy erdélyi, mezősi falu népi kultúrájáról*. Belvedere Meridionale Alapítvány, Szeged.

Vargyas Lajos

1944 Román–magyar kapcsolatok a népzeneben. In: Deér József – Gáldi László (szerk.): *Magyarok és románok 2*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 530–584.

1990 A magyar zene dialektusterületei. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar Néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játék*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 63–94.

Várkonyi Ágnes, R.

1988 Az önálló fejedelemség utolsó évtizedei: 1660–1711. In: Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története*. II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 784–972.

Veres Péter Ilona

2002 *Mezőcsávási gyermekfolklor*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Vicsai Nóra-Csilla

2012 Kolozsvár metropolisz térség idegenforgalma. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* 9. (2) 35–52.

Vincze Lajos

1943 A kender termelése és feldolgozása Bálványosvára lján. *Néprajzi Értesítő* 35. (3–4) 151–172.

Virág Magdolna

1995a Iskolaköteles gyermekek és az iskola. Az iskola helye egy mezősi falu életében a 20. század első évtizedeiben. In: Barna Gábor (szerk.): *Vallásos népelet a Kárpát-medencében. Népismereti tanulmányok és közlések*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 115–131.

1995b Gyermekek és iskola: Az iskola, az iskolában szerzett tudás helye egy mezősi falu értékrendjében. In: T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Gyermekvilág a régi magyar falun*. Damjanich János Múzeum, Szolnok, 381–392.

2010 Az elit kultúra szerepe egy életpálya alakulásában. In: Keszeg Vilmos – Szabó Zsolt (szerk.): *Mezőség. Történelem, örökség, társadalom*. Művelődés, Kolozsvár, 251–269.

Virág Rita

2011 Visai gyermekjátékok. In: Varga Sándor (szerk.): *Belvedere Meridionale* 23. (1) *A visai Kőrös alatt... Tanulmányok egy erdélyi, mezősi falu népi kultúrájáról*. Belvedere Meridionale Alapítvány, Szeged, 32–47.

Virágvölgyi Márta

- 1991 *Bonchidai népzene* I. (Népzenei füzetek. Hangszeres népzenei példatár.) Országos Közművelődési Központ – Fejér Megyei Művelődési Központ, Székesfehérvár.
- 2000–2001 *Palatkai népzene* II. *Kodoba Márton*. (Népzenei füzetek. Hangszeres népzenei példatár.) Magyar Művelődési Intézet, Budapest.
- 2007 *Ördögösfüzesi népzene*. (Népzenei füzetek. Hangszeres népzenei példatár.) Hagyományok Háza, Budapest.

Viski Károly

- 1908 Magyar szók a mezőségi oláhok nyelvében. *Magyar Nyelvőr* 37. (5) 218–222.

Voigt Vilmos

- 1974 *A népköltési (folklór) alkotások kritikai kiadásának szabályzata*. Balogh Lajos közreműködésével. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- 1975 Földrajz-történeti irányzat szócikk. In: Király István (főszerk.): *Világirodalmi Lexikon* 3. Akadémiai Kiadó, Budapest, 218–221.

Wagner, Ernst

- 1977 *Historisch-Statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen*. (Studia Transylvanica, 4.) Böhlau Verlag, Köln–Wien.

Wass Albert

- 2001 *Kard és kasza*. I–II. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- 2002 Erdélyt nem lehet elfelejteni. *Korunk* 13. (12) 118–122.

Williams, Drid

- 1991 *Anthropology and the Dance: Ten Lectures*. University of Illinois Press, Chicago.

Zakariás Erzsébet

- 2014 Jagamas János gyűjtései a Kolozsvári Folklór Archívumban. In: Pávai István – Zakariás Erzsébet (szerk.): *Jagamas János népzenei gyűjteménye*. Intézetul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” – MTA BTK Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza, Cluj-Napoca–Budapest, 47–55.

Zsigmond Győző

- 2018 Szent György-nap a 20. században egy mezőségi faluban, Botházán. *Erdélyi Múzeum* 81. (2) 101–107.

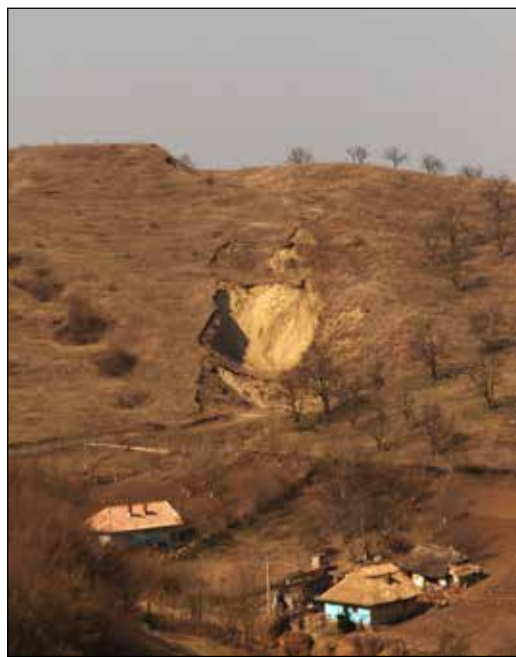
Képmelléklet

1. Táncfilmezés után *Újfaluban* egy csűr előtt.
Készítette Szőnyi Vivien, 2013. július 24-én, Visában.

2. A szerző filmet néz egy visszacsatoló interjú keretében Fodor (Nagy) Juliskával,
Takács (Papp) Máriával és Fodor (Szőlősi) Annával.
Készítette Csuri Szandra, 2012. augusztus 10-én, Visában.

3. Suvasásos domboldal Visában.
Készítette Márton Gábor, 2007. március 16-án.

4. Puszta, agyagos mezőségi föld Visa határában.
Készítette Varga Sándor, 2007. április 20-án.

5. Az utolsó csorda behajtása a falu központjába. Alul az új szökőkút részlete látható. Készítette Csuri Szandra, 2012. augusztus 11-én, Visában.

6. Nótázás egy szüreti bálban. A primás Mácsingó Ignác *Kicsi Náci nyírettyűje* már tele van papírpénzzel. Készítette Varga Sándor 2009. október 11-én.

7. A magyarpalatkai banda zenélve érkezik az *Újfaluba* egy táncfilmezésre.
Előttük a *kezes*, László Levente *Sabi Levi*.
Készítette Gatti Beáta, 2013. július 24-én, Visában.

8. Papp Ferenc *Karikás* és testvére Fodor (Papp) Sára *Csutri*, valamint Nagy Miklós *Bendi* és táncospárja Kiss (Kiss) Erzsébet *Birdok* a hivatlanok táncában a templom előtt.
Muzsikál a magyarpalatkai banda Kodoba Márton és testvére, Béla vezetésével.
Készítette Varga Sándor, 1997. május 10-én, Visában.

9. Fodor Árpád *Denuk* és Lovász Ferenc *Kuli*, két egykori *kezes*, jó barátok beszélgetnek egy táncfilmzés szünetében. Készítette Szőnyi Vivien, 2013. július 24-én, Visában.

10. A *nagytáncú* Bonțidean testvérek, Vasile *Tyia* és Juon *Nukuj* sűrű legényese egy szegedi táncfilmzésen. Készítette Székely Anna, 2014. november 11-én, Visában.

11. Papp Ferenc *Karikás* és táncos párja Papp (Fodor) Margit *Mercuk a lassú cigánytáncot* járják egy, a *Bufetben* megrendezett táncfilmezésen. Készítette Géber József, 2000. január 28-án, Visában.

12. Papp József *Buba* elpörgeti maga előtt táncos párját Takács (Papp) Máriát. Készítette Szőnyi Vivien, 2013. július 24-én, Visában.

13. Chira Péter *Petrika* és testvére Giurgiu (Chira) Anna *Anus* csingerálnak egy csűrben megrendezett táncfilmezésen. Készítette Csuri Szandra, 2013. július 24-én, Visában.

14. Fodor Árpád *Denuk* egy szüreti bálban a *kettőst* táncolja két magyarországi néptáncossal, Papné Czagány Ildikóval és Varga-Deák Veronikával. Készítette Varga Sándor, 2009. október 11-én, Visában.

15. Papp Ferenc *Palanyec* és Lovász (Nagy) Anna *Kuli Annus* az átvető figurát táncolják egy szüreti bálban.
Készítette Kéri-Nagy Krisztina, 2009. október 11-én, Visában.

16. Bontidean Juon *Nukuj* a kar alatt forgatja László (Lovász) Zsuzsanna *Kulit* egy szüreti bálban.
Készítette Kéri-Nagy Krisztina, 2009. október 11-én, Visában.

17. A Kodoba Florin és Mácsingó Ignác *Kicsi Náci* vezette magyarpalatkai banda a *cigánypadon* ülve muzsikál az egykori téesz magtárban, egy szüreti bál alkalmával. Készítette Varga Sándor, 2012. október 13-án, Visában.

18. A táncosok *sort állnak a cigány előtt* egy *újfalusi* csűrben rendezett táncfilmzésen. Készítette Mocsári Norbert, 2013. július 24-én, Visában.

19. Chira Péter *Petrika* a lábát üti szemben a bandával, miközben félig nyitott fogásban testvérére Giurgiu (Chira) Anna *Anusra* támaszkodik.
Készítette Szőnyi Vivien, 2013. július 24-én, Visában.

20. A *zsokul gaini* egy lakodalomban. Pop (Tămaș) Mărioara násznagyasszony *viszi a tyúkot*. Moldovan Nicolae *Lapusi* a tyúk csőrében lévő cigarettát akarja meggyújtani.
Készítette Varga Sándor, 1997. augusztus 16-án, Visában.

21. Lovász Ferenc *Kuli* és felesége Lovász (Papp) Ágnes a gólyát táncolják egy *újfalusi* csűrben megrendezett táncfilmezésen.
Készítette Gatti Beáta, 2013. július 24-én, Visában.

Rezumat

Schimbări în cultura de dans tradițional în cazul unui sat din Câmpia Transilvaniei

În ceea ce privește dansurile populare din Câmpia Transilvaniei, cercetările lui Martin György ne arată că aspectele culturii dansului popular din regiune ocupă un loc important în istoria culturală europeană. Cultura dansului popular din Câmpia Transilvaniei a devenit foarte populară și pe scena tradiționalistă (casa dansului popular). În ciuda atenției sporite, încă nu a fost realizată o sinteză despre schimbările culturii dansului popular din regiune de la descoperirea ei științifice până în zilele noastre.

Ca punct de pornire, cercetarea de față încearcă o dezvăluire a schimbărilor istorice, economice și sociale din Câmpia Transilvaniei. Apoi urmează o delimitare precisă a dialectului de dans popular, respectiv al subdialectelor, respectiv o sintetizare a rezultatelor de până acum cu privire la cultura dansului popular din regiune.

Autorul urmărește schimbările dansului popular din două aspecte importante:

1. Încearcă o periodizare a apariției și dispariției diferitelor dansuri populare, respectiv a schimbărilor survenite în conținutul motivelor, modului de interpretare și de utilizare a spațiului a unor anumite tipuri de dans, astfel creionând procesele schimbării.

2. Schițează relațiile social-economice ale organizării ocaziilor de dans. Schimbările din cadrul atribuțiilor organizatorilor de dans, dispariția sau – din contră – apariția unor tipuri de dans, restructurarea temporală a ocaziilor de dans au contribuit cu informații importante la cercetarea curentă.

Evenimentele istorice din secolele XVII–XVIII au dus la destrămarea culturii agricole dezvoltate a Câmpiei Transilvaniei. Populația de aici a suferit pierderi importante de mai multe ori, iar datorită mobilității constante timp de mai multe secole, populația acestor meleaguri s-a schimbat aproape total. Schimbările sociale și economice uriașe au rezultat în apariția unei situații culturale total diferite față de condițiile primare.

Pacea și dezvoltarea culturală de la începutul secolului al XVII-lea au găsit maghiarimea din Câmpia Transilvaniei în diasporă, iar majoritatea societății era formată deja de populații balcanice parțial stabilite locului, parțial în mișcare, migrare.

Conform cercetărilor de antropologie socială, în secolele XVII–XVIII s-a întâmplat de mai multe ori ca unele grupuri, desprinzându-se din mediul rural, și-au clădit foarte rapid un mediu nou similar, omogen, caracterizat printr-o cultură total independentă, totodată arhaică și bogată.

Reforma religioasă, renașterea și barocul și-au exercitat influența și aici, confruntându-se cu elemente culturale conservative, de tip bizantin. Teritoriul a devenit o regiune săracă, iar începând cu secolul al XIX-lea din punct de vedere infrastructu-

ral, social și cultural s-a închis treptat în sine. Drept urmare influențele culturale din vest au ajuns tot mai lent și mai diminuat în zona Câmpiei Transilvaniei. Astfel că odată cu consolidarea din secolele XVIII–XIX populația de aici devine caracterizată de modele și strategii agricole schimbătoare, de noi relații față de mediul ecologic. Toate acestea au condus la formarea unei imagini culturale și sociale aparte, ceea ce cunoaștem astăzi sub denumirea de cultură populară a Câmpiei Transilvaniei.

Toate acestea au fost diversificate de ideile romanticii naționale și a culturii civice, burghezești, a căror propagator în regiune fiind nobilimea mică. Diversitatea, culoarea culturii muzicale populare și al dansului popular din regiune a fost influențată foarte puternic de contactul permanent al grupurilor etnice care trăiau aici. Dansând împreună, maghiarii, românii, romii și sașii, dar și muzicanții romi care au acoperit areale destul de răspândite, au contribuit la diversitatea muzicii populare și a dansului popular de aici prin propriile gusturi culturale.

Existența contemporană a arhaismelor care caracterizează cultura muzicală și de dans popular a regiunii nu este doar consecința rămânerii în urmă și a închiderii în sine, ci și a vitalității extraordinare, care a răsărit din diversitatea imanentă a culturii în sine.

În cazul Câmpiei Transilvaniei, dar și a localității cercetate, adică a Vișei, în secolul al XIX-lea avem de-a face cu o cultură a dansului popular cu băta, prezentând un caracter bogat, forme diverse. „Posesorul” acestui tip de dans probabil că fusese păstorimea, o pătură socială destul de mobilă în perioada respectivă. Schimbările cadastrale de la sfârșitul secolului al XIX-lea au făcut imposibil păstoritul transhumant, atât de important până atunci. Probabil că astfel au ajuns dansurile cu băta în satele din Câmpia Transilvaniei, unde au supraviețuit cel mai îndelungat în rândul românilor, până la Primul Război Mondial.

Locuitorii care trăiau din agricultură pe gospodării delimitate, fragmentate, treptat au renunțat la tradițiile vieții comunitare mai strânse de dinainte, și-au schimbat percepțiile. Schimbările din dansul și muzica populară de la Vișea și din localitățile înconjurătoare au decurs într-un ritm mai lent datorită caracterului mai izolat al regiunii, respectiv a lipsei modernizării civice. Elementele arhaice din dansurile cu pereche au început să dispară din folosință în perioada interbelică, însă unele indicii apar chiar și la începutul anilor 2000 în dansul vârstnicilor. Probabil că tot așa s-au schimbat atitudinile din timpul dansului și a petrecerii dinspre un comportament introvertat spre unul mai extrovertat. Schimbările din cadrul utilizării spațiului reflectă aceleași condiții, de exemplu dispariția unor forme în cerc a dansului flăcăilor, la fel ca și restrângerea muncilor comune (*kaláka*), efectuate în comunitate, care de regulă se sfârșeau cu jocuri și petreceri.

Odată cu creșterea importanței proprietăților, adică a pământului, a apărut simptome tipică țărănească a secolului XX, adică foamea pentru pământ, ceea ce a slăbit considerabil unitatea socială anterioară a comunităților țărănești, dar și obiceiurile culturale. În zona Vișei organizarea ocaziilor de dans, respectiv unele aspecte legate de ritualurile de dans și obiceiuri de nuntă reflectă chiar și la mijlocul secolului XX unele tensiuni din societatea rurală a Câmpiei Transilvaniei.

Cele două războaie, schimbările provocate de ele, intensificarea divergențelor etnice au avut un impact important pe cultura acestei regiuni. După Tratatul de la Trianon s-au diminuat influențele (urbane) dinspre Ungaria și Europa de Vest. Al Doilea Război Mondial a adus cu sine răspândirea ideilor naționale (cântece populare, naționaliste, militare), dar și o influență unificatoare instituționalizată dinspre Ungaria.

Condițiile de viață a locuitorilor acestei regiuni s-au îmbunătățit cât de cât cu industrializarea și urbanizarea socialistă. Dar în același timp colectivizarea a fragmentat comunitatea satelor și instituțiile sale: începând cu anii 1960 dispar treptat ocaziile de dans din cadrul muncilor comune (*tánckaláka*), apar schimbări radicale în organizarea dansului popular. Atunci a început și simplificarea formală a celor mai populare dansuri (*csárdás, szökös*), ceea ce continuă chiar și în zilele noastre.

Cei treizeci de ani de existență a cooperativelor au adus cu sine o slăbire treptată evidentă a comunității locale, iar moravurile și regulile anterioare au dispărut în fundal. La mijlocul anilor 1960 introducerea electricității în sat a rezultat în transformări majore în ceea ce privește angajarea muzicanților. La ocaziile de dans de la sfârșitul de săptămână muzicanții au dispărut pas cu pas, ei fiind înlocuiți de pickup, apoi de magnetofon, iar în final de calculator.

Începând cu anii 1970 a apărut migrația înspre oraș, astfel că satele din regiune s-au deschis tot mai mult în fața navetiștilor, dar și a culturii de masă transmisă de mass media. Astfel că au apărut în sat o sumedenie de mode și modele noi de muzică și dans, radical diferite de ceea ce a fost, rezultând într-o transformare totală a culturii dansului popular de odinioară.

Toate acestea ne arată faptul că schimbările survenite în obiceiurile organizării dansului, respectiv transformările formale ale unor dansuri, apariția și dispariția unor anumite tipuri de dans popular sunt consecințele unor procese social-culturale diverse, care prezintă niște straturi suprapuse, iar în spatele acestora se evidențiază schimbări politice și economice majore.

Abstract

Transformations in the Traditional Dance Culture of a Village in the Mezőség Region

Martin György's investigations regarding the folk dances of Mezőség (Transylvanian Plain, Romania) pointed out that the features of the peasant dance culture of Mezőség occupy an important place in the history of European culture. The dance culture of Mezőség later became popular in the Hungarian tradition-preserving scene (dance house movement) as well. Despite the high level of interest, no summary has been produced so far that would have given an overview of the changes in the area's dances and dance life from scientific discovery to the present.

As a starting point for my research, I tried to explore the historical, economic, and social changes of Mezőség. After that, I carried out a more precise delimitation of the local dance dialect and its smaller sub-dialects than before, and then I summarized the most important research results regarding the dance culture of Mezőség.

I looked at the changes in dance culture from two important aspects:

1. I tried to date the appearance and disappearance of different dances, as well as the changes in motifs, performing styles, and proxemics of each dance type, thus presenting the processes of change.

2. I outlined the socio-economic relations of the organization of dance events. The changes in the tasks of the actors involved in dance organization, the disappearance or appearance of certain types of dance occasions, and the restructuring of the time schedule of the dance occasions contributed important information to my investigation.

The flourishing agricultural culture of the Mezőség was put to an end by the historical events of the 17th–18th century. The population living here was almost genocidally destroyed several times. The population of the area was almost completely replaced due to the continuous population movement lasting two centuries. The enormous social and economic changes created a completely new cultural situation in Mezőség, which is believed to be completely different from the previous one.

The peace and cultural upswing that occurred at the beginning of the 17th century found the Mezőség Hungarians in insular diasporas, the majority of the society at that time being partly settled and partly still migrating Balkan masses.

According to the testimony of social anthropological studies, it happened several times in Hungary during the 17th–18th century that settlers breaking away from the village environment usually quickly built a homogeneous, new village milieu for themselves, characterized by a completely independent, yet ancient and rich culture.

In the Mezőség, the influences of the Reformation, the Renaissance, and the Baroque met with conservative, Byzantine cultural elements. From the 19th century, the impoverished area was gradually closed in terms of infrastructure, society, and

culture. As a result of this process, the cultural influences coming from the West slowed down and became more and more weakened in the Mezőség. As a result of the 18th–19th centuries consolidation, the population living here was characterized by changed farming forms and strategies, and a new approach to the ecological environment. All of this leads to the development of a specific cultural and social image, which we know today as Mezőség folk culture.

All this was further colored by the ideas of national romanticism and bourgeois culture, which were propagated by the lower Hungarian nobility in our area. The diversity of the folk music and dance culture was greatly contributed by the constant cultural contact of the ethnic groups living in the area. The Gypsies, Hungarians, Romanians, and Saxons dancing together, the Gypsy musicians playing in a fairly large area, with their own cultural tastes, all contributed to the diversity of the music and dance culture here.

Today's existence of the archaisms of dance and music culture in Mezőség is not only the consequence of backwardness and closedness but also of the extraordinary vitality arising from the diversity of the culture.

In the case of Mezőség (including the examined village Visa) in the 19th century, we have to reckon with a fairly rich and varied form of stick dance culture. The 'owner' of this could have been the still quite mobile shepherd population at that time. The redistribution of the fields at the end of the 19th century made it impossible to keep large-scale livestock and the extremely important transhumance sheep farming. This is probably how the stick dances got into the Mezőség villages, where they were practiced by the Romanians for the longest time until the First World War.

The peasants farming on separate, divided estates slowly abandoned the traditions of the previous close community life, and their outlook on life changed. Changes in the music and dance culture of Visa and the surrounding villages took place slowly due to the area's isolation and less civilized nature. The older movements in the motif set of couple dances began to fall out of use between the two world wars, but traces of them can still be found in the dances of the elderly in the early 2000s. In the same way, the behavior during dancing may have changed from introverted to extroverted behavior. The changes in the use of space in dance, for example, the disappearance of the forms of lads walking around in a circle in the case of men solo dances, also reflect the above conditions and the reduction of social work occasions (*kaláka*) that end in dance events also fits into the picture.

With the increase in the importance of land ownership, the typical symptom of 'peasant land hunger' of the 20th century appeared, which further weakened the former social unity and cultural order of peasant societies. Even in the middle of the 20th century, tensions arose in the village society of Mezőség in connection with the organization of dance occasions, certain dance rites, and marriage customs in and around Visa.

The two world wars and the accompanying social changes, the sharpening of national differences, had an impact on the culture of Visa and its neighbouring villages. After the separation of Transylvania from Hungary in 1919, the intensity

of Hungarian and, through it, Western (urban) influences moderated. The Second World War brought the spread of national ideals again (in the form of folk art songs, irredentist and military notes), but a unifying cultural influence came from Hungary within institutional frameworks as well.

The living conditions of the rural population improved somewhat with socialist industrialization and urbanization. At the same time, the organization of the socialist cooperatives disintegrated the village community and its institutions: from the 1960s onwards, the social work occasions (*tánckaláka*) gradually ceased to exist, and radical changes took place in the organization and transaction of the dance events. The formal simplification of the most used dances (*csárdás, szökös*) that continues to this day also began in this period.

During the nearly thirty years of the socialist cooperatives, with the gradual weakening of the village community, the previous moral standards slowly receded into the background. The introduction of electricity to the village in the mid-1960s brought about a significant change in the hiring of musicians. The string musicians were gradually pushed out of the weekend dance events, their place was taken by the record player, later the tape recorder, and then the computer.

With the emergence of urban migration from the 1970s, the villages gradually opened up to commuters and mass culture broadcasted by the media. Thanks to this, radically different new music and dance styles were dumped into the village, completely changing the previous dance culture.

All of this shows that the transformation of dance organization customs and the form of individual dances, the appearance and disappearance of certain dance types are the result of several social-cultural processes superimposed on each other. Behind this, we can trace political and economic changes.

A tánc kultúra változásait két fontos aspektusból veszem szemügyre. A különböző táncok megjelenését, illetve eltűnését, valamint az egyes tánc típusok formai-szerkezeti sajátosságainak, motívumkincsének, előadásmódjának, térhasználatának alakulását igyekszem korszakolni, így bemutatva a változás folyamatait. Könnyebb feladatnak tűnik a tánc szervezés társadalmi-gazdasági vonatkozásait kitapintani és felvázolni. A tánc rendezői, a zenészek, illetve a falusi fiatalság közötti kapcsolatok anyagi vonzatai sok mindent elárulnak az adott kor gazdasági állapotáról. A tánc szervezésben érintett szereplők feladatainak megváltozása, az általuk szervezett, illetve látogatott táncalkalmak bizonyos típusainak eltűnése, vagy felbukkanása, a táncalkalmak időbeosztásának átstrukturálódása fontos adatokkal járulhat hozzá vizsgálatomhoz. A táncon való részvétel szabályainak átalakulása ugyancsak sok információt hordozhat a különböző társadalmi szerepek megváltozásáról.

Mindez azt mutatja, hogy a tánc szervezési szokások, illetve az egyes táncok formakincsének átalakulása, bizonyos tánc típusok megjelenése és eltűnése többféle, egymásra rétegesen ráakódott társadalmi-kulturális folyamatok következménye, melyek mögött politikai-gazdasági változások állnak.

ISBN 978-606-9015-36-0

9 786069 015360

